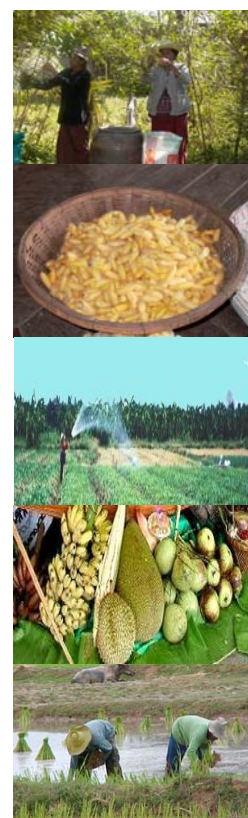

โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน

พัฒนาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่ 5 บทเรียนจากภาคตะวันตก

คำนำ

ผลการวิจัยที่นำมาเสนอนี้เป็นความรู้ที่ได้จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาและเรียนรู้ร่วมกับชุมชนในช่วงที่ชุมชนได้รับการจัดสรรเงินกองทุนหมู่บ้านจากรัฐบาล เนื่องจากกองทุนหมู่บ้านเป็นนโยบายที่มีเป้าหมายในระยะยาวที่จะให้กองทุนหมู่บ้านเข้าไปมีส่วนในกิจกรรมเสริมสร้างกระบวนการพึ่งตนเองของชุมชน การสร้างกระบวนการเรียนรู้ การสร้างความรู้เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนและการสร้างเสริมศักยภาพของชุมชน ในอันที่จะก้าวไปสู่การมีเศรษฐกิจพอเพียงและพึ่งตนเองได้ ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในอนาคต ดังนั้นถึงแม้ว่ากองทุนหมู่บ้านจะใช้ยุทธศาสตร์ของการจัดสรรเงินลงไปให้หมู่บ้านในวงเงิน 1 ล้านบาทเพื่อให้เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนของชุมชน พัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ หรือเพิ่มรายได้ ให้กับสมาชิกของชุมชน แต่เป้าหมายสำคัญมิใช่เป็นเพียงการสร้างระบบสินเชื่อหรือระบบธนาคารให้กับชุมชนเท่านั้น หากแต่เป็นการหวังผลในระยะยาวที่ต้องการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

ดังนั้น กองทุนหมู่บ้านจึงนับเป็นทุนอย่างหนึ่งที่ได้นำไปในชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้ใช้ทุนนี้ ร่วมกับทุนทางด้านทรัพยากร สังคม ความรู้ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่มีอยู่เดิม เพื่อก่อให้เกิดกระบวนการสะสมทุนอย่างต่อเนื่อง และเกิดประโยชน์กับครอบครัวและชุมชน การวิจัยนี้จึงให้ความสนใจกับกระบวนการที่กองทุนหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์กับทุนที่ชุมชนมีอยู่แต่เดิม และผลที่ติดตามมาจากปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวว่าสามารถทำให้ชุมชนมีการดำรงชีวิตแบบพอเพียงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมโดยเฉพาะการพึ่งตนเองได้ทั้งด้านความรู้ และเทคโนโลยี รวมทั้งสามารถติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลและองค์กรทางสังคมภายนอกอื่น ๆ อย่างเสมอภาค ทั้งนี้ความรู้และความเข้าใจในมิติอันซับซ้อนของทุนชุมชนจะช่วยให้เข้าใจเกี่ยวกับการเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน และผลของกองทุนหมู่บ้านที่มีต่อชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

การสร้างความรู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อน เนื่องจากแต่ละชุมชนตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นความสูงต่ำของพื้นที่ สภาพความอุดมสมบูรณ์ของดิน แหล่งน้ำ หรือสถานที่ตั้งที่มีการคมนาคมติดต่อกับเมืองหรือชุมชนอื่น ๆ ได้อย่างสะดวก เป็นต้น โดยชุมชนแต่ละแห่งได้มีกระบวนการของการสร้างสมความรู้ที่จะทำมาหากิน สร้างที่อยู่อาศัย สร้างความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต ฯลฯ ซึ่งต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ เช่น การแลกเปลี่ยนหรือการจ้างแรงงาน การแลกเปลี่ยนความรู้ การร่วมมือกันสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ซึ่งทั้งหมดนี้ได้มีการปรับเปลี่ยนเพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายและความต้องการของคนในชุมชนมาโดยตลอด ก่อให้เกิดเป็นทุนในด้านต่าง ๆ ของชุมชน เช่น ทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม ทุนเศรษฐกิจ ซึ่งทุนเหล่านี้เมื่อก่อรูปขึ้น ก็จะช่วยให้เกิดการสะสมทุนในด้านต่าง ๆ ต่อไปอีก โดยกระบวนการนี้จะดำเนินต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ

เป้าหมายสำคัญของการดำเนินการวิจัย ได้แก่ การศึกษาถึงกระบวนการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน ทั้งที่เป็นความสำเร็จ ปัญหา และอุปสรรค และเพื่อสร้างความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการสะสมทุนชุมชน โดยนักวิจัยเป็นผู้ศึกษาและทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ จากมุมมองของชุมชนเพื่อให้ได้ความรู้ที่มีชุมชนเป็นศูนย์กลาง โดยใช้วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory) ซึ่งเป็นวิธีวิทยาที่จะช่วยให้ได้ความรู้หรือทฤษฎีที่เหมาะสมจะนำมาใช้ทำความเข้าใจกับชุมชนจากจุดยืนของชุมชนได้อย่างแท้จริง คณะผู้วิจัยคาดหวังว่าผู้วางนโยบายจะได้ใช้ประโยชน์จากกระบวนการวิจัยและความรู้ เพื่อการวางนโยบาย การปรับเปลี่ยนนโยบาย การนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ การดำเนินการให้เป็นไปตามนโยบาย และการประเมินการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายในระยะยาวที่ตั้งไว้ อันจะเป็นการเชื่อมโยงการวิจัยกับนโยบาย เพื่อนำไปสู่การเปิดพื้นที่ให้กับความรู้ที่ชุมชนได้สร้างและสะสมมา รวมทั้งเพื่อให้ความรู้ที่สร้างขึ้นมีนัยสำคัญในระดับนโยบาย และเพื่อให้นโยบายต่าง ๆ เกี่ยวกับชุมชนสามารถตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง

ในการดำเนินการวิจัย โครงการวิจัยนี้ได้เลือก ชุมชน 53 แห่ง ซึ่งเป็นชุมชนที่มีวิถีการดำรงชีวิตในแบบต่าง ๆ เป็นกรณีศึกษา (case studies) เพื่อทำความเข้าใจกับกระบวนการสะสมทุนชุมชนซึ่งรวมถึงทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนเศรษฐกิจ เพื่อทำความเข้าใจกับชุมชนที่มีวิถีการดำรงชีวิตในแบบต่าง ๆ กัน และมีเงื่อนไขความพร้อม และกระบวนการนำกองทุนหมู่บ้านมาดำเนินการแตกต่างกัน วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีจากฐานรากเน้นการสร้างความรู้จากจุดยืนและมุมมองของชุมชน โดยมีได้มุ่งตรวจสอบความถูกต้องของทฤษฎีที่มีอยู่ ทฤษฎีและความรู้ที่ได้จะมาจากประสบการณ์ การรับรู้ ความคิดของชุมชน

นอกจากนี้ โครงการวิจัยนี้ยังได้เลือกชุมชนอีก 9 แห่งเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันกับชุมชน โดยใช้วิธีวิทยาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) ซึ่งมีกระบวนการวิจัยที่มุ่งเน้นให้ชุมชนกับนักวิจัยได้เรียนรู้ร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคอันเกิดจากการดำเนินงานที่เกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน โดยนักวิจัยและชุมชนจะร่วมกันประสานงานกับสถาบันวิชาการ องค์กรของรัฐและเอกชน เพื่อเข้าร่วมกันทำงานร่วมกับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ การวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้จะเลือกดำเนินการในชุมชนซึ่งมีปัญหาอุปสรรคที่ไม่สามารถแก้ไขได้โดยชุมชนเอง ซึ่งกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการจะช่วยให้สามารถเอาชนะอุปสรรค และปัญหาได้

การวิจัยนี้ได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการสะสมทุนของชุมชน โดยทุนของชุมชนมีความหมายกว้าง หมายถึง สิ่งที่ชุมชนได้พยายามสร้างและสะสมมาเป็นเวลานาน เพื่อให้ชุมชนมีอาหารที่เพียงพอต่อการบริโภค มีสุขภาพที่ดี มีการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ทุนชุมชนจึงอาจหมายถึงแหล่งอาหารตามธรรมชาติของชุมชน การร่วมมือร่วมใจกันทำมาหากิน การแบ่งปันผลได้จากการผลิต การดูแลผู้เจ็บป่วย การดูแลเด็ก การดูแลผู้สูงอายุ การช่วยกันป้องกันโจรผู้ร้าย การพึ่งพากันและกันระหว่างหมู่บ้านเมื่อเกิดฝนแล้ง ฯลฯ

ทุนชุมชนอาจมีการสะสมพอกพูนขึ้นหรือสูญหายไปตามช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ของชุมชน การสืบค้นเพื่อให้ได้ความรู้เกี่ยวกับทุนชุมชนตั้งแต่อดีต มาจนถึงปัจจุบันจึงเป็นประเด็นสำคัญที่จะช่วยให้เข้าใจถึงการสะสมทุนของชุมชนที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน และรวมไปถึงการวางยุทธศาสตร์ที่จะทำให้อุณหภูมิทุนชุมชนที่มีอยู่เกิดการสะสมทุนของชุมชนต่อไปอย่างยั่งยืน โดยรวมวัตถุประสงค์สำคัญของการวิจัยกรณีศึกษา มีดังต่อไปนี้

(1) เพื่อศึกษาแบบแผนวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนที่มีลักษณะหลากหลายแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และทรัพยากร โดยวิถีการดำรงชีวิตมีความหมายรวมถึง สิ่งที่ทำให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ได้ เช่น ระบบการผลิต การบริโภค การจัดสรร การแลกเปลี่ยน ระบบความรู้และเทคโนโลยี ระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมในด้านต่าง ๆ (เช่น ระบบการแลกเปลี่ยน การรวมกลุ่ม ระบบความคิด ความเชื่อ ฯลฯ) ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชีวิตชุมชนดำรงอยู่)

(2) เพื่อศึกษากระบวนการที่วิถีการดำรงชีวิตในรูปแบบต่าง ๆ ของชุมชน สัมพันธ์กับบุคคลและองค์กรสังคมภายนอกชุมชน เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งและเติบโต หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการศึกษาถึงระดับความพอเพียงของวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนแต่ละรูปแบบว่ามีความพอเพียงในลักษณะใด หรือยังคงต้องพึ่งพิงบุคคลและองค์กรภายนอกชุมชนในลักษณะใด

(3) เพื่อศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายรวมถึงทุนสังคม ทุนวัฒนธรรมและทุนเศรษฐกิจ อันมีพลวัตของการปรับเปลี่ยนมาจากอดีต ทุนชุมชนเป็นสิ่งที่ชุมชนสร้างขึ้นมา และทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ และสามารถสะสมทุนชุมชนต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง จนถึงปัจจุบัน การศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชนจะทำให้เข้าใจถึงความหมายของทุนชุมชนในมิติต่าง ๆ รวมทั้งศักยภาพและจุดอ่อนของชุมชนว่าเป็นอย่างไร

(4) ในส่วนของทุนทางเศรษฐกิจ จะศึกษาถึงภาวะหนี้สินของคนในชุมชน กระบวนการที่หนี้สินสะสมพอกพูนขึ้น หรือลดน้อยถอยลง รวมทั้งกระบวนการจัดการเกี่ยวกับหนี้สิน ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการจัดการกับหนี้สิน

(5) เพื่อศึกษาว่ากองทุนหมู่บ้านมีส่วนในการสร้างกระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งรวมถึงทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนเศรษฐกิจอย่างไร และกองทุนหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์วิถีการดำรงชีวิตของชุมชนอย่างไร เช่น ในเรื่องการทำมาหากิน การจัดการกับหนี้สิน การทำงานร่วมกันของชุมชน เป็นต้น

ผลจากการศึกษารณีศึกษาได้แก่องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการสะสมทุนของชุมชน ซึ่งโครงการวิจัยนี้จะนำเสนอเป็น 3 ช่วงใหญ่ ๆ ได้แก่

(1) ช่วงก่อนที่ชุมชนจะเข้าสู่กระบวนการพัฒนาไปสู่สังคมสมัยใหม่ (เช่น การผลิตเพื่อขาย การซื้อสินค้าเพื่อบริโภคแทนการผลิตเองเป็นส่วนใหญ่ การแลกเปลี่ยนผ่านกลไกตลาด ฯลฯ)

(2) ช่วงที่ชุมชนเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ จนถึงช่วงก่อนมีกองทุนหมู่บ้าน

(3) ช่วงที่กองทุนหมู่บ้านเข้าไปในชุมชน ซึ่งในช่วงนี้จะได้องค์ความรู้จากการศึกษาติดตามชุมชนในระยะเวลา 2 ปี คือเริ่มจากช่วงเวลาที่ได้รับกองทุนหมู่บ้านและศึกษาติดตามชุมชนเหล่านี้ไปจนถึงสิ้นปีที่ 2 และจากการศึกษาแบบย้อนประสบการณ์ ซึ่งเป็นการศึกษาชุมชนที่ได้เริ่มดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านไปแล้วเมื่อเริ่มต้นโครงการวิจัย

คณะผู้วิจัยหวังว่าองค์ความรู้ที่ได้จากกรณีศึกษาจะช่วยให้เกิดความเข้าใจว่าในแต่ละวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน (เช่น การปลูกข้าว การทำไร่ การเลี้ยงสัตว์ การแปรรูปสินค้า การท่องเที่ยวและบริการอื่น ๆ ฯลฯ) จะต้องมีการเชื่อมโยงกัน (เช่น ทางด้านภูมิศาสตร์ ระบบตลาดสาธารณะูปโภค ระบบสินเชื่อ ความรู้และเทคโนโลยี องค์การสนับสนุน ฯลฯ) โค้งงอที่จะช่วยให้ประสบความสำเร็จในระดับที่ชุมชนมีอำนาจอิสระ และสามารถพึ่งตนเองได้ทั้งในด้านความสัมพันธ์กับองค์กร/บุคคลภายนอก ในด้านความรู้และเทคโนโลยี ในด้านเงินทุน และในด้านการตลาด ซึ่งในแต่ละวิถีการดำรงชีวิตต้องการเครือข่ายของการติดต่อสัมพันธ์ที่แตกต่างกัน นับตั้งแต่ระดับชุมชน ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ระดับประเทศ ไปจนถึงระดับโลก (เช่น กรณีของการนำผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ไปขายในตัวจังหวัด กรณีของการส่งออกผลผลิตไปขายต่างประเทศ)

ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายถึงทุนทางสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนเศรษฐกิจ จะช่วยให้ผู้วางนโยบายชุมชน นักวิชาการ ผู้ปฏิบัติงาน และสาธารณชนมีความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชนในสถานการณ์ต่าง ๆ กัน ต้องการความรู้จากนักวิชาการที่เหมาะสมรวมทั้งความต้องการจำเป็นในระดับการวางนโยบายและกำหนดแผนการพัฒนาที่แยกออกได้หลายระดับ ซึ่งจะมีผลทำให้ผู้เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างความรู้ของนักวิชาการ และกระบวนการกำหนดนโยบายและแผนการดำเนินงานได้มีองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนมากกว่าที่เป็นมาในอดีตผลจากการวิจัยนี้จะช่วยให้ชุมชนได้มีเครือข่ายการเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีการดำรงชีวิตและกระบวนการสะสมทุน โดยบทเรียนจากชุมชนหนึ่งเป็นประโยชน์กับชุมชนอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ การนำความรู้จากชุมชนเผยแพร่ไปสู่ผู้วางนโยบาย นักวิชาการ ผู้ปฏิบัติงาน และสาธารณชนจะช่วยให้ชุมชนสามารถสื่อสารกับองค์กรและบุคคลต่าง ๆ ภายนอกชุมชนบนฐานของความรู้ความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกัน ไม่เกิดช่องว่างทางความรู้และความคิดอย่างที่เคยเป็นมา

นภาพรณ์ หะวานนท์

เพ็ญสิริ จีระเดชากุล

สุรวุฒิ ปัดไธสง

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่ 5: บทเรียนจากภาคตะวันตก
พลวัตการเรียนรู้เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน
ผศ.ดร. เพ็ญศิริ จีระเชชากุล
มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ

พลวัตการเรียนรู้เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน

เพ็ญสิริ จีระเดชากุล
มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ

บทที่ 1

นัยสำคัญของชุมชน และวิธีการศึกษา

บทนำ

การเรียนรู้ของคนในชุมชนในยุคการหากิน หาอยู่ เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายใต้ระบบความสัมพันธ์ที่คนในชุมชนสร้างขึ้นเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ระบบความสัมพันธ์ดังกล่าว หมายถึง ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ แม่น้ำ ผืนดิน ระบบความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติที่ทำให้คนในชุมชนมีความรัก เคารพต่อธรรมชาติ และมีกำลังใจในการดำรงชีวิต ด้วยการประกอบพิธีกรรมต่างๆ รวมถึงความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ในการที่จะช่วยเหลือ พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายใต้ระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้เกิดชุดความรู้ที่มีความหลากหลายเพื่อผลใน ความมั่นคงในการดำรงชีวิต ชุดความรู้ที่มีความหลากหลาย ได้แก่ ระบบความรู้ในการปลูกข้าว ระบบความรู้ในการดูแลสุขภาพชุมชน ระบบความรู้ในการเลี้ยงสัตว์ ระบบความรู้ในการเก็บหาของ ธรรมชาติ ระบบความรู้ในการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ล้วนประกอบกันขึ้นมาเพื่อให้คนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

ตราบเมื่อรัฐได้กำหนดให้แนวทางการพัฒนาประเทศมุ่งไปสู่ความทันสมัยที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมเป็นแนวทางหลักสำหรับการพัฒนาชุมชน แนวทางดังกล่าวได้เข้ามาท้าทายวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบการศึกษาแผนใหม่ซึ่งเป็นระบบการศึกษาที่มีส่วนในการดึงผู้เรียนจากภาคชนบทเข้าสู่ภาคเมือง การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตที่มีความหลากหลายเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนและชุมชนไปสู่การผลิตพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า ระบบปฏิบัติการของการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมได้เข้ามาสู่ชุมชนในรูปของการมีสถาบันที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านการเกษตร และการศึกษาภายในชุมชน การมีผู้เชี่ยวชาญทำหน้าที่เฉพาะในการถ่ายทอดความรู้ การให้ทุนสำหรับการผลิตเพื่อการค้า การรับเอาแนวคิด วิธีการของแนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยดังกล่าวของชุมชน ได้นำพาชุมชนเข้าสู่วังวนแห่งปัญหามากมาย อาทิ การเป็นหนี้สิน ระบบการศึกษาที่ดึงผู้เรียนออกนอกชุมชน การสูญเสียที่ดินสำหรับการทำมาหากิน ฯลฯ ปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้นเนื่องมาจากเป้าหมายของการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการพัฒนากระบวนเศรษฐกิจการค้าซึ่งแตกต่างจากวิถีชีวิตเดิมของชุมชน คนในชุมชนจึงสูญเสียอิสรภาพที่จะเป็นผู้กำหนดเป้าหมายเพื่อตนเอง หากแต่การดำรงชีวิตของคนในชุมชนถูกกำหนดจาก

เป้าหมายภายนอกชุมชน ในขณะที่เดียวกันการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นก็เป็นการเรียนรู้เพื่อตอบสนองต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม มิได้เป็นการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนอีกต่อไป ดังนั้นคนในชุมชนจึงดำรงอยู่ในฐานะของการเป็นผู้รับความรู้ ต้องพึ่งพิงความรู้ที่นำเข้ามาจากภายนอก ขาดอิสระในการกำหนดวิถีการดำรงชีวิตให้กับตนเอง

ประสบการณ์ และบทเรียนที่ชุมชนได้รับจากแนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยดังกล่าว มีผลให้คนในชุมชนต่างหันหน้าเข้าหากันเพื่อที่จะเรียนรู้ร่วมกันในอันที่จะนำศักยภาพของชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ซึ่งหมายถึงว่าชุมชนมีเป้าหมายเป็นของตนเองที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิต มีการเรียนรู้ในอันที่จะนำไปสู่เป้าหมายที่ชุมชนเป็นผู้สร้างขึ้นได้อย่างมีศักดิ์ศรี

เมื่อรัฐมีแนวดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน โดยการสนับสนุนทุนเงินตราแก่ชุมชน มีผลให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในอันที่จะนำทุนของชุมชน ทั้งในด้านทุนความรู้ ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ และระบบความสัมพันธ์ทางสังคมมาสานกับทุนที่รัฐจัดให้เพื่อให้ทุนดังกล่าวเกิดคุณค่าต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน การที่ชุมชนมองเห็นคุณค่าของทุนชุมชน และพยายามเรียนรู้ต่อแบบแผน แนวดำเนินการชุดใหม่ของรัฐ เพื่อปรับใช้ให้เหมาะสม สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตโดยใช้ทุนของชุมชนเป็นฐานนั้นนำไปสู่คำถามหลักของการศึกษานี้ในสามประเด็น ได้แก่ หนึ่ง ในขณะที่ชุมชนยังมีวิถีชีวิตแบบหากิน หาอยู่กิน ชุมชนมีทุนชุมชนเป็นอย่างไรที่ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้และชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้ในการดำรงชีวิตเป็นอย่างไร สอง การปรับเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยได้ส่งผลต่อชุมชน ทุนชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนให้เป็นอย่างไร และ สาม ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้ที่จะใช้ศักยภาพ ประสบการณ์และทุนของชุมชน รวมถึงทุนเงินตราจากกองทุนหมู่บ้าน เพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ภายใต้แนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยอย่างไร การศึกษาเพื่อตอบคำถามดังกล่าวจึงต้องสืบค้นถึงทุนชุมชนที่เคยดำรงอยู่ในชุมชนยุคหนึ่งว่าเป็นอย่างไร มีกระบวนการเรียนรู้ภายใต้วิถีชีวิตอย่างไร จึงทำให้คนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ และแนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยเข้ามาสู่ชุมชนอย่างไร แนวทางดังกล่าวเข้ามากระทำการอย่างไรต่อชุมชน ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นถึงแบบแผนของการพัฒนาและกระบวนการที่เข้ามาสู่ชุมชน อันส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชน ตลอดจนชี้ให้เห็นถึงกระบวนการปรับตัวของชุมชน ซึ่งทำให้เกิดแบบแผนของความรู้ชุดใหม่ แบบแผนการดำรงชีวิตที่มีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ได้ และเมื่อมีกองทุนหมู่บ้านเข้าไปสู่ชุมชน ได้ส่งผลต่อการปรับตัวของชุมชนอย่างไร

เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการศึกษา งานวิจัยนี้จึงได้เลือกชุมชนในภาคตะวันตกที่มีเงื่อนไขของการเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่แตกต่างกันสองชุมชน อันเป็นชุมชนซึ่งมีสภาพพื้นที่ของธรรมชาติเป็นที่ดอน คนส่วนใหญ่มีอาชีพในการทำไร่ และแต่ละชุมชนก็ได้ทุนชุมชนที่มีอยู่เพื่อเชื่อมโยงกับทุนภายนอก เพื่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ชุมชนทั้งสองนี้ ได้แก่ ชุมชนไร่อ้อย (นามสมมติ) ซึ่งเป็นชุมชนในจังหวัดนครปฐม และชุมชนไร่ข้าวโพด (นามสมมติ) ซึ่งเป็นชุมชนในจังหวัดราชบุรี นโยบายของชุมชนมีดังต่อไปนี้

นัยสำคัญของชุมชน

การแสวงหาผืนดินสำหรับทำมาหากิน เป็นเงื่อนไขสำคัญลำดับแรกของการก่อเกิดความเป็นชุมชน สืบเนื่องมาจากการที่คนมีเป้าหมายที่จะดำรงชีวิต ดังนั้นจึงได้มีการเรียนรู้ที่จะสร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนบริบทแวดล้อม ทั้งบริบทธรรมชาติ ความคิด ความเชื่อที่มีความเชื่อมโยงกับสิ่งเหนือธรรมชาติ และการช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างคนในชุมชน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการทำมาหากิน ด้วยการมีเป้าหมายในการดำรงชีวิตอันมีนัยถึงการมีอาหารบริโภคอย่างพอเพียง การมีความปลอดภัยในการดำรงชีวิต และการดำรงชีวิตที่ยึดมั่นในระเบียบ กฎเกณฑ์ที่พึงามของชุมชน ดังนั้นการเลือกพื้นที่ที่จะทำให้เกิดการประสานการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ได้จึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเงื่อนไขสำคัญในการเลือกพื้นที่สำหรับการดำรงชีวิตนั้นเป็นการเลือกพื้นที่ภายใต้ประสบการณ์ และการมีความรู้เดิมของคน กล่าวคือ หากคนในชุมชนเคยมีประสบการณ์ในการปลูกพืชไร่อะไรก็จะเลือกพื้นที่ทำมาหากินที่มีลักษณะเป็นที่ดอน หรือที่สูง ซึ่งมีความเหมาะสมต่อการปลูกพืชไร่ หากคนในชุมชนมีประสบการณ์ในการปลูกข้าว พืชผัก ก็จะเลือกพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นที่ลุ่มซึ่งมีความเหมาะสมต่อการปลูกข้าวและพืชผักเป็นอย่างดี ดังนั้นเงื่อนไขที่เป็นทุนเดิมของชุมชนในด้านการมีประสบการณ์เดิม มีความรู้เดิมจึงมีความสัมพันธ์ต่อการเลือกสรรพื้นที่ในการทำมาหากินเพื่อผลแห่งการดำรงชีวิตที่สูงงสุขและมีคุณค่า

ภาพการก่อเกิดของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับเงื่อนไขแห่งประสบการณ์และวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน อันมีผลต่อการสร้างระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเพื่อผลแห่งการดำรงชีวิต แสดงให้เห็นในชุมชนไร่อ้อย โดยเมื่อประมาณ 70-80 ปีที่ผ่านมา ได้มีการเข้ามาตั้งรกรากของคนสองกลุ่ม ได้แก่ ชาวไทยและชาวจีน ด้วยพื้นฐานเดิมของชาวไทยที่มีการเพาะปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ จึงได้มีการแสวงหาพื้นที่ที่เป็นที่ลุ่มสำหรับการปลูกพืช และที่สูงหรือที่ดอนสำหรับการเลี้ยงสัตว์ ส่วน

ชาวจีนซึ่งมีความรู้ด้านการปลูกยาสูบ จึงได้มีความพยายามหาพื้นที่ที่เป็นที่สูงที่กว้างใหญ่ เนื่องจาก การปลูกยาสูบต้องอาศัยพื้นที่จำนวนมาก การทำมาหากินของคนทั้งสองกลุ่มที่มีประสบการณ์ ความรู้เดิมที่มีความแตกต่างกันก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์แบบแลกเปลี่ยนแรงงานในการผลิตเพื่อขาย ดังนั้นการมีประสบการณ์ในการค้าขายจึงทำให้ชุมชนได้สัมผัสกับทุนเงินตรามาตั้งแต่ระยะเริ่มแรก กล่าวคือ ในระบบการปลูกยาสูบซึ่งต้องอาศัยการปลูกจำนวนมาก ดังนั้นเจ้าของไร่ที่เป็นชาวจีนจึงต้องอาศัยแรงงานจากชาวไทยในกระบวนการผลิตยาสูบ โดยชาวไทยจะได้รับค่าจ้างจากการทำงานในไร่ยาสูบ ส่วนชาวจีนจะอาศัยผลผลิตทางการเกษตรสำหรับบริโภคจากชาวไทยด้วยระบบการซื้อขาย

ภายหลังชาวจีนส่วนใหญ่ต้องอพยพออกจากชุมชนสืบเนื่องมาจากอำนาจรัฐเกี่ยวกับกฎหมายต่างด้าว มีผลให้ผืนดินที่เคยปลูกยาสูบซึ่งเป็นผืนดินขนาดใหญ่ต้องรกร้าง และดินที่ผ่านการปลูกยาสูบมาหลายครั้งก็เป็นดินจืด ดังนั้นการที่จะนำผืนดินดังกล่าวไปปลูกพืชชนิดอื่นจึงดำเนินไปด้วยความยากลำบาก จวบจนกระทั่งรัฐมีนโยบายในการปลูกอ้อยเพื่อส่งผลผลิตแก่โรงงานน้ำตาล ชุมชนจึงเริ่มที่จะเรียนรู้ในการปลูกอ้อยบนพื้นที่ที่เคยปลูกยาสูบมาก่อน การปลูกอ้อยบนพื้นที่ดังกล่าวสามารถดำเนินไปได้ เนื่องจากอ้อยเป็นพืชไร่ที่มีความทนทานต่อสภาพผืนดินประเภทต่างๆ เป็นอย่างดี

ด้วยระบบการผลิตอ้อยที่ต้องอาศัยระบบความรู้จากภายนอก อาศัยเงินทุนจากนายทุน และต้องพึ่งพิงแหล่งขายผลผลิตจากภายนอก มีผลให้เกษตรกรส่วนใหญ่ต่างประสบปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลงทุนสูงแต่ขาดอำนาจในการต่อรองผลผลิต ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนถูกปรับเปลี่ยนไปสู่ระบบของการจ้างงานที่มีความเข้มข้น ระบบการผลิตดังกล่าวจึงมีผลให้คนในชุมชนต้องสูญเสียที่ดินทำกิน มีหนี้สินจำนวนมาก ดังนั้นคนในชุมชนส่วนหนึ่งจึงลดจำนวนพื้นที่การปลูกอ้อย บางส่วนก็หันไปสร้างแบบแผนการผลิตอื่นๆนอกเหนือจากการปลูกอ้อย เช่น การเลี้ยงวัวเนื้อ เลี้ยงหมู ปลูกข้าวโพดฝักอ่อน ปลูกกุหลาบ ดาวเรือง มะระ พริก เป็นต้น เพื่อการก้าวพ้นต่อวังวนของปัญหาเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ และเมื่อรัฐได้ดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน คนในชุมชนจึงมีการเรียนรู้ในอันที่จะสร้างสวัสดิการที่รัฐจัดให้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อวิถีการดำรงชีวิต

นอกจากการมีความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่ได้สร้างระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานเพื่อการค้าขายผลผลิตแล้ว ยังมีความสัมพันธ์ในอีกลักษณะหนึ่ง ได้แก่ ความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยในลักษณะของการแลกเปลี่ยน ช่วยเหลือกันเพื่อผลแห่งการดำรงชีวิตเป็นหลัก ดังนั้นวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนดังกล่าวจึงมิได้สัมผัสกับทุนเงินตรามากนัก การดำรงชีวิตในลักษณะดังกล่าวปรากฏในชุมชนไร่ข้าวโพด ซึ่งเป็นชุมชนที่ก่อเกิดขึ้นเมื่อประมาณ 180-200 ปีที่ผ่านมา ด้วยการจับจองผืนดินของ

คนสองกลุ่มเพื่อการทำมาหากิน คนสองกลุ่มดังกล่าว ได้แก่ ชาวลาวเวียง และชาวจีนกลุ่มเล็กๆ เนื่องจากผืนดินในชุมชนเป็นผืนดินที่มีดินตะกอนของแม่น้ำแม่กลอง จึงเป็นผืนดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ คนสองกลุ่มจึงอาศัยผืนดินนี้สำหรับการทำมาหากิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ผืนดินสำหรับการปลูกข้าว ปลูกพืชผัก อาศัยผืนน้ำสำหรับการเพาะปลูก การจับสัตว์น้ำ ด้วยประสบการณ์ในการดำรงชีวิตของคนสองกลุ่มที่มีความแตกต่างกันกล่าวคือ ชาวลาวเวียงมีความรู้เกี่ยวกับการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ส่วนชาวจีนมีความรู้เกี่ยวกับการปลูกพืชผัก และการค้าขาย ดังนั้นคนสองกลุ่มจึงมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เพื่อนำประสบการณ์ที่ได้รับไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต

ในยุคนี้อย่างน้อยคนในชุมชนประกอบอาชีพด้านการเกษตร ได้แก่ การปลูกข้าวโพดฝักอ่อน การเลี้ยงวัวนม วัวเนื้อ ซึ่งกิจกรรมในการทำมาหากินดังกล่าวได้สร้างความมั่นคงให้กับชุมชน เนื่องจากสถานที่ตั้งของชุมชนอยู่ใกล้กับตลาดรับซื้อผลผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โรงงานรับซื้อข้าวโพดฝักอ่อน สหกรณ์โคนมหนองโพ จำกัด (ในพระบรมราชูปถัมภ์) จึงทำให้มีความสะดวกในการส่งผลผลิต ลดต้นทุนในการขนส่ง และมีรายได้ที่มั่นคง

การศึกษาปรากฏการณ์ของชุมชนเพื่อค้นหาความหมายแห่งการเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ได้อาศัยวิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีฐานราก (grounded theory) ซึ่งมีความคิดพื้นฐานว่า มนุษย์สร้างความหมายต่อสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวจากความสัมพันธ์ระหว่างกัน ดังนั้นปรากฏการณ์หรือความจริงทางสังคมจึงถูกให้ความหมายโดยคนในชุมชน ดังนั้นการศึกษาดังกล่าวจึงได้ศึกษาจากปรากฏการณ์ในชุมชนในสามช่วงเวลา ได้แก่ ชุมชนก่อนการดำเนินนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ชุมชนในช่วงที่ได้รับแนวนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย และชุมชนในยุคนี้อย่างน้อย เพื่อสะท้อนให้เห็นทุนชุมชนและกระบวนการเรียนรู้เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนภายใต้เงื่อนไขแห่งบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ตลอดจนการเรียนรู้ต่อทุนเงินตราของกองทุนหมู่บ้าน เพื่อให้ได้ข้อมูลในทุกมิติที่ศึกษา จึงต้องอาศัยการรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ระดับลึก ซึ่งเป็นการสนทนาพูดคุยกับผู้ให้สัมภาษณ์อย่างเป็นกันเองในเรื่องที่เกี่ยวข้องตามประสบการณ์และความทรงจำของผู้ให้สัมภาษณ์ โดยมีการเตรียมคำถามไว้กว้างๆ ให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์และคำถามการวิจัย การวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นจะกระทำในระหว่างการเก็บข้อมูล โดยที่ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมจะเป็นตัวกำหนดว่ายังต้องการข้อมูลจากแหล่งใดหรือใครเพื่อนำมาปรับเปลี่ยนหรือยืนยันข้อสรุปที่ได้ในครั้งแรก กระบวนการนี้จะดำเนินไปเรื่อยๆ จนกว่าข้อเสนอมหาทฤษฎีที่ได้จะถึงจุดอิ่มตัว การเก็บข้อมูลจึงจะยุติลง แล้วจึงนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ ตีความ โดยพยายามทำความเข้าใจกับความหมายในเรื่องต่างๆ ที่คนได้สร้างขึ้นในโลกของเขา และนำมา

สรุปเป็นมโนทัศน์ จากนั้นจึงเชื่อมโยงมโนทัศน์ที่ได้ออกมาเป็นข้อสรุปของผลการวิเคราะห์ ผู้ให้ข้อมูลหลักในชุมชนไร่อ้อยและชุมชนไร่ข้าวโพด ที่งานวิจัยนี้ได้ทำการสัมภาษณ์ระดับลึก มีทั้งสิ้น 70 คน สามารถแยกให้เห็นรายละเอียดที่สำคัญได้ดังนี้

ชุมชนไร่อ้อย

อาชีพ /สถานภาพของผู้ให้ข้อมูล	อายุ	เพศ
ผู้อาวุโสและผู้นำชุมชน	79 ,81, 83, 71	ชาย
ผู้สูงอายุชาวจีน	87	หญิง
อาชีพ /สถานภาพของผู้ให้ข้อมูล	อายุ	หญิง
ชาวจีนรุ่นกลางคน	85 , 89 ,76	หญิง
ผู้ปลูกอ้อยขนาดใหญ่ (เกิน 50 ไร่)	63	ชาย
ผู้ปลูกอ้อยขนาดกลาง(20 ไร่) กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	54	ชาย
ผู้ปลูกอ้อย ขนาดเล็ก(6 ไร่) กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	48	หญิง
ผู้ทำไร่อ้อย ปลูกทุเรียน กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	50	ชาย
ผู้ปลูกอ้อย ทำนารายเล็ก กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	52	ชาย
.ผู้ปลูกอ้อย มะระ พริก กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	47	หญิง
ผู้เคยปลูกอ้อย ปัจจุบันปลูกแตงโม ไม่กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	45	หญิง
หัวหน้าโควตาอ้อย ไม่กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	63	ชาย
ผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อน กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	52	ชาย
ประธานกองทุนหมู่บ้าน	53	ชาย
รองประธานกองทุนหมู่บ้าน	48	ชาย
กรรมการกองทุนหมู่บ้าน	50	ชาย
เหรัญญิกกองทุนหมู่บ้าน	52	ชาย

ชุมชนไร่ข้าวโพด

อาชีพ /สถานภาพของผู้ให้ข้อมูล	อายุ	เพศ
ผู้อาวุโสและผู้นำชุมชน	69,68,71	ชาย
ผู้ปลูกอ้อยรายใหญ่ (เกิน50ไร่)	48	ชาย
ผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อน กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	42	ชาย
ผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อน	40	หญิง
ผู้ทำไร่ข้าวโพดหวาน	52	ชาย
ผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อนและรับซื้อ	47	ชาย
ผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อนและเลี้ยงวัวนมขนาดกลาง	52	ชาย
ผู้ปลูกและรับซื้อข้าวโพดฝักอ่อนรายเล็ก	52	ชาย
ผู้ขายข้าวโพดฝักอ่อนรายเล็ก	42	ชาย
ผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อนรายเล็ก กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	40	หญิง
ผู้ทำนา ปลูกข้าวโพดฝักอ่อน กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	42	หญิง
ผู้เลี้ยงวัวนมรายใหญ่	53	ชาย
ผู้เลี้ยงวัวนมขนาดกลาง	49	ชาย
ผู้เลี้ยงวัวนมขนาดเล็ก	65	ชาย
ประธานกลุ่มผู้เลี้ยงวัวนม	33	ชาย
เลขากลุ่มโคนม	43	ชาย
ประธานกองทุนหมู่บ้าน	48	ชาย
รองประธานกองทุนหมู่บ้าน	52	ชาย
กรรมการกองทุนหมู่บ้าน	45	ชาย
เหรัญญิกกองทุนหมู่บ้าน	47	หญิง
เลขากองทุนหมู่บ้าน	41	หญิง
กรรมการกองทุนหมู่บ้านปีที่ 2	42	หญิง

ผู้รับจ้าง กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	36	ชาย
ผู้รับจ้าง ไม่กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	35	ชาย
ช่างซ่อมเครื่องจักร ไม่กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	38	หญิง
ผู้สูญเสียที่ดินฯ กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	52	ชาย

บทที่ 2

การดำรงอยู่ของชุมชนในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ก่อนการเข้าสู่วิถีการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้โดยอาศัย ประสพการณ์ ความรู้ ที่ได้รับการสร้างสรรค์ให้มีความเหมาะสมกับบริบท อันหมายถึงความรู้ที่มีความเหมาะสม สอดคล้องกับพื้นที่ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้งนี้เพื่อการบรรลุผลต่อการทำมาหากิน นอกจากนี้ยังมีการสร้างระบบความสัมพันธ์กับสรรพสิ่ง ทั้งความสัมพันธ์ในมิติที่เกี่ยวข้องกับสภาพธรรมชาติ โลกนามธรรม และความสัมพันธ์เกื้อกูลกันภายในชุมชน อันแสดงให้เห็นในลักษณะ ประเพณีของชุมชน การดำรงอยู่ของชุมชนด้วยการมีความรู้ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิต การใช้ประโยชน์จากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติร่วมด้วยการสร้างระบบความสัมพันธ์กับสรรพสิ่ง มีนัยถึงการสร้างทุนชุมชนเพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้

เมื่อทุนชุมชนมีนัยถึงการดำรงอยู่ของชุมชน ดังนั้นตัวกระบวนการเรียนรู้เพื่อที่จะสร้างสรรค์ สังคมทุนชุมชนให้มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตจึงมีความสำคัญยิ่ง นอกจากนี้การที่บริบทของแต่ละชุมชน อันหมายถึง สภาพธรรมชาติ ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความคิด ความเชื่อของแต่ละชุมชน มีความแตกต่างกัน ก็ย่อมมีผลให้กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นภายใต้ความแตกต่างของตัวกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนได้มีปฏิสัมพันธ์ต่อสรรพสิ่งในบริบทนั้นๆต่างก็มีเป้าหมายร่วมกัน คือ เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน ดังที่ปรากฏในภาพของชุมชนไร่อ้อย และชุมชนไร่ข้าวโพดซึ่งมีความแตกต่างกันในเชิงบริบทของชุมชน ซึ่งความแตกต่างนี้เป็นเงื่อนไขสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ในการสร้างทุนชุมชนในบางเรื่องซึ่งมีความแตกต่างกัน การคลี่คลายภาพบริบทของชุมชนอันมีความเกี่ยวเนื่องต่อการเรียนรู้ในการสร้างทุนชุมชน แสดงให้เห็นในภาพต่อไปนี้

บริบทของชุมชน

ในชุมชนไร่อ้อย มีปรากฏการณ์แห่งการเรียนรู้ของคนในชุมชนที่แสดงถึงความเชื่อมโยงระหว่างระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับการสร้างระบบความรู้ แรกเริ่มของการสร้างความสัมพันธ์ภายในชุมชนปรากฏเมื่อประมาณ พ.ศ.2470 โดยคนกลุ่มแรกที่เข้ามาอาศัยในชุมชน ได้แก่ชาวไทยในพื้นที่ต่างๆจากภาคกลางซึ่งค่อยๆทยอยเดินทางเข้ามาทำมาหากินในพื้นที่แห่งนี้ หลังจากนั้นไม่นานมีชาวจีนที่อาศัยเรือสำเภาเดินทางมาจากเมืองจีนเพื่อเข้ามาทำมาหากิน การทำมาหากินที่

เข้ามากับชาวจีนได้แก่ การปลูกยาสูบ กลุ่มของคนจีนต่างจับจอง เสาะหาพื้นที่ในการทำไร่ยาสูบ พื้นที่ที่เหมาะสม ได้แก่ พื้นที่สูงหรือที่ดอนซึ่งในอดีตเป็นป่าไผ่ ดังนั้นจึงต้องถากถางป่าเป็นพื้นที่กว้างประมาณ 50-100 ไร่ เนื่องจากการปลูกยาสูบต้องอาศัยพื้นที่ผืนใหญ่ ส่วนชาวไทยมีความรู้ที่ถ่ายทอดมาจากรุ่น ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ซึ่งได้แก่ การทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชผัก เพื่อให้มีข้าว พืช ผัก เนื้อสัตว์สำหรับบริโภคภายในครอบครัว

วิถีการดำรงชีวิตที่มีความแตกต่างกันระหว่างชาวไทยและชาวจีน มีผลให้ระบบความคิด กิจกรรมการดำเนินชีวิตมีลักษณะเฉพาะที่มีความแตกต่างกัน หากแต่ในความแตกต่างกันของการดำรงชีวิตของชนสองกลุ่มนี้ นำไปสู่ระบบความสัมพันธ์ในลักษณะของนายจ้างและลูกจ้างในไร่ยาสูบ กล่าวคือ การปลูกยาสูบในพื้นที่ที่มีขนาดใหญ่ ย่อมต้องอาศัยแรงงานในการปลูก เก็บ หั่น มวนยาสูบ ฯลฯ จำนวนมาก ดังนั้นชาวไทยซึ่งไม่มีความรู้ในการปลูกยาสูบจึงเข้ามารับจ้างเป็นลูกจ้างในไร่ยาสูบ และได้รับค่าจ้างเป็นรายวันและเป็นรายเดือน ขณะที่คนจีนเป็นผู้ปลูกยาสูบ และติดต่อตลาดเพื่อการค้า และคนไทยเป็นลูกจ้าง ทำหน้าที่รดน้ำ ดูแล บำรุงรักษายาสูบ เก็บเกี่ยว ส่วนผลผลิตจากการทำนา กลุ่มคนไทยก็ได้ขายข้าว แก่กลุ่มคนจีน

ความรู้ของชุมชนไร่้อยู่ในยุคแรกเริ่มของความเป็นชุมชน จึงได้แก่ ความรู้เฉพาะเกี่ยวกับการปลูกยาสูบที่มากับกลุ่มคนจีน และความรู้เกี่ยวกับการปลูกข้าว ปลูกพืชผัก เลี้ยงสัตว์ซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมของกลุ่มคนไทย การเรียนรู้ร่วมกันเพื่อการดำรงชีวิตของชนทั้งสองกลุ่มมีผลให้เกิดระบบความสัมพันธ์ในแบบของการพึ่งพิง ซื้อขายแรงงาน ซื้อขายผลผลิตที่สำคัญ ซึ่งได้แก่ ข้าว วิถีชีวิตของชนสองกลุ่มในยุคแรกเริ่มนี้ มีผลอย่างสำคัญต่อการสร้างความรู้ที่มีทั้งความรู้เฉพาะ ความรู้พื้นฐาน ซึ่งถูกปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์ให้มีความสอดคล้องกับบริบทของชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนดำรงอยู่ได้

สำหรับพื้นฐานการดำรงชีวิตของคนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งแสดงถึงการมีชีวิตที่มีความผูกพันกับธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์สำหรับการบริโภค ประสบการณ์ชีวิตของคนในกลุ่มดังกล่าวแสดงให้เห็นในปรากฏการณ์ชุมชนไร่ไผ่ โดยเมื่อประมาณ 180-200 ปีที่ผ่านมา คนจีนกลุ่มเล็กๆ ได้อพยพมาจากเมืองจีนทางตอนใต้เนื่องจากมีฐานะยากจน จึงหนีความแร้นแค้นจากประเทศจีนเข้ามาสู่ประเทศไทย โดยการเดินทางทางเรือล่องมาตามแม่น้ำแม่กลองเพื่อแสวงหาผืนดินในการทำกินและคนลาวเวียงซึ่งมีเชื้อสายของลาวเวียงจันทร์ อพยพมาจากประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งมีการสันนิษฐานว่าการอพยพนี้ก็เนื่องมาจากการขยายตัวของประชากรในประเทศ ทำให้ต้องหาที่ดินทำกินใหม่ ทั้งชาวจีนและลาวเวียงก็มีวัตถุประสงค์ในการแสวงหาพื้นที่ทำกินเช่นเดียวกัน จึงได้ยึดลำน้ำแม่กลองเป็นแกนหลัก เนื่องจากบริเวณดังกล่าวเป็นที่ราบที่เกิดจาก

การทับถมของตะกอนจากแม่น้ำ จึงทำให้ดินมีความสมบูรณ์ และในบริเวณดังกล่าวยังมีที่ดินเป็นบางส่วน ความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าวจึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ทั้งคนจีน และคนลาวเวียงมีความสนใจในผืนดินแห่งนี้ ดังนั้นการจับจองผืนดินเพื่อทำกินจึงเริ่มขึ้นด้วยการค่อยๆ ถากถางต้นไม้เล็กๆ และหญ้าที่ปกคลุมผืนดิน เนื่องจากพื้นที่แห่งนี้ส่วนใหญ่เป็นที่ลุ่ม ต้นไม้ใหญ่จึงมีแต่เพียงบนที่ดอนบางส่วนเท่านั้น ผืนดินที่ถูกเลือกหรือจับจองเพื่อทำมาหากินเป็นการจับจองเพียงเพื่อสามารถใช้ประโยชน์จากผืนดินในการสร้างอาหารสำหรับบริโภคให้พอเพียงกับสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น แต่ความเป็นครอบครัวที่เกิดขึ้นมิได้มีความสัมพันธ์ที่แยกขาดออกจากครอบครัวอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่คนสองกลุ่มซึ่งมีประสบการณ์ชีวิตที่มีความแตกต่างกันได้มาอยู่ร่วมกันเพื่อเป้าหมายในการทำมาหากินทำให้เกิดการหลอมรวมความรู้ที่แตกต่างกันเพื่อสร้างรากฐานการดำรงชีวิตที่มั่นคง อันเป็นโอกาสหรือช่องทางในการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การแลกเปลี่ยนความรู้ ปรับเปลี่ยนความรู้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต และด้วยการเรียนรู้ของคนในชุมชนที่มีการดำรงอยู่ร่วมกันของสมาชิกอย่างยาวนาน ทำให้คนในชุมชนมีโอกาสนในการเรียนรู้เพื่อเลือกสรรพื้นที่ในการทำมาหากินก่อนคนในชุมชนอื่น ดังนั้นพื้นที่ทำมาหากินที่ถูกเลือกเพื่อดำรงชีวิตจึงเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ด้วยเหตุผลแห่งความสมบูรณ์ของพื้นที่นั่นเองที่มีผลต่อระบบคิดของคนกล่าวคือ การทำมาหากินในพื้นที่ที่สมบูรณ์ทำให้คนในชุมชนมิได้มีความรู้สึกถึงความขาดแคลน ประกอบกับการได้รับผลผลิตที่มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิต อาทิ การมีข้าว พืชผัก ผลไม้ที่พอเพียงกับการบริโภคแก่สมาชิกในครอบครัว ซึ่งหมายถึงการที่คนได้บรรลุต่อเป้าหมายในการดำรงชีวิตอันทำให้มีกำลังใจในการเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิตที่มีความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา

การที่คนจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ภายใต้บริบทของแต่ละชุมชน มีผลให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ในการที่จะสร้างความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ ซึ่งทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า ความรู้ หรือภูมิปัญญา ซึ่งถูกจัดรูปแบบของความรู้ให้มีทั้งชุดความรู้เฉพาะที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขแห่งประสบการณ์เดิมของชุมชน และการเป็นชุดความรู้เฉพาะซึ่งต้องอาศัยบุคคลผู้มีความสามารถเฉพาะด้านเพื่อใช้ความรู้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต ความรู้เฉพาะที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขแห่งประสบการณ์เดิม ได้แก่ ระบบความรู้ในการทำไร่ยาสูบ สำหรับความรู้เฉพาะด้านอื่นๆ ที่ต้องอาศัยผู้มีความสามารถเฉพาะด้านเพื่อผลแห่งการเสริมสร้างและการก่อรูปของความเป็นชุมชน ได้แก่ ระบบความรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพ ระบบความรู้ในการสร้างที่พักอาศัย ส่วนความรู้อีกประเภทหนึ่งที่คนในชุมชนทุกคนต้องเรียนรู้เป็นพื้นฐาน ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับการทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ระบบความรู้ในการเก็บหาของธรรมชาติและแปรรูป ระบบความรู้ในการซ่อมแซมเครื่องมือเครื่องใช้ เพื่อให้คนในชุมชนได้มีอาหารสำหรับ

การบริโภคและมีเครื่องมือเครื่องใช้สำหรับการเก็บหาอาหารเพื่อการดำรงชีวิต ระบบความรู้ที่ถูกผลิตขึ้นภายในชุมชน เป็นความรู้ที่ตอบสนองต่อเป้าหมายในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ความหลากหลายของระบบความรู้ที่เกิดขึ้นภายใต้วิถีชีวิตของคนในชุมชน มีผลให้ชุดความรู้ที่เกิดขึ้นเป็นชุดความรู้ที่ครอบคลุมในทุกมิติของการดำรงชีวิต ความหลากหลายของชุดความรู้ทั้งความรู้เฉพาะและความรู้พื้นฐานซึ่งถูกผลิตขึ้นภายใต้วิถีการดำรงชีวิต มีผลให้เกิดภาพของชุดความรู้ดังต่อไปนี้

ระบบความรู้ในการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์

การเรียนรู้ในการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้ระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ทั้งในด้านการอาศัยผืนดิน แหล่งน้ำสำหรับการผลิตอาหาร การอาศัยแรงงานจากเพื่อนบ้านในการผลิต และการพึ่งพิงสิ่งเหนือธรรมชาติเพื่อเป็นกำลังใจในการทำมาหากิน ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนมีอาหารเพียงพอต่อการบริโภค การเรียนรู้ในการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์เพื่อให้มีอาหารสำหรับบริโภคนับว่าเป็นการเรียนรู้ในขั้นพื้นฐานของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้ในการปลูกข้าว และการเลี้ยงสัตว์จำพวกวัว ควาย เพื่อใช้แรงงานสำหรับการผลิต การเรียนรู้พื้นฐานดังกล่าวของชุมชนยังรวมถึงการสร้างความรู้ในการเสริมสร้างความสมบูรณ์แก่ผืนดินเพื่อให้การใช้ประโยชน์จากผืนดินดำรงอยู่ได้อย่างยาวนาน ส่วนการเรียนรู้ในการเพาะปลูกอีกมิติหนึ่งยังถูกสร้างให้เป็นความรู้เฉพาะซึ่งเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขอันเป็นประสบการณ์เดิมของชุมชนหรือประวัติศาสตร์ของชุมชน ซึ่งหมายถึงว่า การที่ชุมชนมีพื้นฐานการก่อรูปของชุมชนที่มีการนำความรู้จากถิ่นฐานเดิมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต ดังนั้นระบบความรู้ทั้งที่เป็นความรู้พื้นฐานของชุมชนและความรู้เฉพาะของชุมชนที่ถูกผลิตภายใต้ความสัมพันธ์เชิงประวัติศาสตร์ของชุมชน ระบบความสัมพันธ์ในชุมชนเพื่อการดำรงชีวิต มีผลให้เกิดชุดความรู้เกี่ยวกับการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ดังต่อไปนี้

ระบบความรู้ในการปลูกข้าว

อาหารหลักของคนในชุมชน ได้แก่ ข้าว ดังนั้นการปลูกข้าวจึงเป็นกิจกรรมที่สำคัญสำหรับการดำรงชีวิตของคนในชุมชน การปลูกข้าวในแต่ละปีนั้นคนในชุมชนมีการเรียนรู้ว่า จะปลูกอย่างไรเพื่อให้สมาชิกในครอบครัวมีข้าวสำหรับการบริโภคอย่างเพียงพอ หรือมีการเรียนรู้ว่าจะทำอย่างไรเพื่อที่จะให้มีข้าวเหลือไว้บริโภคสำหรับปีถัดไป ด้วยความจำเป็นของข้าวที่ผลิตไว้สำหรับบริโภคเป็นเป้าหมายหลัก หรือเพื่อการเก็บสะสมไว้บริโภคในหน้าแล้ง หรือในช่วงเวลาที่น้ำท่วม หรืออีกสิ่งหนึ่งคือการเก็บสะสมข้าวไว้เพื่อแลกกับของสิ่งอื่นที่คนในครอบครัวไม่สามารถผลิตเองได้ เนื่องจากในหลายๆ

ชุมชน หรือในชุมชนอื่น ก็ต้องการข้าวสำหรับการบริโภค ดังนั้นการเรียนรู้ในการปลูกข้าวจึงถูกสร้างเป็นชุดความรู้พื้นฐานที่สมาชิกในครอบครัวหรือสมาชิกในชุมชนต้องเรียนรู้เป็นสำคัญ

การปลูกข้าวให้ได้ผลดี ซึ่งหมายถึงการที่ข้าวมีรวงข้าวที่สมบูรณ์ ปราศจากโรค ต้นข้าวแข็งแรงสมบูรณ์ ปราศจากโรค ต้นข้าวแข็งแรงเมล็ดข้าวมีความสมบูรณ์ เงื่อนไขที่สำคัญที่สุดที่ทุกคนต้องเรียนรู้และคำนึงถึงเป็นสำคัญ ได้แก่ การคำนึงถึงการปลูกข้าวที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ อันมีเงื่อนไขในการปลูก ซึ่งได้แก่ ความสมบูรณ์ของผืนดิน ผืนน้ำ อากาศ สัตว์ป่าที่อาศัยในแถบบริเวณนั้น ว่ามีความเกื้อกูลหรือมีลักษณะเหมาะสมต่อการปลูกข้าวหรือไม่ โดยการเรียนรู้เกี่ยวกับการเลือกพื้นที่หรือการเลือกผืนดินในการปลูกข้าว เป็นการดูว่าผืนดินในชุมชนที่จะใช้ในการปลูกข้าวมีลักษณะอย่างไร โดยคนในชุมชนมีการเรียนรู้ว่า หากบริเวณนั้นเป็นที่สูงหรือเรียกว่าที่ดอน น้ำไม่สามารถท่วมถึงได้ การปลูกพืชที่ต้องอาศัยน้ำฝนเป็นสิ่งสำคัญ หรือใช้น้ำฝนแต่เพียงแหล่งเดียว จะต้องปลูกข้าวด้วยวิธีใด คนในชุมชนจึงมีการเรียนรู้ว่าการที่จะไถเตรียมดินนั้นสามารถทำได้โดยง่าย เช่นเดียวกันกับบริเวณที่ราบ (การมีผืนดินที่มีลักษณะสูงๆ ต่ำๆ) เพราะฉะนั้นชาวนาจ้างจำเป็นต้องเรียนรู้ที่จะปลูกข้าวแบบหยอด โดยมีการปรับระดับด้วยการตัดหญ้า และต้นไม้เล็กๆออกก่อนแล้วใช้ไม้ปลายแหลมเจาะดินเป็นหลุมเล็กๆ แล้วมีการหยอดเมล็ดประมาณ 5-8 เมล็ด ใช้เท้ากลบดินปากหลุม เมื่อฝนตกหรือเมล็ดได้รับความชุ่มชื้นก็จะงอกเป็นต้นข้าว และเนื่องจากที่ดอนเป็นที่สูงที่ไม่มีน้ำขัง คนในชุมชนจึงมีการเรียนรู้ว่าจะต้องใช้พันธุ์ข้าวเบา โดยปลูกได้ในต้นฤดูฝนและสามารถเก็บเกี่ยวได้ในปลายฤดูฝน การใช้พันธุ์ข้าวเบาสืบเนื่องมาจากข้าวไร่ควรเป็นพันธุ์ข้าวที่มีอายุสั้น ด้วยความจำเป็นว่าเมื่อหมดฤดูฝน ย่างเข้าฤดูหนาว กลางวันจะเริ่มสั้น ต้นข้าวจะต้องออกดอกและสามารถเก็บเกี่ยวได้

ในพื้นที่ที่เป็นที่ลุ่มน้ำขัง เมื่อย่างเข้าฤดูฝน น้ำจะไหลเข้ามาสู่ที่นาทำให้คนในชุมชนไร่ข้าวโพดเรียนรู้ว่าควรจะปลูกข้าวในรูปแบบใด จึงจะได้ผลผลิตข้าวที่พอเพียงต่อการบริโภคของสมาชิกในครอบครัวตลอดทั้งปี การปลูกข้าวในที่ลุ่มน้ำท่วมถึงด้วยวิธีการทำนาดำจึงถูกคิดขึ้น โดยการทำนาดำนั้นชาวนาจ้างจะต้องเรียนรู้ในการเตรียมดิน เนื่องจากดินในที่ราบน้ำท่วมถึงได้มักจะเป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ การเตรียมดินจึงไม่ใช่สิ่งที่ยากลำบาก การเตรียมดินจึงใช้วิธีการไถ ซึ่งเรียกว่า ไถตะ โดยอาศัยแรงงานจากจากวัวพื้นบ้าน การไถเช่นนี้ก็เพื่อเป็นการกลับเอาดินชั้นล่างขึ้นมาอยู่ข้างบน พลิกเอาหน้าดินลงไปข้างล่าง การทำเช่นนี้เป็นการเรียนรู้ว่าจะทำให้วัชพืชต่างๆในนาข้าวถูกขุดขึ้นมาเพื่อให้รากได้โดนแดด แล้วทิ้งไว้ประมาณ 1 สัปดาห์ เพื่อเป็นการทำลายวัชพืช หรือจำกัดขอบเขตของวัชพืช สำหรับการไถในช่วงต่อมาเป็นการไถแปร เป็นการไถเพื่อช่วยย่อยดินทำให้วัชพืชหลุดออกจากการยึดเกาะระหว่างรากกับดิน จากนั้นจะเป็นการคราดเพื่อช่วยให้เกิดการย่อยดิน ซึ่งชื่อของคราด

จะช่วยให้รากของหญ้าหลุดออกจากดิน เมื่อวัชพืชหลุดออกมาแล้วก็จะติดซีคราดมารวมกันอยู่เป็นที่สามารถเก็บออกได้โดยง่าย หลังจากเตรียมพื้นที่สำหรับการทำนาแล้วชาวนาก็จะเรียนรู้ในการเตรียมต้นข้าวหรือที่เรียกว่าต้นกล้า โดยการเพาะกล้า ซึ่งเป็นการนำพันธุ์ข้าวมาใส่ไว้ในโถง ใส่น้ำลงไปให้ท่วมเมล็ดข้าวประมาณ 1 วัน นำใบตองซึ่งเรียงซ้อนกันหลายๆใบสำหรับวางเมล็ดข้าว แล้วใช้ฟางที่ชุ่มน้ำวางทับไว้จนหนา รดน้ำให้ชุ่มทั้งเช้า เย็น วิธีการนี้เรียกว่า ห่มข้าว การห่มข้าวนี้ทำให้ประมาณ 2-3 วัน รากของต้นข้าวจะงอกออกมา ซึ่งหมายความว่า ต้นข้าวนั้นพร้อมที่จะหว่านในแปลงกล้าได้ หลังจากนั้นก็จะถอนกล้าไปปักดำ เมื่อได้ผลผลิตข้าวแล้วคนในชุมชนก็มีการเรียนรู้ที่จะแบ่งข้าวที่ได้ไว้เป็นส่วน ๆ ได้แก่ ส่วนหนึ่งจะเก็บไว้ทำพันธุ์สำหรับปลูกในปีต่อไป ส่วนหนึ่งเก็บไว้กินโดยเก็บไว้ในยุ้งฉาง อีกส่วนหนึ่งเตรียมไว้เพื่อนำไปแลกกับอาหารอย่างอื่นที่ครอบครัวไม่สามารถผลิตได้

ระบบความรู้ในการปลูกถั่วเขียวเพื่อช่วยเพิ่มผลผลิตของดิน

สืบเนื่องมาจากฤดูกาลทำนามีความยาวนาน ดังนั้นก่อนถึงฤดูทำนาคนในชุมชนจึงพยายามคิดที่จะปลูกพืชชนิดอื่นเพื่อใช้เป็นอาหาร การปลูกถั่วเขียวเป็นการเรียนรู้เพื่อให้มีอาหารประเภทอื่นสำหรับบริโภค เนื่องจากถั่วเขียวสามารถนำมาดัดแปลงเป็นอาหารหวานได้ นอกจากนี้ยังเป็นพืชอายุสั้น เก็บเกี่ยวผลผลิตได้เร็ว ดังนั้นจึงมีการทดลองปลูกถั่วเขียวก่อนการปลูกข้าว การปลูกถั่วเขียวในลักษณะเช่นนี้คนในชุมชนพบว่ามีส่วนให้ต้นข้าวเติบโตอย่างสมบูรณ์ ขณะเดียวกันต้นถั่วเขียวก็สมบูรณ์ด้วยแม้ว่าในช่วงนี้จะมีน้ำธรรมชาติน้อยก็ตาม ดังนั้นการปลูกถั่วเขียวในนาข้าวจึงถูกถ่ายทอด แนะนำสืบต่อกันมา นอกจากนี้ยังมีการทดลองปรับเปลี่ยนปลูกถั่วเขียวในช่วงหลังจากการทำนา โดยชาวนาบางคนให้เหตุผลว่าการปลูกถั่วเขียวหลังจากการทำนาเป็นสิ่งที่เหมาะสม สืบเนื่องมาจากหลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ช่วงเวลานั้นยังเป็นช่วงที่น้ำใต้ดินยังคงมีความชุ่มชื้น ดังนั้นการปลูกถั่วเขียวในช่วงเวลาดังกล่าวจะเป็นผลพลอยได้ให้ต้นถั่วเขียวเติบโตได้ดี การปลูกถั่วเขียวของชาวนาในช่วงเวลาที่มีความแตกต่างกันนั้น นำไปสู่การแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน อันนำไปสู่ข้อค้นพบที่ว่า การปลูกถั่วเขียวทั้งสองระบบ ต่างก็มีคุณค่า เพราะนอกจากจะทำให้ผืนดินมีความสมบูรณ์แล้วยังช่วยให้มีอาหารชนิดอื่นสำหรับการบริโภค และ ช่วยให้มีรายได้เสริม

ระบบความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงสัตว์

การเลี้ยงสัตว์ที่มีความสำคัญต่อคนในชุมชน ได้แก่ การเลี้ยงวัวพื้นบ้านหรือวัวไทย ระบบความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงวัวพื้นบ้านถูกผูกโยงเข้ากับการทำนา เนื่องจากวัวเป็นสัตว์ที่ใช้ทำนา ความผูกพันกับวัวพื้นบ้านมาตั้งแต่แรกเริ่มทำให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการที่จะอยู่ร่วมกับวัว เพื่อให้วัวช่วยเหลือในการทำมาหากิน ได้แก่ การทำนา ดังนั้นจึงมีการสร้างความคุ้นเคยกับวัวโดยการตั้งชื่อวัวตามลักษณะ เช่น ชื่อ ดำ แดง จากนั้นก็นำวัวไปฝึกหัดไถนา เช่น ถ้าต้องการให้วัวที่ไถนาเป็นแล้วอยู่ด้านซ้ายเพื่อเป็นตัวนำ วัวที่ฝึกใหม่อยู่ด้านขวาเป็นผู้ตาม ถ้าต้องการเลี้ยงวัว คนฝึกก็จะพูดว่า ถาด แล้วกระดิกเชือกตัวซ้าย ถ้าวัวตัวขวานำ หากต้องการเลี้ยงซ้าย ก็พูดว่า พูน แล้วกระดิกเชือกตัวขวา ถ้าต้องการหยุด ก็พูดว่า ยอ แล้วกระตุกเชือก สำหรับช่วงเวลาที่หมดหน้าการทำนา ก็จะเป็นเวลาที่คนและวัวได้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างเต็มที่ โดยคนจะไปหาหญ้าให้วัวกิน และให้วัวพักผ่อนให้เต็มที่ พร้อมทั้งจัดที่พักให้วัวนอนใต้ถุนบ้าน นอกจากนี้ยังมีการทำพิธีสู่ขวัญวัวเพื่อสร้างกำลังใจก่อนที่จะทำนาในช่วงต่อไป และหลังจากเสร็จการทำนาก็จะเป็นการบอกขอบคุณวัวเพื่อให้วัวได้พักผ่อน ระบบความรู้ที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับวัวซึ่งเกิดขึ้นภายใต้บริบทของการทำมาหากิน เป็นการเรียนรู้ซึ่งนำไปสู่การตอบสนองต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

ระบบความรู้ในการทำไร่ยาสูบ

ยาสูบได้ถูกนำมาปลูกโดยกลุ่มคนจีนและผลิตโดยกลุ่มคนจีนแคะที่อพยพลงเรือมาอยู่ในชุมชนไร่ฮ้อย เมื่อประมาณ 70 ปีที่ผ่านมา ส่วนใหญ่ผู้ที่เข้ามาปลูกยาสูบมักจะเป็นเพศชาย สืบเนื่องมาจากการปลูกยาสูบต้องอาศัยกำลังจากผู้แข็งแรง กิจกรรมในการปลูกยาสูบมีมากมายนับตั้งแต่การหักร้างตางป่า เพื่อให้มีพื้นที่ที่กว้างใหญ่เพียงพอต่อการทำไร่ยาสูบ สำหรับการปลูกยาสูบนั้นกลุ่มคนจีนมีการเรียนรู้ที่จะไปนำพันธุ์ยาสูบในส่วนที่เป็นดอกของยาสูบมาเพาะก่อน แล้วจึงปลูก โดยก่อนการปลูกนั้นจำเป็นต้องมีการเตรียมผืนดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการไถ คราด หว่าน เพาะเป็นต้นปลูกใส่ปุ๋ย เมื่อยาสูบแก่แล้วก็มีการหักยาสูบ ซึ่งเป็นเวลา 2-3 เดือน จึงจะสามารถหักยาสูบได้ ในเรื่องของ การบำรุงรักษายาสูบนั้น เมื่อมีแขนงของยาสูบเกิดขึ้น ก็จะมีการหักแขนง และมีการดูแลเสมือนกับการเลี้ยงลูกอ่อน สำหรับการเพาะพันธุ์ยาสูบนั้นเริ่มต้นจากการเก็บดอกแก่ของยาสูบตากแดดไว้ให้แห้งเป็นเวลา 1-2 วัน ต่อจากนั้นก็มีการกะเมล็ดแช่น้ำ 2-3 วันพอให้แตกต้นอ่อน หลังจากนั้นก็นำเมล็ดที่เพาะได้ไปหว่านในผืนดินที่มีการเตรียมไว้ 2-3 วันก็แตกเป็นต้น มีการย้ายกล้าออกมาใส่ในร่อง และการเตรียมดินเป็นหลุม แล้วนำต้นที่งอกได้ปลงปลูก โดยที่ไม่ต้องใส่ปุ๋ย หลังจากนั้นก็

ใช้เวลาประมาณ 2-3 เดือน เพื่อให้มีการหาน้ำมารดในช่วงเวลา เช้า เย็น ทุกวันโดยอาศัยน้ำจากบ่อที่เราขุดได้ หลังจากนั้นเวลา 7-8 เดือนก็จะมีการเริ่มเก็บใบยาสูบมาปมให้สุก และนำใบยาสูบมาฉีกกระดูกออกแล้วก็นำใบมาหั่น หลังจากนั้นก็จะให้มีการตากใบเป็นแผงโดยการคลี่ออก เป็นการตากให้แห้ง แล้วนำมามวนด้วยกระดาษมวนยา ซึ่งเป็นกระดาษฟาง วางไว้เป็นแถว และเอาแผงทับเอาไว้ เมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการในการมวนยาสูบแล้ว กลุ่มคนจีนก็จะนำยาสูบที่มวนแล้วไปขายที่ตลาดในเมือง

การจัดการในการปลูกยาสูบนั้น กลุ่มคนจีนซึ่งอยู่ในฐานะของเจ้าของพื้นที่ในการปลูกยาสูบได้มีการจ้างให้กลุ่มคนไทยในชุมชนเป็นลูกจ้างในการทำไร่ยาสูบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระบวนการของการที่ต้องใช้แรงงาน กลุ่มคนไทยที่เข้ามาเป็นลูกจ้างในไร่ยาสูบส่วนใหญ่แล้วก็มีหน้าที่ในการเตรียมพื้นที่ ซึ่งอาจจะใช้แรงงานจากวัว ควาย การใช้แรงงานในการปลูกยาสูบ การดูแล รดน้ำ ยาสูบ การหักแขนงยาสูบ การเก็บเกี่ยวผลผลิตจากยาสูบเพื่อนำมาใช้หั่น ตาก มวน ดังนั้นกลุ่มคนไทยที่ว่างจากการทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ จะเข้ามาเป็นลูกจ้างของกลุ่มคนจีน ซึ่งทำให้กลุ่มคนไทยมีรายได้ ค่าจ้างที่ได้มีทั้งค่าจ้างรายเดือน คือเดือนละ 3 บาท

ระบบความรู้ในการหาของธรรมชาติและการแปรรูป

ชีวิตที่ต้องดำเนินต่อไปของคนในชุมชนที่ได้วางเป้าหมายในการดำรงชีวิตให้กับตนเอง ในลักษณะของการมีอาหาร เครื่องใช้ที่พอเพียงต่อการบริโภคในครอบครัว หรือในชุมชน อันเป็นสิ่งที่จำเป็นและมีความสำคัญ การดำรงชีวิตที่อยู่ท่ามกลางสภาพธรรมชาติ ผืนดิน ผืนน้ำ ผืนป่า มีผลให้คนในชุมชนต่างเรียนรู้ที่จะมีชีวิตอยู่ได้ท่ามกลางสภาพธรรมชาติเหล่านี้ โดยที่จะใช้ประโยชน์จากธรรมชาติให้มีคุณค่าต่อการทำมาหากินอย่างไร ดังนั้นคนในชุมชนต่างตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติในฐานะของการเป็นแหล่งการเรียนรู้ ที่ทำให้คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีวิตที่เป็นปกติสุข ดังนั้นธรรมชาติจึงเปรียบเสมือนผู้ที่พระคุณที่มีสามารถตีค่า หรือคิดเป็นมูลค่าได้ ด้วยฐานคติแห่งการมองว่าธรรมชาติเป็นผู้ให้ชีวิต ให้แหล่งการทำมาหากิน ดังนั้นคนในชุมชนจึงมองว่าตนเองนั้นอยู่ในฐานะของการเป็นผู้พึ่งพิงหรืออาศัยธรรมชาติ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ การเก็บหาของธรรมชาติจึงมิได้เป็นการแสวงหาผลประโยชน์แบบขูดรีดจากธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นการขูดรีดป่าไม้ สัตว์ป่า เพื่อนำมาใช้ประโยชน์อย่างขาดความตระหนักถึงการเป็นผู้พึ่งพิงธรรมชาติแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้าม การจับสัตว์ป่า การหาของธรรมชาติ เป็นการใช้ประโยชน์เฉพาะเพียงแค่ความจำเป็นเท่านั้น มิได้ใช้ประโยชน์ในลักษณะของการทำลาย หรือเก็บสะสมไว้ในปริมาณมากเกินความจำเป็น

นอกจากการหาของธรรมชาติเพื่อการบริโภคและแลกเปลี่ยนเป็นบางส่วนแล้ว หากธรรมชาติเหล่านั้นมีความสมบูรณ์และมีจำนวนมาก คนในชุมชนจึงมีการเรียนรู้ที่จะนำของธรรมชาติเหล่านั้นมาแปรรูป ซึ่งหมายถึงการวางแผนเตรียมรับสถานการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ เพื่อให้สมาชิกในครอบครัวและชุมชนมีความมั่นคงในการดำรงชีวิต สภาพการณ์ต่างๆที่คนในชุมชนคาดว่าอาจจะเกิดขึ้นได้แก่ การเกิดภาวะน้ำท่วม ฝนแล้ง ซึ่งหากเกิดเหตุการณ์เหล่านี้ขึ้น การเตรียมความพร้อมในด้านอาหารก็นับว่าเป็นการสร้างหลักประกันแห่งความมั่นคงปลอดภัยได้เป็นอย่างดี

การหาของธรรมชาติเพื่อการมีอาหารสำหรับบริโภค แลกเปลี่ยนหรือเพื่อการสะสมด้วยกระบวนการแปรรูปอาหาร เพื่อการมีอาหารสำหรับบริโภคในยามขาดแคลน หรือในยามที่ไม่สามารถออกไปหาของธรรมชาติได้นั้นสะท้อนให้เห็นจากภาพของชุมชนซึ่งแวดล้อมไปด้วยป่าไผ่ โดยคนในชุมชนต่างเรียนรู้ในอันที่จะนำหน่อของต้นไผ่มากิน การไปหาหน่อไผ่นั้น จะไปกันเป็นกลุ่ม เนื่องจากการเข้าไปในป่านั้นจำเป็นที่จะต้องช่วยเหลือกัน ทั้งในแง่ของ การช่วยเหลือกันในการป้องกันภัยจากโจรสัตว์ป่า การแบ่งหน้าที่กันในการเก็บหาของธรรมชาติ เช่น การปรุงอาหารสำหรับบริโภค เมื่อต้องพักค้างคืนในป่า การระแวดระวังภัยจากผู้บุกรุก การร่วมคิด ร่วมเดินทางไปเป็นเพื่อนกัน ดังคำสัมภาษณ์ของคุณตาท่านหนึ่ง ซึ่งมีอายุ 79 ปี และมีประสบการณ์ในการหาของธรรมชาติที่ว่า “...ไปหาหน่อไผ่ ไปกันหลายคน เกวียนหลายเล่ม หาได้ คนไหนปอกก็ปอก คนไหนใส่ก็ใส่ มีหลายคน พวกผู้หญิงก็หอบ้าง ทำหน่อไผ่บ้าง เวลาออกหาหน่อไผ่ ก็ต้องมีคนเลี้ยงวัวสักสองคน ฝากกัน เฝ้าเกวียน เพื่อป้องกันขโมย ...” การไปหาหน่อไผ่ด้วยกันมีหลักคิด เพื่อที่จะช่วยกันให้กิจกรรมการหาหน่อไผ่บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ โดยการจัดแบ่งภาระหน้าที่ตามความสามารถของแต่ละคน เพื่อให้เกิดการเกื้อกูลซึ่งกันและกันในกิจกรรมย่อย อันนำไปสู่ภาพความสำเร็จของกิจกรรมหลัก สำหรับการเก็บหาหน่อไผ่ ต้องอาศัยการสำรวจว่าป่าไผ่บริเวณนั้นมีรอยของคนอื่นที่หาไว้ก่อนแล้วหรือไม่ โดยการสังเกตว่าบริเวณนั้นไผ่มีครบทั้งต้น หรือว่ามีแต่ตอ หากเหลือแต่ตอ ก็แสดงว่าหน่อไผ่ถูกตัดไปใช้ประโยชน์ก่อนหน้านี้แล้ว จึงไม่ต้องเสียเวลาในการหยุดและหาในพื้นที่นั้น หากในบริเวณนั้นยังมีหน่อไผ่เป็นจำนวนมาก คนก็จะหยุดหาหน่อไผ่ และจะมีการจัดที่สำหรับการพักแรม การเรียนรู้ในอันที่จะหยุดพักแรมเพื่อหาของธรรมชาตินี้ สะท้อนให้เห็นระบบคิดของคนในอันที่จะร่วมมือกันในการทำมาหากิน ซึ่งปรากฏในคำสัมภาษณ์ของคุณตาท่านที่กล่าวถึง ว่า

“...ถ้าไปทีงนี้ ยังไม่มีคนหละก็ โอ้โฮ มองไปนี่หน่อไผ่ทั้งนั้นเถอะ ก็เอาละเว้ย ตรงนี้ละเว้ย ให้เป็นที่ว่าง พอให้ว่างลื้อ ก็เป็นหมู่ๆเอากล้อมกันหมด วัวด้วย วัวนี้ก็ต้องมีคนอยู่ เลี้ยงนะ เราก็ฝาก แล้วจัดไคร้คนนี้อยู่เฝ้าเกวียน ไล่ที่ไปหา

ในป่าก็ไปหา ไปด้วยกันก็ต้องดูกัน ช่วยกัน ในป่านั้น เราว่าเฮะ ภูไม่ดู
ไม่เอาหรอก อย่างนี้ไปไม่ได้หรอก ไปด้วยกันนะ มันก็ต้องช่วยกัน
คนหักก็หัก เราเป็นคนชัก เราก็เขี่ยออกมาให้พ้น เดี่ยวเขาก็เก็บเอง
เราตามหา ก็ตามเก็บกันไปเรื่อยละ ค่อยๆหาบกันไป...”

นอกจากนี้ในการเลือกหน่อไม้ ยังมีเทคนิคในการเลือกเพื่อให้เกิดประโยชน์ มิได้เก็บหามา
ทุกส่วน ดังที่คุณตา เล่าประสบการณ์ว่า

“...หน่อไม้มันขึ้นยาว ก็ถ้าชักได้ก็ค่อยชัก (ตัด) ถ้าชักต้องให้ติดโคน
ติดดินถ้ามันยาว ก็กะว่าอ่อนละ ไม่ใช่ว่าถ้าหน่อยาว เอาทั้งหมด
มันก็ใช้ไม่ได้ มันก็แข็ง เฉาะไม่เข้าอีก...”

การเก็บหาหน่อไม้ป่า มิได้กระทำแบบไร้ขีดจำกัด หรือชุดรีดสภาพธรรมชาติ แต่เป็นการใช้
ประโยชน์โดยการผูกโยงการดำรงชีวิตเข้ากับสภาพธรรมชาติ ดังนั้นการเก็บหาหน่อไม้ จึงมีเป้า
หมายเพียงเพื่อพอกินภายในครอบครัว หรือ ขายบ้างเพื่อนำเงินมาแลกซื้ออาหารชนิดอื่นที่ชุมชนไม่
สามารถผลิตได้ โดยคำสัมภาษณ์ที่สะท้อนระบบคิดนี้ ได้แก่ “...เก็บหน่อไม้มันก็ใส่ในนั้น ก็กะดู
กะดูว่ามันได้เท่าไร ก็เอาเท่านั้น ขึ้นอยู่กับตัวเราเอง ว่าตัวเราเองจะกะว่ามันจะได้สักเท่าไร ก็พอ
ก็กลับกัน...”

การเก็บหาของธรรมชาติที่เกิดขึ้นจากความต้องการในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน มีผลให้
คนในชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจ แสดงความต้องการของตนเอง หมายถึงการมีเป้าหมายเป็นของตนเอง
และการทำกิจกรรมต่างๆก็เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายของตนเอง ด้วยระบบคิดเช่นนี้มีผลให้คนในชุม
ชนมิได้ถูกจำกัด และถูกกำหนดขอบเขตทางความคิด และขอบเขตของการเรียนรู้ ดังนั้นการเรียนรู้
ในการเก็บหาของธรรมชาติจึงเกิดขึ้นได้ในทุกช่วงเวลาตามที่คนในชุมชนมีความต้องการสิ่งเหล่านั้น
สำหรับการดำรงชีวิต

นอกจากนี้ชุมชนยังมีการวางแผนสำหรับมีอาหารบริโภค โดยในช่วงชีวิตหนึ่งของคนในชุมชน
ต่างก็ต้องการการดำรงชีวิตที่มีความสุข ซึ่งหมายถึงการมีอาหารอย่างพอเพียงสำหรับการบริโภคใน
ครอบครัว การมีความปลอดภัยจากความเปลี่ยนแปลงจากธรรมชาติ เช่น การเกิดน้ำท่วม ฝนแล้ง
ดังนั้นการมีความสุขในแง่ของความปลอดภัยนั้นเป็นสิ่งที่คนในชุมชนต่างคำนึงถึงเป็นอย่างมาก เมื่อ
สภาพธรรมชาติมีความเปลี่ยนแปลง จึงเกิดการเรียนรู้ในการที่จะเตรียมความพร้อม หรือมีการวางแผน

แผนล่วงหน้าว่าจะทำอะไร สิ่งแรกที่มีความสำคัญเมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ ได้แก่ การเตรียมความพร้อมในเรื่องอาหาร โดยมีการเรียนรู้ที่จะให้คนในชุมชนได้มีอาหารบริโภคอย่างพอเพียงตลอด 2-3 ปี การเก็บอาหารเพื่อให้สามารถบริโภคได้อย่างยาวนาน นั้นคนในชุมชนมีการเรียนรู้ในการถนอมอาหารเพื่อให้อาหารไม่เน่าเสีย และสามารถเก็บไว้ได้ยาวนาน ดังปรากฏในคำสัมภาษณ์ที่ว่า “...หน่อไม้ตอนนี้ก็ไม่ยากหรอก ตัดหน่อ แล้วก็ใส่ กลบใส่ๆ เอาเกลือลงไป แล้วก็ราดๆ แล้วก็จับตั้งกระทักๆ ใส่ลงไป หน่อไม้มันทำไม่ยาก กระทักๆ ใส่โอ่ง อยู่ได้นานโขปีหนึ่งกินไม่หมด...”

ส่วนในทุ่งนา ลำน้ำ คนในชุมชนต่างได้อาศัยน้ำในทุ่งและน้ำจากแม่น้ำ ลำคลอง เป็นที่สำหรับจับสัตว์น้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการหากุ้ง หาปลา เพื่อบริโภค การเรียนรู้ในการหาปลา หากุ้ง เป็นการเรียนรู้ที่คนในชุมชนจะต้องมีความรู้ว่ามีอะไรน้ำลง เพราะหากน้ำลงแสดงว่ามีปลา มีกุ้งมาก นอกจากนี้ยังต้องมีการเรียนรู้เกี่ยวกับลมหนาว หมายความว่าหากลมหนาวพัดมา แสดงว่าช่วงเวลา นั้นปลา และกุ้งกำลังจะมา ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “...น้ำมันจะลงแล้ว เดือน 12 น้ำมันต้องลงแล้ว รู้สิ พอลมโยกนี้เอาแล้ว ก็ลมหนาวไง เค้าเรียกว่าลมโยก ตาก็จัดแจงออกล่ะ โอ้โฮ มันเต็ม คนหาบก็หาบไม่ทันหรอก...”

การเรียนรู้ในการที่จะสร้างความสัมพันธ์กับธรรมชาติเพื่อให้จับสัตว์น้ำไว้เพื่อการบริโภคอย่างพอเพียงนั้นเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ตลอดเวลา โดยอาศัยการสังเกต การเฝ้าดูธรรมชาติของแหล่งน้ำ ธรรมชาติของสัตว์น้ำ เฝ้าดูทิศทางลม และเชื่อมโยงการเรียนรู้ดังกล่าวจนกระทั่งสามารถจับสัตว์น้ำได้ จึงจะถือว่าบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “...ต้องไปซัณกุ้งตอนเช้ามีด มันติดเป็นตอนๆนะ ตอนเช้ามันก็ติดแต่เช้ามีด ตอนสายๆหนอยมันไม่ค่อย ติดะนานๆไปพอเย็นเข้ามันก็ติดอีก มันไม่ได้ติดทั้งวันนะ ไปทุกวันๆ ก็ลองดูว่าเช้านี้ เช้ามีดไปลง ไปดูอีกที เช้ามีดนี้ก็ติดดี บางคน บางเช้าก็ไม่ค่อยติด มันเป็นบางวัน บางวันก็สายๆหนอย มันก็ติดดี บางที่บ้ายๆก็ติดดี เราก็ต้องอยู่ทั้งวันไง...”

เมื่อสามารถหาของธรรมชาติจำพวกกุ้ง ปลาได้แล้ว หากของธรรมชาติเหล่านั้นมีเป็นจำนวนมาก คนในชุมชนก็มีการเรียนรู้ที่จะเก็บรักษาอาหารธรรมชาตินี้ไว้สำหรับบริโภคอย่างพอเพียงตลอด 2-3 ปี ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...ก็ไปกันละ พอเช้าๆ สายๆหนอยก็ทอดแห หาปลา
ไอ้พวกทอดแหเค้าก็ทอด ไอ้พวกซัณกุ้งก็ซัณ ก่อนนี้ไม่เคยซื้อกะปิ

น้ำปลาหรอก ทำเอาทั้งนั้นเลย มาตอนนี่ตอนน้ำไม่มีนี่ละ
 ก็กุ้งเคล้ากับเกลือ ใส่กะละมังไว้ พรงนี้ก็เอาไปตากแดด
 ใส่กะโล่สงขึ้นตากแดด พอเวลาแห้งเราก็ใส่ครกตำ เอาซากมือตำ
 มีตะแกรงถี่ๆ เอามาร่อน เอาที่ป่นๆนะ ถ้าไม่ดีก็ทิ้งไป
 ใส่กะละมังก็เอามาเคล้าน้ำให้มันพอเปียก จนติดก็ใส่โอ่ง ตั้งตากแดด
 เดียวมันก็เป็นกะปิ น้ำปลาก็ เอาปลาเคล้ากับเกลือ บางคนก็เอาปลาแห้งสัก
 สองสาม เกลือสาม ของตาเอาปลาสาม เกลือหนึ่งก็ใส่พอเคล้าๆ
 มากี่เอามาต้ม ตั้งไว้เดียวมันก็เป็นเอง ก็หลายเดือนเหมือนกัน 2-3 เดือน
 กะปิ น้ำปลาเก็บไว้ได้นาน น้ำปลาที่กินไปได้จนไอน้ำห้วนจะดูหมดแล้ว
 เราก็เอาน้ำเกลือเดิมเข้าไปอีก เดิมน้ำหางอีก ใช้ได้ ...”

นอกจากการเรียนรู้ในการหาปลาและหากุ้งสำหรับบริโภคแล้ว ยังมีการเรียนรู้ในการหาไก่อปาสืบเนื่องมาจากสภาพชุมชนส่วนใหญ่เต็มไปด้วยป่าไผ่ซึ่งเป็นแหล่งพักอาศัยของไก่อปาส คนในชุมชนที่เคยไปเสาะหาหน่อไม้ในป่าต่างก็เคยเห็นไก่อปาส หรือได้ยินเสียงของไก่อปาสั้น ดังนั้นจึงเกิดการเรียนรู้ที่จะทดลองนำไก่อปามาใช้บริโภคเป็นอาหาร การเรียนรู้ในการที่จะหาไก่อปาสสำหรับการบริโภค สะท้อนให้เห็นในคำสัมภาษณ์ที่ว่า “...รู้สึไก่อปามา ก็คงไผ่มันเยอะนี่ ก่อนนี้มันขึ้น พอเย็นๆตะวันตกดินมันก็ขึ้น เราก็ฟังเสียง ว่ามันขึ้นตรงไหน พอรู้ว่าตรงนี้นะ พอมีดขึ้น เราก็ไปเอาไผ่สอง คะเนเอง คะเน ฎกสิ ก็เราฟังไป ก็ไม่ห่างกันนะ ก็ฟังใกล้ๆ นะแอบ ไผ่จั้นมันเห็นเราก็อแอบเข้าไป มันอยู่ในดงเนี่ยะ เราก็อยู่อย่างนี้ บังต้นไผ่ ไม่ต้องเข้าไปใกล้ทีเดียว ถ้าอย่างมันขึ้นตรงไหน มันก็ต้องนอน อยู่ตรงนั้น ไม่ไปไหนนะ...”

การเรียนรู้ในการหาไก่อปาสเพื่อนำมาปรุงอาหาร เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายใต้สภาพธรรมชาติของชุมชน กล่าวคือ คนในชุมชนต้องมีกระบวนการสังเกตก่อนว่า ช่วงเวลาใดที่ไก่อปาสจะออกมาเดินหาอาหาร ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีความเหมาะสมต่อการออกไปหาไก่อปาส เมื่อมีการสังเกตแล้วพบว่า เวลาที่มีความเหมาะสม ได้แก่ ช่วงเช้ามีด โดยจะมีการนำไก่อปาสที่เลี้ยงไว้ซึ่งเป็นไก่อปาสไปปล่อย (คนในชุมชนเรียกว่าต้อ) หรือเรียกว่าออกไปทำทนายให้ไก่อปาสออกมาต้อสู้ ด้วยวิธีการดังกล่าวของคนในชุมชนในการที่จะทำให้ไก่อปาสออกมาปรากฏตัว ก็สืบเนื่องมาจากการหาอยู่หากินและสัมผัสกับป่าธรรมชาติมาอย่างช้านาน จึงทำให้รู้จักนิสัยของไก่อปาสเป็นอย่างดีว่าเป็นสัตว์ที่รักและหวงถิ่นฐานของตนเองมาก ซึ่งก็หมายความว่าหากมีสัตว์ หรือผู้บุกรุกเข้ามาในที่ที่มันอาศัยอยู่ ไก่อปาสของพื้นที่ก็จะออกมา

ขับไล่ ดังนั้นการจับไก่ป่าจึงได้ผ่านการวางแผนดำเนินการจับไก่ป่าโดยการหาไก่มาล่อ แล้วเตรียมกับดักสำหรับจับไก่ป่า ด้วยการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการที่คนในชุมชนสร้างระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ซึ่งได้แก่ สัตว์ป่า ผืนป่า และเพื่อนบ้านในชุมชน สร้างเป็นชุดความรู้ และมีการส่งต่อความรู้ผ่านคนรุ่นแล้วรุ่นเล่า โดยการเรียนรู้ดังกล่าวเป็นการเรียนรู้ที่ต้องอาศัยการสังเกต และความอดทนในการที่จะใช้ผืนป่า และสัตว์ป่าให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิต

ระบบความรู้ในการผลิต ซ่อมแซมเครื่องมือเครื่องใช้และอื่นๆ

การผลิต ซ่อมแซมเครื่องมือ อุปกรณ์ในการทำมาหากินก็เพื่อให้การทำมาหากินเป็นไปอย่างสะดวก และช่วยให้ได้รับอาหารอย่างพอเพียง การเรียนรู้ในการที่จะผลิต ซ่อมแซมเครื่องมือ อุปกรณ์ในการทำมาหากินก็ต้องอาศัยการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ เนื่องมาจากวัสดุในการทำเครื่องมือดังกล่าวล้วนได้มาจากธรรมชาติแทบทั้งสิ้น ชาวบ้านจึงต้องเรียนรู้ว่าวัสดุในธรรมชาติชนิดใดสามารถนำมาผลิตเครื่องมือ เครื่องใช้ชนิดต่างๆได้ เช่น การนำไม้ไผ่มาสานเป็นกระบุงสำหรับใส่ข้าว การนำปอมาปั่นเป็นเชือกสำหรับล่ามวัว เป็นต้น นอกจากนี้การเรียนรู้ที่จะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนยังเป็นสิ่งจำเป็น เนื่องจากการสานเครื่องมือบางอย่างต้องอาศัยความชำนาญของผู้ทำ ดังนั้นการถ่ายทอดความรู้จึงต้องอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างผู้ถ่ายทอดความรู้และผู้รับการถ่ายทอดความรู้เป็นสำคัญ ซึ่งอาจขยายไปนอกแวดวงของครอบครัวได้ด้วย อุปกรณ์ต่างๆเหล่านี้ชาวบ้านนำมาใช้ใส่อาหาร ใส่เครื่องสักการะสำหรับการทำบุญ ขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ด้วยระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวของความรู้ที่สร้างขึ้น มีผลให้ความรู้ที่สร้างขึ้นเป็นสิ่งที่มีความรู้ เพราะความรู้มีได้แยกขาดออกจากชีวิตของคน

นอกจากการเรียนรู้ในการที่จะผลิต ซ่อมแซมเครื่องมือ อุปกรณ์ในการทำมาหากินแล้ว ภายในชุมชนยังมีการเรียนรู้ในการทอผ้า และเครื่องนุ่งห่ม ซึ่งเครื่องนุ่งห่มเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญเนื่องจากเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มช่วยให้มีสุขภาพดี หมายถึงการมีร่างกายที่อบอุ่น การมีเสื้อผ้าที่เหมาะสมสำหรับการออกไปทำงานในท้องไร่ ท้องนา การเรียนรู้ในอันที่จะผลิตเครื่องนุ่งห่ม เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นท่ามกลางสภาพธรรมชาติ กล่าวคือ วัสดุที่ใช้ทำเครื่องนุ่งห่มก็อาศัยวัสดุที่ได้จากต้นไม้ในป่า คนเป็นเพียงผู้อาศัยพึ่งพาธรรมชาติ ดังนั้นจึงมิได้มีการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติจนเกินความจำเป็น ดังจะเห็นได้จากการที่คนในชุมชนส่วนใหญ่จะมีเสื้อผ้าง่านไม่มาก และมีการใช้เสื้อผ้าอย่างคุ้มค่า

ระบบความรู้ในการสร้างที่พักอาศัย

การมีแหล่งพักพิงที่มีความมั่นคง ปลอดภัย เป็นสิ่งที่มีสำคัญสำหรับคนในชุมชน เนื่องจากที่อยู่อาศัยเป็นพื้นที่ที่ซึ่งรอยรั่วให้เกิดสำนึกของความเป็นครอบครัว มีการส่งผ่านความรัก ความผูกพัน การช่วยเหลือกันในการทำมาหากินเพื่อให้สมาชิกในครอบครัวมีชีวิตที่มีความสุข ดังนั้นที่พักอาศัยจึงมีความสำคัญ การเรียนรู้ในการสร้างที่พักอาศัยจึงต้องอาศัยความละเอียดอ่อน ทั้งในด้านความเหมาะสมกับสภาพธรรมชาติ ทิศทางลม ความปลอดภัย ความร่มรื่น ความเย็นใจ เพื่อให้สมาชิกทุกคนรู้สึกถึงความปลอดภัยและความอบอุ่น

การที่ที่พักอาศัยเป็นศูนย์รวมของความเป็นครอบครัว มีผลให้การสร้างที่พักอาศัยมีความสำคัญ และความผูกสัมพันธ์กันของคนในแต่ละครอบครัวเพื่อการทำมาหากิน นำไปสู่ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการทำกิจกรรมทุกอย่างที่มีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน การสร้างบ้าน ที่อยู่อาศัยจึงเป็นกิจกรรมหนึ่งที่คนในชุมชนต่างร่วมแรงร่วมใจกัน เพื่อให้ได้มาซึ่งพื้นที่ที่มีความอบอุ่น เพราะหากครอบครัวเป็นองค์ประกอบที่มีความอบอุ่นมั่นคงแล้ว ทุกคนเชื่อว่าชุมชนก็ย่อมมีความเป็นปึกแผ่น สมัคสมานสามัคคีกันในการทำมาหากินเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน การเรียนรู้ในการสร้างที่อยู่อาศัยให้มีความมั่นคงปลอดภัยและอาศัยความร่วมมือร่วมใจกันของคนในชุมชน สะท้อนให้เห็นจากบทสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

“...เมื่อก่อนนี้เรื้อ เอ๊ยมาช่วยปลูกบ้านที่เว่ยพรงนี้ ก็มาช่วยกันเฮเลย ก็มา
เราก็อทำที่ ทำทางไว้ เราก็อหาชะแลง บางทีคนมา มาถึงเราก็อุด
คนละหลุมๆ ก็ช่วยกันอย่างนี้ละ พออุดหลุมเสร็จก็เอาเสา
ก็ช่วยกันที่มันขึ้นข้างบนก็ขึ้น อยู่ข้างล่าง คอยส่งไม้ก็มี ถึงเวลามุง
ก็ขอแรงคนมุง ถ้าเราหาเขาทำนะต้องมีถึง 10 คน ก็เตรียมไม้เสา
เสาดูต้องตรง ไม่มีกึ่งมีก้าน ตรงเหมือนกับไต้ต้นมะพร้าว
มันจะแข็งแรง เอาเบ็ลือกออก ขุดหลุม ทำเลย ถ้าเราจะทำบ้านไม้ไผ่
ก็เตรียมไม้ไผ่ เอาฟากปูพื้น แล้วเลือกว่าจะมุงหลังคาอย่างไร จะหญ้าคา
มุงแฝกก็แล้วแต่ แล้วก็ทำได้ดูด้วย เผื่อมีอะไรก็เก็บได้ดู
ว่าที่ใช้ได้มาไว้ได้ดู...”

การสร้างที่พักอาศัยดังกล่าว เป็นการเรียนรู้ที่ต้องอาศัยความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านในชุมชน เพื่อมาช่วยกันสร้างบ้าน มีการสร้างความสัมพันธ์กับสัตว์ เพราะสัตว์ เช่น วัวได้ทำคุณประโยชน์ให้

กับคน ดังนั้นการให้วามานอนพักผ่อนได้ถุ่่น แสดงให้เห็นถึงความเป็นห่วง ความผูกพันกับว่ว และ เพื่อให้เกิดความปลอดภ้ย และความสัมพันธ์กับธรรมชาติ เพราะอุปกรณต่างๆในการสร้างที่พักอาศัย ล้วนเก็บหามาจากป่า การเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ ในลักษณะของ การเคารพเจ้าป่า ดังนั้นในการตัดไม้จึงตัดแต่เพียงพอดีสำหรับการสร้างที่อยู่อาศัย และมีความ สัมพันธ์กับเพื่อนบ้านในอันที่จะช่วยเหลือกัน การเรียนรู้ดังกล่าวจึงเป็นการเรียนรู้ที่มีได้แยกขาดสรรพ สิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดการดำรงชีวิตที่บรรลุต่อเป้าหมายที่วางไว้

ระบบความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ

การดูแลสุขภาพให้มีความแข็งแรงสมบูรณ์เป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับการดำรงชีวิตของคน ในชุมชน เพราะการมีสุขภาพดีย่อมหมายถึงความสามารถในการทำมาหากินอย่างเต็มที่เพื่อนำพา สมาชิกในชุมชนให้มีความมั่นคงในการดำรงชีวิต การสร้างระบบความรู้เพื่อการมีชีวิตที่สมบูรณ์แข็งแรงจึงมีความจำเป็น ในมิติการดูแลสุขภาพจึงเป็นเรื่องที่คนในชุมชนต้องเรียนรู้ทั้งด้านการดูแล ตนเอง เช่น การกินอาหาร การเรียนรู้ว่าสมุนไพรบางอย่างสามารถบรรเทาโรคบางอย่างได้ แต่ในอีก มิติหนึ่งของการดูแลสุขภาพมิได้เป็นสิ่งที่ทุกคนในชุมชนสามารถกระทำได้ สืบเนื่องมาจากการ เรียนรู้ที่จะใช้สมุนไพรมารักษาโรคบางชนิดเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยการสังเกตที่มีความละเอียดอ่อน หรือ การเป็นหมอน้ำมนต์ หมอกระดูก ที่ต้องอาศัยความชำนาญผสมผสานกับความเชื่อที่มักสืบทอดกันโดย ความเป็นเครือญาติ เพราะความรู้ชุดดังกล่าวถูกผูกติดกับระบบความเชื่อ ซึ่งระบบความเชื่อดังกล่าว ได้สืบทอดกันมา ซึ่งคนในชุมชนบางส่วนอาจไม่มีความเชื่อถือนี้มาก่อน เมื่อชุดความรู้ ความเชื่อนี้ได้ ถูกส่งผ่านเพียงเฉพาะกลุ่มเครือญาติจึงมีผลให้เป็นความรู้ที่อยู่ในแวดวงเฉพาะของแต่ละตระกูล การ เข้าถึงชุดความรู้ของคนโดยทั่วไปของชุมชนจึงเป็นเรื่องที่มีอาจทำได้โดยง่าย

การดูแลสุขภาพไม่ว่าจะเป็นการรักษาความเจ็บป่วยด้วยโรคทั่วไป เช่น การปวดหัว ปวดท้อง เป็นต้น หรือ โรคที่มีความซับซ้อน เช่น การปวดกระดูก ปวดกล้ามเนื้อ เป็นต้น ย่อมต้อง อาศัยการเรียนรู้ถึงความหลากหลายของพืชพันธุ์ไม้ในป่า สัตว์ป่าบางชนิด เพื่อนำวัสดุธรรมชาติเหล่านั้ มาใช้ประโยชน์สำหรับการดูแลสุขภาพความเจ็บป่วย เพื่อให้คนในชุมชนมีความสุขกาย สุขใจ อัน หมายรวมถึงคุณค่าที่เกิดขึ้นในมิติของการดำรงชีวิต

ระบบความรู้เกี่ยวกับการสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

การสร้างระบบความรู้เกี่ยวกับการสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเกิดขึ้นภายใต้ระบบคิดที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของคน ซึ่งมีเงื่อนไขจากรากฐานของการพึ่งพาอาศัยกันมาตั้งแต่ครั้งการก่อรูปของคนในชุมชนสองกลุ่มที่ต้องอาศัยผืนดินผืนเดียวกันในการทำมาหากิน และการมาจากต่างถิ่นที่ห่างไกลและมีประสบการณ์ในการดำรงชีวิตที่มีความแตกต่างกันทำให้เกิดระบบคิดในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ชีวิตซึ่งกันและกัน อันมีผลต่อการแลกเปลี่ยนความรู้ การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ประกอบกับการมีผืนดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้คนมีกำลังใจในการทำมาหากิน มีการทดลองสร้างระบบความรู้ในการผลิตที่มีความหลากหลาย เพื่อให้มีอาหารหลากหลายสำหรับการบริโภค มีการเดินทางไปมาหาสู่เพื่อพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนล้วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการดำรงชีวิต อาทิ การเอาแรงกันในการทำนา การช่วยเหลือกันในการเก็บหาของธรรมชาติ การช่วยกันสร้างบ้าน รักษาความเจ็บป่วย การเรียนรู้ที่จะช่วยเหลือกันของคนในชุมชน ก็เพื่อให้ความเป็นชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุขตามเป้าหมายในการดำรงชีวิตที่วางไว้

การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็นการเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิต ซึ่งหมายถึงการที่คนในชุมชนเป็นผู้สร้างความรู้ อันเป็นความรู้ที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ที่คนในชุมชนมีต่อสรรพสิ่ง นับตั้งแต่ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ และความสัมพันธ์กับคนในชุมชน ซึ่งทำให้คนในชุมชนมีการเรียนรู้ที่มีได้แยกขาดจากวิถีชีวิต เมื่อความรู้ฐานสอดคล้องเป็นเนื้อเดียวกับวิถีชีวิตเช่นนี้ จึงทำให้การเรียนรู้ของคนในชุมชนเป็นการเรียนรู้เพื่อชีวิตที่คนในชุมชนเป็นผู้กำหนด มีอิสระทางความคิด และสามารถพึ่งตนเองทางความรู้ได้

บทที่ 3

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนและทุนชุมชน ภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

การผนวกรวมชุมชนเข้าสู่เศรษฐกิจการค้า ได้เริ่มขึ้นอย่างเป็นจริงเป็นจังในสังคมไทยนับจากการดำเนินนโยบายพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยของภาครัฐเมื่อ พุทธศักราช 2504 เป็นต้นมา ระบบดังกล่าวถูกผลิตภายใต้ชุดคำอธิบายในรูปของการพัฒนา ความเจริญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาและความเจริญในด้านเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ด้วยการผนวกรวมชุมชนเข้ากับเศรษฐกิจการค้าดังกล่าว มีผลให้ระบบความสัมพันธ์ของชุมชนทั้งในด้านความสัมพันธ์ในการผลิต ความสัมพันธ์ทางสังคม ต่างถูกให้ความหมายและความสำคัญในรูปของเงินตรามากขึ้น มีการพึ่งพิงระบบตลาด และความรู้ภายนอกชุมชนเพิ่มมากขึ้น เพื่อผลแห่งการได้รับเงินตราสำหรับการแลกเปลี่ยนกับอุปกรณ์สิ่งของที่ชุมชนต้องการ การดำรงอยู่ของชุมชนในช่วงเวลานี้จึงเป็นการดำรงอยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจที่ให้ความสำคัญกับทุนเงินตรา ซึ่งมีนัยถึงการเข้าสู่ยุคของการผลิตเพื่อการค้าของชุมชนซึ่งมิได้เกิดขึ้นอย่างอิสระ หากแต่ชุมชนถูกกำหนดหรือถูกจัดกระทำด้วยเงื่อนไขภายนอกชุมชน เพื่อให้เกิดการยอมรับและเข้าสู่วิถีการดำรงชีวิตตามแบบแผนของระบบเศรษฐกิจการค้า เงื่อนไขภายนอกซึ่งดำเนินการโดยภาครัฐเพื่อเข้ามากำกับชุมชนประกอบไปด้วยเงื่อนไขสามประการ ได้แก่ หนึ่ง การสร้างระบบกิจกรรมการผลิตเพื่อการค้า สอง การสร้างโครงสร้างพื้นฐานและระบบสถาบันของรัฐ สาม การใช้โรงเรียนเป็นฐานปฏิบัติการของรัฐในการผูกขาดอำนาจในการผลิตและส่งต่อความรู้ ปฏิบัติการของรัฐที่จัดกระทำต่อชุมชนเพื่อให้ชุมชนเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจการค้า แสดงให้เห็นในระบบปฏิบัติการที่มีความซับซ้อนและเชื่อมโยงกันดังต่อไปนี้

หนึ่ง การสร้างระบบกิจกรรมการผลิตเพื่อการค้า

กิจกรรมการผลิตเพื่อการค้าที่เข้ามาสู่ชุมชน ได้เข้ามาในรูปของการผลิตพืชเศรษฐกิจ สัตว์เศรษฐกิจ ซึ่งได้แก่ การปลูกอ้อย การเลี้ยงวัวนม และการปลูกข้าวโพดฝักอ่อน ซึ่งกิจกรรมการผลิตเพื่อการค้าทั้งสามประเภทนี้ได้เข้ามาสู่ชุมชนไร่อ้อย และชุมชนไร่ข้าวโพดในช่วงระยะเวลาที่ใกล้เคียงกันภายใต้เงื่อนไขภายในชุมชนและเงื่อนไขภายนอกชุมชนที่มีทั้งความเหมือนและความต่างกันในลักษณะต่างกล่าวคือ เงื่อนไขภายในชุมชน ได้แก่ ความเหมาะสมของผืนดินของชุมชนไร่อ้อย ที่มีลักษณะเป็นที่ดอนซึ่งเหมาะสมต่อการปลูกอ้อย ขณะที่ชุมชนไร่ข้าวโพด มีผืนดินเป็นที่ลุ่มเหมาะแก่

การทำนาและสามารถปรับเปลี่ยนเพื่อปลูกข้าวโพดฝักอ่อนได้ ขณะที่เงื่อนไขภายนอกชุมชน ได้แก่ การก่อเกิดของแหล่งรับซื้อผลผลิตที่มีระยะทางไม่ห่างจากชุมชน การให้สวัสดิการแก่สมาชิกที่ผลิตผลผลิตเพื่อการค้า ภาพปฏิบัติการของการสร้างระบบกิจกรรมการผลิตเพื่อการค้าต่อชุมชน แสดงให้เห็นในมิติต่อไปนี้

การปลูกพืชเพื่อการค้า การสร้างโรงงานน้ำตาลในพื้นที่เขตภาคตะวันตกเป็นปัจจัยสำคัญประการแรกที่ทำให้คนในชุมชนต่างมุ่งความสนใจมายังการปลูกอ้อย สืบเนื่องจาก โรงงานน้ำตาลที่สร้างขึ้นนั้นได้ตั้งอยู่บริเวณ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี จนกระทั่งถึง อำเภอท่ามะกา อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งอยู่ริมแม่น้ำแม่กลอง มีโรงงานน้ำตาลเพียงสองแห่งที่กระจายออกไปคือที่ อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี และ อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม จำนวนโรงงานน้ำตาลดังกล่าวมีอยู่ประมาณ 15 โรงงาน ซึ่งนับว่ามีจำนวนมาก และตั้งอยู่ไม่ห่างไกลจากตัวชุมชน

การที่พื้นที่ส่วนใหญ่ของชุมชนเป็นที่ดอน น้ำไม่ท่วมขัง ซึ่งเหมาะแก่การปลูกอ้อย จึงเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งให้คนเริ่มหันมาสนใจต่อการปลูกอ้อยเพื่อการค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนไร่อ้อยซึ่งมีพื้นที่เป็นที่ดอนเป็นส่วนใหญ่ ส่วนพื้นที่ของชุมชนไร่ข้าวโพดแม้ส่วนใหญ่พื้นที่จะเป็นที่ดอนแต่ก็มีที่ลุ่มที่อุดมความสมบูรณ์พอควร ดังนั้นคนจึงเรียนรู้ที่จะปลูกพืชไร่ และทำนาด้วยในเวลาเดียวกัน สืบเนื่องจากข้าวเป็นอาหารหลักของคน การให้ความสำคัญกับข้าวเป็นหลักจึงทำให้การปลูกอ้อยในชุมชนไร่ข้าวโพดจึงมิได้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ในช่วงแรกจึงมีคนเพียง 4-5 รายที่มีผืนดินเป็นที่ดอนได้เข้ามาเรียนรู้ระบบการผลิตอ้อยเท่านั้น

การรุกคืบของระบบการผลิตพืชเพื่อการค้าเข้ามาสู่ชุมชนด้วยเทคนิควิทยาของโรงงานน้ำตาลในอันที่จะค้นหาผลผลิตอ้อยเพื่อป้อนแก่โรงงานถูกดำเนินในลักษณะของการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงงานน้ำตาล หัวหน้าโควตา และ ชาวไร่ กล่าวคือ การลงทุนในกิจการของโรงงานน้ำตาลเป็นการลงทุนที่สูง ดังนั้น ผู้ลงทุนซึ่งได้แก่โรงงานน้ำตาลจึงต้องมีความมั่นใจว่า โรงงานจะต้องได้รับวัตถุดิบ คือ อ้อย เข้าสู่โรงงานน้ำตาลอย่างเต็มอัตรากำลัง ไม่มากเกินไปหรือน้อยเกินไปเพราะหากมีวัตถุดิบเข้าสู่โรงงานมากเกินไป ก็อาจจะขายไม่ออก หรือทำให้ราคาตก ถ้าหากไม่รับซื้ออ้อยจากชาวไร่ ในปต่อไปชาวไร่อาจจะลดอัตราการผลิต หากเป็นเช่นนี้ก็อาจจะทำให้ มีจำนวนอ้อยไม่พอต่อการส่งโรงงานน้ำตาล โรงงานน้ำตาลอาจจะพบกับสภาพปัญหาของการขาดแคลนอ้อย ดังนั้น โรงงานน้ำตาลจึงได้สร้างระบบการลดภาวะความเสี่ยงของโรงงานน้ำตาลเพื่อเสนอแก่ชาวไร่ หัวหน้าโควตา ในลักษณะของการผูกมัดชาวไร่ให้เซ็นสัญญากับโรงงานน้ำตาล นับดังกล่าวหมายถึงว่า หากชาวไร่ทำ

สัญญาจ้างโรงงานน้ำตาลโรงใดโรงหนึ่งแล้วก็ไม่สามารถนำผลผลิตอ้อยไปขายแก่โรงงานอื่นได้ เพราะโรงงานอื่นก็จะไม่ยอมรับซื้ออ้อย เนื่องจากได้เซ็นสัญญากับชาวไร่รายอื่นไว้เต็มอัตราแล้ว

การผูกมัดชาวไร่อ้อยด้วยการเซ็นสัญญารับซื้อผลผลิตอ้อย หากมองจากแง่ของเจ้าของธุรกิจโรงงานน้ำตาล นับว่าได้ประโยชน์ เนื่องจากโรงงานน้ำตาลจะได้รับวัตถุดิบเพื่อป้อนระบบการผลิตอย่างแน่นอน หากมองจากแง่ของชาวไร่นั้นก็มีทั้งภาพบวกและภาพลบ กล่าวคือ ในภาพบวกชาวไร่อ้อยเกิดความมั่นใจและรู้สึกถึงความมั่นคงว่าผลผลิตของตนสามารถเข้าสู่ตลาดการรับซื้อที่แน่นอน เนื่องจากการปลูกอ้อยครั้งแรก จนกระทั่งเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ต้องใช้เวลาถึง 1 ปี ถึง 1 ปีครึ่ง ในระบบการเซ็นสัญญาระหว่างชาวไร่อ้อยกับโรงงานน้ำตาลนั้นเป็นการเซ็นสัญญากับชาวไร่อ้อยที่เรียกว่า หัวหน้าโควตา หัวหน้าโควตาหมายถึง ชาวไร่อ้อยขนาดใหญ่ที่ทำหน้าที่ติดต่อหรือเป็นคนกลางระหว่างโรงงานน้ำตาลและชาวไร่อ้อยขนาดเล็ก โดยหัวหน้าโควตาจะรับหน้าที่ในการทำสัญญากับชาวไร่อ้อยขนาดเล็กอีกทีหนึ่งให้เข้ามาบอขายตามที่หัวหน้าโควตาต้องการขณะเดียวกันหัวหน้าโควตาจะได้รับเงินบำรุงอ้อยจากโรงงานน้ำตาลเรียกว่าเงินเกี่ยว อันเป็นหลักประกันว่ามีตลาดสำหรับส่งและรับผลผลิตที่แน่นอน เมื่อครบกำหนดระยะเวลาการเปิดหีบอ้อย โรงงานก็จะให้คิวการส่งอ้อยแก่หัวหน้าโควตา ชาวไร่อ้อยที่เป็นลูกไร่ก็จะต้องให้หัวหน้าโควตาเป็นผู้จัดการขนอ้อยเข้าโรงงาน โดยหัวหน้าโควตาต้องเป็นผู้ที่โรงงานให้ความเชื่อถือว่าจะต้องมีปริมาณอ้อยไม่น้อยกว่าจำนวนโควตาขั้นต่ำตามที่โรงงานกำหนด ดังนั้นชาวไร่อ้อยรายเล็กจึงต้องอาศัยการขนส่ง (ขยายอ้อย) ผ่านระบบโควตา สำหรับความสัมพันธ์ของโรงงานน้ำตาลและหัวหน้าโควตาในอีกประเด็นหนึ่งได้แก่โรงงานจะทำสัญญาซื้ออ้อยล่วงหน้ากับหัวหน้าโควตา หัวหน้าโควตาจะได้รับค่าตอบแทนจากสัญญาขายอ้อยเป็นราคาต่อตัน เรียกว่าค่าหัวตัน หากแต่รายได้หลักของหัวหน้าโควตาไม่ได้เป็นค่าหัวตัน แต่เป็นรายได้จากการให้เครดิตที่ให้บริการแก่ลูกไร่ เพราะหัวหน้าโควตาเท่านั้นที่มีสิทธิ์ขนส่งอ้อยสู่โรงงาน

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างหัวหน้าโควตาและลูกไร่(ลูกไร่หมายถึง ชาวไร่อ้อยขนาดเล็ก ซึ่งหากจะส่งผลผลิตอ้อยต้องส่งผ่านหัวหน้าโควตา) ดำรงอยู่ในลักษณะของการที่หัวหน้าโควตาเป็นผู้ที่ให้ทุนกับผู้ปลูกอ้อย ทุนที่ให้อยู่ในรูปของตัวเงิน พันธุ์อ้อย ยา ปุ๋ย เพื่อให้ลูกไร่ดำเนินการปลูกอ้อยในพื้นที่ของลูกไร่เอง หรืออาจจะเป็นการเช่าที่ก็ได้ เมื่อถึงระยะเวลาในการเก็บเกี่ยวผลผลิต หัวหน้าโควตาจะเข้ามาดำเนินการตัดอ้อยและบรรทุกไปขายยังโรงงานน้ำตาล เมื่อได้รับเงินจากการขายอ้อยแล้ว หัวหน้าโควตาก็มักจะหักเงินของลูกไร่ออกเป็นค่าทุนที่ให้ยืมไปเมื่อครั้งแรก นอกจากนั้นยังหักเงินค่าตัดอ้อยและค่าบรรทุกอ้อยไปขาย ด้วยระบบการปลูกอ้อยที่มีการลงทุนสูง เนื่องจากพันธุ์อ้อย ปุ๋ย ยา และ เครื่องมือในการผลิตล้วนเป็นสิ่งทีคนในชุมชนไม่สามารถผลิตและหาได้จากธรรมชาติ อุปกรณ์และเครื่องมือในการผลิตทุกชนิดจึงต้องอาศัยการนำเข้าจากภายนอกชุมชนโดยการอาศัยเงิน

ตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน เงินตราที่นำมาใช้ในการจัดหาอุปกรณ์และเครื่องมือในการผลิตส่วนใหญ่แล้วก็เป็นเงินตราที่ได้มาจากการกู้ยืมแหล่งเงินทุน การกู้ยืมจากหัวหน้าโควตา ซึ่งต้องเสียเงินค่าอัตราดอกเบี้ยตามที่กำหนด จึงเป็นการเพิ่มต้นทุนการผลิต หากแต่เมื่อถึงระยะเวลาเก็บเกี่ยวผลผลิตนั้น ลูกไร่ไม่สามารถมีอำนาจต่อรองกับหัวหน้าโควตาเนื่องจากลูกไร่อยู่ในฐานะผู้พึ่งพิงหัวหน้าโควตาในทุกกรณี ทั้งระบบการผลิตย่อย และการที่ลูกไร่ไม่สามารถติดต่อขายอ้อยให้แก่โรงงานได้โดยตรง ก็ยิ่งทำให้ลูกไร่ขาดอำนาจในการตัดสินใจ สำหรับการผลิตอ้อยในแต่ละปี ด้วยภาวะความเสียเปรียบดังกล่าว ประกอบกับต้นทุนการผลิตอ้อยที่มีราคาสูงมีผลให้ลูกไร่ประสบกับปัญหาการขาดทุนในบางปี และบางรายสูญเสียที่ดินสำหรับการทำมาหากินในที่สุด

นอกจากนี้การปลูกอ้อยยังเป็นเงื่อนไขสำคัญของการทำให้เกิดการเน่าเสียของแม่น้ำแม่กลอง ในปี พ.ศ. 2512 - 2513 อันเนื่องมาจากโรงงานน้ำตาลที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำแม่กลอง ได้ปล่อยน้ำเสียลงไปในแม่น้ำ ทำให้น้ำเสียตลอดสาย ปลาตาย และส่งกลิ่นเหม็น ส่วนน้ำประปาที่ใช้น้ำจากแม่น้ำแม่กลองในการผลิตมีกลิ่นเหม็นและไม่อาจนำมาใช้และดื่มได้ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนำไปสู่การเชื่อมโยงทางความคิดระหว่าง การผลิตซึ่งทำให้คนในชุมชนไม่สามารถต่อรองกับหัวหน้าโควตา และผลประโยชน์ปลายทางที่เกิดกับโรงงานน้ำตาล แต่โรงงานน้ำตาลกลับสร้างปัญหาให้กับชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งคนในชุมชนต่างมองว่าเป็นการแสวงหาผลประโยชน์อย่างขาดคุณธรรม

นอกจากการปลูกอ้อยแล้วยังมีกิจกรรมการปลูกพืชเพื่อการค้าอีกประเภทหนึ่ง ได้แก่ การปลูกข้าวโพดฝักอ่อน การปลูกข้าวโพดฝักอ่อนในชุมชนเริ่มต้นขึ้นเมื่อมีการเผยแพร่และให้ทุนสำหรับปลูกข้าวโพดฝักอ่อนในเวลาใกล้เคียงกับการเลี้ยงวัวนม คือ ประมาณ พ.ศ. 2521-2522 โดยผู้ที่เข้ามาเผยแพร่และให้คำแนะนำ ได้แก่ พ่อค้า แม่ค้า หรือนายทุน ซึ่งเรียกว่า เจ้าแก่ เข้ามาเสนอให้เมล็ด ปุ๋ย เพื่อให้ผู้ปลูกอยู่ในฐานะของลูกไร่ เมื่อได้ผลผลิต เจ้าแก่ก็จะมารับไปขาย และหักเงินค่าลงทุน เงินส่วนที่เหลือจากการหักข้าวโพดก็จะเป็นของผู้ปลูกหรือลูกไร่ การเข้ามาเสนอให้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อนของพ่อค้า เจ้าแก่ ในลักษณะดังกล่าวนำไปสู่ระบบคิดของคนในชุมชน เพื่อพิจารณาเลือกการทำมาหากินที่มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตที่ดีที่สุด เงื่อนไขที่สำคัญที่ทำให้คนในชุมชนเลือกที่จะรับการปลูกข้าวโพดฝักอ่อน มี 3 ประการ ดังนี้

1. การมีระบบลูกไร่ - เจ้าแก่ ซึ่งหมายความว่าผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อนที่ไม่มีทุนก็สามารถปลูกได้ โดยการรับทุนการปลูกจากเจ้าแก่ในรูปของ ปุ๋ย พันธุ์ เงิน เมื่อได้ผลผลิตก็ส่งเจ้าแก่ เจ้าแก่ก็จะนำไปขาย และหักจากทุนที่ยืมเจ้าแก่

2. ได้รับทุนส่งเสริมจากหน่วย ก.น. ช. (ของทหารฝ่ายส่งเสริม จังหวัดราชบุรี) ในพ.ศ. 2527-2528 ซึ่งเป็นทุนที่ให้มาในรูปปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ รวมเป็นเงิน 38,000 บาท เพื่อให้ชุมชนจัดตั้ง กลุ่มปุ๋ยและเมล็ดพันธุ์สำหรับปลูกข้าวโพดฝักอ่อน

3. วงจรชีวิตของข้าวโพดฝักอ่อน มีวงจรชีวิตเพียง 3 เดือน จึงเป็นพืชที่ทำเงินได้เร็ว ผู้ปลูก สามารถปลูกได้หลายครั้ง และมีเงินใช้ตลอดทั้งปี

การเลี้ยงสัตว์เพื่อการค้า ระบบความรู้เรื่องการเลี้ยงวัวนมเข้ามาสู่ชุมชนประมาณ พ.ศ. 2500 โดยแนวความคิดเรื่องการผสมพันธุ์โคนมเริ่มขึ้นโดย สถานีผสมเทียมจังหวัดราชบุรี ได้เริ่มเข้ามาเผยแพร่แนะนำเชื้อวัวนมพันธุ์โฮลสไตน์ ฟรีเชิล โดยการทดลองฉีดน้ำเชื้อวัวตัวผู้ให้กับวัวไทยพื้นบ้าน เพื่อให้ได้ลูกผสมที่มีเชื้อ 50 % และลูกวัวที่ได้สามารถนำไปขายได้ราคาตัวละ 2,000 บาท ซึ่งขณะนั้นตลาดการซื้อวัวนมอยู่ที่ตำบลใกล้เคียง คือ ตำบลดอนกระเบื้อง ตำบลหนองรี ซึ่งมีระยะทางไม่ห่างไกลนักกับบ้านลูกวัว ส่วนแหล่งรับซื้อน้ำนมในขณะนั้นยังเป็นตลาดของเอกชน ในช่วงแรกมีผู้ที่รับการผสมเทียมจากเจ้าหน้าที่ของสถานีผสมเทียมราชบุรีเพียง 3-4 รายเท่านั้น

เงื่อนไขสำคัญของการที่คนในชุมชนเริ่มมองเห็นความสำคัญของการผลิตแบบใหม่ ซึ่งได้แก่ การเลี้ยงวัวนมนั้นมีเงื่อนไขหลักอยู่ ประการได้แก่

1. การเกิดขึ้นของสถาบันอันเป็นแหล่งความรู้ แหล่งรับซื้อผลผลิตและแหล่งให้ทุน

การเกิดขึ้นของสหกรณ์โคนมหนองโพ จำกัด (ในพระบรมราชูปถัมภ์) เมื่อ พ.ศ.2515 อันเป็นความมั่นใจของคนในชุมชนในอันที่จะมีแหล่งรับนมที่มีความแน่นอน และมีระยะทางอยู่ห่างจากชุมชนเพียง 5 กิโลเมตรเท่านั้น นอกจากนี้การเข้าเป็นสมาชิกของสหกรณ์โคนมหนองโพ จำกัด (ในพระบรมราชูปถัมภ์) ยังทำให้สมาชิกได้รับสิทธิพิเศษต่างๆ ได้แก่ การส่งนมในเวลา 1 เดือน สามารถส่งนมได้ถึง 3 ครั้ง หรือ 3 วิว และได้รับเงินในทุกวิวของการส่งนม สมาชิกสามารถซื้อสินค้า เครื่องอุปโภค บริโภคของร้านซูเปอร์มาเก็ตของสหกรณ์ฯทั้งในระบบเงินสด และเงินเชื่อ สามารถเติมน้ำมันของปั้มน้ำมันของสหกรณ์ฯทั้งในระบบเงินสดและเงินเชื่อ สิ้นปีจะได้รับเงินปันผล ได้รับดอกเบี้ยจากเงินฝากออมทรัพย์ สามารถกู้เงินโดยอาศัยหุ้นที่สมัครไว้ค้ำประกันได้ และในทุกปีลูกหลานของสมาชิกจะได้รับทุนการศึกษาประเภทเรียนดีด้วย

นอกจากการได้รับความรู้ เงินทุน และการเป็นแหล่งรับซื้อผลผลิตจากสหกรณ์โคนมหนองโพ

ๆ แล้ว ยังมีแหล่งสนับสนุนทุนสำหรับการเลี้ยงวัวนมจากหน่วยงานอื่น ได้แก่ โครงการก.น.ช. (ของ ทหารฝ่ายส่งเสริม จังหวัดราชบุรี) และ อ.ส.ค. (องค์การส่งเสริมกิจการโคนมแห่งประเทศไทย) ซึ่ง ไ้เข้ามาส่งเสริมการเลี้ยงวัวนม โดยการให้เลี้ยงแม่วัว ในพ.ศ. 2527-2528 โดยผู้สนับสนุนเงิน ถ้าแม่วัวคลอดลูกตัวที่ 1 ลูกจะเป็นของผู้เลี้ยง ลูกตัวที่ 2 จะเป็นของ ก.น.ช. เพื่อเผยแพร่ให้แก่คนอื่น ๆ ลูกตัวต่อมาก็จะเป็นของผู้เลี้ยงสลับกันไปมา ทำให้ผู้ที่ไม่มีทุนก็สามารถเลี้ยงวัวได้

2. การได้เห็นประสบการณ์ ความสำเร็จของชุมชนอื่น

สิ่งสำคัญประเด็นหนึ่งของการเลี้ยงวัวนม ได้แก่ กำลังใจที่เกิดจากการที่คนในชุมชนซึ่งไปมี ครอบครัวอยู่ในตำบลดอน ได้ส่งลูกวัวนมเข้าประกวด เมื่อปีพ.ศ. 2520 โดยลูกวัวนมดังกล่าวเป็น ลูกวัวนมซึ่งมีเชื้อวัวนม 50 % เพื่อประกวดชิงโล่ห์พระราชทานพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ของสหกรณ์โคนมหนองโพ จำกัด (ในพระบรมราชูปถัมภ์) และได้รับรางวัลที่ 1 พลังยินดีเช่นนี้ได้ถูกผนวก เข้ากับระบบความสัมพันธ์อันดีที่พี่น้องระหว่างชุมชนไร่ข้าวโพดและชุมชนดอน มีผลให้คนในชุมชนให้ความสนใจต่อวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนดอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลานั้นในชุมชนดอนมีการเลี้ยงวัวนม ดังนั้นจึงมีการพูดคุย ปรัชญาหรือ อันนำไปสู่ระบบคิดของการเลี้ยงวัวนม

3. ประสบการณ์ความรู้เดิมที่สั่งสม ถ่ายทอดกันมาจากอดีต

ในยุคอดีตคนในชุมชนต่างประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก การทำนาในสมัยนั้นอาศัยวัว สำหรับไถนา เเทียมเกวียน ความผูกพันระหว่างคนกับวัวจึงมีความแน่นแฟ้น เพราะวัวอยู่ในฐานะผู้ให้คนที่มีความค่าในมิติของชีวิต อันเป็นเรื่องของการทำงานหนัก ดังนั้นเมื่อความรู้ชุดใหม่เป็นความรู้ เกี่ยวกับการเลี้ยงวัวนม คนในชุมชนจึงมีความมั่นใจว่าจะสามารถนำความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงวัวพื้น บ้านมาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการเลี้ยงวัวนมได้

ปัจจุบันคนในชุมชนส่วนใหญ่ต่างมีอาชีพการเลี้ยงวัวนมเป็นหลัก เนื่องจากผลตอบแทนของการเลี้ยงวัวนมให้ผลตอบแทนสูง เป็นการทำงานที่อาศัยความตั้งใจ มานะ พากเพียร ซึ่งต้องไปดิ้นรนแข่งขันกับผู้อื่น แต่เป็นงานที่ทำหาย ต้องแข่งขันกับตัวเองอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ในสังคมยุคปัจจุบันต่างมีการรณรงค์ให้ดีมีนม โดยเฉพาะอย่างยิ่งนมวัว ซึ่งสามารถดื่มได้ทุกเพศทุกวัย ดังนั้นคนในชุมชนจึงมองว่าอาชีพการเลี้ยงวัวนมน่าจะช่วยให้วิถีชีวิตการทำมาหากินมั่นคงได้

สอง การสร้างโครงสร้างพื้นฐานและระบบสถาบันของรัฐ

การผลิตโครงสร้างพื้นฐานของรัฐ อันได้แก่ ถนน ไฟฟ้า คลองชลประทาน ล้วนเป็นเงื่อนไขสำคัญของการนำพาชุมชนเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต การเกิดคลองชลประทานมีผลให้การปลูกอ้อยสามารถปลูกได้แม้ในช่วงไม่มีน้ำ ดังนั้นในช่วงเวลาดังกล่าวของการมีระบบคลองชลประทานจึงช่วยให้คนในชุมชนตัดสินใจที่จะปลูกอ้อยได้เร็วและมีความมั่นใจยิ่งขึ้น

นอกจากนี้การเกิดขึ้นของถนน และไฟฟ้าในช่วงเวลาไล่เลี่ยกันกับระบบชลประทานประมาณ 2-3 ปี ก็มีผลให้การขนส่งอ้อยไปสู่โรงงานน้ำตาลทำได้เร็วขึ้น เป็นการประหยัดเวลาในการขนส่ง ส่วนระบบไฟฟ้าก็ทำให้การผลิตอ้อยสะดวกยิ่งขึ้น เนื่องจากระบบไฟฟ้าทำให้ ผู้ปลูกอ้อยสามารถใช้ระบบเครื่องสูบน้ำในการดูแลเรื่องการเพิ่มปริมาณน้ำ หรือการลดปริมาณน้ำ เพื่อช่วยให้ผลผลิตอ้อยมีคุณภาพดี ระบบโครงสร้างพื้นฐานดังกล่าวได้เข้ามาอำนวยความสะดวกต่อมิติในการทำมาหากินของคนในชุมชน ในขณะเดียวกันก็ช่วยให้การติดต่อกันระหว่างชุมชนเป็นไปอย่างสะดวก การรับรู้ข่าวสารต่างเป็นไปอย่างรวดเร็ว ดังนั้นในช่วงเวลาดังกล่าวจึงเป็นช่วงที่ชุมชนเกิดการเรียนรู้ รับรู้เกี่ยวกับสังคมภายนอกมากขึ้น การรับเอาวิถีคิดของสังคมภายนอกในด้านความฟุ่มเฟือย การมีชีวิตต่างคนต่างอยู่ การลักเล็กขโมยน้อย หรือสิ่งอื่นๆ ต่างก็ถาโถมเข้ามาสู่ชุมชน

ปฏิบัติการของภาครัฐที่เข้ามาจัดกระทำต่อชุมชนที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ได้แก่ การสร้างระบบสถาบันและผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบความรู้ในเรื่องการปลูกอ้อย ซึ่งถูกผูกติดกับหน่วยงานหรือสถาบันที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านการเกษตรได้ถูกผลิตขึ้นในนามของสถาบันวิจัยพืชไร่ กรมวิชาการเกษตร ศูนย์วิจัยและพัฒนาอ้อยและน้ำตาล มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สำนักงานคณะกรรมการอ้อยและน้ำตาล โดยสถาบันเหล่านี้ได้ทำการผลิตความรู้ที่วาดด้วยเทคนิควิทยาการเกษตรแผนใหม่ และผลิตบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านการเกษตรในนามของนักวิชาการเกษตรเพื่อปฏิบัติหน้าที่ในการสอดส่อง ตรวจสอบ ดูแลการเรียนรู้ของคนในชุมชนให้ดำเนินไปตามระเบียบวิธีของการเกษตรแผนใหม่ ผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวได้ถูกส่งให้มาปฏิบัติหน้าที่ในหน่วยงานของภาครัฐที่มีความใกล้ชิดกับชุมชน ได้แก่ สำนักงานเกษตรตำบล สำนักงานเกษตรอำเภอ ซึ่งทำให้ระบบความรู้เกี่ยวกับการเกษตรแผนใหม่ได้ถูกถ่ายทอดไปสู่ชุมชนได้ง่ายและมีความสะดวกมากยิ่งขึ้น

การสร้างสถาบันการเกษตรแผนใหม่ก็เพื่อให้การผลิตพืชเพื่อการค้ามีลักษณะของการเป็นความรู้เฉพาะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพืชเศรษฐกิจตัวแรกที่เข้ามาเผยแพร่ในชุมชน ได้แก่ อ้อย ดังนั้นระบบความรู้เกี่ยวกับอ้อยจึงถูกสร้างให้เป็นความรู้เฉพาะ สืบเนื่องมาจากเป้าหมายของการปลูกอ้อยมี

ได้เป็นเป้าหมายที่จะผลิตเพื่อบริโภคของชุมชนเหมือนพืชชนิดอื่นๆที่ชุมชนเป็นผู้เลือกผลิตเพื่อตอบสนองต่อการดำรงชีวิต หากแต่เป็นเป้าหมายเฉพาะที่รัฐกำหนดขึ้นเพื่อให้ชุมชนเป็นฐานของการผลิตทางการเกษตร เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของภาคอุตสาหกรรมและการส่งออกซึ่งจะนำไปสู่การมีส่วนเกินจากการผลิตเพื่อรองรับต่อการขยายตัวและเติบโตของอุตสาหกรรมต่อไป เมื่อเป้าหมายของการปลูกอ้อยเป็นเป้าหมายเฉพาะเพื่อการพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจที่คนในชุมชนไม่ได้เป็นผู้กำหนด ดังนั้น ระบบความรู้ในการปลูกอ้อยเพื่อให้บรรลุผลต่อเป้าหมายเฉพาะดังกล่าว จึงต้องเป็นระบบความรู้ที่ถูกกำหนดขึ้นทั้งในเรื่อง พันธุ์อ้อย การดูแล และ บำรุงรักษา การให้น้ำ การเก็บเกี่ยวผลผลิต ตลอดจนการขายผลผลิตที่ต้องดำเนินการในระบบเฉพาะ โดยที่คนในชุมชนมิได้อยู่ในฐานะของผู้กำหนดเป้าหมาย ระบบความรู้ด้วยตนเองชุมชนจึงอยู่ในฐานะของผู้รับความรู้ที่ถูกนำเข้าจากภายนอกชุมชนเท่านั้น

สาม การใช้โรงเรียนเป็นฐานปฏิบัติการของรัฐเพื่อผูกขาดอำนาจ ในการผลิตและส่งต่อความรู้

แม้ว่าการเกิดขึ้นของโรงเรียนทั้งสองชุมชนจะเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่แตกต่างกันกล่าวคือ โรงเรียนในชุมชนไร่อ้อยก่อตั้งขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2490 ขณะที่โรงเรียนในชุมชนไร่ข้าวโพดก่อตั้งเมื่อประมาณ พ.ศ. 2470 การก่อตั้งโรงเรียนในชุมชนในช่วงเวลาดังกล่าวนับว่ายังอยู่ในช่วงเวลาก่อนการประกาศใช้นโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย การเข้ามาของโรงเรียนในยุคแรกจึงมีความแตกต่างจากโรงเรียนในยุคหลังซึ่งมุ่งเข้ามาเพื่อเป็นแหล่งการศึกษาที่ผูกขาดในการถ่ายทอดความรู้ โดยโรงเรียนในชุมชนระยะแรกเป็นโรงเรียนที่เปิดสอนในระดับชั้น ป.1-ป.4 และอาศัยศาลาวัดเป็นที่เรียน การเกิดขึ้นของโรงเรียนในชุมชน มีผลให้คนต้องส่งลูกหลานที่เคยช่วยพ่อแม่ทำนา ให้เข้าเรียนในโรงเรียน การเรียนซึ่งในสมัยนั้นมุ่งเน้นให้ผู้เรียนอ่านออก เขียนได้ โดยมีวิชาหลัก ได้แก่ วิชาเลข ภาษาไทย ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ผู้สอน ได้แก่ ครูประจำการ และพระสงฆ์ การสอนของครูประจำการสอนตามหลักสูตร ในวิชาเลข ภาษาไทย ภูมิศาสตร์และ ประวัติศาสตร์ ส่วนพระสอนวิชาหน้าที่พลเมือง ศีลธรรม การเรียนในสมัยนั้น เป็นการเรียนที่คนในชุมชนมองว่า ความรู้ที่สอนในโรงเรียน เป็นความรู้ที่มีประโยชน์ในการติดต่อสัมพันธ์กับทางราชการภายนอก หรือการติดต่อกับชุมชนภายนอกเพื่อการรับสิ่งใหม่ที่มีประโยชน์เข้ามาสู่ชุมชน ส่วนความรู้ที่พ่อแม่ ถ่ายทอด เช่นการทำนา ก็ยังมีความจำเป็นอย่างมากเนื่องจากเป็นวิถีชีวิตที่ทุกคนต้องเรียนรู้เพื่อ

ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ซึ่งปรากฏในคำสัมภาษณ์ของชาวบ้านท่านหนึ่งซึ่งอดีตเคยเป็นครู มีใจความสำคัญว่า

“...ความรู้ที่สอนในโรงเรียนและความรู้ที่พ่อ แม่ สอนเพื่อทำกินในชีวิต เป็นความรู้คนละชุด ต้องเรียนทั้งสองอย่าง ทั้งอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ เพราะประโยชน์ที่เกิดขึ้นนำมาส่งเสริมกันได้ การติดต่อกับภายนอก ถ้าไม่มีความรู้ในโรงเรียนก็เป็นเรื่องยาก การทำมาหากินถ้าไม่ได้เรียน จากพ่อ แม่ ก็ไม่มีกิน ...”

ดังนั้นการศึกษาที่เกิดขึ้นในช่วงนั้น จึงเป็นระบบการศึกษาที่มีได้เข้ามากำกับ หรือจำกัดการเรียนรู้ของคนในชุมชนในลักษณะที่คนในชุมชนไม่มีทางเลือก หากแต่เป็นการศึกษาที่นำไปใช้ประโยชน์เพื่อการส่งเสริมซึ่งกันและกัน และยังมีได้เป็นการทำลายวิถีชีวิต การทำมาหากินของคนในชุมชน

การศึกษาในยุคของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยของชุมชนทั้งสองแห่งเริ่มขึ้นเมื่อรัฐพยายามขยายการศึกษามากขึ้นด้วยการเปิดโรงเรียนมัธยมศึกษาในตำบลอำเภอ ในแง่หนึ่งของระบบการศึกษาดังกล่าวทำให้ลูกหลานของคนในชุมชนมีโอกาสเข้ารับการศึกษาระดับสูงขึ้น ซึ่งการศึกษาดังกล่าวจะมีคุณค่ายิ่งหากเป้าหมายของการศึกษาเป็นเช่นเดียวกับเป้าหมายในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน หรือการศึกษาเป็นกลไกที่เข้ามาช่วยส่งเสริม สนับสนุนให้การเรียนรู้ของชุมชนสามารถดำรงต่อไปได้ แต่หากการศึกษาดำเนินไปเพื่อเป้าหมายของสิ่งอื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อตอบสนองต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม การขยายฐานความรู้จากระดับประถมศึกษาไปสู่การเรียนรู้ในระดับมัธยมศึกษาจึงเป็นสิ่งจำเป็น ทั้งนี้เพื่อเป็นการฝึกทักษะ เตรียมการเพื่อเข้าสู่งานอาชีพ รวมถึงการหล่อหลอมเพื่อเข้าสู่ระบบการศึกษาชั้นสูง การศึกษาซึ่งจัดระเบียบให้นักเรียนเรียนอยู่ในโรงเรียนเป็นเวลานาน มีผลให้เด็กๆ เริ่มเหินห่างจากชุมชนมากขึ้น นอกจากนี้การเห็นตัวอย่างของคนที่มีการศึกษาสูงซึ่งสามารถได้เข้าไปทำงานนอกภาคเกษตรมีรายได้ รวมถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่สุขสบาย สิ่งเหล่านี้จึงมีผลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีคิดเกี่ยวกับการศึกษาของคนในชุมชนที่เริ่มรับรู้มากขึ้นว่า การศึกษาในระบบโรงเรียนต่างหากที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตมากกว่าความรู้ที่พ่อแม่สั่งสอน แม้ว่าจะต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่เคยสืบทอดกันมาแต่เดิมไปสู่วิถีชีวิตแบบสมัยใหม่ โรงเรียนในยุคนี้จึงเป็นโรงเรียนที่มุ่งถ่ายทอดสาระความรู้ที่มีการจำแนกแยกย่อยเป็นรายวิชาที่ชัดเจน และ ความรู้ที่ได้รับก็สามารถนำไปใช้ต่อยอดในการศึกษาต่อระดับมัธยมศึกษา และ ระดับอุดมศึกษา

อีกประเด็นหนึ่งของการให้ความสำคัญกับการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งมีความเชื่อมโยงกับยุคของการผลิตพืชเพื่อการค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระบบของการปลูกอ้อย ซึ่งมองว่าทุนเงินตราเป็นสิ่งสำคัญในทุกขั้นตอนของการผลิตอ้อย นับตั้งแต่การปลูกอ้อย การดูแลบำรุงรักษา การตัดอ้อย การขนส่งอ้อยไปขายแก่โรงงานน้ำตาล ในทุกขั้นตอนต้องอาศัยระบบการจ้างงานอย่างเข้มข้น ดังนั้นผู้ผลิตหรือชาวไร่อ้อยต่างก็มีความคาดหวังต่อกำไรจากผลผลิตสูง ด้วยระบบคิดดังกล่าวทำให้คนในชุมชนใช้ระบบคิดเรื่องอ้อยให้มีความเชื่อมโยงกับการศึกษาในระบบโรงเรียนในหนทางหลายประการ หนทางแรกคนในชุมชนมองว่า ปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้เกิดความสำเร็จในการผลิตอ้อย ได้แก่ การมีช่องทางสำหรับการต่อรองผลผลิต ซึ่งช่องทางหนึ่ง ได้แก่ การสร้างลูกหลานเป็นผู้มีความรู้ในระดับสูง เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการติดต่อ ต่อรองราคาในเกี่ยวกับการผลิตอ้อยกับหน่วยงานภายนอกชุมชน หนทางที่สอง ได้แก่ ในระบบการผลิตอ้อยซึ่งต้องอาศัยการลงทุนสูง หากแต่ในระบบของการขายผลผลิตนั้นนับว่ายังอยู่ในภาวะความเสี่ยง เนื่องจากผู้ผลิตมิได้มีอำนาจในการต่อรองราคา ดังนั้น พ่อแม่ จึงมองหาหนทางที่มีความก้าวหน้า และมั่นคงให้กับลูก จึงหันมาลงทุนด้านการศึกษา และมองว่าการศึกษาคือการลงทุนอย่างหนึ่ง ดังนั้นผู้ผลิตอ้อยที่มีไร่อ้อยจำนวน 50 ไร่ ขึ้นไป ต่างส่งลูกหลาน ไปศึกษา หาความรู้ภายนอกชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาทั้งของภาครัฐและภาคเอกชน สาขาที่นิยมส่งลูก หลานไปเล่าเรียน ได้แก่ สาขาบริหารธุรกิจ ภาษาอังกฤษ ด้วยการมีวิธีคิดถึงความก้าวหน้าและความมั่นคงของลูกหลานในตลาดแรงงาน หนทางที่สาม เมื่อภาวะของการผลิตอ้อยต้องอยู่ในภาวะของความเสี่ยง ดังนั้นผู้ผลิตอ้อยซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ผลิตรายเล็ก ต้องพบกับชีวิตที่ไม่แน่นอน ส่วนใหญ่จะขาดทุน ดังนั้นพ่อแม่ ที่ทำไร่อ้อยขนาดเล็กต่างก็ฝากความหวังไว้กับระบบการศึกษา ในการที่จะสร้างหลักประกันในชีวิตแก่ลูกหลาน โดยการส่งลูกหลานให้เข้ารับการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งเมื่อผู้เรียนเรียนจบการศึกษาในระดับดังกล่าวแล้ว ก็สามารถไปสมัครเข้าทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นมากมายในตัวอำเภอ และตัวเมือง โดยคนในชุมชนต่างมองว่างานในโรงงานอุตสาหกรรม เป็นระบบงานที่มีความมั่นคงกว่าการปลูกอ้อย หรือการทำมาหากินในชุมชน เนื่องจากมีค่าจ้างแรงงาน มีเงินเดือน มีระบบสวัสดิการ ฯลฯ ด้วยระบบคิดที่เชื่อมโยงกับทุนที่เป็นเงินตรา และการประสพภาวะของการขาดอำนาจในการต่อรอง และการพึ่งพิงระบบความรู้ ระบบการจัดการ และทุนจากภายนอก จึงเป็นพลังผลักดันที่สำคัญต่อการดูดซับแรงงานของชุมชนเข้าสู่ระบบการผลิตในภาคอุตสาหกรรม

บทที่ 4

พลวัตการเรียนรู้เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน

ด้วยปฏิบัติการของแนวนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่พัดกระหน่ำเข้าสู่ชุมชนระลอกแล้วระลอกเล่าในรูปแบบที่มีความหลากหลาย ทั้งทางด้านการให้ทุนเงินตราสำหรับการผลิตกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบใหม่ การกระจาย เผยแพร่ความรู้ผ่านสถาบันการศึกษา การสร้างผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ ความสามารถเฉพาะในอันที่จะเข้ามาให้ความรู้แก่คนในชุมชน รูปแบบของการพัฒนาเศรษฐกิจเช่นนี้ได้ถูกคาดหวังว่าจะสามารถนำพาให้ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนดีขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีความมั่นคงในด้านการเงิน การมีความรู้ในแบบความรู้วิชาการสมัยใหม่ การทำงานในภาคเศรษฐกิจอุตสาหกรรม หากแต่ความคาดหวังของคนในชุมชนต่อแนวทางการพัฒนาประเทศมิได้เป็นไปอย่างที่คนในชุมชนตั้งความหวังไว้ อันมีผลสืบเนื่องมาจากแนวทางการพัฒนาประเทศดังกล่าวมิได้มีเป้าหมายเพื่อชุมชน ตลอดจนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นก็เป็นการเรียนรู้ที่คนในชุมชนมิได้มีโอกาสในการสร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ตรงกันข้ามชุมชนเป็นเพียงผู้รับความรู้ที่กำหนดมาจากภายนอกเท่านั้น ความรู้ที่ถูกส่งผ่านเข้าสู่ชุมชนจึงเปรียบเสมือนความรู้ที่ยัดเยียดให้คนในชุมชนจำต้องยอมรับด้วยความละมุนละม่อม โดยที่ชุมชนมิสามารถมองเห็นภาพของการเป็นผู้ถูกกระทำจากแนวทางการพัฒนาประเทศดังกล่าวได้

บทเรียนที่ชุมชนได้รับจากแนวทางการพัฒนาประเทศดังกล่าว ได้แก่ ความสูญเสีย ทั้งในเชิงทรัพยากร สูญเสียความมั่นใจในวิถีการดำรงชีวิตที่ดำเนินมาอย่างช้านาน การคิดทบทวนต่อวังวนของปัญหาดังกล่าว นำไปสู่การเรียนรู้เพื่อที่จะปรับเปลี่ยนระบบการผลิต ปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตเพื่อให้ชุมชนมีอำนาจในการต่อรองในระบบเศรษฐกิจ การสร้างหลักประกัน ความมั่นคงให้กับชีวิตด้วยการสร้างแบบแผนการผลิตที่มีความหลากหลาย การใช้ประโยชน์จากผลผลิตในชุมชนให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด แบบแผนการเรียนรู้ดังกล่าวนี้คนในชุมชนต่างเชื่อว่าจะสามารถนำพาชุมชนให้สามารถดำรงอยู่ได้ เนื่องจากชุดแบบแผนการเรียนรู้ถูกสร้างขึ้นจากประสบการณ์ในการทำมาหากิน ความคุ้นเคยกับพื้นดินและแหล่งธรรมชาติในชุมชน การเรียนรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ความอดทน พากเพียร อุตสาหะต่อสภาพธรรมชาติที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา พื้นฐานดังกล่าวของชุมชนถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณาในฐานะทุนชุมชนที่ได้อบรมเรียนรู้ สร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับการดำรงชีวิต การพิจารณาทุนชุมชนจึงเป็นแนวทางสำคัญที่คนในชุมชนเชื่อมั่นว่าจะนำ

ไปสู่ทางออกแห่งปัญหาเพื่อสร้างชุมชนที่มีความมั่นคง ปลอดภัยและเป็นชุมชนที่ดั่งตามเป้าหมายของชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในยุคของการพลิกฟื้น

ประสบการณ์จากการเป็นผู้ถูกกระทำด้วยแนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่มาให้ชุมชนต้องสูญเสียทรัพยากรเกี่ยวกับการทำมาหากิน สูญเสียความมั่นใจ สูญเสียความสัมพันธ์ทั้งในครอบครัวและความสัมพันธ์ในชุมชน อันมีนัยยะถึงการที่สายสัมพันธ์ของพ่อ แม่ ลูก และเพื่อนบ้านในชุมชนต้องจางหายทั้งโดยระบบการศึกษาแผนใหม่ที่พรากผู้เรียนออกจากชุมชน และทำให้ผู้เรียนต้องพึ่งพิงความรู้จากภายนอกอย่างไร้ขอบเขต การทำกิจกรรมทางการเกษตรแผนใหม่ที่วางอยู่บนพื้นฐานของการบูดรีด ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ความสูญเสียดังกล่าวทำให้ชุมชนได้กลับมามองถึงวิถีชีวิตการทำมาหากินของคนในรุ่นพ่อ แม่ ที่ถึงแม้ว่าในช่วงเวลานั้นจะไม่มีเครื่องทุ่นแรงที่สะดวกสบาย แต่คนในรุ่นนั้นก็สามารถฟันฝ่าชีวิตมาได้ด้วยวิถีดั้งเดิม การเรียนรู้ที่ได้สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อให้ให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้

การเรียนรู้ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้ในการปลูกข้าว การสร้างที่พักอาศัย การดูแลสุขภาพ การเลี้ยงสัตว์ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน ฯลฯ ล้วนเป็นการเรียนรู้ที่มุ่งตอบสนองต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ความรู้ดังกล่าวจึงเป็นความรู้ที่มีคุณค่าต่อชีวิต การได้ทำกิจกรรมการทำมาหากินที่มีจุดมุ่งหมายที่คนในชุมชนเป็นผู้สร้างก่อให้เกิดความภาคภูมิใจและรู้สึกถึงคุณค่าของตนเองและชุมชน อันหมายถึงการที่ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางความรู้ได้

การพึ่งตนเองในฐานะอุดมการณ์ของชุมชน ได้ถูกนำมาสร้างสรรค์ให้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ โดยที่อุดมการณ์ดังกล่าวเป็นอุดมการณ์ที่เกิดขึ้นโดยคนในชุมชน จึงสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้นไม่ว่าบริบท สังคมจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร คนในชุมชนก็จะต้องมีกระบวนการเรียนรู้ในอันที่จะดำรงอยู่ในสภาพการณ์ต่างๆได้ กระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนในสภาพการณ์ที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จึงเป็นการเรียนรู้ที่มีความหลากหลายตามบริบทภายในชุมชนและบริบทภายนอกชุมชน กระบวนการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนที่ปรากฏจึงมีหลายลักษณะ ดังต่อไปนี้

1. การนำความรู้ใหม่จากภายนอกมาประสานกับประสบการณ์เดิมของชุมชน

ด้วยการมีเป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิต ดังนั้นไม่ว่าสภาพการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจจะมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ก็มีได้ทำให้ชุมชนรอคอยเพื่อรับผลของการกระทำนั้น แต่ในทางกลับกันชุมชนมีความพยายามที่จะเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป เพราะฉะนั้นศักยภาพในการเรียนรู้ของชุมชนจึงนำไปสู่การสร้างความรู้ชุดใหม่ๆ เพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ ศักยภาพของชุมชนจึงเป็นทุนชุมชนที่มีความสำคัญยิ่ง การเปลี่ยนแปลงในเชิงเศรษฐกิจสังคม ที่คนในชุมชนต้องเผชิญในยุคปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการหลังไหลของความรู้ในเชิงการผลิตเพื่อการค้า การเกิดขึ้นของสถาบันที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะในเชิงความรู้และเทคโนโลยี การมีแหล่งเงินทุนสำหรับประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เป็นต้น สรรพสิ่งเหล่านี้ได้ถูกคนในชุมชนพิจารณา กลั่นกรอง เลือกสรร เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับบริบทของชุมชน การใช้ศักยภาพของชุมชนในการเรียนรู้เพื่อสร้างชุดความรู้ใหม่เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนปรากฏในแบบแผนความรู้ในการเลี้ยงสัตว์ และความรู้ในการทำกิจกรรมที่มีความหลากหลาย ดังมีสาระต่อไปนี้

1.1 ความรู้ในการเลี้ยงสัตว์ แต่เดิมการทำมาหากินหลักของชุมชน ได้แก่ การทำนาเพื่อให้มีข้าวสำหรับบริโภคอย่างเพียงพอภายในครอบครัวและชุมชน การทำนาในอดีตเมื่อครั้งที่ยังไม่มีเครื่องทุ่นแรงจึงต้องอาศัยแรงงานจากวัวพื้นบ้านและแรงงานจากสมาชิกในครอบครัวเป็นสำคัญ ดังนั้นการทำนาจึงมิได้หมายถึงแต่เพียงการเรียนรู้ในการปลูกข้าว ดูแลรักษาข้าวเพียงอย่างเดียว แต่การทำนายังรวมถึงการเรียนรู้ในการที่จะสร้างความสัมพันธ์กับสัตว์ และคน ทั้งนี้เพื่อผลแห่งการช่วยเหลือ พึ่งพากัน เพื่อให้คนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

ในชุมชนไร่ข้าวโพดมีการรับความรู้ใหม่จากภายนอกมาประสานกับประสบการณ์เดิมแล้วปรับใช้ให้เหมาะกับบริบทของชุมชน โดยความรู้ภายนอกที่คนในชุมชนให้ความสนใจ ได้แก่ ความรู้เรื่องการเลี้ยงวัวนม ซึ่งความรู้นี้เผยแพร่โดยสหกรณ์โคนมหนองโพ (ในพระบรมราชูปถัมภ์) ความสนใจในการเลี้ยงวัวนมก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากในอดีตคนในชุมชนมีความผูกพันกับวัว เพราะวัวเป็นสัตว์ที่ให้คุณ ซึ่งหมายถึงการให้แรงในการไถนา ดังนั้นคนจึงมีความพยายามที่จะเรียนรู้เรื่องการเลี้ยงวัวนมลำดับแรกของความพยายาม ได้แก่ การทดลองเข้าไปแสวงหาความรู้จากสหกรณ์โคนมในรูปแบบของการเข้ารับการฝึกอบรม นอกจากนี้ยังแสวงหาความรู้จากเกษตรตำบล เกษตรอำเภอ พร้อมกับการสมัครเข้าเป็นสมาชิกของสหกรณ์โคนมฯ สำหรับแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญอีกแหล่งหนึ่งซึ่งเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ในรูปแบบเครือญาติกับเพื่อนบ้านในตำบลใกล้เคียง เนื่องจากเพื่อนบ้านในตำบลใกล้เคียง

เคยมีการเรียนรู้ในการเลี้ยงวัวนมมาก่อนคนในชุมชนไร่ข้าวโพด ทำให้คนในชุมชนได้ไปอาศัยของฝึกฝนเรียนรู้ในการเลี้ยงวัวนมในลักษณะของการไปช่วยเหลือ การช่วยงานในโรงเรียน จึงทำให้มีโอกาสในการเฝ้าดู สังเกตวิถีชีวิตของผู้เลี้ยงวัวนมที่ต้องเริ่มต้นชีวิตในแต่ละวันตั้งแต่ตีสี่ ผู้เรียนรู้ได้ช่วยเหลืองานในด้านการทำความสะอาดคอก ทำความสะอาดรางน้ำ รางอาหาร เลี้ยงอาหาร (เป็นอาหารหยาบ หมายถึง ต้นข้าวโพด หญ้า ฟาง) เก็บมูลวัวไปไว้ในลานตากเพื่อทำเป็นปุ๋ย การรีดนมวัว นำน้ำนมบรรจุในถังเพื่อรอรถนมมารับ จากนั้นก็เรียนรู้ในอันที่จะให้วัวพักผ่อน ในขณะที่วัวพักผ่อนผู้เลี้ยงก็ต้องเตรียมตัวไปหาต้นข้าวโพดให้พอดีสำหรับเลี้ยงวัวทั้งในตอนเช้าและบ่าย ช่วงบ่ายก็เริ่มล้างคอก ทำความสะอาดรางน้ำ รางอาหาร ให้อาหารชั้น (อาหารเม็ด) เก็บมูลวัวไปตาก รีดนมวัว นำน้ำนมบรรจุถัง เพื่อรอรถนมมารับ จากนั้นก็ให้วัวพักผ่อน

การเรียนรู้ในการเลี้ยงวัวนมโดยอาศัยการช่วยเหลือเพื่อนบ้าน ทำให้ผู้เรียนได้ซึมซับถึงการดำรงชีวิตในการเลี้ยงวัว เนื่องจากเป็นชีวิตที่ต้องคลุกคลีอยู่กับวัวตั้งแต่เช้าจนกระทั่งเย็น ดังนั้นคนเลี้ยงวัวและวัวจะมีความคุ้นเคยกัน เมื่อถึงเวลาในการรีดนมวัว วัวก็จะยอมให้รีดน้ำนมโดยดี ไม่มีการกั๊กนม หรือเตะ ตี ผู้เลี้ยง ทำให้การรีดนมเป็นไปอย่างสะดวก รวดเร็ว สำหรับการส่งนมก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่ผู้เลี้ยงวัวต้องสร้างความสัมพันธ์กับผู้มารับน้ำนม เพื่อเป็นการประหยัดเวลาในการเดินทางมาส่งนมด้วยตนเอง โดยการส่งนมนั้นจะมีการตกลงเรื่องราคาค่าขนส่งนมเป็นรายสัปดาห์ตามที่ได้รับเงินค่าน้ำนม ซึ่งเป็นระบบการช่วยเหลือ ฟังพากัน ถึงแม้ว่าผู้เลี้ยงวัวจะต้องจ่ายเงินค่าขนส่งน้ำนมก็ตาม แต่ก็เป็นการช่วยเหลือในเรื่อง เวลาสำหรับการพักผ่อน หรือการดูแลวัวได้อย่างดี

1.2 ความรู้ในการทำกิจกรรมการผลิตที่มีความหลากหลาย การทำมาหากินของคนในชุมชนแต่เดิมมีแบบแผนการเรียนรู้ในการทำกิจกรรมการทำมาหากินที่มีความหลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้ในการผลิตอาหารหลายชนิด อาทิ การปลูกข้าว การหาของธรรมชาติ การแปรรูปกะปิ น้ำปลา ฯลฯ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากคนในชุมชนมีการเรียนรู้ว่าหากผลิตอาหารแต่เพียงอย่างเดียวก็จะเป็นการเสี่ยงต่อการที่จะไม่มีอาหารอย่างอื่นสำหรับการบริโภค หรือการผลิตอาหารเพียงเล็กน้อยก็จะเป็นการเสี่ยงต่อภาวะความเปลี่ยนแปลงของสภาพธรรมชาติ เนื่องจากบางปีอาจเกิดน้ำท่วม บางปีอาจเกิดฝนแล้ง จึงทำให้คนในชุมชนมีการวางแผนล่วงหน้าที่จะจัดเตรียม ผลิตอาหารสำหรับบริโภคให้พอเพียงไปจนถึง 1-2 ปี ด้วยระบบคิดในการที่จะพึ่งตนเองอย่างมีความมสานสอดคล้องกับบริบทในวิถีชีวิตเป็นหลักได้ถูกเชื่อมโยงเข้ากับแบบแผนการดำรงชีวิตในสถานการณ์ปัจจุบันที่คนในชุมชนต่างมองว่า วิถีชีวิตในช่วงของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจมีแนวโน้มที่จะทำให้คนในชุมชนถูกผูกติด หรือพึ่งพิงต่อความรู้ ระบบการจัดการจากภายนอก ซึ่งการพึ่งพิงต่อสรรพสิ่งภายนอกล้วนมีผลให้

คนในชุมชนปราศจากอิสระในอันที่จะดำเนินชีวิตตามความมุ่งหวังของตนเอง นอกจากนี้ยังทำให้เกิดความไม่มั่นคงในชีวิตและจิตใจ ซึ่งหมายถึงชีวิตที่ตนเองมิได้เป็นผู้ควบคุม ตัดสิน จึงมีอาจคาดหวังหรือวางแผนชีวิตของตนเองได้เลย ดังนั้นชุมชนจึงมีการตั้งคำถามที่สำคัญว่า “...แท้จริงแล้วชุมชนต้องการอะไร มีเป้าหมายอย่างไร และทำอย่างไรจึงจะบรรลุเป้าหมายที่วางไว้...” ความท้าทายของคำถามดังกล่าว ทำให้ชุมชนมุ่งแสวงหาคำตอบเพื่อให้บรรลุต่อเป้าหมายในการดำรงชีวิต ซึ่งหมายถึงการเรียนรู้ในอันที่จะปรับใช้ความรู้ในการผลิตเพื่อการค้า เพื่อให้มีความสอดคล้องกับแบบแผนการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

การกระจายความรู้ชุดใหม่เข้าสู่ชุมชนได้ดำเนินการผ่านสถาบันที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านการเกษตร เช่น กรมวิชาการเกษตร ซึ่งได้ถ่ายทอดความรู้ผ่านบรรดาผู้เชี่ยวชาญในการผลิตแต่ละด้าน ความรู้ชุดใหม่ ได้แก่ การทำนาโดยใช้พันธุ์ข้าวชนิดใหม่ การปลูกอ้อย การเลี้ยงวัวนม วัวเนื้อ หมู การปลูกข้าวโพดฝักอ่อน ผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้ได้ทำหน้าที่อบรม แนะนำ มอบพันธุ์พืช ปุ๋ย ยาต่างๆ ด้วยการกระจายตัวของความรู้ชุดใหม่อย่างมากมายดังกล่าว มีผลให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ที่จะนำชุดความรู้เดิมเกี่ยวกับการผลิตอย่างหลากหลายและใช้ฐานความรู้เดิมนี้เพื่อตั้งรับต่อชุดความรู้ใหม่ โดยอาศัยประสบการณ์ที่เป็นบทเรียนจากความล้มเหลวในการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า นำมาซึ่งกระบวนการในการไตร่ตรอง พิจารณา เพื่อที่จะปรับเปลี่ยนชุดความรู้ใหม่ ให้เหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปบนฐานคิดของการดำรงชีวิต โดยชุมชนในฐานะผู้ปรับเปลี่ยนความรู้ใหม่ให้สอดคล้องกับการดำรงชีวิตในยุคปัจจุบันซึ่งมีนัยถึงการที่ชุมชนเป็นผู้สร้างความรู้ปรับเปลี่ยนความรู้เพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ หรือพึ่งตนเองทางความรู้ได้

ด้วยฐานคิดของความเป็นชุมชนที่มองสรรพสิ่งต่างๆอย่างมีความเชื่อมโยง สัมพันธ์กันเพื่อการมีชีวิตที่ดีงามและมีความสุข ดังนั้นชุมชนจึงมีการเรียนรู้ในอันที่จะนำความรู้ด้านการเกษตรในแต่ละชุดมาเชื่อมโยงกันเป็นแบบแผนการทำมาหากินที่มีความหลากหลายในการผลิต อันหมายถึงความมั่นคงในการทำมาหากิน เนื่องจากการปลูกพืชดังกล่าวเป็นการปลูกพืชที่ค้ำเนื้ถึง การบริโภคภายในครอบครัว ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ แรงงานในการผลิต และความต้องการของตลาด แบบแผนการผลิตดังกล่าวเป็นการสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวเนื่องจากผลผลิตที่ได้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในครอบครัวและสามารถนำไปขายเพื่อเพิ่มมูลค่า โดยผลผลิตบางชนิดให้ผลผลิตในทุกฤดูกาล และหากผลผลิตชนิดใดมีราคาต่ำ ก็ยังสามารถขายผลผลิตอื่นๆเพื่อให้เกิดมูลค่าแทนได้ ภาพของแบบแผนการผลิตที่มีความหลากหลายเพื่อให้คนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้นั้น ปรากฏในคำสัมภาษณ์ที่ดังต่อไปนี้

“...ปลูกกุหลาบ 6 งาน สารพัดเลย ข้าวโพดแด้ (ข้าวโพดฝักอ่อน) 2 ไร่
 ปลูกหมดแหละ ปลูกไม่เยอะเอาไว้ให้วัวมั่ง วัวเนื้อ อ้อย 20 ไร่
 ดาวเรือง 2 งาน ดันทุนเราไม่ค่อยมีก็ต้องหมุนกันไปอย่างนี้
 กะว่าหมุนเอาเงินกุหลาบไปใส่ดาวเรือง ตอนนี้อะไรมันตันละ 6 สลึง
 กุหลาบคล้ายๆกับที่เราปลูกเอาเงินไว้ใช้บ้าง เพราะมันเก็บทุกวัน...”

ด้วยระบบการผลิตที่มีความหลากหลาย ยังก่อให้เกิดการจ้างงานในชุมชนที่ทำให้คนในชุมชนมีแหล่งรายได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานที่เป็นผู้สูงอายุ โดยไม่ต้องพึ่งพิงกิจการนอกชุมชน ดังปรากฏในคำสัมภาษณ์ที่ว่า ...ตอนนี้จ้างคนเดียว ถ้าเยอะๆเราก็ไปช่วยเขา เราได้แบ่งเบาภาระของคนในหมู่บ้าน ไม่ได้หยอก มีอายุแล้ว เขาอายุแก่กว่าผมอีก เขาก็ไม่ค่อยมีงาน เราก็จ้างให้เขาเก็บซื้อกับข้าวบ้าง ก็ให้เขาไป...”

การที่ชุมชนมีความสามารถในการสร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยนความรู้ โดยการแสวงหาความรู้จากภายนอกเพื่อปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชน ย่อมหมายถึงว่าความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นเป็นความรู้ของชุมชน มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิต เนื่องจากเป้าหมายของการเรียนรู้ดังกล่าวเป็นเป้าหมายในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งมีความแตกต่างอย่างยิ่งกับความรู้วิชาการสมัยใหม่ที่เป้าหมายของการศึกษามีได้เป็นเป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้นความรู้วิชาการสมัยใหม่ที่ถูกนำเข้ามาสู่ชุมชน ทั้งความรู้ที่สอนกันในโรงเรียน ความรู้ด้านการเกษตรที่ถูกนำเข้ามาโดยผู้เชี่ยวชาญ สถาบันด้านการเกษตรต่างๆ ล้วนเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นบนฐานของการคำนึงถึงการพัฒนาประเทศธุรกิจ อุตสาหกรรมเป็นสำคัญ ความรู้ดังกล่าวจึงมีแบบแผนเฉพาะ และถูกทำให้มีความชอบธรรมในการที่จะนำมาถ่ายทอดแก่ชุมชนด้วยเหตุผลของความถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อเป้าหมายของความรู้แบบวิชาการสมัยใหม่มิได้เป็นเป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้นหากชุมชนรับความรู้เช่นนี้ไปใช้โดยมิได้คำนึงถึงสภาพบริบทของชุมชน ก็เป็นเรื่องยากที่จะทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางความรู้ได้

2. การสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ที่ปฏิบัติได้

การสร้างความสัมพันธ์ของคนกับสรรพสิ่งที่อยู่แวดล้อมเพื่อการดำรงชีวิตเป็นความสามารถของคนซึ่งพยายามฝึกหัด เรียนรู้ต่อบรรดาสรรพสิ่งที่อยู่ได้เงื่อนไขและบริบทของชุมชน ทั้งนี้เพื่อสร้างความรู้สำหรับนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต ความรู้ที่เกิดขึ้นในลักษณะนี้จึงมิได้เป็นความรู้ที่ถูก

กำหนดไว้ล่วงหน้า แต่ความรู้เช่นนี้เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นพร้อมๆกับการเรียนรู้ของคน ดังนั้นตัวความรู้จึงถูกปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชน แต่ความรู้อีกแบบหนึ่งซึ่งเป็นความรู้ที่สอนกันในโรงเรียนมิได้เป็นเช่นนี้ คือตัวความรู้มิได้ถูกสร้างขึ้นภายใต้เงื่อนไข บริบทของชุมชน แต่ถูกสร้างขึ้นภายใต้เงื่อนไขในการประกอบอาชีพภายนอกชุมชน ดังนั้นบริบท เงื่อนไขของชุมชนจึงไม่ถูกนำมาพิจารณาประกอบในการสร้างความรู้ รวมถึงวิธีการแสวงหาความรู้หรือการเข้าถึงความรู้เช่นนี้ก็ต้องอาศัยการเรียนรู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงชีวิต เนื่องจากการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งภายนอกชุมชน เมื่อความรู้วิชาการสมัยใหม่ถูกสร้างขึ้นภายใต้เงื่อนไข บริบทภายนอกชุมชน ความรู้ดังกล่าวจึงมิได้มีเป้าหมายเพื่อชุมชน

ความสามารถของชุมชนในการเรียนรู้ต่อสรรพสิ่งเพื่อสร้างความรู้ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต ปรากฏในภาพของชุมชน โดยในชุมชนไร่ข้าวโพดมีการเลี้ยงวัวนม ซึ่งคนในชุมชนมีการเรียนรู้เรื่องอาหารสำหรับวัวนมเพื่อให้ได้น้ำนมมาก และเป็นน้ำนมที่มีคุณภาพ ผู้เลี้ยงได้เรียนรู้จากคนในชุมชนตอนที่ได้ทดลองนำต้นข้าวโพดให้วัวกินแทนหญ้า เนื่องจากทราบว่าคนในอำเภอดำเนิน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการปลูกข้าวโพดฝักอ่อนเป็นจำนวนมาก เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวโพดฝักอ่อนแล้วต้องการที่จะทำลายต้นข้าวโพดจำนวนมากเพื่อปลูกข้าวโพดในรอบต่อไปอย่างรวดเร็ว จึงประกาศให้ผู้สนใจที่ต้องการต้นข้าวโพดสำหรับทำประโยชน์ได้มาตัดแล้วให้ขนไปเอง โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย ดังนั้นเมื่อทราบข่าว คนในชุมชนตอนซึ่งกำลังประสบปัญหาขาดแคลนหญ้าในช่วงหน้าหนาวจึงเกิดความคิดที่จะทดลองนำต้นข้าวโพดมาเลี้ยงวัวแทนหญ้าในช่วงเวลาหนึ่ง ในกระบวนการดังกล่าวคนในชุมชนไร่ข้าวโพดก็ได้ไปช่วยคนในชุมชนตอนตัดต้นข้าวโพดเพื่อนำมาเลี้ยงวัว ระบบดังกล่าวเป็นระบบของการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนในสามชุมชนที่ต่างก็ได้รับประโยชน์ร่วมกัน หมายถึงชาวไร่ในอำเภอดำเนิน ก็สามารถประหยัดค่าใช้จ่ายในการจ้างคนตัดต้นข้าวโพด สามารถปลูกข้าวโพดในรอบต่อไปได้ทันที ขณะเดียวกันคนในชุมชนตอนก็ได้รับต้นข้าวโพดเพื่อนำไปเป็นอาหารของวัวนมยามขาดแคลนโดยที่ไม่ต้องซื้อ และสำหรับคนในชุมชนไร่ข้าวโพดก็เกิดการเรียนรู้ที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และเกิดการเรียนรู้ในการเลี้ยงวัวนม การเรียนรู้ร่วมกันของคนในสามชุมชนในอันที่จะสร้างความสัมพันธ์เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิตนี้ สะท้อนให้เห็นในคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...ที่จริงข้าวโพดฝักอ่อนกับวัวเนี่ยะ ตอนแรกๆที่เดียวมันไม่ได้สัมพันธ์กันหรอก เพราะเดิมคนเลี้ยงโคนมเขาใช้หญ้าเลี้ยงเป็นหลัก คือ หญ้าขน เขาจะปลูก ต่อมาทางเกษตรเข้ามาแนะนำให้ชาวไร่ปลูกข้าวโพดฝักอ่อนเพื่อจะเอาไว้ขายฝักอย่างเดียว พอเอาฝักไปขายแล้วก็ตัดต้นทิ้ง เมื่อก่อนจะมีปลูกที่อำเภอดำเนิน

แรกๆนะเขาจะปลูก พอหักฝักเรียบร้อยแล้วจะเอาต้นทิ้ง พอตอนหลังมีคนเลี้ยง
วัวแถวนี้ หย้ามันหาลำบาก เวลาหน้าหนาวหย้าไม่งาม ใส่ปุ๋ยยังไงก็ยังไม่โต
ก็เลยหันไปทดลองเอาต้นข้าวโพดให้วัวกิน ใหม่ๆเขาให้ฟรี ไม่ต้องซื้อ
เราก็ไปเอา ตามกันไป...”

เมื่อให้อาหารประเภทข้าวโพดฝักอ่อนแล้วมีผลให้น้ำนมวัวมีคุณภาพดีและให้น้ำนมใน
ปริมาณมาก ทำให้ในช่วงเวลาของปีนั้น (ช่วงเวลาคิดค่าน้ำนมในช่วง 10 วัน) ก็ได้ราคาน้ำนมมาก
ขึ้น จึงทำให้เกิดการเรียนรู้ในการที่จะนำต้นข้าวโพดมาเลี้ยงวัวเพิ่มขึ้น โดยการเรียนรู้ในการปลูกข้าว
โพดฝักอ่อนจึงถูกนำมาปรับปรุง สร้างสรรค์เพื่อให้วัวได้มีอาหารที่มีคุณภาพกินอย่างพอเพียง จึงนำ
ไปสู่การเรียนรู้ในการที่จะปลูกข้าวโพดฝักอ่อนเป็นรุ่น หมายถึงการทะยอยปลูก โดยการคำนวณ
จำนวนวัวที่ต้องกินต้นข้าวโพด แล้วนำมาเปรียบเทียบกับอายุของข้าวโพด ซึ่งมีอายุอยู่ในช่วงเวลา
40-60 วัน ดังนั้นการปลูกข้าวโพดฝักอ่อนในแต่ละแปลงจึงเป็นความรู้ที่ถูกสร้างเพื่อให้วัวนมมีอาหาร
กินอย่างสมบูรณ์ตลอดปี และคนก็สามารถเก็บฝักข้าวโพดไปบริโภคและขายได้ นอกจากนี้ผลผลิตที่
เหลือจากการเลี้ยงวัว ได้แก่ มูลวัว ได้ถูกนำมาตากให้แห้งเพื่อใช้เป็นปุ๋ยสำหรับการใส่บำรุงข้าวโพด
ให้งอกงาม ส่วนมูลวัวที่เหลือก็จะบรรจุกระสอบเพื่อนำไปขายให้ชาวไร่ในจังหวัดอื่นๆ เช่น ปทุมธานี
สุราษฎร์ธานี พัทลุง ในราคากระสอบละ 10 บาท

นอกจากนี้ในชุมชนไร่อ้อยซึ่งมีการเลี้ยงวัวเนื้อ ก็ได้ใช้ความรู้ของการเลี้ยงวัวนมมาปรับใช้โดย
นำต้นข้าวโพดไปเลี้ยงวัวเนื้อ การเลี้ยงวัวเนื้อของคนในชุมชนเป็นการเลี้ยงวัวเพื่อให้มีการเพิ่มน้ำหนัก
ที่ดี ดังนั้นจึงต้องมีการให้อาหารสำเร็จรูปในปริมาณค่อนข้างมาก หากแต่ในบางช่วงเวลาก็สามารถ
ให้กินต้นข้าวโพดบ้างเพื่อเป็นการลดต้นทุนในการผลิต สำหรับแม่วัวนั้นก็ให้กินต้นข้าวโพดใน
ปริมาณค่อนข้างมากเพื่อให้ร่างกายแข็งแรง ในการเลี้ยงวัวเนื้อนอกจากจะเลี้ยงด้วยอาหารสำเร็จรูป
และต้นข้าวโพดแล้วยังมีการปล่อยให้วัวเดินหาหญ้ากินเองตามธรรมชาติ เนื่องจากเวลาของวัวเนื้อมิ
ได้เร่งรัดแบบการเลี้ยงวัวนม เพราะวัวนมมันต้องรีดนมถึงวันละ 2 ครั้ง จึงไม่สามารถเลี้ยงแบบ
ปล่อยตามธรรมชาติได้ การเลี้ยงวัวเนื้อแบบปล่อยให้หาหญ้ากินตามธรรมชาตินอกจากจะเป็นการลด
ต้นทุนในการผลิตแล้วยังทำให้ระบบการเผาผลาญอาหารของวัวดีขึ้นเพราะได้เดินออกกำลังกาย อันมี
ผลต่อการเสริมสร้างร่างกายให้สมบูรณ์ หากแต่การเลี้ยงวัวเนื้อที่ปล่อยตามธรรมชาตินั้น คนในชุม
ชนมีการเรียนรู้ว่า มูลวัวจะต้องกระจายกระจายตามท้องทุ่งซึ่งไม่สามารถเก็บมาขายได้ และขณะเดีย
วกันแม้ว่าจะมีมูลวัวในโรงเรือน ผู้เลี้ยงก็จะไม่นำมูลวัวมาทำเป็นปุ๋ยสำหรับใส่ต้นข้าวโพด เนื่องจา
กการเลี้ยงวัวแบบปล่อยตามธรรมชาติทำให้วัวกินหญ้าทุกชนิด ซึ่งหญ้าธรรมชาติหลายชนิดเป็นหญ้าที่

ที่เมล็ด ดังนั้นเมื่อวัวกินหญ้าเข้าไปแล้วก็ไม่สามารถสลายเมล็ดหญ้าได้ เมล็ดหญ้าก็จะแฝงอยู่ในมูลวัว ซึ่งหากนำมูลวัวไปใช้ใส่ต้นข้าวโพดก็จะทำให้มีหญ้าขึ้นในแปลงข้าวโพด

3. การสร้างความต่อเนื่องของผลผลิต

ท่ามกลางสภาพเศรษฐกิจ สังคมในยุคปัจจุบันที่ชุมชนต่างถูกห้อมล้อมไปด้วยชุดความรู้ใหม่ สถาปน เทคโนโลยีในการผลิต ฯลฯ มีผลให้ชุมชนต่างเรียนรู้ในอันที่จะสร้างสรรค์ความรู้ชุดใหม่ที่เป็นของชุมชนเองเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อคนในชุมชน ดังนั้นเมื่อพื้นฐานของชุมชนดำรงอยู่ในลักษณะการเป็นผู้ผลิตในเชิงเกษตรกรรม ดังนั้นคนในชุมชนจึงเรียนรู้ที่จะทำให้ผลผลิตเหล่านี้เกิดมูลค่าในลักษณะที่มีความต่อเนื่อง เพื่อให้คนในชุมชนมีรายได้อย่างต่อเนื่องและเพียงพอต่อการดำรงชีวิต การเรียนรู้ดังกล่าวเป็นการเรียนรู้ที่ต้องอาศัยประสบการณ์และการจัดการผลผลิตที่ต้องอาศัยความสัมพันธ์กับสถาบัน หน่วยงานภายนอก ความสัมพันธ์กับคนในชุมชน ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ และความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ เพื่อให้มีกำลังใจในการทำมาหากิน การเรียนรู้ในด้านการจัดการมีหลายรูปแบบ ได้แก่ การจัดรุ่นในการผลิต การจัดการผลผลิต และการรวมกลุ่มเพื่อลดต้นทุนในการผลิต ซึ่งแบบแผนการเรียนรู้ด้านการจัดการเพื่อสร้างมูลค่าแก่ผลผลิตดังกล่าว สามารถอธิบายให้เห็นถึงกระบวนการเรียนรู้ ในลักษณะต่างๆ ดังต่อไปนี้

3.1 การจัดรุ่นในการปลูกพืช การปลูกข้าวโพดฝักอ่อนถูกแปลงให้เกิดมูลค่า

สำหรับชาวไร่ที่มีพื้นที่ขนาดเล็ก ดังกรณีที่ชาวไร่มีพื้นที่ประมาณ 6 ไร่ก็สามารถจัดการปลูกข้าวโพดฝักอ่อนได้ สิ่งแรกที่ต้องคำนึงถึงได้แก่ จำนวนแรงงานในครอบครัว หากมีจำนวนแรงงานเพียง 2 คน ก็จะปลูกข้าวโพดเป็นรุ่น รุ่นละ 2 ไร่ ด้วยวิธีคิดดังกล่าวสืบเนื่องจากว่าหากปลูกข้าวโพดครั้งเดียว 6 ไร่ ก็จะไม่สามารถเก็บผลผลิตได้ทันเวลา นำไปสู่การจ้างแรงงาน ซึ่งก็หมายถึงการลงทุนที่เพิ่มขึ้น ดังนั้นด้วยหลักคิดดังกล่าวจึงเป็นการลดต้นทุนในการผลิตอย่างหนึ่ง

กระบวนการในการปลูกนั้น ผู้ปลูกต้องเตรียมดินโดยการจ้างรถไถ ทำร่อง ใช้เมล็ดพันธุ์ปลูกโดยอาศัยเครื่องมือที่เรียกว่า ไ้กระแทก (ไม้ปลูก) มีลักษณะเป็นกระบอกลอย เมื่อดึงออกเมล็ดจะร่วงมา 3-4 เมล็ดต่อ 1 หลุม การปลูกอาศัยระยะห่าง 50 เซนติเมตรต่อ 1 หลุม จากนั้นก็อาศัยน้ำจากบ่อน้ำบาดาล หรืออาจจะปล่อยน้ำจากคลองชลประทานเพื่อรดร่อง ทั้งไว้ ประมาณ 3 วัน จะสังเกตเห็นหน่อโผล่มาพื้นผิวดิน ในช่วงเวลานี้มีการฉีดยาคุมหญ้าไม่ให้ขึ้น โดยการฉีดยานี้คุมได้ 1 เดือนถึง 1 เดือนครึ่ง ต่อจากนั้น 1 สัปดาห์ก็จะต้องหมั่นสังเกตว่าในหลุมใดมีต้นมาก หมายถึง มี 4-5 ต้น แสดงว่าเมล็ดพันธุ์ไม่มีความสม่ำเสมอ เพราะหากเมล็ดพันธุ์สม่ำเสมอ ก็จะหล่นจากไม้กระแทกเพียง

3-4 เมล็ดเท่านั้น ดังนั้นผู้ปลูกจึงต้องถอนต้นที่ไม่สม่ำเสมอทิ้ง เหลือไว้เพียง 3 ต้น เพื่อให้จะให้ผักข้าวโพดงามและสวย ต่อจากนั้นก็มีการให้น้ำสัปดาห์ละ 1 ครั้ง หลังจาก 1 เดือนครึ่งไปแล้วก็ไม่ต้องฉีดยาคุม เพราะต้นข้าวโพดสูงใหญ่พอที่จะคลุมหญ้าไม่ให้เติบโต และแกร็นในที่สุด สำหรับการใส่ปุ๋ยนั้น ใส่แบบเดินตามร่อง **แบบสาดเดินหน้า** ประมาณ 1 วา โดยการกำอีกกำหนึ่งต่อจากที่ที่ปุ๋ยตก จะทำให้ปุ๋ยสม่ำเสมอตลอดร่อง

ในการใส่ปุ๋ย นั้นมีการเรียนรู้ว่าต้องใส่ปุ๋ย 2 ชนิด ได้แก่ ปุ๋ยยูเรีย สำหรับเร่งขณะที่ต้นยังเล็ก คือ มีอายุ 15 วันเพื่อให้โตเร็ว จากนั้นเมื่อข้าวโพดมีอายุประมาณ 40 วันก็จะมีการชักยอดเกษตรกรตัวผู้ที่โผล่ออกมาทิ้งเพื่อให้ผักอ่อนที่อยู่ส่วนล่างเจริญเติบโตดีด้วย ซึ่งหมายถึง ผักที่ 2 และผักที่ 3 ได้ผลดีในช่วงนั้นก็ใส่ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ด้วย หลังจากนั้น 8-10วันก็สามารถเก็บเกี่ยวได้

การลงทุน ในการปลูกข้าวโพดผักอ่อนต่อ 1 ไร่ นั้นมีการลงทุน ดังนี้

ค่าไถ 500 บาท

เมล็ด 1 ถุง 350 บาท

ยาคุมวัชพืช 170 บาท

ปุ๋ย 150 บาท

รวม 1570 บาท

การขาย การขายผลผลิตข้าวโพดผักอ่อน ขายได้ 2 ลักษณะ ดังนี้

1. ขายทั้งผัก และมีเปลือก กิโลกรัมละ 2 บาท
2. ขายเฉพาะเนื้อใน กิโลกรัมละ 13 บาท (การขายชนิดนี้ต้องอาศัยแรงงานในการกรีดเปลือกออก)

ในการขายชาวไร่อาจจะขายแก่โรงงานรับซื้อข้าวโพดผักอ่อนที่อยู่ใกล้กับชุมชน หรือขายให้กับพ่อค้าคนกลาง ในกรณีที่มีผลผลิตมาก และพ่อค้าจะมารับที่ไร่ หรือเป็นการขายในระบบโควตา

รายได้จากการขาย หากขายในลักษณะที่ขายทั้งผักและมีเปลือก

1 ไร่ ปลูกได้ 1800 กิโลกรัม ราคา กิโลกรัมละ 2 บาท

ขายได้ 3600 บาท

หากหักเงินที่ลงทุนไป 1570 บาท ก็จะได้เงิน 2030 บาท ต่อไร่

ด้วยการลงทุนที่มีผลกำไรดังกล่าว ทำให้มีการเรียนรู้ที่จะปลูกข้าวโพดแบบหมุนเวียน เพื่อให้มีผลผลิตส่งโรงงาน หรือผู้รับซื้อตลอดปี การเรียนรู้ดังกล่าวเป็นการเรียนรู้ที่มีต่อวงจรชีวิตข้าวโพด ซึ่งมีอายุประมาณ 2 เดือนครึ่ง ถึง 3 เดือน ดังนั้น 1 ปี อาจจะปลูกได้ 3-4 ครั้ง ซึ่งหมายถึงการมีผลผลิตสำหรับส่งโรงงาน ส่งตลาดได้อย่างแน่นอน อันหมายถึงการมีรายได้ตลอดทั้งปี

3.2 การจัดการผลผลิตของพืช การปลูกข้าวโพดฝักอ่อนในชุมชนเป็นการปลูกใน 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) ผู้ปลูกลงทุนเอง เมื่อได้ผลผลิตจึงขายอย่างอิสระ 2) ผู้ปลูกรับทุนจากนายทุน เมื่อได้ผลผลิตต้องขายแก่นายทุน และ 3) ผู้ปลูกลงทุนเองส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งรับทุนจากนายทุน ผลผลิตที่ได้ขายอิสระ และขายแก่นายทุน

การผลิตข้าวโพดฝักอ่อนทั้งสามระบบนี้ ส่วนหนึ่งของต้นข้าวโพดสามารถนำมาใช้เป็นอาหาร สำหรับวัวนมและวัวเนื้อ ดังนั้นผู้ผลิตข้าวโพดจึงมีรายได้จากสองทาง ได้แก่ การมีรายได้จากการขาย ฝักข้าวโพด และการมีรายได้จากการขายต้นข้าวโพด ยอดและเปลือกข้าวโพด หรือผู้ปลูกข้าวโพด บางรายอาจจะนำต้นข้าวโพดของตนเองไปเลี้ยงวัวนม อันเป็นการลดต้นทุนการผลิต และเพิ่มคุณภาพของน้ำนม การปลูกข้าวโพดฝักอ่อนทั้งสามระบบ สามารถแสดงให้เห็นถึงกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการผลผลิต ดังต่อไปนี้

3.2.1 ผู้ผลิตเป็นผู้ลงทุนและขายผลผลิตอย่างอิสระ ด้วยวงจรชีวิตของ ข้าวโพดฝักอ่อนที่มีช่วงอายุ 2 เดือนครึ่ง ถึง 3 เดือน ซึ่งนับว่าเป็นวงจรชีวิตที่สั้น การปลูกเพื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตจึงสามารถทำได้หลายครั้งใน 1 รอบปี จากจุดนี้จึงทำให้เกิดการเรียนรู้ว่าการปลูกข้าวโพดฝักอ่อนสามารถทำให้เกิดรายได้หมุนเวียนอย่างต่อเนื่อง

การปลูกข้าวโพดฝักอ่อนในแบบที่ผู้ปลูกลงทุนเองและขายผลผลิตอย่างอิสระนั้นเป็นการเรียนรู้ที่ส่วนใหญ่มุ่งเน้นการนำผลผลิตจากข้าวโพดไปเลี้ยงวัวเป็นหลัก ส่วนฝักข้าวโพดนั้นก็สามารถนำไปขายแก่พ่อค้าอิสระในตลาด บางวันอาจจะได้ผลผลิตมากบ้างน้อยบ้างก็ได้เกิดผลเสียแก่ชาวไร่และพ่อค้า เนื่องจากมิได้มีการทำสัญญาผูกขาดการซื้อขายไว้ล่วงหน้า การปลูกข้าวโพดลักษณะนี้ส่วนใหญ่เป็นการทำกิจกรรมภายในครอบครัว หมายถึงว่า ปริมาณของผลผลิตมิได้ขึ้นอยู่กับตลาด หากแต่ขึ้นอยู่กับจำนวนแรงงานในครอบครัว และการให้อาหารแก่วัวนม ดังนั้นชาวไร่ในระบบการปลูกเช่นนี้จึงมีความเป็นอิสระ เพราะผลผลิตที่ได้ และการใช้ประโยชน์จากผลผลิตนั้นขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้ปลูกเอง

3.2.2 ผู้ผลิตรับทุนจากนายทุน และขายผลผลิตแก่นายทุน ชาวไร่ที่ไม่มีทุนอย่างเพียงพอก็สามารถที่จะปลูกข้าวโพดโดยอาศัยระบบโคเวตา ซึ่งหมายถึง การขอรับทุนทั้งที่เป็นตัวเงิน ปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ ยาปราบวัชพืช ฯลฯ จากนายทุนหรือที่เรียกว่า เจ้าแก่ เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิต ชาวไร่ต้องนำผลผลิตไปส่ง (ขาย) แก่นายทุน ในระบบนี้นายทุนจะเป็นผู้กำหนดราคา และทุนที่ชาวไร่เบิกล่วงหน้าเพื่อทำการผลิตก็จะถูกหักออกจากผลผลิตที่ขายได้

ในระบบการผลิตเช่นนี้ จะต้องมีการตกลงร่วมกันระหว่างนายทุนและลูกไร่เกี่ยวกับช่วงเวลาของการเก็บเกี่ยวผลผลิต จำนวนผลผลิต เพื่อการนัดแนะวัน เวลา สำหรับรับผลผลิตและเพื่อเป็น

การสะดวกต่อการประมาณราคาผลผลิต นอกจากนี้ระบบการวางแผนล่วงหน้าของชาวไร่และนายทุน ยังเป็นการสร้างความสะดวกแก่นายทุนในแง่การส่งผลผลิตแก่ผู้รวบรวมผลผลิตรายใหญ่ อันเป็นการ หารตลาดในการส่งผลผลิตที่มีความแน่นอน ในระบบดังกล่าวแม้ว่าชาวไร่จะมีได้เป็นผู้กำหนดราคา หากแต่ก็มีความสะดวกในเรื่องทุน และการมีตลาดรับซื้อผลผลิตที่แน่นอน

3.3.3 ผู้ผลิตแบ่งพื้นที่เป็นสองส่วน ส่วนแรกลงทุนเอง ส่วนที่สองรับ ทุนจากนายทุน ชาวไร่ส่วนหนึ่งหนึ่งมีการเรียนรู้ในการที่จะสร้างมูลค่าผลผลิตของตนเองและของคน ในชุมชน โดยการจัดตั้งศูนย์รับซื้อข้าวโพด และทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานหรือเป็นตัวแทนเพื่อ ประสานงานระหว่างโรงงาน บริษัทขนาดใหญ่ กับชาวไร่

ระบบคิดในการที่ชาวไร่เป็นผู้ลงทุนปลูกข้าวโพดอย่างอิสระบางส่วนและรับทุนจากนายทุน บางส่วนเกิดขึ้นในชุมชนไร่ข้าวโพดเมื่อมีหน่วยงานทางราชการ ได้แก่ สำนักงานเกษตรอำเภอเข้ามา เผยแพร่ความรู้และให้คำแนะนำเกี่ยวกับการขายข้าวโพดแก่บริษัท และโรงงานในกรุงเทพฯ เพื่อให้ เกษตรกรมีความมั่นคงในด้านการขายผลผลิต ด้วยการเข้ามาของเทคนิควิธีเช่นนี้มีผลให้คนในชุมชน ต่างร่วมกันคิดเพื่อหาข้อสรุปที่มีคุณค่าที่สุดต่อชุมชน โดยการจัดเลือกคนที่ชุมชนเห็นว่าเป็นผู้เหมาะสม สำหรับการเป็นผู้รับซื้อข้าวโพดในชุมชน การร่วมคิดของชุมชนก็เพื่อสรรหาบุคคลที่มีลักษณะของ ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ ความเห็นอกเห็นใจกันในการทำมาหากิน เมื่อได้ตัวบุคคลที่มีคุณ ลักษณะดังกล่าวแล้ว การทำหน้าที่ของผู้รับซื้อก็จะมีหน้าที่รับซื้อข้าวโพดจากชาวไร่ โดยราคาที่รับซื้อ นั้นเป็นราคาที่ได้มีการตกลงร่วมกันว่าทั้งผู้รับซื้อและชาวไร่ต่างไม่เดือดร้อนทั้งสองฝ่าย

ในการขายข้าวโพดให้แก่บริษัท ผู้รับซื้อข้าวโพดได้สร้างระบบความไว้นื้อเชื่อใจ และความ มั่นใจให้กับบริษัทในลักษณะของการมีผลผลิตข้าวโพดส่งให้บริษัทได้ในจำนวนและเวลาที่ได้ตกลงไว้ กับบริษัท การสร้างความมั่นใจให้กับบริษัทก็เพื่อให้ผู้รับซื้อและคนในชุมชนมีตลาดในการส่งผลผลิต อย่างแน่นอนและมั่นคง การสร้างความไว้นื้อเชื่อใจของผู้รับซื้อข้าวโพด ทำให้ผู้รับซื้อมีการเรียนรู้ใน การที่จะทำไร่ข้าวโพดของตนเองด้วย ประมาณ 20 ไร่ และรับซื้อข้าวโพดอีกส่วนหนึ่งจากชาวไร่ หมายความว่าในบางช่วงที่ผลผลิตข้าวโพดจากชาวไร่มีน้อย ผู้รับซื้อก็สามารถนำข้าวโพดที่ตนเอง ผลิตส่งให้บริษัทได้ ทำให้บริษัทได้รับผลผลิตอย่างต่อเนื่อง ความยั่งยืนของความไว้นื้อเชื่อใจระหว่าง ผู้รับซื้อข้าวโพดและบริษัทได้ขยายขอบเขตออกไปเมื่อทางราชการมิได้เป็นสื่อกลางระหว่างบริษัทกับ ชาวไร่ หากแต่ผลจากความไว้นื้อเชื่อใจจึงทำให้บริษัทได้รับซื้อผลผลิตจากชาวไร่ผ่านทางผู้รับซื้อใน ชุมชนโดยที่ไม่ต้องผ่านทางราชการ และมีการทำสัญญาให้ผู้รับซื้อข้าวโพดเป็นตัวแทนของบริษัทใน การจัดส่งผลผลิต ความไว้นื้อเชื่อใจและความรับผิดชอบของผู้รับซื้อข้าวโพดในชุมชนที่เป็นเงื่อนไข

สำคัญของการมีตลาดรับซื้อที่มั่นคง และแน่นอน ปรากฏในคำสัมภาษณ์ที่ว่า “...ข้าวโพดจะได้มากได้น้อยไม่มีขาด เพราะเรากับลูกเอง 7 วันเราปลูกหนึ่ง อย่างนี้บริษัทก็จะไม่ขาดของ ใครไม่มีผมมี ตรงจุดนี้บริษัทเค้าถึงชอบใจ...”

ด้วยความรับผิดชอบของผู้รับซื้อข้าวโพดที่มีต่อบริษัท มีผลให้บริษัทอื่นเข้ามาติดต่อขอรับซื้อผลผลิตจากชุมชนเพิ่มขึ้นอีก 1 บริษัท การเพิ่มจำนวนของบริษัทที่เข้ามารับซื้อข้าวโพด มีผลให้ผู้รับซื้อต้องขยายฐานการรับซื้อข้าวโพดเพิ่มมากขึ้น โดยเป็นการรับซื้อข้าวโพดจากหัวหน้าโคตนาเป็นหลัก รับซื้อจากผู้รับซื้อรายเล็กในชุมชน รับซื้อจากชาวไร่ในชุมชน และรับซื้อจากผู้รับซื้อในชุมชนใกล้เคียง การขยายฐานการรับซื้อข้าวโพดทำให้ผู้รับซื้อต้องสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อผู้ขาย และชาวไร่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องราคาซื้อ ซึ่งเป็นราคาที่มีความใกล้เคียงกับราคาท้องตลาด ขณะเดียวกันชาวไร่ก็ต้องสร้างผลผลิตให้มีลักษณะตามที่บริษัทกำหนด ชาวไร่ หรือพ่อค้าก็จะได้ประหยัดเวลาไม่ต้องไปหาตลาดที่อื่น และมีความมั่นคงในการมีที่รับซื้อผลผลิตที่มีความแน่นอน

นอกจากนี้ทางบริษัทยังให้ทุนบางส่วนแก่ผู้รับซื้อเพื่อการสร้างห้องเย็น ตู้เย็น สำหรับเก็บผลผลิตสำรองไว้ในช่วงที่มีข้าวโพดไม่เพียงพอในบางฤดูกาล และสร้างมุ้งลวดเพื่อกันแมลง หนอน เชื้อโรคในขณะกรีดข้าวโพดเพื่อบริษัทนำไปส่งตลาดต่างประเทศ อุปกรณ์ทั้งสองอย่างนี้ทางบริษัทให้ทุนครึ่งหนึ่งและผู้รับซื้อออกทุนอีกครึ่งหนึ่ง การลงทุนของบริษัทดังกล่าวเป็นการลงทุนเพื่อสร้างระบบการผลิตตามที่ตลาดภายนอกต้องการ ขณะเดียวกันผู้รับซื้อข้าวโพดก็ต้องดำเนินการผลิตให้มีความสะอาด มีรูปแบบตามความต้องการของบริษัท ก็จะได้รับราคาสูงที่สูงขึ้น โดยงานในส่วนของการกรีดข้าวโพดนี้ เป็นงานสำหรับลูกจ้างในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่ไม่มีงานประจำในไร่นา เด็กนักเรียนที่ปิดภาคเรียน หรือผู้ที่จบการศึกษาแต่ไม่มีงานทำประจำ การจัดการรับซื้อข้าวโพดนับว่าก่อให้เกิดการจ้างงานในชุมชนที่ไม่ต้องออกไปหางานทำภายนอก

ห่วงโซ่แห่งความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันบนฐานของความรับผิดชอบต่อ ความไว้วางใจ เชื่อใจ ความซื่อสัตย์ ความอดุสหาหะของคนในชุมชนและบริษัทภายนอกชุมชน มีผลให้ทั้งชาวไร่ ผู้รับซื้อรายเล็ก บริษัทรับซื้อ ผู้รับซื้อรายใหญ่ คนเฒ่าคนแก่ เด็กๆ ต่างมีรายได้ที่ยั่งยืน มั่นคง จากผลผลิตในชุมชน โดยที่ไม่ต้องออกไปผจญความยากลำบากในการหางานภายนอกชุมชน

3.3 การจัดรุ่นอายุของสัตว์ ระบบการหมุนเวียนในการผลิตที่คนในชุมชนได้เรียนรู้อย่างมีความเชื่อมสัมพันธ์กันระหว่าง เงื่อนไขภายนอกชุมชน อันได้แก่ ตลาดรับซื้อผลผลิต ความรู้วิชาการ กับเงื่อนไขภายในชุมชน ได้แก่ ความผูกพันกับสัตว์เลี้ยง ซึ่งหมายถึงวัวพื้นบ้านมาตั้งแต่สมัยที่มีการทำนาในอดีต อันก่อให้เกิดการเรียนรู้ในอันที่จะสร้างความมั่นคงให้กับระบบการผลิต ด้วยการ

หมุนเวียนการผลิต เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ และเพียงพอต่อการขายตลอดปี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเลี้ยงวัวนมของคนในชุมชนไร่ข้าวโพดนั้นเป็นกิจกรรมการทำมาหากินที่คนในชุมชนต่างมองว่าจะนำไปสู่ความมั่นคงในการดำรงชีวิต สืบเนื่องมาจากเงื่อนไขภายนอกชุมชนและเงื่อนไขภายในชุมชนที่มีความสำคัญต่อการเรียนรู้ ดังแสดงให้เห็นเงื่อนไขทั้งสองประเภท ดังต่อไปนี้

เงื่อนไขภายนอกชุมชน การเกิดขึ้นของสถาบันที่ผลิตและเผยแพร่ความรู้ ระบบความรู้ด้านการเกษตรแผนใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สหกรณ์โคนมหนองโพ จำกัด (ในพระบรมราชูปถัมภ์) สถานีผสมเทียมจังหวัดราชบุรี ศูนย์วิจัยโคนม ราชบุรี การมีผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตรแผนใหม่ การเริ่มเลี้ยงวัวนมในชุมชนใกล้เคียง สรรพสิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นภายนอกชุมชนเหล่านี้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนเริ่มที่จะเรียนรู้กับสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นทีละน้อย สิ่งใหม่ที่เข้ามาสู่ชุมชนต่างมีปฏิบัติการเฉพาะที่มีผลต่อการเรียนรู้ของคนในชุมชน ปฏิบัติการต่างๆที่เป็นเงื่อนไขภายนอกชุมชน มีดังนี้

(1) การเกิดขึ้นของสถานีผสมเทียม จังหวัดราชบุรี (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นศูนย์วิจัยโคนม ราชบุรี) ประมาณพ.ศ. 2500 ความรู้เรื่องการผสมเทียมวัวนมได้เกิดขึ้นโดยสถานีผสมเทียมจังหวัดราชบุรี เจ้าหน้าที่ผสมเทียมได้เข้ามากระจายความรู้ในชุมชน ในด้าน พันธุ์วัวนม ผลผลิตนม การดูแล รักษาวัว เทคนิควิธีที่เจ้าหน้าที่ทางราชการเผยแพร่ความรู้เป็นการทดลองนำเชื้อพันธุ์ของวัวนมมาผสมกับแม่วัวพื้นบ้านเพื่อให้ได้ลูกวัวนมซึ่งมีเชื้อ 50 % สามารถให้น้ำนมได้แต่ให้น้ำนมน้อยและมีการให้คำแนะนำต่อไปอีกว่าหากเลี้ยงลูกวัวนม 50 % ระยะเวลาแล้วนำน้ำเชื้อพันธุ์ต่างประเทศ 100 % มาผสมกับลูก 50 % ก็จะได้ลูกพันธุ์ 75 % ต่อจากนั้นก็เลี้ยงลูก 75 % สักพักหนึ่งก็เอาน้ำเชื้อมาผสมอีกครั้งหนึ่งก็จะได้ลูก 90-100 % ชุดความรู้นี้มีผลให้คนในชุมชนซึ่งแต่เดิมเคยเลี้ยงวัวพื้นบ้านสำหรับใช้ไถนา ได้นำวัวพื้นบ้านมาทดลองผสมน้ำเชื้อวัวนม เพื่อให้ได้ลูก 50 % แต่ในขณะนั้นยังมิได้มีการรีดนมวัว เป็นเพียงการขายลูกวัว 50 % ให้กับผู้ที่ต้องการเลี้ยงวัวนม

(2) การเกิดขึ้นของสหกรณ์โคนมหนองโพ จำกัด (ในพระบรมราชูปถัมภ์) โรงนมสำหรับส่งนมที่ทำให้คนในชุมชนมีรายได้ที่มีความมั่นคง ได้แก่ สหกรณ์โคนมฯ ซึ่งเริ่มมีการรวมตัวของคนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงเมื่อ พ.ศ. 2512 และใน พ.ศ. 2515 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ร่วมกับเงินทุนของผู้เลี้ยงโคนม และ ส.ส. จังหวัดราชบุรี ทำการก่อสร้างและจัดตั้งโรงงานผลิตนมผงขึ้น ณ. ตำบลหนองโพ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ดำเนินการในรูปแบบบริษัทผลิตภัณฑ์นมหนองโพ จำกัด และทรงรับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ ต่อมาในพ.ศ. 2518 บริษัทผลิตภัณฑ์นมหนองโพ จำกัดได้รวมเข้ากับสหกรณ์โคนมหนองโพ ตามพระราชประสงค์

ของพระองค์ท่าน ดำเนินกิจการทั้งหมดในรูปสหกรณ์ และในปีเดียวกันนี้เองสหกรณ์โคนมฯ ได้จัดตั้งโรงงานผลิตภัณฑ์นมโดยใช้เครื่องจักรที่ทันสมัยทำการผลิตนมพาสเจอร์ไรซ์ชนิดต่างๆออกจำหน่าย กิจการนมผงจึงล้มเลิกไป การเข้ามาของสหกรณ์โคนมฯ มีนัยยะสำคัญต่อชุมชน กล่าวคือ สหกรณ์โคนมฯ เป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่รับน้ำนมดิบจากสมาชิกผู้เลี้ยงวัวนม ให้ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงดู บำรุงรักษาวัวนมผ่านการแนะนำ ให้ความรู้ของผู้เชี่ยวชาญในนาม ฝ่ายส่งเสริมการเลี้ยงวัวนม การให้ทุนแก่สมาชิกสหกรณ์โคนมฯ การให้สิทธิพิเศษแก่สมาชิกสหกรณ์โคนมฯ ในด้านการให้เครดิตสำหรับซื้อสินค้าในซูเปอร์มาร์เก็ตของสหกรณ์โคนมฯ ให้เครดิตเติมน้ำมันรถยนต์ที่ปั้มน้ำมันของสหกรณ์โคนมฯ นอกจากนี้ที่ตั้งของสหกรณ์โคนมฯ ยังอยู่ใกล้เคียงกับชุมชนไร่ข้าวโพดเพียง 5 กิโลเมตร ด้วยเงื่อนไขดังกล่าวของสหกรณ์โคนมฯ เป็นแรงผลักดันที่สำคัญที่ทำให้คนในชุมชนหันมาให้ความสนใจกับการเลี้ยงวัวนม โดยมองที่หลักการของความมั่นคงในการขายผลผลิต ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับความตั้งใจจริง ความอดสาหัสของคนในชุมชนในอันที่จะสร้างรากฐานการดำรงชีวิตที่มั่นคงด้วยการเลี้ยงวัวนม

(3) การเลี้ยงวัวนมของชุมชนใกล้เคียง ด้วยระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติของคนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง มีผลให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนในชุมชนตอนซึ่งได้เริ่มเลี้ยงวัวนมก่อน ดังนั้นเมื่อมีความรู้ชุดใหม่เข้ามาสู่ชุมชนใกล้เคียง ก็มีผลให้คนในชุมชนมีความสนใจและพยายามที่จะเข้ามาเรียนรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงวัวนม การเรียนรู้เป็นไปในลักษณะการเป็นผู้ช่วยเลี้ยงวัว การหาอาหารจำพวกหญ้า ให้วัว การช่วยล้าง เก็บกวาด คอกวัว การเก็บมูลวัวไปตาก นอกจากนี้ยังเป็นผู้ช่วยรีดนมและบรรจุนมเพื่อส่งสหกรณ์โคนมฯ

การเรียนรู้ที่คนในชุมชนไร่ข้าวโพดได้ใช้ประสบการณ์ในการเรียนรู้ด้วยการฝึกกระทำจริงในฐานะของการช่วยเหลือเพื่อนบ้านใกล้เคียง มีผลให้เกิดการค่อยๆ สัมผัสประสบการณ์ทีละน้อย ประกอบกับผลผลิตนมสามารถนำส่งสหกรณ์โคนมฯ ได้ทั้งหมด จึงทำให้คนในชุมชนเกิดความมั่นใจในการที่จะเลี้ยงวัวนมในครอบครัว ด้วยความมุ่งมั่นว่า กิจกรรมการทำมาหากินนี้จะนำพาครอบครัวและชุมชนไปสู่เป้าหมายในการดำรงชีวิตได้

เงื่อนไขภายในชุมชน ด้วยการเรียนรู้ของคนภายใต้ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ ความสัมพันธ์กับสัตว์ นำไปสู่ระบบคิดในการสร้างสรรค์ความรู้ชุดใหม่ขึ้นภายในชุมชน ระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ในการเลี้ยงวัวนม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับวัวในวิถีชีวิตของ

การทำนา และความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนในอันที่จะส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ในการเลี้ยงวัวนม เงื่อนไขดังกล่าวสามารถแสดงให้เห็นดังต่อไปนี้

(1) **ความผูกพันระหว่างคนกับวัว** การทำมาหากินแต่เดิมของคนในชุมชน มีการทำนาเป็นหลัก ซึ่งต้องอาศัยแรงงานจากวัวสำหรับการไถนา นวดข้าว เพียมเกวียน จึงทำให้วัวเป็นสัตว์ที่สำคัญสำหรับการดำรงชีวิต ดังนั้นรากฐานของความผูกพันระหว่างคนกับวัวมาตั้งแต่อดีตจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับการตัดสินใจในการเลี้ยงวัวนม โดยความสัมพันธ์ระหว่างคนกับวัว สะท้อนให้เห็นในคำสัมภาษณ์ ต่อไปนี้

“...ลูกก็เคยเลี้ยงวัวไทยมาก่อน ตอนเลี้ยงวัวไทยมันก็ไม่แตกต่างกัน แต่วัวนมมันเป็นวัวยืนไม่ใช่วัวปล่อย แล้ววัวก็จะมีชื่อตามลักษณะวัว เราเลี้ยงมัน มันเป็นคนคุ้นเคย เคยเลี้ยงมัน มันเป็นคนผูกพัน เลี้ยงวัวอยู่ตอนนี้ก็รู้หมด ถ้าอย่างเลี้ยงอยู่ทุกวันนี้ ตัวไหนจะดู ตัวไหนไม่ดู แต่ส่วนมาก พวกวัวนมจะไม่ค่อยดู แล้วก็จะเตะ จะถีบน้อยตัว ไม่เหมือนวัวไทยนี้จะไว...”

ความคุ้นเคยและความผูกพันระหว่างคนและวัว จึงเป็นพื้นฐานสำคัญในอันที่จะริเริ่มเลี้ยงวัวนม เพราะฐานความรู้บางอย่างของการเลี้ยงวัวพื้นบ้านสามารถนำมาปรับใช้กับการเลี้ยงวัวนมได้

(2) **การได้รับรางวัลการประกวดวัวนมของคนในชุมชน** เงื่อนไขที่เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการเลี้ยงวัวนมที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ได้แก่ การที่คนในชุมชนได้รำลึกวัวที่ได้รับการผสมจากเชื้อพันธุ์ต่างประเทศกับแม่วัวพื้นบ้าน ได้ลูกพันธุ์ 50 % แล้วนำลูกวัวไปส่งประกวดชิงโล่พระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในงานที่สหกรณ์โคนมฯเป็นผู้จัดขึ้นและได้รับรางวัลพระราชทานดังกล่าว การที่คนในชุมชนได้รับรางวัลการประกวดลูกวัวนม ทำให้คนในชุมชนได้มองเห็นศักยภาพของชุมชนในแง่ของการมีความสามารถที่จะเลี้ยงวัวนมได้ ทั้งในด้านความเหมาะสมของพื้นที่ การมีแหล่งเรียนรู้จากชุมชนใกล้เคียงและแหล่งเรียนรู้ภายนอกชุมชน มีแหล่งส่งผลผลิตที่มีความมั่นคง ด้วยเงื่อนไขต่างๆเหล่านี้ จึงนำไปสู่ความมุ่งมั่นในการที่จะเลี้ยงวัวนมเพื่อสร้างรากฐานที่มั่นคงในการดำรงชีวิต

ด้วยเงื่อนไขภายนอกชุมชนและเงื่อนไขภายในชุมชนดังที่กล่าวมา ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำ

ให้เกิดการเรียนรู้ในอันที่จะเลี้ยงวัวนมในชุมชน การเรียนรู้ในการที่จะสร้างให้เกิดผลผลิตน้ำนมวัวที่มีคุณภาพ และมีจำนวนมากเพื่อให้มีรายได้อย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดรุ่นอายุของวัวที่เลี้ยง หมายถึงว่าในหนึ่งชุดของการเลี้ยงวัวนม ไม่ว่าจะเลี้ยงวัวนมจำนวนเท่าไรก็ตาม ภายในหนึ่งชุดของวัวนมจะต้องประกอบไปด้วย วัวรุ่น วัวสาว วัวพักท้อง วัวรีด และวัวอนุบาล การจัดรุ่นอายุของวัวนอกจากจะทำให้มีน้ำนมดิบส่งอย่างต่อเนื่องแล้ว ยังทำให้เกิดความสะดวกต่อการดูแลวัวแต่ละประเภท ซึ่งการดูแลวัวแต่ละช่วงอายุต้องอาศัยการดูแลที่ที่แตกต่างกัน ทั้งในด้านการให้อาหาร การมีโรงเรือนเฉพาะสำหรับวัวอนุบาล หากเลี้ยงปะปนกันบางครั้งวัวตัวเล็กอาจจะไม่สามารถเบียดกินอาหารกับวัวตัวใหญ่ได้ เนื่องจากมีแรงน้อยกว่าวัวตัวใหญ่

การเลี้ยงวัวนมต้องอาศัยการเรียนรู้ และประสบการณ์เป็นอย่างมาก ดังนั้นผู้เลี้ยงจึงต้องมีความสนใจ อดทนต่อการที่จะฝึกฝน แลกเปลี่ยนความรู้ หรือศึกษาหาความรู้จากที่ต่างๆ แหล่งการเรียนรู้ที่คนในชุมชนได้รู้ความรู้ในการเลี้ยงวัวนมที่สำคัญแหล่งหนึ่ง คือ สหกรณ์โคนมฯ ซึ่งมีหน่วยงานย่อยที่เรียกว่าฝ่ายส่งเสริมการเลี้ยงโคนมทำหน้าที่เผยแพร่ความรู้ นอกจากนี้ก็ยังอาศัยความรู้เดิมในการเลี้ยงวัวพื้นบ้านเข้ามาผสมผสานกับความรู้ใหม่นี้ การผสมผสานความรู้นี้ทำให้ผู้เลี้ยงพยายามเปรียบเทียบวิธีการเลี้ยงวัวทั้งสองชนิด เพื่อที่จะหาจุดร่วม จุดต่าง การเรียนรู้ดังกล่าวเริ่มจากการศึกษาวิถีการดำรงชีวิตของวัวทั้งสองชนิด พบว่าวัวพื้นบ้านมีการเลี้ยงแบบปล่อยหาอาหารกินเองตามธรรมชาติ ซึ่งได้แก่ อาหารจำพวกหญ้า ฟางข้าว ส่วนวัวนมซึ่งเป็นพันธุ์ขาว ดำ หนองโพ(โฮลสโตน ฟรีเชิล) เป็นวัวลูกผสมที่เลี้ยงแบบอยู่ในโรงเรือนเพราะเป็นวัวรีดนม ดังนั้นผู้เลี้ยงจึงเป็นผู้หาอาหารมาให้วัว ซึ่งมีทั้งอาหารสำเร็จรูปและอาหารธรรมชาติ อาหารธรรมชาติ ได้แก่ หญ้าขน ต้นข้าวโพด นอกจากนี้ยังต้องเรียนรู้การให้อาหารสำเร็จรูปที่มีความเหมาะสมกับวัวในช่วงอายุที่แตกต่างกัน การผสมพันธุ์ การดูแลวัวตั้งท้อง การดูแลวัวรีด วัวสาว วัวอนุบาล การทำคลอดวัว การรีดนม การส่งน้ำนม การทำความสะอาดโรงเรือน รางน้ำ รางอาหาร การเก็บมูลวัว การเรียนรู้ดังกล่าวนับว่าเป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อน ซึ่งต้องอาศัยผู้ที่มีความพากเพียร ตั้งใจจริง อดทน และต้องรัก เอาใจใส่วัวอย่างแท้จริง เนื่องจากการเลี้ยงวัวนมเป็นงานที่ต้องทำตลอดทั้งวัน เนื่องจากการรีดนมวัวต้องรีดวันละ 2 ครั้ง ได้แก่ ช่วงเช้าและเย็น ดังนั้นกิจกรรมการทำความสะอาดโรงเรือน ให้อาหาร จึงต้องสองครั้งเช่นเดียวกับการรีดนม ผู้เลี้ยงจึงต้องมีวินัยสูงและมีร่างกายที่แข็งแรง ประกอบกับมีจิตใจแห่งความเอื้ออาทร เพราะเวลาส่วนใหญ่ต้องอยู่ใกล้ชิดกับวัว

การเรียนรู้ในการจัดรุ่นอายุของวัวในแต่ละชุด เป็นการเรียนรู้เพื่อให้มีกิจกรรมการรีดนมวัวอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นในรุ่นหนึ่งของการเลี้ยงวัว จึงต้องประกอบด้วย วัวรุ่น วัวสาว วัวพักท้อง วัวรีด วัวอนุบาล ในการเลี้ยงวัวมีกลุ่มผู้เลี้ยงวัวสามขนาด ได้แก่ ผู้เลี้ยงวัวขนาดเล็ก ผู้เลี้ยงวัวขนาดกลาง ผู้เลี้ยงวัวขนาดใหญ่ โดยในการเลี้ยงวัวแต่ละชุดดังกล่าวมีการเรียนรู้ที่จะจัดสรรวัวแต่ละประเภท ดังต่อไปนี้

การเลี้ยงวัวขนาดเล็ก ประกอบด้วยวัว 8-10 ตัว ประกอบด้วยวัวรีด 2 ตัว วัวสาว 2 ตัว วัวรุ่น 1 ตัว วัวพักท้อง 2 ตัว วัวอนุบาล 1 ตัว

การเลี้ยงวัวขนาดกลาง (20-30 ตัว) ประกอบด้วยวัวรีด 5 -8 ตัว วัวสาว 4 -6ตัว วัวรุ่น 4-6 ตัว วัวพักท้อง 4-6 ตัว วัวอนุบาล 3-4ตัว

การเลี้ยงวัวขนาดใหญ่ (40 ตัวขึ้นไป) ประกอบด้วยวัวรีด 12-15 ตัว วัวสาว 7ตัว วัวรุ่น 8 ตัว วัวพักท้อง 10 ตัว วัวอนุบาล 4 ตัว

การจัดรุ่นอายุของวัวในแต่ละชุด ไม่ว่าจะเลี้ยงวัวจำนวนเท่าไรก็ตาม ผู้เลี้ยงสามารถเรียนรู้ที่จะให้น้ำนมส่งอย่างต่อเนื่องได้ และสามารถวางแผนปรับเปลี่ยนไปสู่การเป็นผู้เลี้ยงวัวในจำนวนที่มากขึ้นได้ โดยการผสมพันธุ์วัวเพื่อให้ได้ลูกวัวตัวเมีย และเมื่อเลี้ยงให้เจริญเติบโตก็สามารถรีดนมเพื่อเพิ่มผลผลิตน้ำนมจากเดิมได้ การเรียนรู้ในการเลี้ยงวัวนม สิ่งที่ต้องคำนึงถึงเป็นพิเศษ ได้แก่ การเรียนรู้ในเรื่องของการผสมพันธุ์วัว การดูแลและรีดนมวัวในช่วงอายุต่างๆ ช่วงเวลาของการพักท้องเตรียมคลอด ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดง ช่วงอายุการรีดนมวัวหลังจากผสมพันธุ์จนกระทั่งคลอด

อายุครรภ์ เดือนที่ 1	อายุครรภ์ เดือนที่ 2	อายุครรภ์ เดือนที่ 3	อายุครรภ์ เดือนที่ 4	อายุครรภ์ เดือนที่ 5	อายุครรภ์ เดือนที่ 6	อายุครรภ์ เดือนที่ 7	อายุครรภ์ เดือนที่ 8	อายุครรภ์ เดือนที่ 9
เวลา								

ตารางที่2 แสดงการดูแลวัวที่มีอายุแตกต่างกัน

อายุของวัว การบำรุง ดูแล	การให้อาหาร	การดูแลในลักษณะพิเศษ
1. วัวอนุบาล (แรกเกิด-3เดือน)	-ให้กินหญ้าอ่อน ยอดข้าวโพด ฟางข้าว -อายุ 10-15วันเริ่มกินอาหาร สำเร็จรูป	-แยกเลี้ยงในโรงเรือนพิเศษ เพื่อ ให้ฝึกทักษะการกินอาหาร
2. วัวรุ่น (3 เดือน-12 เดือน)	--ให้กินอาหารสำเร็จรูป -ให้กินหญ้า ต้นข้าวโพด	-อยู่ในโรงเรือนทั่วไปร่วมกับวัว รุ่นอื่นๆ
3. วัวสาว (15 เดือน-20 เดือน)	--ให้กินอาหารสำเร็จรูป -ให้กินหญ้า ต้นข้าวโพด	-อยู่ในโรงเรือนทั่วไปร่วมกับวัว รุ่นอื่นๆ
4. วัวพักท้องช่วงแรก (ท้อง 7 เดือน)	-ให้กินต้นข้าวโพดมาก	-อยู่ในโรงเรือนทั่วไป ไม่ปะปน กับวัวรุ่นอื่น
5. วัวพักท้องใกล้คลอด (8 เดือนขึ้นไป)	-ให้อาหารสำเร็จรูป -ให้ต้นข้าวโพด หญ้า	-อยู่ในโรงเรือนทั่วไป ไม่ปะปน กับวัวรุ่นอื่น
6 วัวรีด	-ให้ต้นข้าวโพดมาก หญ้า -ให้อาหารสำเร็จรูป	-อยู่ในโรงเรือนทั่วไปร่วมกับวัว รุ่นอื่นๆ

การจัดโรงเรือน โรงเรือนเปรียบเหมือนเป็นที่พักพิงหรือบ้านของวัว ความรักและความผูกพันต่อวัวมีผลให้ผู้เลี้ยงวัวคำนึงถึงความสำคัญของการสร้างโรงเรือน โดยสถานที่ในการสร้างโรงเรือนนั้นต้องเป็นที่ที่โปร่ง ร่มเย็น ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นโรงเรือนที่มีลักษณะแบบผูกให้วัวยืน การสร้างโรงเรือนควรสร้างให้วัวไม่รู้สึกร้อนอึดอัด และสะอาด เนื่องจากโรงเรือนเป็นทั้งที่กิน ที่นอน ในการจัดโรงเรือนหากมีวัวเป็นจำนวนมากอาจจะมีการจัดให้วัวยืนหันหน้าเข้าหากัน ด้านหน้าของวัวมีรางน้ำ รางอาหาร มีทางเดินสำหรับผู้ให้อาหาร ด้านหลังมีห้องสำหรับเก็บอาหารหรือ เครื่องมือ อุปกรณ์รีดนม เครื่องลับอาหาร พื้นของโรงเรือนควรเป็นคอนกรีต ส่วนพื้นที่วัวยืนควรเป็นคอนกรีตแบบหยาบเพื่อป้องกันวัวลื่นล้ม และระดับของพื้นควรให้มีความลาดเทพอควรเพื่อให้สะดวกแก่การระบายน้ำ นอกจากนี้ยังมีการสร้างโรงเรือนพิเศษที่แยกออกมา เป็นโรงเรือนสำหรับวัวเล็ก หรือวัวอนุบาล เพื่อสะดวกต่อการดูแลและให้อาหาร เพราะลูกวัวที่เพิ่งเกิดยังขาดทักษะในการกินอาหาร จึงไม่สามารถกินอาหารได้ทันวัวที่โตแล้ว หากอยู่ร่วมกับวัวใหญ่วัวเล็กอาจจะเป็นโรคขาดสารอาหาร และลักษณะผอม ดังนั้นการเลี้ยงวัวอนุบาลในโรงเรือนพิเศษ จึงมีการเตรียมอาหารประเภทกองฟางสำหรับให้ลูกวัวแทะเล็ม เตรียมหญ้า ต้นข้าวโพด น้ำ เพื่อให้ลูกวัวคุ้นเคยและมีทักษะในการกินอาหาร

นอกจากนี้ในโรงเรือนขนาดใหญ่ซึ่งเป็นที่รวมของวัวหลายรุ่นอายุ ผู้เลี้ยงยังมีการเรียนรู้ในการจัดประเภทที่อยู่ของวัวแต่ละรุ่นให้อยู่กันเป็นฝูง โดยจัดเป็นฝูงละชุด นับตั้งแต่ วัวรุ่น วัวสาว วัวรีด วัวพักท้อง วัวใกล้คลอด เพื่อความสะดวกต่อการดูแล ให้อาหาร และเป็นการเตือนความจำว่าขณะนี้วัวประเภทใดบ้าง จำนวนเท่าไร และมีวัวตัวใดที่ต้องการการดูแลในลักษณะพิเศษ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วัวใกล้คลอด ดังนั้นการเรียนรู้ในการที่จะจัดโรงเรือนและจัดตำแหน่งของวัวในโรงเรือนจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ผู้เลี้ยงได้จัดเตรียมการดูแลวัวประเภทต่างๆ ทำให้เกิดความปลอดภัยต่อวัวและผู้เลี้ยง นอกจากนี้ยังมีความสะดวกต่อการรีดนม การให้อาหารที่มีความแตกต่างกัน ด้วยวิธีการดังกล่าวจึงเป็นการสร้างความสะดวกรวดเร็ว และการได้ดูแลวัวอย่างทั่วถึง

การรีดนมและขายน้ำนมดิบ เมื่อมีแม่วัวที่ผสมติด และมีอายุการตั้งท้อง 9 เดือน หมายถึงว่าในช่วงเวลานี้ผู้เลี้ยงต้องดูแลวัวเป็นพิเศษ เนื่องจากแม่วัวอยู่ในระยะใกล้คลอด ผู้เลี้ยงอาจจะต้องลงมานอนเฝ้าใกล้ๆโรงเรือนเพื่อเฝ้าดูอาการแม่วัวอย่างใกล้ชิด เพราะบางครั้งอาจคลอดกะทันหัน ซึ่งหากวัวคลอดยากก็ต้องการความช่วยเหลือ หากไม่ช่วยทำคลอดในบางกรณีแม่วัว หรือ ลูกวัวอาจเสียชีวิตได้ การใช้ชีวิตที่มีความผูกพันกับวัวเกือบตลอดเวลา ทำให้ผู้เลี้ยงรู้ว่าช่วงเวลาใดวัวใกล้จะคลอด โดยอาศัยการสังเกตอาการปฏิกิริยาของวัว เช่น การมีน้ำไหลจากช่องคลอด การเดินทุรนทุ

ราย การร้องไหยหวน เป็นต้น การดูแลใกล้ชิดกับวัวในทุกช่วงของชีวิต จึงทำให้เกิดความรัก และความผูกพันซึ่งกันและกัน ดังสะท้อนในคำสัมภาษณ์ผู้เลี้ยงวัวรายใหญ่ท่านหนึ่งว่า

“...คือเรารู้ เรายึดนมอยู่ตอนเย็น ก่อนเราจะขึ้นนอน เข้านอน เราต้องมาดูวัวแล้วว่าวัวเราปกติไหม วัวเป็นอะไรไหม นอนดีไหม เราก็ต้องดูวัวทุกตัว ตื่นมา เทียงคิ่น ตี 1 ตี 2 เราก็ต้องลุกมาดูวัว ว่าวัวเราขวิดกันไหม ชนกันไหม ถ้าเกิดวัวเราจะคลอด ที่นั่นนอนไม่ได้แล้ว เราก็ต้องเฝ้าจนกว่าเขาจะคลอด...”

เมื่อแม่วัวคลอดลูกแล้ว ช่วงระยะเวลา 3-5 วันแรก น้ำนมของแม่วัวจะเป็นน้ำนมเหลืองซึ่งมีแร่ธาตุอาหารสมบูรณ์มาก เป็นช่วงที่ให้ลูกวัวเกิดใหม่ได้ดื่มนมแม่วัว เพื่อให้มีร่างกายแข็งแรง สมบูรณ์ หลังจาก 5 วันไปแล้วผู้เลี้ยงจึงจะสามารถรีดนมส่งสหกรณ์โคนมฯได้ และหลังจากนี้ 1 เดือน ครึ่ง ถึง 2 เดือนวัวจะเริ่มเป็นสัด ซึ่งสามารถผสมพันธุ์ได้อีก หากผสมพันธุ์ติดแล้วก็สามารถรีดนมไปได้อีก 6 เดือน ในช่วงเวลา 1 วัน สามารถรีดนมได้ 2 ครั้ง คือช่วงเช้า และช่วงเย็น นั่นก็หมายความว่าวิถีชีวิตของผู้เลี้ยงวัวที่เริ่มขึ้นในแต่ละวันนั้นเริ่มจากการตื่นนอนตอนเช้าประมาณ ตี 4 เพื่อล้างคอก ทำความสะอาดรางน้ำ รางอาหาร ให้อาหารที่มีความเหมาะสมกับวัวแต่ละรุ่นอายุ เก็บมูลวัวไปตาก เพื่อนำไปทำเป็นปุ๋ย หลังจากนั้นก็ทำการรีดนม บรรจุใส่ถังวางไว้หน้าบ้าน ในช่วงเวลา 8.00-8.30 น. มีรถนมมารับน้ำนมไปส่งสหกรณ์โคนมฯ เวลา 11.00 น. รถนมนำถังนมมาคืน ผู้เลี้ยงนำถังนมไปทำความสะอาดเพื่อเตรียมบรรจุนมในช่วงเย็น สำหรับการเตรียมรีดนมในช่วงเย็นมีกระบวนการเช่นเดียวกับช่วงเช้า โดยในช่วง 18.00 น. รถนมจะมารับนม แล้วส่งถังนมคืนในเวลาไม่เกิน 20.00 น. การส่งนมผู้เลี้ยงวัวต้องว่าจ้างผู้ส่งนมไปส่งโดยคิดค่าจ้างส่งนมในอัตรา 15 บาท ต่อถังนม 2 ใบ ต่อ 1 วัน การจ่ายเงินนั้นจ่ายตามช่วงเวลาที่ผู้เลี้ยงได้รับเงินจากน้ำนม คือ 10 วัน ต่อ 1 ครั้ง (1 วิค)

ระบบการว่าจ้างผู้ส่งนมนับว่าเป็นระบบที่เอื้อต่อการทำมาหากินในลักษณะที่มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ในกิจกรรมนี้ผู้ส่งนมสามารถมีรายได้ ขณะเดียวกันผู้เลี้ยงวัวจะได้มีเวลาสำหรับการเตรียมการดูแลวัว เช่น การหาหญ้า หาต้นข้าวโพด ทำความสะอาดคอก หรือแม้กระทั่งการพักผ่อน โดยที่ไม่ต้องเสียเวลาสำหรับการรอคิวเพื่อส่งนม

ในกระบวนการขายน้ำนมดิบแก่สหกรณ์โคนมฯ ผู้เลี้ยงวัวนมจะต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ระเบียบที่กำหนดอย่างเคร่งครัด ระเบียบ กฎเกณฑ์ดังกล่าวล้วนเป็นกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ซึ่งคนในชุมชนมองว่าเป็นกฎเกณฑ์ที่เต็มไปด้วยคุณธรรม จริยธรรม

ระเบียบ กฎเกณฑ์บนฐานแห่งความมีคุณธรรม ระเบียบ กฎเกณฑ์ในการส่งนํ้านมดิบ ที่สหกรณ์โคนมเป็นผู้กำหนด มิได้เป็นหลักเกณฑ์ที่ทำให้ผู้เลี้ยงวัวนมต้องรู้สึกลำบากใจแต่อย่างใด หากแต่เป็นกฎเกณฑ์ที่ผู้เลี้ยงวัวนมต่างมองว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง เหมาะสม เพราะการผลิตมิได้หมายถึง การแสวงหาผลประโยชน์แก่ตนเองโดยมิได้คำนึงถึงความปลอดภัยของลูกหลาน หรือผู้บริโภค ระบบคิดแห่งความมีคุณธรรมของชุมชนที่ผสานเข้ากับกฎเกณฑ์ของสหกรณ์โคนมมีผลให้ ผู้เลี้ยงวัวนมใช้หลักจริยธรรมในการผลิตนํ้านมวัว ซึ่งได้แก่ การผลิตนํ้านมที่มีความสะอาด ปราศจากสิ่งเจือปน เพื่อให้ผู้บริโภคได้ดื่มนมที่สะอาด ถูกหลักอนามัย

ระเบียบ กฎเกณฑ์ที่สหกรณ์โคนมกำหนด ได้แก่ การห้ามส่งนํ้านมในช่วงที่เป็นนํ้านมเหลือง ห้ามผสมนํ้า ห้ามส่งนํ้านมที่ได้จากวัวที่เป็นโรค ห้ามส่งนมในช่วงเวลาที่มีการให้ยาแก่วัว เพราะจะทำให้มีสารตกค้างในนํ้านม หากผู้ส่งนมไม่ปฏิบัติตามกฎก็จะถูกลงโทษนับตั้งแต่การรับนมเป็นเวลา 1 เดือน พร้อมกับติดประกาศให้ผู้อื่นทราบ หากทำผิดอีกก็อาจจะได้รับนํ้านมตลอดไป

ระเบียบ กฎเกณฑ์ของสหกรณ์โคนมดังกล่าว คนในชุมชนมองว่าวางอยู่บนฐานของความมีคุณธรรมซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน จึงมีผลต่อการยอมรับต่อระเบียบ กฎเกณฑ์ดังกล่าว และคนในชุมชนต่างมีความหวังว่าการเรียนรู้ในการเลี้ยงวัวนมที่คนในชุมชนมีความรัก ความผูกพัน ความอดุสสาหะจะนำพาให้วิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนดำรงอยู่ได้

บทที่ 5

กองทุนหมู่บ้าน : ปฏิบัติการทางสังคมบนฐานของทุนชุมชน

การส่งผ่านทุนในรูปของตัวเงินที่ปรากฏในนาม กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ถูกนำเข้ามาสู่ชุมชนด้วยชุดคำอธิบายเกี่ยวกับการสร้างสำนึกความเป็นชุมชนและท้องถิ่น การจัดการชุมชนด้วยคุณค่าและภูมิปัญญาของคนในชุมชนเอง การเกื้อกูลต่อผู้ด้อยโอกาสในชุมชน การเชื่อมโยงกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชน ราชการ เอกชนและประชาสังคม และการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นและพัฒนาประชาธิปไตยพื้นฐาน

ชุดของคำอธิบายของทุนรูปแบบใหม่ในนามกองทุนหมู่บ้านได้ก้าวเข้ามาสู่วิถีชีวิตของคนในชุมชนเมื่อช่วงพ.ศ. 2544 การมีสิ่งใหม่เกิดขึ้นภายในชุมชนมีผลให้คนในชุมชนมีระบบการมองกองทุนหมู่บ้านในลักษณะที่มีความแตกต่างกัน ทั้งในด้านการบริหารจัดการ การใช้ประโยชน์จากกองทุน เงินที่ช่วยให้คนในชุมชนต่างมีระบบคิดในการมองกองทุนหมู่บ้านในลักษณะที่แตกต่างกัน เป็นเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับการมีประวัติศาสตร์ของการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน การมีทุนชุมชนและระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่แตกต่างกัน ด้วยเงื่อนไขภายในชุมชนดังกล่าวซึ่งมีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อระบบคิดในการมองกองทุนหมู่บ้าน และกระบวนการจัดการกองทุนหมู่บ้านที่มีความแตกต่างกัน ระบบคิดของการมองกองทุนหมู่บ้านที่เป็นเงื่อนไขให้มีการจัดกระทำเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านของชุมชนที่มีความแตกต่างกันสามารถแสดงให้เห็นสาระดังต่อไปนี้

ระบบคิดของการมองกองทุนหมู่บ้าน

การรับรู้ของชุมชนต่อแนวปฏิบัติของรัฐเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านเป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีผลต่อการสร้างแนวปฏิบัติ การวางแผนและบริหารการใช้เงินของคนในชุมชน ด้วยการเข้ามาของนโยบายเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านภายใต้นิยามชุดของระเบียบ กฎเกณฑ์ที่มีผลในทางปฏิบัติ หากชุมชนรับรู้ต่อกองทุนหมู่บ้านในฐานะเงินของรัฐที่กระจายให้แก่ชุมชนได้ก็ย่อม โดยยึดตามกฎเกณฑ์ระเบียบที่รัฐกำหนด เมื่อครบวันเวลาที่กำหนดก็ต้องใช้คืนพร้อมทั้งดอกเบี้ย การรับรู้ต่อกองทุนหมู่บ้านในลักษณะของชุดระเบียบ กฎเกณฑ์ดังกล่าวมีผลให้ระบบการจัดการและการเรียนรู้เกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านดำเนินไปตามเป้าหมายที่รัฐกำหนดอย่างเคร่งครัด ดังนั้นคนในชุมชนจึงต้องปฏิบัติตาม

แนวทางที่รัฐกำหนดโดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของชุมชนเป็นเพียงผลประโยชน์รอง หากแต่ชุมชนใดที่รับรู้ต่อเงินกองทุนหมู่บ้านในฐานะเงินของชุมชน ก็จะมีผลต่อวิธีการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านให้ดำรงอยู่ในลักษณะของการใช้ระบบความรู้ของชุมชนเป็นฐานเพื่อนำทุนเงินตรานี้มาใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับการดำรงชีวิตของคนในชุมชนซึ่งมีนัยถึงการที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดเป้าหมายของการใช้ทุนเงินตราเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

การรับรู้ต่อกองทุนหมู่บ้านในฐานะชุดของระเบียบ กฎเกณฑ์ที่เข้ามากำกับชุมชน สะท้อนให้เห็นจากปรากฏการณ์ในชุมชนไร่อ้อย อันปรากฏในภาพของ การจัดตั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน การกำกับ ตรวจสอบแบบแผนการดำเนินงานตามระเบียบ กฎเกณฑ์ดังกล่าว ทั้งในเรื่องของการพิจารณาคุณลักษณะของบุคคลที่สามารถกู้เงิน ระบบการรับมอบเงิน การใช้คืนเงินพร้อมดอกเบี้ย ซึ่งกฎเกณฑ์ทุกประเภทถูกปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

ขณะที่การมองกองทุนหมู่บ้านในฐานะเงินของชุมชนซึ่งปรากฏในชุมชนไร่ข้าวโพด ระบบคิดดังกล่าวนำไปสู่กระบวนการในการการวางแผน การสร้างสรรค์กองทุนหมู่บ้านให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตที่มีได้ถูกจำกัดด้วยชุดของกฎเกณฑ์ ในเงื่อนไขของชุมชนดังกล่าวชุมชนจึงสร้างระบบคิดที่ว่าทำอย่างไรจะให้เงินกองทุนหมู่บ้านนำไปสู่การขยายผล หมุนเวียนให้เงินแตกดอกออกผล และใช้ประโยชน์ภายในชุมชน จุดเน้นที่สำคัญได้แก่ ความพยายามให้คนในชุมชนมีทุนเงินตราสำหรับการทำมาหากิน หากแต่คนในชุมชนมองว่าการใช้ทุนดังกล่าวจะต้องอยู่ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชน ความเมตตา เอื้ออาทร ซึ่งมีนัยถึงการให้ทุนนี้สำหรับผู้ที่มีความจำเป็นก่อน เพื่อที่จะได้นำเงินไปใช้หมุนเวียน สร้างรายได้เพื่อให้ชีวิตดำเนินต่อไปได้

การมองว่าเงินกองทุนหมู่บ้านเป็นเงินหมุนเวียนของชุมชน มีผลให้คนในชุมชนนำจำนวนครัวเรือนและจำนวนเงินทุนที่ได้มาเฉลี่ยเพื่อกระจายเงินทุนให้ถึงมือทุกครัวเรือนในชุมชน เมื่อเฉลี่ยแล้วแต่ละครัวเรือนก็จะสามารถกู้เงินกองทุนหมู่บ้านได้ครัวเรือนละ 10,000 บาท ในกรณีดังกล่าวบางครัวเรือนที่ไม่มีความประสงค์จะกู้เงินก็จะมาแจ้งกับคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน เงินในส่วนที่บางคนมิได้กู้ก็อาจจะนำมาเพิ่มจำนวนกู้ให้กับบางคนที่มีความจำเป็นในการใช้เงินมาก สำหรับการกู้เงินผู้มีสิทธิกู้เงินมีระบบคิดว่าเงินดังกล่าวมีคุณค่ายิ่งต่อผู้ที่มีความจำเป็นในการใช้เงิน ดังปรากฏในคำสัมภาษณ์ที่ว่า “...แบบว่าเราไม่เดือดร้อน ไม่เอา คนอื่นเดือดร้อนกว่า ให้เขา แบ่งๆกันไป ถ้าเอากับเขาหมด มันก็ไม่พอ เราก็สละ คนไหนไม่จำเป็น ก็ให้คนที่เขาจำเป็นไป...”

ด้วยระบบคิดแห่งการมองกองทุนหมู่บ้านที่มีความแตกต่างกันของชุมชนนำไปสู่ วิธีคิดในการจัดตั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน วิธีคิดในการบริหารจัดการเงินทุน กระบวนการในการจัดการเงินกองทุนหมู่บ้าน และการกำหนดหลักเกณฑ์การกู้เงิน ดังสาระที่ปรากฏต่อไปนี้

วิธีคิดในการจัดตั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน

ด้วยเงื่อนไขแห่งการมีระบบคิดในการมองกองทุนหมู่บ้านในฐานะข้อกำหนดภายใต้ระเบียบกฎเกณฑ์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้อกำหนดที่อ้างอิงระบบความรู้ในเชิงวิชาการ ดังนั้นคนในชุมชนจึงมองว่าผู้ที่มีคุณลักษณะที่เหมาะสมต่อการเป็นคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน จะต้องเป็นผู้มีความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความรู้วิชาการสมัยใหม่ ชุดความรู้ที่ถูกรับรองว่ามีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง ได้แก่ ความรู้ในด้านการจัดทำเอกสาร รายงาน ความรู้ในการจัดทำบัญชี การติดต่อกับสถาบันต่างๆ ภายนอก เช่น การติดต่อกับธนาคารออมสิน การติดต่อรับความรู้หรือข้อชี้แจงจากองค์การบริหารส่วนตำบล (อ.บ.ต.) ส่วนผู้ที่ไม่มีความรู้ในแบบวิชาการสมัยใหม่ก็อาจจะได้รับการคัดเลือกให้เข้ามาเป็นกรรมการกองทุนหมู่บ้านโดยพิจารณาจากคุณลักษณะของการเป็นผู้ที่มีฐานะทางการเงินมั่นคง เป็นคนที่คนในชุมชนไว้วางใจ หรือเป็นผู้นำของชุมชน ชยันต์มาหาากิน ระบบการคัดเลือกกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่ให้ความสำคัญกับผู้มีความรู้และผู้ที่เป็นผู้นำ เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ปรากฏในบทสัมภาษณ์ที่ว่า “...ผู้ใหญ่เป็นประธานกองทุนหมู่บ้าน การเป็นกรรมการต้องดูฐานะ คือ ถ้าเราหาไม่ทัน สมมติไปเอาที่คนนี้คืนไม่ได้ คนโน้นก็ไม่ได้ ต้องให้กรรมการออกเงินก่อน...”

นอกจากนี้การให้ความสำคัญต่อระเบียบ กฎเกณฑ์กองทุนหมู่บ้านอย่างเคร่งครัด มีผลให้คนที่เข้ามารับตำแหน่งกรรมการกองทุนหมู่บ้านมีความคิดว่า หากไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของการเข้าดำรงตำแหน่งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน จะมีผลต่อการที่คนในชุมชนไม่สามารถนำเงินจากกองทุนที่รัฐจัดให้มาใช้ประโยชน์ได้ ดังนั้นการยอมรับเป็นคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านในบางกรณีจึงเป็นการยอมรับตำแหน่งด้วยเงื่อนไขของระเบียบ กฎเกณฑ์เป็นหลัก ดังปรากฏในคำสัมภาษณ์ของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านท่านหนึ่ง ว่า “...ก็เค้าถามว่ามีฝ่ายหญิงไหม เค้าก็ไม่บังคับ เพื่อให้คนเค้าจะได้เงินเร็ว พอเค้าเสนอ มันก็แบบเป็นๆไปหะ...”

ในด้านการยึดมั่นในแบบแผน กฎระเบียบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎเกณฑ์ของการค้ำเงิน นำมาซึ่งความลำบากใจของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านหญิงท่านหนึ่ง ที่มีความคิดว่าด้วยระเบียบ กฎ

เกณฑ์ที่เคร่งครัดอาจจะเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำลายความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ดังที่มีการให้สัมภาษณ์ว่า “...ถ้าให้สมัครเป็นกรรมการกองทุนหมู่บ้านอีกปีหน้า จะไม่สมัคร ไม่ขอบ่ละ คือเป็นคนที่ได้จะไปด่าเค้า อยู่ตรงนี้จะดีแล้ว เดียวไป ตามทวงเขาไม่ได้ ที่นี้ เชิดใส่เลยไม่ต้องมาอีก...”

ระเบียบแบบแผนที่เข้ามายุติงระบบคิดของคนในชุมชน มีผลต่อ การสร้างระบบการดูแลเงินกองทุนหมู่บ้านให้เป็นไปตามระเบียบ กฎเกณฑ์ที่รัฐกำหนด โดยอาศัยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่มีความรู้ และมีหน้าที่การงานที่มีความเกี่ยวข้องกับการติดต่อทางราชการและสถาบันต่างๆภายนอกชุมชน และอีกส่วนหนึ่งก็เป็นกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่เป็นที่ยอมรับของชุมชน ในด้าน ความมั่นคงในฐานะ ชีวิตความเป็นอยู่ ความรับผิดชอบ ด้วยความคาดหวังที่ว่า หากคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเป็นผู้มีความรู้ เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนในด้านความมั่นคงในชีวิต ความเป็นอยู่ ก็จะสามารถบริหารงานกองทุนหมู่บ้านได้อย่างประสบความสำเร็จตามเจตนารมณ์ที่รัฐกำหนดไว้

ในชุมชนซึ่งมีการมองว่าเงินกองทุนหมู่บ้านเป็นเงินของชุมชน ดังนั้น การจัดตั้ง คัดเลือกคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน จึงเป็นสิ่งที่มีความจำเป็น และเป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อน เพื่อให้เงินเกิดประโยชน์ต่อชุมชนมากที่สุด ผู้ที่จะเข้ามาเป็นคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านจึงต้องเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะพิเศษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเสียสละ เอื้ออาทร เมตตา และเป็นผู้มีความรู้ สามารถให้คำปรึกษาแก่คนในชุมชนได้ สำหรับคุณลักษณะของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านในด้านการเป็นที่ยอมรับของชุมชน เสียสละ เอื้ออาทร ปรากฏในคำสัมภาษณ์ของสมาชิกกองทุนหมู่บ้านคนหนึ่งที่ว่า “...คณะกรรมการต้องมีความน่าเชื่อถือ ใครเค้าไม่มีเวลา ไม่เข้ามาซักถามก็ต้องอธิบายแก่เขาได้ ก็ต้องคนมีเวลา และมีใจทางด้านนี้นะ...” นอกจากนี้ความรู้ก็เป็นสิ่งสำคัญของการเป็นคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านดังปรากฏในคำสัมภาษณ์ของสมาชิกกองทุนหมู่บ้านคนหนึ่งว่า “...ก็ขอให้เป็นคนที่มีความรู้หน่อย ก็พวกนี้ต้องเขียนหนังสือ ไปทำอะไร เช่น คนที่เขาเก่งบัญชีเพราะเขาอยู่โรงรับจำนำบางคนจบปริญญาตรี มีความรู้ด้านการผสมพันธุ์วัวนม เผื่อใครจะกู้เงินไปทำวัวนมก็ปรึกษาได้ ...” นอกจากนี้คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านบางคนก็ได้เป็นผู้มีความรู้ในระบบการศึกษาสมัยใหม่ หากแต่เป็นเกษตรกรผู้เลี้ยงวัวนมที่อาสามาเป็นคณะกรรมการแม้ว่าเวลาในการทำงานจะบีบรัดตัวก็ตาม ทั้งนี้ก็เพื่อให้ข้อคิด ข้อปรึกษาแก่สมาชิกที่ต้องการกู้เงินสำหรับเลี้ยงวัวนม

ด้วยระบบการจัดตั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่ยึดหลักแห่งความเสียสละ หลักแห่งการเรียนรู้ร่วมกันมีผลให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น เพื่อเป้าหมายของการนำพาครอบครัว ชุมชนให้มีชีวิตที่ดีงามในสถานการณ์ปัจจุบัน

วิธีคิดในการบริหารจัดการเงินทุน

การบริหารจัดการเงินทุนนับว่าเป็นภารกิจหนึ่งที่กำหนดขึ้นในระเบียบกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง การเรียนรู้ในระเบียบกองทุนหมู่บ้านนี้กระทำโดยผู้นำชุมชนได้ปรึกษาหารือกับเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล พนักงานธนาคารออมสิน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับหลักเกณฑ์ กฎระเบียบต่างๆ และจากการหาความรู้ คำแนะนำเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านจากหน่วยงาน สถาบันต่างๆ แล้ว ก็ได้นำชุดความรู้ที่ประกอบไปด้วยชุดของระเบียบกฎเกณฑ์มาถ่ายทอดและชี้แจงให้กับสมาชิกกองทุนหมู่บ้านผ่านระบบการประชุม

การรับรู้ต่อกองทุนหมู่บ้านในฐานะชุดของระเบียบ กฎเกณฑ์ที่เข้ามากำกับแนวดำเนินการของชุมชน จะถูกพิจารณาและให้ความสำคัญในประเด็นของการใช้ประโยชน์จากเงินดอกผลของการกู้ยืม โดยการใช้ประโยชน์จากดอกผลของการกู้ยืมดังกล่าวได้ถูกเชื่อมโยงเข้ากับระเบียบ กฎเกณฑ์ของการกู้ยืม ซึ่งหมายถึงว่าหากสมาชิกกองทุนหมู่บ้านท่านใดได้รับอนุมัติให้กู้เงิน ก่อนที่จะรับเงินกู้ นั้น จะต้องจ่ายดอกเบี้ยก่อน ซึ่งหมายความว่าผู้กู้เงินก็จะได้รับจำนวนเงินกู้ไม่เต็มตามจำนวนในวันแรกของการรับเงินกู้ เนื่องจากต้องจ่ายเงินค่าดอกเบี้ย ด้วยวิธีการดังกล่าวคนในชุมชนมองว่าสามารถช่วยให้ชุมชนนำเงินดอกผลไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างรวดเร็ว โดยที่ไม่ต้องคอยจนกว่าจะครบวาระ แต่หากมองอีกแง่หนึ่ง อาจจะส่งผลต่อการทำมาหากินของคนในชุมชน สืบเนื่องมาจากสมาชิกกองทุนหมู่บ้านแต่ละคนได้รับสิทธิการกู้เงินในจำนวนที่ไม่เท่ากันตามระดับของการทำกิจกรรมในการผลิต ดังนั้นหากมีการหักเงินดอกเบี้ยล่วงหน้า โดยที่ผู้กู้มีได้รับเงินกู้จำนวนเต็ม อาจจะทำให้เกิดปัญหาต่อระบบการผลิตได้

หากชุมชนรับรู้ว่าเงินกองทุนหมู่บ้านเป็นเงินหมุนเวียนสำหรับคนในชุมชน ดังนั้นการบริหารจัดการเงินทุนจึงมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้ทุกคนในชุมชนสามารถเข้าถึงทุนเงินตรานี้ และนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการทำมาหากิน การเรียนรู้ในการจัดการบริหารเงินทุนของชุมชนส่วนใหญ่เป็นการเรียนรู้กันเองของคนในชุมชน เนื่องจากคนในชุมชนมีความเชื่อมั่นในกลุ่มคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่ได้มีการจัดแบ่งหน้าที่กันอย่างเหมาะสม ทั้งด้านการทำบัญชี การมีกรรมการที่เป็นผู้รู้ในแต่ละแขนงอาชีพ อาทิ ผู้เลี้ยงวัวนม ผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อน ผู้ที่เป็นผู้นำในกองทุนปุ๋ย ผู้นำชุมชน ผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อน และอดีตครูในชุมชน

แนวคิดในการบริหารเงินทุนที่คนในชุมชนร่วมกันกำหนดที่สำคัญ ได้แก่ ระบบการจัดประเภทเงินทุนส่วนหนึ่งสำหรับให้กู้เงินยามฉุกเฉิน ซึ่งให้กู้ได้ไม่เกิน 5000 บาท โดยไม่คิดดอกเบี้ย

สำหรับสมาชิกกองทุนหมู่บ้านที่มีความจำเป็นอย่างเร่งด่วน เช่น การเจ็บป่วย เสียชีวิต การลงทุน แล้วขาดทุน แนวคิดดังกล่าว ปรากฏในคำสัมภาษณ์ที่ว่า “...เรามีกฎที่เปิดช่องไว้แล้วว่าอะลุ่มอล่วยได้ หากทำแล้วมันขาดทุนจริงๆเราก็ให้ เพราะมีความจำเป็น...” ด้วยระบบการบริหารจัดการที่มีความยืดหยุ่นในด้านระเบียบ กฎเกณฑ์ มีผลให้ทั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและสมาชิกกองทุนหมู่บ้านมีความเป็นอิสระในการที่จะกำหนดแบบแผนการกระทำให้กับชุมชนของตนเอง จึงทำให้เงินทุนส่วนนี้ถูกใช้อย่างเหมาะสมกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน

กระบวนการในการจัดการเงินกองทุนหมู่บ้าน

การจัดการเงินกองทุนหมู่บ้านของชุมชนไร่อ้อย ได้เริ่มขึ้นเมื่อประมาณ เดือนกันยายน พ.ศ. 2544 โดยการริเริ่มรับนโยบายจากรัฐของผู้นำหมู่บ้าน การเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน กระทำผ่านหอกระจายข่าว และอีกส่วนหนึ่งอาศัยการบอกปากต่อปาก การนัดหมายสำหรับการประชุมตกลงเกี่ยวกับการใช้เงินกองทุนหมู่บ้านได้ถูกออกแบบโดยสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน และคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน สร้างเป็นระเบียบแบบแผนเฉพาะของชุมชน หากแต่แบบแผนเฉพาะดังกล่าวก็ยังคงเป็นแบบแผนที่ขึ้นตรงกับระเบียบแบบแผนที่รัฐเป็นผู้กำหนด

ระเบียบกฎเกณฑ์ที่ชุมชนสร้างขึ้น เพื่อให้เป็นไปตามแนวดำเนินการของรัฐ ได้แก่ ระเบียบเกี่ยวกับการคัดเลือกคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน การกำหนดอัตราดอกเบี้ย การกำหนดระยะเวลาสำหรับการชำระเงิน นอกจากนี้ยังมีระเบียบกฎเกณฑ์ย่อยที่คนในชุมชนร่วมกันสร้างขึ้นจากดอกผลของเงินกองทุนหมู่บ้าน ยัง สร้างเป็นเงินกองทุนของชุมชนสำหรับให้สมาชิกในชุมชนกู้สำหรับการดำรงชีวิตในอัตราดอกเบี้ยที่เท่ากับเงินกองทุนหมู่บ้าน ระเบียบ กฎเกณฑ์ย่อยดังกล่าว เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากกองทุนหมู่บ้านที่คนในชุมชนคิดว่าน่าจะเป็นหนทางหนึ่งในการช่วยให้ชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชนดีขึ้น

การกำหนดหลักเกณฑ์การกู้เงิน หลักเกณฑ์ที่สำคัญที่สุดซึ่งอยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านนอกเหนือจากหลักเกณฑ์ด้านการเป็นสมาชิกเงินฝากสั่งจะออมทรัพย์ การมีเอกสารหลักฐานต่างๆที่กำหนดแล้ว ยังมีหลักเกณฑ์ของการจัดประเภทคนที่มีคุณลักษณะที่เหมาะสมต่อการที่จะได้รับเงินกู้จากกองทุนหมู่บ้าน หรือคนที่มีคุณลักษณะเหมาะสมต่อการได้รับเงินกู้จากกองทุนหมู่บ้านเต็มจำนวน ระบบการจัดประเภทคนดังกล่าวถูกสร้างเป็นชุดกฎเกณฑ์ ในเรื่อง ความ

มั่นคงของระบบการทำมาหากิน ความรับผิดชอบด้านการเงิน ความสมบูรณ์ของสุขภาพกายและจิต เหล่านี้ล้วนเป็นหลักเกณฑ์สำคัญยิ่งสำหรับการอนุมัติให้เงินกู้

ความมั่นคงของระบบการทำมาหากิน หลักเกณฑ์ในด้านความมั่นคงของ

ระบบการทำมาหากินมีนัยยะถึงการมีอาชีพและรายได้ที่มีความมั่นคง เนื่องจากกฎเกณฑ์ของการคืนเงินกองทุนหมู่บ้านกำหนดไว้อย่างชัดเจนว่าต้องคืนเงินในระยะเวลา 1 ปี ดังนั้นความมั่นคงในระบบการทำมาหากินจึงถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นสำคัญในลำดับต้น สำหรับแบบแผนการทำมาหากินที่คนในชุมชนเห็นพ้องต้องกันว่ามีความมั่นคง ส่วนใหญ่จะเป็นการทำเกษตรในลักษณะที่เกษตรกรมีทุนเดิมของตนเองอยู่พอสมควร ทุนเดิมในส่วนนี้หมายถึง การเป็นผู้มีความรู้ในการทำมาหากินด้านนั้นๆ มีประสบการณ์ในการทำเกษตรด้านนั้นๆมาพอสมควร และสามารถที่จะสร้างรากฐานความมั่นคงในการดำรงชีวิตได้ สำหรับชุมชนไร้อ้อยแล้ว การทำมาหากินที่คนในชุมชนยอมรับว่าจะนำไปสู่รากฐานชีวิตที่มั่นคง ได้แก่ การผลิตที่มีความหลากหลายตามบริบทของชุมชน ดังเช่น การปลูกข้าวโพดฝักอ่อน เลี้ยงวัวนม วัวเนื้อ ปลูกกุหลาบ ดาวเรือง การเลี้ยงหมู เนื่องจากการผลิตที่มีความหลากหลายจะสามารถช่วยลดภาวะความเสี่ยงจากการขายผลผลิตแต่เพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ยังมีแบบแผนการผลิตที่ทำให้ผู้ผลิตได้รับผลผลิตหมุนเวียนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลี้ยงวัวเนื้อ วัวนม ข้าวโพดฝักอ่อน ซึ่งสามารถเรียนรู้ในอันที่จะได้รับผลผลิตตลอดปีได้ คุณสมบัติของผู้กู้เงินที่มีความสัมพันธ์กับความมั่นคงในการทำมาหากิน สะท้อนให้เห็นในคำสัมภาษณ์ที่ว่า “...ถ้าเอาไปแล้วมีปัญหาใช้ก็เอา พวกลูกบ้านก็ตั้งกรรมการกันเองแล้วพิจารณาว่าคนนี้สมควรได้เท่าไร มีใช้คืนไหม มีงานทำหรือหลักลอย พวกจรรจัดเขาก็ไม่ให้ เพราะเอาไปแล้วไม่ได้ใช้...” นอกจากนี้การกู้เงินโดยอาศัยการเรียนรู้ในการจัดการผลผลิตเพื่อให้ได้รับผลผลิตอย่างต่อเนื่องพอเพียง และสามารถนำเงินมาใช้คืนกองทุนหมู่บ้านได้ ยังปรากฏให้เห็นในคำสัมภาษณ์ที่ว่า “...การที่เค้าให้กู้เค้าดูคนทำกิน อย่างเราปลูกข้าวโพดหวานปีหนึ่งปลูกได้ 4 ครั้ง เราก็มียุทธมาแทนตรงนี้เค้าก็ให้...”

ความเชื่อมโยงระหว่างความมั่นคงในการทำมาหากินของคนในชุมชนเข้ากับการพิจารณาให้เงินทุนจึงนำไปสู่การเรียนรู้ของคนในชุมชนในภาพรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่ไม่สนใจการทำงาน เล่นการพนัน ให้หันกลับมาพิจารณาวิถีชีวิตของเพื่อนบ้านในชุมชนที่พยายามจะใช้ประโยชน์จากทุนที่รัฐให้กู้สำหรับการสร้างความมั่นคงให้กับชีวิต

ความรับผิดชอบด้านการเงิน ด้วยระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มี

ความคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี ทำให้คนในชุมชนรู้จักถึงลักษณะของเพื่อนบ้านในชุมชน แนวคิดการจัดแยกประเภทคนโดยการสร้างชุดของกฎเกณฑ์เกี่ยวกับความรับผิดชอบมิได้เป็นสิ่งที่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อมีระบบกองทุนหมู่บ้าน หากแต่ความรับผิดชอบเป็นคุณลักษณะพื้นฐานที่คนในชุมชนให้การยอมรับความรับผิดชอบที่เป็นความมุ่งหวังของคนในชุมชนเป็นความรับผิดชอบในมิติของการดำรงชีวิตที่แสดงให้เห็นได้ในหลายรูปแบบ อาทิ ความรับผิดชอบต่อครอบครัว ความรับผิดชอบต่อชุมชน เช่น ในกรณีของการเอาแรงกันในการทำนา เกี่ยวข้าว และจากความรับผิดชอบในการทำมาหากิน และระบบของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เมื่อบริบททางสังคมเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งหมายถึงในยุคปัจจุบันที่ชุมชนได้ก้าวเข้ามาสู่ยุคแห่งการพัฒนาประเทศในด้านเศรษฐกิจ จึงก่อให้เกิดการเรียนรู้ในอันที่จะปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตดั้งเดิมให้มีความเหมาะสมกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นจึงได้นำคุณลักษณะของความรับผิดชอบของคนเชื่อมโยงเข้ากับการจัดการด้านการเงิน อันมีนัยยะถึงความอดทนต่อการทำมาหากินเพื่อสร้างรายได้สำหรับนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต การที่คนมีศักยภาพในการแสวงหารายได้เพื่อนำมาใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าเป็นสิ่งสำคัญที่ถูกอธิบายภายใต้ชุดของระเบียบ กฎเกณฑ์กองทุนหมู่บ้านของชุมชน เพราะคนในชุมชนที่เป็นผู้วางระเบียบ กฎเกณฑ์นี้มีความเชื่อเบื้องหลังว่าหากคนมีความรับผิดชอบด้านการเงินในครอบครัวหรือในการดำรงชีวิตแล้ว บุคคลนี้ก็น่าที่จะมีความรับผิดชอบต่อชุมชนในอันที่จะใช้เงินที่กู้มาให้เป็นประโยชน์ และส่งคืนเงินตรงตามเวลาและตามจำนวนที่กำหนดโดยมิสร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น

ความสมบูรณ์ของสุขภาพกายและจิต วิถีชีวิตของการเป็นชาวไร่ที่ต้องอาศัย

ความอดทนของร่างกาย และแรงใจในการทำงาน นำมาซึ่งการให้ความสำคัญของการมีร่างกายที่แข็งแรง และการมีจิตใจที่สมบูรณ์ คุณลักษณะของความสมบูรณ์ของสุขภาพกายและจิตจึงถูกเชื่อมโยงเข้ากับความสามารถในการทำงานหรือความสามารถในการทำมาหากิน ซึ่งหมายถึงว่าคนที่ร่างกายและจิตใจที่ไม่สมบูรณ์ก็จะมีประสิทธิภาพของการทำงานน้อยกว่าคนโดยทั่วไป ด้วยระบบความคิดดังกล่าวนำไปสู่วิถีของการพิจารณาให้เงินกู้แก่คนที่มีคุณลักษณะดังกล่าวในอีกลักษณะหนึ่ง กล่าวคือ ในการให้เงินกู้แก่ผู้ที่ถูกมองว่ามีสภาพร่างกายและจิตใจที่ไม่สมบูรณ์ จะต้องมีการพูดคุยปรึกษาหารือ กันระหว่างคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน และมีการพูดคุยกับผู้ที่จะประสงค์จะกู้เงินเพื่อหาวิธีที่จะให้ผู้มีความประสงค์จะกู้เงินได้กู้เงินเพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอย่างแท้จริง และไม่มีปัญหาเมื่อครบกำหนดเวลาของการคืนเงิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้กู้เงินในจำนวนที่คิดว่าผู้กู้มีความสามารถในการใช้คืนเงินได้ นอกจากนี้ในการพิจารณาคุณลักษณะของผู้กู้เงินในลักษณะของความสมบูรณ์ของสุขภาพกายและจิตแล้วยังสามารถเชื่อมโยงไปสู่ความมานะและตั้งใจจริงใน

การทำงาน ด้วยการพิจารณาดังกล่าวของชุมชน จึงมีผลให้ผู้ที่ถูกมองว่าเป็นผู้มีร่างกาย จิตใจที่ไม่สมบูรณ์ก็สามารถเข้าถึงเงินกองทุนหมู่บ้านได้ ดังปรากฏในคำสัมภาษณ์ของประธานกองทุนหมู่บ้านท่านหนึ่งว่า “...เขาเดินกะเผลกนี้ก็ได้ทุ้มหมด เพราะเขาทำกิน ก็รับจ้างนะ รับจ้างไปเรื่อย ถึงเวลาเขาก็เงินใช้ซะ...”

ด้วยระบบคิดแห่งการมองว่าเงินกองทุนหมู่บ้านในฐานะชุดของระเบียบ กฎเกณฑ์ที่รัฐเข้ามาจัดกระทำกับชุมชน มีผลให้ขอบเขตการรับรู้ และการบริหารจัดการเงินทุนดำเนินไปอย่างเคร่งครัด และอยู่ภายใต้วิธีการกำหนดความคิดของคนกลุ่มน้อยในชุมชน ทั้งนี้เพื่อรักษาระเบียบ กฎเกณฑ์ที่รัฐกำหนดอย่างเคร่งครัด ด้วยการรับรู้ต่อกองทุนหมู่บ้านดังกล่าวทำให้คนในชุมชนส่วนใหญ่มีหน้าที่เป็นเพียงผู้กู้เงินในอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำกว่าท้องตลาดและเป็นผู้ที่ต้องรักษากฎเกณฑ์ด้วยการใช้คืนเงินตามจำนวนและเวลาอย่างเคร่งครัด

สำหรับการจัดการเงินกองทุนหมู่บ้านในชุมชนไร่ข้าวโพดเริ่มขึ้นเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.2544 โดยเริ่มจากการเผยแพร่ข่าวสารผ่านหอกระจายข่าวของผู้นำชุมชน และบางส่วนก็เป็นการพูดคุยกันของคนในชุมชนที่ได้รับข่าวสารนี้มาก่อน การจัดประชุมเพื่อรับสมัครสมาชิกกองทุนหมู่บ้านและชี้แจงแนวคิดดังกล่าวแก่คนในชุมชนเริ่มขึ้นในปีและเดือนเดียวกันในช่วงเวลากลางคืน ทั้งนี้เพื่อเอื้อให้กับผู้เลี้ยงวัวนมที่ต้องดำเนินการกิจทั้งวัน กระทั่งเสร็จสิ้นภารกิจประมาณเวลา 19.30 น. การประชุมและรับสมัครสมาชิกกองทุนหมู่บ้านจึงเริ่มขึ้นท่ามกลางความสนใจของคนในชุมชนในอันที่จะร่วมเรียนรู้ถึงการนำทุนเงินตรามาใช้ประโยชน์

การประชุมดังกล่าวเพื่อรับสมัครสมาชิกกองทุนหมู่บ้านและกำหนดอัตราการกู้เงิน พร้อมทั้งอัตราดอกเบี้ย เวลาแห่งการชำระเงินคืน นอกจากนี้ในการประชุมดังกล่าวสิ่งสำคัญนอกเหนือจากการรับสมัครสมาชิก การกำหนดอัตราเงินกู้ ดอกเบี้ย และเวลาของการชำระคืนแล้ว ยังมีการเชิญผู้มีความรู้ในการปลูกข้าวโพดฝักอ่อน และผู้เลี้ยงวัวนมมาร่วมพูดคุย ปรีกษาร่วมกับสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งนับว่าเป็นการเรียนรู้ในลักษณะของการร่วมคิดว่าหากได้รับเงินกองทุนหมู่บ้านในจำนวน 10000 บาทแล้วจะนำมาใช้ประโยชน์อย่างไรจึงจะสามารถได้รับดอกผลเพิ่มขึ้นและสามารถมีเงินใช้คืนตามระยะเวลาที่กำหนด นอกจากนี้ยังมีการเรียนรู้ที่จะวางแผนการกู้เงินเพื่อเพิ่มผลผลิตในรอบปีถัดไปด้วยระบบการเรียนรู้ในการจัดการเงินกองทุนหมู่บ้านร่วมกันทั้งในระดับการจัดสรรเงิน การนำเงินที่ได้รับมาสร้างสรรคให้เกิดคุณค่า จึงมีผลให้คนในชุมชนเกิดความมั่นใจต่อการใช้เงินกองทุนหมู่บ้าน

ด้วยระบบคิดแห่งการมองว่าเงินกองทุนหมู่บ้านเป็นเงินที่รัฐจัดสรรให้หมุนเวียนภายในชุมชน ช่วยเหลือด้านการทำมาหากินของคนในชุมชน จึงมีผลให้คนในชุมชนมีความกล้าที่จะแสดงวิธีคิด

เสนอประสบการณ์การเรียนรู้ของตนเองเพื่อสร้างสรรค้ให้เกิดการนำทุนเงินตรามาใช้ดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า ซึ่งหมายถึงว่าการที่คนในชุมชนมิได้รู้สึกว่าเป็นหนี้เงินกองทุนหมู่บ้านเป็นเหตุของระเบียบ กฎเกณฑ์ของรัฐ หากแต่เป็นระเบียบ กฎเกณฑ์ที่คนในชุมชนร่วมกันสร้างขึ้นอย่างสอดคล้อง เหมาะสมกับทุนชุมชน ดังนั้นทุนเงินตราดังกล่าวน่าจะเป็นที่สำคัญตัวหนึ่งที่จะเข้ามาสนับสนุน ส่งเสริมมิติการดำรงชีวิตของคนในชุมชนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

แม้ว่าทั้งสองชุมชนจะมีระบบคิดในการมองกองทุนหมู่บ้านที่มีความแตกต่างกัน และมีผลให้กระบวนการบริหาร จัดการกองทุนหมู่บ้านมีความแตกต่างกัน แต่ถึงกระนั้นก็ตามการใช้ประโยชน์จากเงินกองทุนหมู่บ้านก็ยังเป็นสิ่งที่ถูกปรับเปลี่ยน สร้างสรรค้ให้ทุนเงินตราดังกล่าวมีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตของคนในหมู่บ้าน

การใช้ประโยชน์จากเงินกองทุนหมู่บ้าน

การกู้เงินกองทุนหมู่บ้านในรอบปีที่ 1 และรอบปีที่ 2 ของชุมชนเป็นการเรียนรู้เพื่อที่จะสร้างสรรค้ทุนเงินตราให้มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิต ดังนั้นในกระบวนการเรียนรู้นี้จึงทำให้เกิดการเรียนรู้ในสามมิติที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

มิติแรก การเรียนรู้เพื่อขยายฐานอาชีพเดิม การเรียนรู้ในมิตินี้เป็นการเรียนรู้โดยอาศัยพื้นฐานการผลิตเดิม ซึ่งหมายถึงว่าเงินกองทุนหมู่บ้านได้เข้ามาช่วยให้เกิดการขยายฐานการผลิตหรือลดต้นทุนจากการที่ต้องหาแหล่งเงินกู้ยืมที่คิดอัตราดอกเบี้ยที่สูงกว่า ในด้านการขยายฐานการผลิตเป็นสิ่งที่สามารถทำได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากการมีทุนความรู้เดิมเป็นหลักและอาศัยทุนเงินตรามาส่งเสริมในเรื่องของการเพิ่มจำนวนผลผลิต การซื้อปุ๋ย อาหารสัตว์ เมล็ดพันธุ์ การขยายโรงเรือน ซ่อมแซมพื้นที่ทำการเกษตร เป็นต้น ประโยชน์ของเงินกองทุนหมู่บ้านที่ส่งเสริมการขยายฐานการผลิต แสดงให้เห็นในคำสัมภาษณ์ของชาวไร่ฮ้อยท่านหนึ่งว่า “...มันช่วยให้เราใส่ปุ๋ยได้เยอะ น้ำใส่ได้บ่อย เรามีเงินจ้างลูกน้องนี้ ปีนี้เราได้ 100 ตัน ปีหน้ากะว่า 80 ตันไม่หย่อนกว่า 80 ปีนี้แล้งมาก ถ้าได้น้ำฝนมาจะต่อยอดไปอีก...” สำหรับคุณค่าในแง่ของการลดต้นทุนในการผลิตนั้น ชาวไร่ท่านหนึ่งกล่าวว่า

“...คนเราอยากทำไม่มีทุน ไม่มีโอกาส มองได้ แต่ทำไม่ได้

ที่นี้เงินมาช่วยเขาทำได้ เดียวนี้ต้องมีทุนทุกอย่าง
 ถ้าไม่มีทุนก็ไม่มีโอกาส เดียวนี้ไปกู้เขาดอกร้อยละเท่าไร
 ไม่คุ้มกับดอกเค้า เมื่อก่อนกู้เขาที่หมดไปแปลงหนึ่ง
 ไม่คุ้มกับดอกเค้า เมื่อก่อนกู้เขาที่หมดไปแปลงหนึ่ง
 ดอกตัดที่ไปเป็นแปลงลอย บางคนเขายากจนกว่าเรา
 ถ้าเราไม่มีทุนเขาก็ไม่ตัดมาให้เรา รถเขาเติมน้ำมัน
 ไม่ได้เติมน้ำ ใครเขาจะมาทำให้ก่อนล่ะ...”

การเรียนรู้เพื่อขยายฐานอาชีพเดิมมีผลให้เกิดความมั่นคงด้านอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้ที่เกิดในชุมชน ได้แก่ การนำเงินกองทุนหมู่บ้านที่มีอัตราดอกเบี้ยต่ำไปใช้เป็นทุนสำหรับสร้างผลผลิต โดยเฉพาะการซื้อลูกหมูเนื้อเพิ่ม ซื้อลูกวัวเนื้อ ซื้อปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ และใช้เป็นค่าแรงงานในการปลูกอ้อย ข้าวโพดฝักอ่อน มะระ พริก กุหลาบ ดาวเรือง ระบบการเรียนรู้ดังกล่าวทำให้คนในชุมชนมีความมั่นใจและมีกำลังใจในการทำมาหากิน

มิติที่สอง การเรียนรู้เพื่อสร้างอาชีพใหม่ การสร้างอาชีพใหม่ภายในชุมชนเกิดขึ้นภายใต้ระบบความสัมพันธ์กับบริบทภายในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนและความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านใกล้เคียง ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ได้แก่ ฝนดิน ป่าไม้ และการมีความรู้เดิมในอันที่จะเรียนรู้เพื่อสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เพื่อให้เกิดการทำมาหากินในรูปแบบใหม่ ซึ่งเป็นการสร้างหลักประกันในเรื่องความมั่นคงในการดำรงชีวิต

การเรียนรู้เพื่อสร้างอาชีพใหม่ มีเงื่อนไขที่เป็นแรงผลักดัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเกิดขึ้นของตลาดรับซื้อผลผลิต และความสะดวกในเรื่องการขนส่งผลผลิตไปขายยังตลาดรับซื้อ สำหรับการเกิดขึ้นของชุดความรู้และโรงงานรับซื้อผลผลิตที่มีความหลากหลายทำให้คนในชุมชนมีความสนใจและความพยายามที่จะเรียนรู้เพื่อเป็นหนทางหนึ่งในการเพิ่มรายได้แก่ครอบครัว หากแต่อาชีพใหม่เหล่านี้เป็นอาชีพที่ต้องอาศัยทุนเงินตราจำนวนหนึ่ง ดังนั้นการเรียนรู้ดังกล่าวจึงเป็นการเรียนรู้ในการที่จะหาแหล่งเงินตราที่มีอัตราดอกเบี้ยต่ำเพื่อลดต้นทุนการผลิต สืบเนื่องมาจากการที่คนในชุมชนต่างก็ต้องลงทุนในระบบการผลิตเดิมที่ตนเองมีประสบการณ์และกระทำมาก่อนหน้านี้แล้ว หากต้องลงทุนในกิจกรรมใหม่ก็ควรจะเป็นการลงทุนที่ทำให้คนในชุมชนไม่รู้สึกรถึงการมีภาระผูกพันที่ต้องมีภาระมากจน

เกินไป ดังนั้นทุนในรูปเงินกู้ของกองทุนหมู่บ้านจึงได้รับการพิจารณา ไตร่ตรองจากผู้ที่ต้องการสร้างอาชีพใหม่น่าจะเป็นหนทางหนึ่งที่มีความสำคัญสำหรับการเป็นพื้นฐานในการสร้างอาชีพใหม่

การเรียนรู้เพื่อสร้างอาชีพใหม่ เป็นสิ่งที่ผู้เรียนรู้มีความเชื่อมั่นว่าสามารถนำไปสู่ความมั่นคงในการดำรงชีวิต เนื่องจากก่อนที่จะคิดทำอาชีพใหม่ คนในชุมชนได้มีการหาประสบการณ์ของอาชีพแต่ละประเภททั้งจากผู้ที่มีประสบการณ์ จากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน และการสืบค้นถึงความต้องการของตลาด อาชีพใหม่ที่หลายครอบครัวมองเห็นว่าน่าจะเป็นแนวทางสำหรับการมีรายได้เพิ่มขึ้น และมีรายได้เพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณในอนาคต วิธีคิดเช่นนี้ปรากฏในคำสัมภาษณ์ของชาวไร่ท่านหนึ่งที่ได้อำนาจเงิน และนำมาเลี้ยงวัวเนื้อเพิ่มเติมจากการทำไร่ที่ว่า

“...จะบุกแล้ว เพราะเห็นที่เค้าเลี้ยงวัว วัวเค้าบุกแล้ว มันดีตอนนี้
คนจนนะ สามารถกู้เงินได้ กู้ 20000 ถ้ากู้ได้ระยะยาวอีกหน่อย
ได้ชำระระยะ 2 ปี คนจนก็กู้ได้สบายเลย ชื้อวัวตัวผู้ตัว ตัวเมียตัว
พอถึง 2 ปี เขาขายตัวผู้ ตัวเมียยังแพร่พันธุ์ต่อไปได้ พอเขาส่งไป
ถ้าเขากู้ขึ้นมาใหม่ เขาก็ต้องซื้อตัวผู้ตัว ตัวเมียตัว
ตัวผู้ก็หมุนไปได้ทุกรอบอยู่แล้ว ผมก็เหมือนเอาเงินไปฝากไว้กับวัวหมด...”

การเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจประเภทวัวเนื้อเพิ่มเติมจากการทำไร่ นับว่าเป็นอาชีพใหม่ของคนในชุมชน เพื่อให้มีรายได้อย่างต่อเนื่อง เนื่องมาจากระบบการผสมพันธุ์วัวจะทำให้จำนวนวัวเพิ่มมากขึ้น ซึ่งหมายถึงรายได้ที่เพิ่มมากขึ้นด้วยการขายผลผลิตทั้งวัวขุนและลูกวัว

มิติที่สาม การเรียนรู้เพื่อจัดการกับความจำเป็นเฉพาะเรื่อง ความแตกต่างของวิถีการดำรงชีวิตในแต่ละครอบครัวมีผลให้ความจำเป็นของครอบครัวในเรื่องของการใช้เงินยืมที่จะมีความแตกต่างกัน ดังนั้นเงื่อนไขในการใช้เงินตราสำหรับเรื่องเฉพาะจึงเป็นเรื่องที่น่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความจำเป็นในการใช้เงิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเงื่อนไขด้านการศึกษาของบุตร ด้วยการมีระบบคิดที่ว่าการศึกษาความรู้วิชาการสมัยใหม่จะทำให้ผู้ศึกษาดำรงอยู่ในฐานะของผู้มีความรู้ (ผู้มีการศึกษา) ซึ่งมีสถาบันการศึกษาต่างๆให้การรับรอง และการศึกษาดังกล่าวคนในชุมชนยังให้ความเชื่อมั่นว่าจะทำให้ผู้ศึกษามีงานทำที่มั่นคง มีรายได้ในรูปของเงินเดือนที่มีความแน่นอน

ดังนั้นการกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการเป็นทุนการศึกษาแก่สมาชิกในครอบครัวจึงมีความจำเป็น ดังปรากฏในคำสัมภาษณ์ที่ว่า “...กู้ให้ลูกไปเรียน ป.ว.ช. ป.ว.ส. จะได้มีอาชีพ มีรายได้ ก็อยากให้เรียนสูงๆ เราทำได้ ทำไหวก็ทำ...” เงื่อนไขเฉพาะด้านศึกษานับ

ว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งสำหรับคนในชุมชน จึงนำไปสู่การลงทุนด้านการศึกษา ด้วยหวังว่าเมื่อลูกจบการศึกษาและจะสามารถมีอาชีพ หน้าที่การงานที่ดี และสามารถแบ่งเบาภาระของครอบครัวได้

ระบบคิดเกี่ยวกับการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านของชุมชนต่างก็เป็นความพยายามในอันที่จะเรียนรู้ในการที่จะนำทุนเงินตราที่รัฐหยิบยื่นให้ในรูปของกองทุนหมู่บ้านมาผสมผสานกับทุนชุมชน ทั้งทุนที่เป็นระบบความรู้ ความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และระบบความสัมพันธ์กับบริบทแวดล้อมภายในชุมชนเพื่อให้คนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

บทที่ 6

บทสรุปและข้อเสนอ

ด้วยแนวดำเนินการของรัฐเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง โดยการจัดสรรเงินทุนแก่หมู่บ้าน หมู่บ้านละ 1,000,000 บาท เพื่อให้เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนภายในชุมชน ส่งเสริมให้ชุมชนมีการจัดระบบและบริหารจัดการเงินทุนของตนเอง และมุ่งก่อให้เกิดการเรียนรู้ในอันที่จะคิดแก้ไขปรับปรุง เสริมสร้างศักยภาพในอันที่จะดำรงชีวิตภายใต้วิถีแห่งเศรษฐกิจพอเพียง แนวดำเนินการดังกล่าวมีผลให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการเงินทุนภายใต้เงื่อนไขวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน เพื่อให้ทุนเงินตราดังกล่าวได้ก่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

การดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านได้เข้ามาสู่ชุมชนเมื่อ พ.ศ. 2544 ตามระเบียบหรือนโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ซึ่งมีผลให้ชุมชนต่างต้องศึกษา เรียนรู้ทั้งในส่วนที่เป็นหลัก

การ ตลอดจนแนวดำเนินการเพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ที่กำหนด หากแต่ภายใต้ข้อกำหนดของรัฐ ได้มีผลต่อการเรียนรู้ของคนในชุมชนในอันที่จะร่วมคิด ร่วมพิจารณา วางแผน เพื่อสอดคล้องประเพณี ระเบียบ แบบแผนของรัฐกำหนดให้มีความผสมกลมกลืนกับรากฐานของการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้ความรู้ กฎเกณฑ์ชุดใหม่นี้มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตอย่างแท้จริง

งานวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้านนี้เป็นการศึกษาถึงการเข้ามาของกองทุนหมู่บ้านว่ามีผลอย่างไรต่อระบบความรู้ ความคิด อุดมการณ์ของชุมชนหรือที่เรียกว่าทุนของชุมชน ซึ่งทุนชุมชนนี้เป็นสิ่งที่ชุมชนสร้างขึ้นตามสภาพ บริบทของแต่ละชุมชน ดังนั้นทุนของชุมชนจึงมีลักษณะของความหลากหลาย ดังนั้นการศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงของการสะสมของทุนชุมชนซึ่งเป็นผลมาจากกองทุนหมู่บ้าน จึงต้องศึกษาเกี่ยวกับทุนของชุมชนซึ่งมีมาแต่เดิมในยุคที่คนในชุมชนยังมีการเรียนรู้แบบปากกาน หายู่ ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร และเมื่อรัฐมีแนวนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่มุ่งเน้นการพัฒนาในภาคเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมเป็นหลัก แนวทางการพัฒนาดังกล่าวส่งผลอย่างไรต่อทุนของชุมชน ตลอดจนกระบวนการปรับตัวของชุมชนเพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ได้ และเมื่อรัฐมีแนวดำเนินการเรื่องกองทุนหมู่บ้าน แนวทางดังกล่าวได้ส่งผลต่อการปรับตัวของชุมชนอย่างไร

การศึกษาในประเด็นดังกล่าว จึงเป็นการศึกษาที่มีการสืบค้นตั้งแต่ การเรียนรู้ของชุมชนในอดีต ในยุคที่ชุมชนยังมีการเรียนรู้แบบปากกาน หายู่ ว่ามีฐานคิดเป็นอย่างไร มีกระบวนการสร้างความรู้เป็นอย่างไร จึงทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ และเมื่อรัฐดำเนินแนวนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ส่งผลต่อทุนของชุมชนอย่างไร เมื่อเกิดแนวนโยบายเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน แนวดำเนินการดังกล่าวมีผลต่อการสะสมทุนของชุมชนอย่างไร ด้วยประเด็นของการศึกษาดังกล่าว จึงนำไปสู่กระบวนการในอันที่จะคลายความซับซ้อน เพื่อให้เห็นกระบวนการเรียนรู้ ประสบการณ์ ฐานคิดของชุมชน ดังต่อไปนี้

การเรียนรู้ของคนในชุมชนในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

การศึกษาในส่วนนี้ เป็นการสืบค้นถึงการดำรงชีวิตของคนในชุมชนในยุคการหาหิน หอย ก่อนที่จะได้รับอิทธิพลจากแนวนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ที่มุ่งเน้นการพัฒนา ระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมเป็นหลัก โดยอาศัยการศึกษาแบบย้อนประสบการณ์เกี่ยวกับการดำรง ชีวิตของคนในชุมชน ระบบความรู้ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอด ความรู้ และผลของการเรียนรู้ที่มีต่อชุมชน ซึ่งมีข้อเสนอดังนี้

1. ในช่วงที่คนในชุมชนยังดำรงชีวิตแบบหาหิน หอย โดยใช้ชีวิตร่วมกับสภาพธรรมชาติ ก่อนที่จะได้รับกระแสการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ชุมชนมีการสร้างระบบความรู้ที่มีความ สัมพันธ์กับสรรพสิ่งภายใต้บริบทของการดำรงชีวิต ระบบความรู้ดังกล่าวจึงเป็นระบบความรู้ที่มีคุณ ค่าและมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ชุดความรู้ที่สร้างขึ้นจึงมีความหลากหลาย ครอบคลุมในทุก มิติของการดำรงชีวิต อาทิ ระบบความรู้เกี่ยวกับการทำมาหากิน ระบบความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ สุขภาพและความปลอดภัย ระบบความรู้เกี่ยวกับสุนทรียะ ระบบความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของ คนในชุมชน เป็นต้น ระบบความรู้ที่คนในชุมชนสร้างขึ้นอย่างสอดคล้องประสานกับบริบทภายใต้เงื่อนไข ของการดำรงชีวิต มีผลให้คนในชุมชนดำรงอยู่ในฐานะของผู้สร้างความรู้ ที่มีอิสระในอันที่จะสร้าง สรรค์ ปรับเปลี่ยนความรู้ให้เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน โดยที่ไม่ต้องอาศัยหรือ พึ่งพิงความรู้จากภายนอก

2. ระบบความรู้ของชุมชนเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์กับสรรพสิ่ง หรือ บริบทในวิถีชีวิต ทั้งในส่วนที่เป็นสภาพธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ และเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวจึงเกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่อง ตลอดเวลา ในลักษณะของการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยที่คนในชุมชนต่างเรียนรู้ในอันที่จะใช้ชีวิตร่วมกัน การทำกิจกรรมต่างๆร่วมกัน การแก้ไขปัญหา ร่วมกัน จึงมีผลให้การส่งต่อความรู้ สร้างสรรค์ความรู้ดำเนินไปในลักษณะของการแลกเปลี่ยนความรู้ โดยที่ไม่มีการกำหนดเกี่ยวกับคุณสมบัติเฉพาะของผู้ถ่ายทอดความรู้ ในการเรียนรู้ร่วมกันเป็นการ เรียนรู้ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มีความรัก ความผูกพัน ความเชื่ออาทร และมี ความถ้อยทีถ้อยอาศัยระหว่างกัน กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวจึงมิได้มีแบบแผนเฉพาะ หากแต่เป็น การเรียนรู้ที่ขึ้นอยู่กับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน

3. ระบบความรู้ที่คนในชุมชนสร้างสรรค์ขึ้นอย่างเหมาะสมสอดคล้องกับวิถีการดำรง ชีวิต มีผลให้การดำรงชีวิตของคนในชุมชนบรรลุต่อเป้าหมายในการดำรงชีวิตที่คนในชุมชนเป็นผู้สร้าง ขึ้น ดังนั้นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจึงเป็นการเรียนรู้เพื่อชีวิต เพื่อให้มีชีวิตที่สมบูรณ์ มีคุณค่า ทั้งในมิติ

ของความมั่นคงในการดำรงชีวิต ความปลอดภัย และการมีชีวิตที่ดีงาม ที่คนในชุมชนสร้างสรรค์ขึ้นอย่างมีศักดิ์ศรี ระบบความรู้ซึ่งรวมถึงกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจึงเป็นทุนสร้างสรรค์ของชุมชนซึ่งมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชนไม่น้อยกว่าทุนทางธรรมชาติซึ่งเป็นทุนพื้นฐานที่คนต้องพึ่งพาอาศัย

4. นอกจากชุมชนจะทำหน้าที่ในการสร้างสรรค์ ถ่ายทอด และปรับเปลี่ยนความรู้ในการดำรงชีวิตของชุมชน ภายในชุมชนยังประกอบด้วยสถาบันทางสังคมที่ทำหน้าที่เฉพาะในการบ่มเพาะ ถ่ายทอดความรู้อื่นๆด้วย ซึ่งได้แก่ วัด และโรงเรียน โดยวัดทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องศีลธรรม จรรยา มารยาท เพื่อบ่มเพาะให้คนในชุมชนเป็นคนดีตามแบบแผนวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน สำหรับโรงเรียนมีหน้าที่อบรม ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับภาษาหนังสือเพื่อให้คนในชุมชนมีความสามารถในการอ่าน เขียนเบื้องต้น และสามารถติดต่อกับสังคมภายนอกได้

ผลแห่งนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่มีต่อการดำรงชีวิตและทุนของชุมชน

การสืบค้นเพื่อคลี่คลายถึงฐานคิดในการดำรงชีวิตของคนในชุมชนและทุนของชุมชนในช่วงที่รัฐดำเนินนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย โดยอาศัยการศึกษาย้อนประสบการณ์ของคนในชุมชนนับแต่ยุคแรกของการเริ่มดำเนินนโยบายการพัฒนาประเทศ สืบเนื่องมาสู่ยุคปัจจุบันที่ชุมชนได้รับผลกระทบจากแนวทางการดำเนินนโยบายดังกล่าวของภาครัฐ โดยมีข้อเสนอดังนี้

1. การเริ่มต้นดำเนินนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย โดยการมุ่งเน้นการพัฒนากระบวนเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมเป็นหลัก มีนัยสำคัญต่อวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนในอันที่จะเปิดรับความรู้จากภายนอก อันเป็นความรู้สมัยใหม่ที่เข้ามาในรูปของสถาบันการผลิตและเผยแพร่ความรู้ ผู้เชี่ยวชาญที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ นอกจากนี้ยังมีระบบความรู้เกี่ยวกับการจัดการโดยการให้ทุนแก่ชุมชน ทั้งในรูปของทุนเงินตรา ทุน พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ เทคโนโลยีในการผลิต ฯลฯ ซึ่งรัฐและระบบโรงงานอุตสาหกรรมเป็นผู้บริหารจัดการทุนดังกล่าวโดยมีเงื่อนไขที่เป็นข้อผูกมัดต่อชุมชนและการเกิดขึ้นของโครงสร้างพื้นฐานของรัฐภายในชุมชน ได้แก่ โรงเรียน ถนน ไฟฟ้า แนวดำเนินการของการพัฒนาประเทศดังกล่าวได้ก้าวเข้ามาสู่ชุมชน และมีผลต่อการปรับเปลี่ยนระบบคิดของชุมชน โดยเริ่มมุ่งให้ความสำคัญต่อเงินตรา ความสะดวก รวดเร็วของเทคโนโลยีในการผลิต รวมถึง

ระบบการศึกษาแผนใหม่ในอันที่จะเป็นสื่อกลางนำพาให้ชุมชนเข้าสู่ระบบของการพัฒนาเศรษฐกิจ และความเป็นเมืองได้อย่างรวดเร็ว

2. ความเข้มข้นของแนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยได้ทวีขึ้นด้วยชุดของระเบียบแบบแผน กฎเกณฑ์ที่เข้ามากำกับระบบคิด วิธีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกำหนดให้ลูกหลานของคนในชุมชนต้องเข้ารับการศึกษาระดับประถมศึกษาที่รัฐจัดขึ้นอันเป็นการศึกษาที่มีแบบแผนเฉพาะ และการศึกษาในระบบโรงเรียนดังกล่าวได้ขยายขอบเขตของการเข้ารับการศึกษในช่วงปัจจุบันเป็นเวลา 9 ปี ชุดความรู้ที่สอนกันในโรงเรียนล้วนเป็นความรู้ที่ถูกกำหนดเป็นระเบียบ แบบแผนในรูปของหลักสูตร ที่ถูกออกแบบโดยผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา ชุดความรู้ดังกล่าวเป็นชุดความรู้ที่ตอบสนองต่ออุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ดังนั้นความรู้ที่ผู้เรียนได้รับจึงเป็นความรู้ที่ไม่สอดคล้องกับแบบแผนการดำรงชีวิตดั้งเดิมของชุมชน ขณะเดียวกันในภาคการผลิตสมัยใหม่ก็มีการขยายตัวสูงขึ้นด้วยการเกิดขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรม ที่พร้อมจะดูดซับแรงงานจากภาคชนบทเข้าสู่การเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม สำหรับในชุมชนเองก็ยังมีหน่วยงานของรัฐซึ่งจัดตั้งในรูปสถาบันที่ทำหน้าที่เฉพาะในการผลิต เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการเกษตรแผนใหม่แก่คนในชุมชน ผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตรถูกกำหนดให้เป็นผู้มีหน้าที่ดูแลระบบการผลิตในภาคการเกษตรของชุมชน ทั้งในด้านการให้ความรู้ เทคโนโลยีในการผลิต การดูแลรักษาผลผลิต ด้วยชุดของระเบียบ กฎเกณฑ์ที่เข้ามาสู่ชุมชนในรูปสถาบัน ผู้เชี่ยวชาญ ชุดความรู้ ได้มีผลต่อระบบความรู้ ความสัมพันธ์ แบบแผนการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งแต่เดิมเป็นระบบความรู้ที่คนในชุมชนเป็นผู้สร้างความรู้ ปรับเปลี่ยนความรู้ภายใต้เงื่อนไขของการดำรงชีวิต ให้มุ่งไปสู่ระบบการพึ่งพิงความรู้และเชี่ยวชาญจากภายนอก เนื่องจากความรู้ที่ได้รับจากระบบการศึกษา สถาบันต่างๆเป็นความรู้ที่มุ่งตอบสนองต่อระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ซึ่งหมายถึงการดำรงชีวิตภายนอกชุมชน ดังนั้นชุดความรู้ดังกล่าวจึงเป็นชุดความรู้ที่ไม่สัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

3. ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่เคยดำรงอยู่ในลักษณะของความเสมอภาคโดยมีมิติพื้นฐานของความรัก ความผูกพัน ความเอื้ออาทร และการมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ปรับเปลี่ยนไปสู่ความสัมพันธ์ในลักษณะของการให้ความสำคัญแก่การเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ และการเป็นผู้รับความรู้ที่ต้องพึ่งพิงความรู้จากภายนอกที่ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะเป็นผู้ส่งต่อความรู้ การเรียนรู้ดังกล่าวเป็นการเรียนรู้ที่ถูกกำหนดจากภายนอกทั้งใน

ด้านเป้าหมาย ตัวความรู้ และผลที่เกิดขึ้น ซึ่งผู้เรียนมิได้มีส่วนร่วมในการสร้างความรู้ ปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์ความรู้ให้สอดคล้องกับมิติในการดำรงชีวิต

4. ด้วยชุดของระเบียบ กฎเกณฑ์ ความรู้ที่ถูกกำหนดจากภายนอกเพื่อสนองตอบต่อ อุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม มีผลให้เกิดการ แยกขาดของระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน การละเลยต่อระบบความรู้ที่มีความสัมพันธ์กับการ ดำรงชีวิต เพื่อเข้าสู่ระบบการผลิตที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และการเข้ามาสู่ระบบการ ศึกษาแผนใหม่ ซึ่งในกระบวนการที่ชุมชนมุ่งเข้าสู่การพัฒนาในระบบเศรษฐกิจดังกล่าว ชุมชนต่างได้รับ ผลจากกระบวนการพัฒนาดังกล่าวในหลายรูปแบบ อาทิ การเสียเปรียบในกระบวนการผลิตต่อนาย ทุน การดูดซับแรงงานจากชุมชนสู่ระบบเศรษฐกิจ ความสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น ความ สูญเสียดังกล่าวเป็นความสูญเสียที่ชุมชนไม่สามารถต้านทานได้ ซึ่งความสูญเสียดังกล่าวหมายถึง ความสูญเสียต่อมิติการดำรงชีวิตของชุมชน ดังนั้นชุดของระเบียบ กฎเกณฑ์ ความรู้ซึ่งมากับการ พัฒนาไปสู่ความทันสมัย จึงบั่นทอนศักยภาพซึ่งเป็นทุนชุมชนเดิมทั้งทุนทางธรรมชาติ และทุนสร้าง สรรค์ของชุมชน อันได้แก่ ระบบความรู้ และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

พลวัตการเรียนรู้เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน

เงื่อนไขแห่งประสบการณ์ของชุมชนที่ได้เผชิญต่อแนวนโยบายของการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้น การพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ซึ่งเป็นมิติที่แยกขาดจากการดำรงชีวิตของคนในชุมชน มีผลให้คนในชุมชนต่างมองเห็นภาพประสบการณ์แห่งความสูญเสีย อันนำไปสู่ระบบความคิดว่าจะ ทำอย่างไรจึงจะทำให้เกิดการดำรงอยู่ของชุมชน ซึ่งเป็นการพิจารณาถึงมิติในการดำรงชีวิตของคนใน ชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติของระบบความสัมพันธ์ของชุมชน ระบบความรู้ของชุมชน อันเป็น ศักยภาพของชุมชน จึงนำไปสู่คำถามสำคัญที่ว่า ทำอย่างไรจึงจะใช้ศักยภาพดังกล่าวให้เป็น ประโยชน์ต่อชุมชน ดังนั้นการหล่อหลอมอุดมการณ์ของชุมชนจึงถูกสรรค์สร้างขึ้นเพื่อผลแห่งการพึ่ง ตนเองของชุมชน ด้วยอุดมการณ์ดังกล่าวมีผลให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดเป้าหมายในการดำรงชีวิต มี กระบวนการเรียนรู้ ปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์ความรู้ให้เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทเพื่อนำไปสู่การ ดำรงอยู่ของชุมชน ข้อเสนอแห่งกระบวนการเรียนรู้ ปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์ความรู้เพื่อการดำรงอยู่ ของชุมชน มีดังนี้

1. การแสวงหาความรู้จากภายนอกเพื่อปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชน การที่ชุมชนมีอิสระในการกำหนดเป้าหมายในการดำรงชีวิต ชุมชนจึงเรียนรู้ที่จะพิจารณา เลือกรอง ความรู้ที่ได้รับจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงสัตว์เพื่อการค้า การปลูกพืชไร่เพื่อการค้า เพื่อนำความรู้เหล่านี้มาปรับใช้ให้มีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพบริบทของชุมชน เพื่อสรรค์สร้างเป็นชุดความรู้ที่มีความสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิต

2. การลองผิดลองถูกเพื่อหาความรู้ที่ปฏิบัติได้ เมื่อชุมชนเป็นผู้กำหนดเป้าหมายในการดำรงชีวิต ดังนั้นชุมชนจึงมีอิสระที่จะเรียนรู้ในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีความเหมาะสม สอดคล้องกับศักยภาพของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทดลองฝึกปฏิบัติจริงจากการสร้างความสัมพันธ์กับคนนอกชุมชนเพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงสัตว์เพื่อการค้า รวมถึงการสร้างความสัมพันธ์กับธรรมชาติด้วยการทดลองนำพืชที่เหลือจากการผลิตมาใช้เป็นอาหารสัตว์ เพื่อลดต้นทุนการผลิต เมื่อผลปรากฏว่าคุณภาพผลผลิตจากสัตว์มีคุณภาพสูงขึ้น ความรู้ชุดนี้จึงถูกแพร่กระจาย เรียนรู้เพื่อใช้ประโยชน์ภายในชุมชน ความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจากการปฏิบัติจริงภายใต้บริบทของชุมชนจึงเป็นความรู้ที่นำพาชุมชนไปสู่ความมั่นคงในการดำรงชีวิตได้

3. การสร้างความต่อเนื่องของผลผลิต ภายใต้บริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป มีผลให้เกิดการนำชุดความรู้ใหม่มาประยุกต์ใช้บนพื้นฐานของความมั่นคงในการดำรงชีวิตที่คนในชุมชนเป็นผู้สร้างสรรค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตด้านการเกษตรเพื่อให้ได้ผลผลิตอย่างต่อเนื่องโดยที่มิได้มีผลต่อการทำลายธรรมชาติ หากแต่อาศัยระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในการที่จะจัดการผลผลิตเพื่อการสร้างความมั่นคงให้กับชุมชน

การเข้ามาของแนวดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งมีแนวทางเพื่อสร้างแหล่งเงินทุนหมุนเวียนภายในชุมชน การสร้างระบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและชุมชนในอันที่จะเรียนรู้ บริหารจัดการเงินทุนเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน แนวดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านดังกล่าวมีผลต่อระบบคิดของคนในชุมชนในอันที่จะเรียนรู้ โดยอาศัยรากฐานของชุมชนเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้ ดังนั้นเมื่อรากฐานของแต่ละชุมชน ซึ่งหมายถึงระบบความรู้ อุดมการณ์ ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีความแตกต่างกัน ดังนั้นการเรียนรู้ในการจัดการกองทุนหมู่บ้านในแต่ละชุมชนก็必将มีความแตกต่างกันตามสภาพ บริบทในการดำรงชีวิต การเรียนรู้ในการจัดการกองทุนหมู่บ้านอย่างสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน มีข้อเสนอดังนี้

1. การเข้ามาของแนวดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งมีแนวทางเพื่อสร้างแหล่งเงินทุนหมุนเวียนภายในชุมชน การสร้างระบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและชุมชนในอันที่จะเรียนรู้ บริหาร จัดการเงินทุนเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน แนวดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านดังกล่าวมีผลต่อระบบคิดของคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากมีการมองว่าเงินกองทุนหมู่บ้านทำให้ชุมชนต้องติดบ่วง หรือตกอยู่ในวังวนแห่งหนี้สิน ซึ่งถ้ามีระบบคิดเช่นนี้ ภาพของกองทุนหมู่บ้านก็อาจจะเป็นอีกภาพหนึ่งของการเป็นแหล่งเงินกู้ที่มีได้มีหลักการที่มีความแตกต่างจากแหล่งเงินกู้โดยทั่วไป แต่หากชุมชนมองว่ากองทุนหมู่บ้านเป็นทุนตัวหนึ่งซึ่งแม้ว่าจะเข้ามาในรูปของเงินตรา แต่หากใช้ทุนเงินตราสำหรับเป็นพื้นที่แห่งการเชื่อมประสาน หรือเชื่อมให้บุคคลในชุมชนได้เข้ามาทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งกิจกรรมนี้มิได้เป็นกิจกรรมที่หยุดนิ่งและเลื่อนหายไป หากแต่เป็นกิจกรรมแห่งชีวิต ซึ่งหมายถึงว่ากองทุนหมู่บ้านมีส่วนอย่างยิ่งในการที่จะทำให้คนในชุมชนได้เข้ามาเรียนรู้ร่วมกันในการที่จะทำให้ทุนเงินตราได้เข้ามาเกื้อกูลต่อวิถีการดำรงชีวิต ซึ่งนำไปสู่ความร่วมมือ ร่วมใจในการที่จะเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิต

2. ด้วยระเบียบ แบบแผนของกองทุนหมู่บ้านที่ได้กำหนดให้ชุมชนตั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเพื่อร่วมกันคิด บริหารจัดการเงินทุนร่วมกัน ระเบียบ แบบแผนดังกล่าวสามารถเชื่อมประสานไปสู่ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่เป็นทุนเดิมของชุมชนซึ่งเป็นมิติหนึ่งที่มีความสำคัญ และเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนได้เข้ามาแลกเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกันในการทำมาหากิน นอกจากนี้ยังมีมิติแห่งความเอื้ออาทรในการที่จะให้ความสนใจ และความช่วยเหลือต่อผู้ที่มีความยากลำบาก อันนำไปสู่การพิจารณาร่วมกันว่าจะทำอย่างไรให้ผู้ที่มีความยากลำบากในการดำรงชีวิตได้มีวิถีการดำรงชีวิตที่ดีขึ้นและมีความสุขขึ้น หากชุมชนได้เรียนรู้เกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน และใช้แนวดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านให้เป็นเงื่อนไขของการเชื่อมสัมพันธ์ของคนในชุมชนเพื่อร่วมสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิต ก็นับว่าคนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ในอันที่จะใช้แนวดำเนินการของรัฐให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนโดยอาศัยฐานรากของชุมชนเป็นพื้นฐาน

3. ความแตกต่างของระบบคิดของคนในชุมชน เป็นมิติหนึ่งที่จะอาจจะเป็นการจำกัดช่องทางการเรียนรู้ของคนในชุมชนให้อยู่ภายใต้ระบบคิดของกองทุนหมู่บ้าน กล่าวคือ ด้วยระเบียบ กฎเกณฑ์ของกองทุนหมู่บ้านบางประเด็นที่มีความเกี่ยวข้องเฉพาะสมาชิกของกองทุนหมู่บ้านและคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน จึงมีผลให้ผู้ที่มีได้เป็นสมาชิกของกองทุนหมู่บ้านไม่มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ดังนั้นจากงานศึกษานี้จึงมีคำถามสำคัญว่าหากผู้ที่มีได้เป็นสมาชิก

ของกองทุนหมู่บ้านมีความประสงค์จะร่วมกันเรียนรู้ในการจัดการกองทุนหมู่บ้าน จะมีการดำเนินการอย่างไร หรือ กฎเกณฑ์ของกองทุนหมู่บ้านสามารถนำไปสู่การเชื่อมประสานแก่สมาชิกในชุมชนอย่างไร

ด้วยระบบคิดของคนในชุมชนที่มีประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีความแตกต่างกัน เช่น คนในชุมชนบางท่านยังมีวิธีคิดในการดำรงชีวิตแบบพออยู่ พอกิน มีการปลูกข้าว ปลูกผัก เลี้ยงปลาในพื้นที่เล็กๆสำหรับการมีอาหารไว้บริโภค และการแบ่งพื้นที่เป็นส่วนเล็กๆให้เขา เพื่อมีเงินบ้างเล็กน้อยๆ สำหรับให้ลูกหลานเพื่อการทำมาหากิน ซึ่งหากบุคคลเช่นนี้ได้เข้ามาร่วมถ่ายทอดประสบการณ์ ระบบความคิด หรือบทเรียนในชีวิตต่างๆ ก็จะทำให้พื้นที่การดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่สำคัญ

4. กฎเกณฑ์ของกองทุนหมู่บ้านในบางประเด็นเป็นกฎเกณฑ์ที่คนในชุมชนมองว่าไม่สอดคล้องกับการดำรงชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎเกณฑ์ที่กำหนดระยะเวลาของการคืนเงินภายในเวลา 1 ปี ความไม่สอดคล้องของเกณฑ์กับวิถีการดำรงชีวิตปรากฏในกิจกรรมการทำมาหากิน เช่น การเลี้ยงวัวเนื้อหรือวัวนม ซึ่งธรรมชาติของวัวมีการตั้งท้อง 9 เดือน ก่อนหน้าของการตั้งท้องอาจจะต้องจัดเวลาสำรองสำหรับการดูแลวัวประมาณ 1-2 เดือน ซึ่งหมายความว่าระยะเวลาของการดูแลวัวมีระยะเวลาประมาณ 10-11 เดือน หากต้องการเลี้ยงลูกวัวเพื่อขายสำหรับมีเงินคืนกองทุนหมู่บ้านตามระยะเวลาที่กำหนด ก็ไม่สามารถทำได้ เพราะเหลือเวลาเลี้ยงดูลูกวัวเพียง 1 เดือน ซึ่งหากขายลูกวัวในเวลานั้นก็จะได้ราคาไม่ดี ดังนั้นหากผู้เลี้ยงวัวกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน ก็จะสามารถนำเงินทุนนั้นมาสร้างดอกออกผลได้ทันเวลาของการใช้คืนเงิน ดังนั้นจึงต้องอาศัยเงินส่วนอื่นหรือเงินทุนส่วนตัวมาใช้คืนกองทุนหมู่บ้าน ข้อเสนอของคนในชุมชนส่วนใหญ่ คือ การขยายเวลาของการชำระเงินโดยอาศัยพื้นฐานของการทำมาหากินของคนในชุมชนเป็นหลักคิดสำคัญ

การเรียนรู้ของคนในชุมชนที่อาศัยระบบความรู้ อุดมการณ์ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นพื้นฐาน และนำแนวดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านเชื่อมประสานกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน นับว่าเป็นมิติที่สำคัญของชุมชนในอันที่จะใช้พลัง ศักยภาพของชุมชนเพื่อจัดการต่อแนวดำเนินการภายนอกที่เข้ามาสู่ชุมชน ด้วยกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวจึงเป็นการเรียนรู้ที่ชุมชนเป็นผู้สร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนความรู้ เพื่อผลแห่งความสงบสุขและการพึ่งตนเองของชุมชนได้

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่ 5: บทเรียนจากภาคตะวันตก

ทุนชุมชนในกระแสการพัฒนา

ดร. พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน

สารบัญ

บทที่		หน้า
1	บทนำ	1
2	การดำรงอยู่ของชุมชนในช่วงก่อนการ พัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย	7
3	การเปลี่ยนแปลงของชุมชน ภายใต้กระบวนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย	28
4	การปรับตัวของชุมชนด้วยกระบวนการสร้าง คุณค่าและความหมาย	41
5	กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนา และผลที่มีต่อชุมชน	52

บทที่ 1

บทนำ

อาจกล่าวได้ว่า นับตั้งแต่ประเทศไทยได้ประกาศเส้นทางการพัฒนาอย่างชัดเจนเมื่อราว 40 ปีที่ผ่านมา ว่าต้องการพัฒนาไปเป็นประเทศอุตสาหกรรมทันสมัย ได้นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศ และชุมชนหมู่บ้านก็มีส่วนร่วมในการรับผลและผลกระทบดังกล่าว ทั้งจากนโยบายและโครงการพัฒนาต่าง ๆ มากมายที่ต้องการผนวกเอาชุมชนเข้าสู่กระแสหลักของการพัฒนาประเทศ และต้องให้การให้ชุมชนดำรงอยู่ในกระแสการพัฒนาดังกล่าว

กองทุนหมู่บ้าน เป็นความหวังครั้งใหม่ของรัฐและชุมชนที่เชื่อว่าจะช่วยเข้าไปฟื้นฟู (revival) ชุมชน กองทุนหมู่บ้านเป็นกองทุนเงินตรากองทุนแรกที่มีความแตกต่างไปจากกองทุนอื่น ๆ ที่เข้าไปปฏิบัติการอยู่ในชุมชนขณะนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การจัดสรรกองทุนลงไปยังหมู่บ้านโดยตรง และบริหารจัดการโดยองค์กรของชุมชนภายใต้กรอบและแนวทางการปฏิบัติที่รัฐกำหนดเพื่อเป็นแนวทางของชุมชนหมู่บ้านทั่วประเทศ นอกจากนี้ ความคาดหวังอีกประการหนึ่ง คือ ต้องการให้กองทุนหมู่บ้านเป็นกองทุนที่มีความยั่งยืนเป็นทุนหมุนเวียนอยู่ในชุมชนโดยการบริหารจัดการของชุมชน

“ทุนชุมชนในกระแสการพัฒนา” เป็นโครงการวิจัยภายใต้ชุดโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการศึกษาว่ากองทุนหมู่บ้านที่เข้าไปปฏิบัติการอยู่ในชุมชนนั้น ก่อให้เกิดผลกระทบต่อทุนและกระบวนการสะสมทุนของชุมชน ทุนเศรษฐกิจ ทุนสังคม และทุนวัฒนธรรม อย่างไร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพ บริบท เงื่อนไข และปัจจัยของชุมชนหรือทุนชุมชนที่ดำรงอยู่ก่อนที่กองทุนหมู่บ้านจะเข้าไป จึงได้นำมาสู่การกำหนดพื้นที่ในการศึกษาวิจัยที่มีสภาพ บริบท เงื่อนไข และปัจจัยในชุมชนที่แตกต่างกันกว่า 50 ชุมชน

พื้นที่ที่ศึกษา

พื้นที่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยภายใต้ชุดโครงการวิจัยดังกล่าว ได้เลือกชุมชนที่เป็นชุมชนท่องเที่ยวและตั้งอยู่บนที่ตอนในบริเวณจังหวัดภาคกลาง และเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ผู้วิจัยได้เริ่มต้นการค้นหาชุมชนที่มีลักษณะดังกล่าว โดยการสอบถาม

ข้อมูลพื้นฐานไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ คือ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานภาคกลางเขต 1 จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งได้ให้ข้อมูลว่ามีชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดกาญจนบุรี ที่มีลักษณะตรงตามข้อกำหนดในงานวิจัย นอกจากนี้ ททท. ภาคกลางเขต 1 ยังได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับหมู่บ้านท่องเที่ยวอื่น ๆ อีกหลายแห่ง

ในขั้นต่อมา ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาข้อมูลพื้นฐานในชุมชนแห่งหนึ่งในเขตพื้นที่ของอำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งในเบื้องต้นคาดว่าจะเป็นที่ในการศึกษาวิจัย คือ ชุมชนคลองขาว (ชื่อสมมติ) โดยได้ประสานงานเพื่อขอพบและสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและผู้ที่สามารถให้ข้อมูลได้เพียงพอที่จะนำไปสู่การตัดสินใจเลือกพื้นที่วิจัย ซึ่งได้แก่ เจ้าอาวาส ผู้นำที่มีบทบาทในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน รองประธานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ประธานกลุ่มทอผ้าและมัดย้อม และชาวบ้านที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ชุมชนแห่งนี้เริ่มพัฒนามาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวตั้งแต่เมื่อ ปี พ.ศ. 2538 ลักษณะที่สำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยตัดสินใจเลือกชุมชนคลองขาวเป็นพื้นที่วิจัย คือ การเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และวัฒนธรรม ซึ่งหมู่บ้านที่จะพัฒนาไปเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวได้นั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ที่หลากหลายและมีคุณค่าที่สะท้อนความเป็นชุมชนหมู่บ้าน ที่สามารถรักษายุทธศาสตร์ของชุมชนมาได้อย่างต่อเนื่องไม่ขาดตอนเพราะแรงกระแทกจากภายนอก ความหลากหลายดังกล่าวจะให้คำอธิบายที่หลากหลายเกี่ยวกับผลที่เกิดขึ้นจากกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นโจทย์หลักของการวิจัยในครั้งนี้

หลังจากนั้น ผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านในฐานะของนักท่องเที่ยว เพื่อค้นหาคำตอบเกี่ยวกับความมีอยู่จริงของความหลากหลายของวิถีชีวิตชุมชนและความเข้มแข็งของชุมชนและผู้นำ

วิธีการศึกษา

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้ดำเนินการตามวิธีวิทยาของการวิจัยเชิงคุณภาพ ตามแนวทางการสร้างทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory) ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยเพื่อสร้างข้อสรุปเชิงทฤษฎีจากปรากฏการณ์ทางสังคม

1) การเข้าสู่ชุมชน

ในการเข้าสู่ชุมชน ผู้วิจัยได้รับความช่วยเหลือจากผู้นำชุมชนในพื้นที่ ซึ่งได้แก่

ประธานสภาวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวบ้านคลองขาว (ชื่อสมมติ) อาจารย์ประจำโรงเรียนประถมศึกษาในพื้นที่ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน และผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ประสานงานในพื้นที่ แนะนำวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยและการเข้ามาในชุมชนของผู้วิจัยและแก่ชุมชนคลองขาว เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องและที่ดีต่อโครงการวิจัย นอกจากนี้ ผู้ประสานงานในพื้นที่วิจัยยังมีบทบาทสำคัญยิ่งในการให้ข้อมูลที่เป็นภาพรวมของชุมชน ทำให้ผู้วิจัยเข้าใจวิถีชีวิตของชุมชนได้เป็นอย่างดีก่อนที่จะลงสู่ประเด็นหรือโจทย์การวิจัย รวมทั้งการค้นหาผู้ให้ข้อมูลหลักในแต่ละรายได้สอดคล้องและตรงตามคุณสมบัติที่ผู้วิจัยต้องการ และในหลายกรณีได้ช่วยผู้วิจัยในการตรวจสอบ (testify) ข้อมูลและขยายคำอธิบายที่ได้จากข้อมูลการสัมภาษณ์อีกด้วย

2) การเก็บข้อมูล

2.1) วิธีการเก็บข้อมูล

ข้อมูลการวิจัยครั้งนี้ได้มาจากการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ระดับลึก

(in-depth interview) การสนทนากลุ่ม (focus group) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

การสัมภาษณ์ระดับลึก เป็นวิธีเก็บข้อมูลที่ผู้วิจัยใช้ในระยะแรกของการเก็บข้อมูล ซึ่งผู้วิจัยยังไม่มีข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชนเพียงพอที่จะมองเห็นโครงสร้างของชุมชนในด้านต่าง ๆ รวมทั้งการค้นหาคความหลากหลายของทุนชุมชนที่ดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงมาในแต่ละช่วงเวลา และได้ใช้การการสัมภาษณ์ระดับลึกเมื่อเป็นประเด็นข้อคำถามที่ผู้ให้ข้อมูลหลักจะต้องมีความเป็นส่วนตัว เช่น สถานภาพทางเศรษฐกิจ เป็นต้น ตามแนวทางการสัมภาษณ์ (guideline) ซึ่งเป็นข้อคำถามปลายเปิดที่ครอบคลุมประเด็นหลักของการวิจัย

หลังจากนั้น ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลโดย **การสนทนากลุ่ม** ผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มทำนา กลุ่มทอผ้า กลุ่มศิลปินพื้นบ้าน คณะกรรมการท่องเที่ยว คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มค้าขายแบบหาบแลก เป็นต้น เพื่อขยายคำอธิบายเดิมที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึก นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังใช้**การสังเกตแบบมีส่วนร่วม**ในกิจกรรมของชุมชนอีกหลายครั้ง เช่น งานบวช งานประเพณีทำขวัญข้าว ประเพณีแห่เทียนวันสงกรานต์ กิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน เป็นต้น

2.2) ผู้ให้ข้อมูลหลัก

เพื่อให้ได้คำอธิบายที่ครอบคลุมปรากฏที่ศึกษา ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้จึง ได้มาจาก ผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 57 ราย ที่มีคุณลักษณะและสถานะที่หลากหลาย และชื่อผู้ให้ข้อมูลหลักรวมทั้งชื่อชุมชนในการวิจัยครั้งนี้จะใช้ชื่อสมมติทั้งหมด ทั้งนี้เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้ ชุมชนและผู้ให้ข้อมูลหลักได้รับผลกระทบจากการวิจัย

ผู้ให้ข้อมูลหลัก		เพศ	อายุ (ปี)	กองทุนหมู่บ้าน
ผู้นำชุมชน				
1)	เจ้าอาวาสวัดอินทร์	-	48	-
2)	กำนันชัย (อดีตกำนัน คนที่ 7)	ชาย	87	-
คณะกรรมการท่องเที่ยวบ้านคลองขาว				
3)	ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดอินทร์	ชาย	42	-
4)	อาจารย์มานะ	ชาย	62	-
5)	ผู้ใหญ่ชาติรี	ชาย	41	กู้
6)	อาจารย์ปทุม	หญิง	52	-
7)	อาจารย์มาลี	หญิง	39	-
8)	พี่พรระชา	ชาย	52	-
9)	พี่สมนึก	ชาย	52	-
10)	พี่บังอร	หญิง	61	กู้
(ประธานกลุ่มแม่บ้าน)				
คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน				
11)	ผู้ใหญ่ชาติรี	ชาย	41	กู้
(ประธานกองทุนหมู่บ้าน ปีที่ 2)				
12)	ลุงหนูเล็ก	ชาย	62	-
(อดีตรองประธาน)				
13)	ชัชช	ชาย	27	กู้
(เหรียญก)				
14)	วรรณภา	หญิง	36	กู้
15)	พี่ลำเนียง	หญิง	33	กู้
16)	พี่ทิด	ชาย	44	กู้
17)	พี่อุดม	ชาย	47	กู้

18)	พี่ชุมพล	ชาย	52	กั๋
19)	พี่สมใจ	หญิง	43	กั๋
20)	พี่จิราภรณ์	หญิง	44	กั๋
21)	สุนทร	ชาย	29	กั๋
ชาวนา				
22)	ป้าสมบุญ	หญิง	60	กั๋
23)	ลุงหิน	ชาย	78	กั๋
24)	พี่พัด	ชาย	51	กั๋
25)	คุณยายดอกไม้	หญิง	81	กั๋
26)	คุณยายยอม	หญิง	76	กั๋
27)	คุณยายดี	หญิง	79	-
28)	ลุงน้อม	ชาย	58	กั๋
29)	ลุงชิน	ชาย	67	กั๋
30)	พี่บุญลือ	ชาย	55	กั๋
ทอผ้า				
31)	ป้าไม้ (ประธานกลุ่มทอผ้าและมัดย้อม)	หญิง	58	-
32)	คุณยายลัย	หญิง	72	กั๋
33)	คุณยายกร	หญิง	77	กั๋
34)	ป้าเขียว	หญิง	63	กั๋
35)	วรรณภา	หญิง	36	กั๋
36)	พี่สุขศรี	หญิง	47	กั๋
ทำตาล				
37)	ลุงเยี่ยม	ชาย	76	ให้ลูกกั๋เฝือ
38)	พี่จำ	ชาย	33	กั๋
39)	ลุงสำราญ	ชาย	63	กั๋
ทำขนมโบราณ				
40)	ป้าจอม	หญิง	58	-

ผู้ให้ข้อมูลหลัก		เพศ	อายุ (ปี)	กองทุน
ศิลปินพื้นบ้าน				
41)	ลุงลุย	ชาย	76	กู้
42)	ลุงทวย	ชาย	74	กู้
43)	ป้าชนมดัม	หญิง	62	กู้
44)	ลุงปาย	ชาย	72	กู้
หาบแลก				
45)	ป้าซ้อ	หญิง	64	กู้
46)	ป้าสำรอง	หญิง	67	กู้
47)	ป้าเล็ก	หญิง	55	กู้
48)	พี่เยาะ	หญิง	40	กู้
49)	พี่ (ภรรยา ผญ.สัมฤทธิ์)	หญิง	53	กู้
แหล่งเงินทุนของชุมชน				
50)	เจ้าแก้ว	ชาย	85	-
51)	คุณอภิสิทธิ์ (ผู้จัดการสหกรณ์การเกษตร)	ชาย	39	-
52)	พี่ศิริรัตน์ (ประธานกลุ่มทอผ้าและ เจ้าของร้านผ้าในชุมชน)	หญิง	52	-
53)	ป้าล้วน (เจ้าของร้านผ้าในชุมชน)	หญิง	67	-

บทที่ 2

การดำรงอยู่ของชุมชน

ในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

แม้ว่าชุมชนคลองขาวจะเป็นชุมชนภาคกลาง แต่ด้วยข้อกำหนดทางด้านสภาพภูมิศาสตร์ของที่ตั้งชุมชนซึ่งตั้งอยู่บนที่ดอน และไม่มีแหล่งน้ำผิวดิน รวมทั้งสภาพฝนฟ้าที่มักประสบภาวะแห้งแล้งอยู่เสมอ ทำให้การประกอบอาชีพหลักของชุมชนคือการทำนาได้ผลผลิตที่ไม่เพียงพอ “แต่ก่อนอดอยากกว่าจะได้ข้าว ปีนี้ได้ ปีสองแล้ง ได้สองปี ปีสามแล้ง ก็เป็นอยู่ยั้งยืน้ำน้ำแล้งน้ำคนก็หมด น้ำให้วัวให้ควายก็ไม่มี ต้องไปหาน้ำโน้นไกลถึงทุ่งสมอโน้น”

จากข้อกำหนดทางภูมิศาสตร์และสภาพภูมิอากาศ ยังส่งผลให้ชุมชนคลองขาวในอดีตไม่มีความพอเพียงในตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความพอเพียงที่มาจากการเพาะปลูก เนื่องจากไม่สามารถเพาะปลูกพืชอาหารอื่น ๆ ได้ แม้ว่าชุมชนจะได้พึ่งพิงอาหารจากป่าบ้าง แต่ก็เพียงช่วงที่เสร็จสิ้นจากการทำนา เนื่องจากป่าอยู่ห่างจากชุมชนและมีลักษณะเป็นป่าดงที่มีสัตว์ป่าที่ดุร้ายไม่ใช่ป่าชุมชน ดังนั้น การหาอาหารจากป่าจึงต้องไปหลายคน เมื่อได้อาหารมาไม่ว่าจะเป็นเนื้อสัตว์หรือพืชผัก เช่น เห็ด หน่อไม้ เป็นต้น ก็จะถนอมไว้บริโภคในช่วงฤดูการทำนาซึ่งเป็นวิถีชีวิตหลักของชุมชน

การทำนาในฐานะที่เป็นวิถีชีวิตหลักของชุมชนคลองขาว ปริมาณผลผลิตข้าวจะเป็นสิ่งที่กำหนดระดับความพอเพียงของครัวเรือนและชุมชน เพราะผลผลิตข้าวมีฐานะเป็นทั้งอาหารและผลผลิตที่นำไปแลกเปลี่ยนกับผลผลิตอื่น ๆ ที่ชุมชนไม่สามารถผลิตได้ ดังนั้น ชุมชนจึงใช้เวลาและความเอาใจใส่ต่อการเพาะปลูกข้าวเป็นอย่างยิ่ง แต่ด้วยข้อกำหนดของสภาพภูมิศาสตร์และสภาพภูมิอากาศดังที่ได้กล่าวมาแล้วทำให้ปริมาณผลผลิตข้าวมักไม่ค่อยเพียงพอแม้แต่การบริโภค

ดังนั้น นอกเหนือจากข้าวแล้ว ชุมชนยังต้องผลิตอย่างหลากหลาย เช่น ทอผ้า ทำน้ำตาล ทั้งเพื่อการบริโภคและเพื่อการแลกเปลี่ยนกับปัจจัยในการดำรงชีพอื่น ๆ รวมทั้งการพึ่งพิงและใช้ประโยชน์จากป่า เช่น การตัดไม้ และการเผาถ่าน เป็นต้น ดังนั้น ความรู้ในการผลิตจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้อย่างพอเพียง

ความรู้ในระบบคุณค่าของชุมชนกับความพอเพียงของชุมชนในอดีต

ความรู้เป็นฐานและที่มาของความพอเพียงของชุมชนในอดีต มีความรู้ 2 ชุดที่คนในชุมชนต้องเรียนรู้ คือ ความรู้ในระบบโรงเรียน และความรู้ที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตในชุมชน

ความรู้ในระบบโรงเรียนหรือการเรียนวิชาหนังสือ นั้น เป็นความรู้ที่จำเป็นในการติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกไม่ว่าจะเป็นรัฐหรือระบบเศรษฐกิจภายนอก คนคลองขาวนิยมส่งลูกหลานทั้งหญิงและชายเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาที่ก่อตั้งขึ้นในชุมชน ซึ่งเป็นโรงเรียนประถมศึกษาขั้นแรก ๆ ของจังหวัดกาญจนบุรี แต่ไม่นิยมส่งให้ลูกหลานเรียนต่อในระดับที่สูงกว่านั้นหรือไม่ยินยอมให้ลูกหลานเข้าสู่อาชีพรับราชการที่จะได้ใช้ความรู้ในระบบโรงเรียน ซึ่งจะแตกต่างจากผู้นำหรือผู้ปกครองที่นิยมส่งลูกหลานให้เรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นและเข้าสู่อาชีพรับราชการ ดังที่ คุณยายยอ บัจจุบันอายุ 76 ปี เล่าว่า “แต่ก่อนผู้หญิงที่นี่ก็เรียนได้เรียนนะ ยายเนี่ยสอบได้ที่สามนะ ครูเขาก็มาอ้อนพ่อแม่ให้ย้ายไปเป็นครู คือคนแต่ก่อนใครเรียนจบ ป.4 ก็เป็นครูได้แล้ว แล้วถ้าใครลายมือสวย ๆ ละก็ แต่พ่อแม่เขาไม่ให้เขาหวังไว้จะเอาไปช่วยทำนาใครคนสมัยก่อน” และในระยะต่อมาค่านิยมดังกล่าวยังคงไม่เปลี่ยนแปลงซึ่งสะท้อนได้จากคำบอกเล่าของลุงก่ง อายุ 57 ปีซึ่งเป็นคนรุ่นต่อมาที่เล่าว่า “ตอนนั้น เราก็เรียนอยู่ พ่อแม่ก็อาจจะใช้ลูกว่าจ้างแกะ เรียนพอจบ ก็อยากให้ลูกได้ทำมาหากิน จะได้ออกมาช่วยพ่อแม่ ออกมาเลี้ยงวัวมั่ง ไถนาบ้าง”

ดังนั้น เหตุผลประการหนึ่งคือความจำเป็นของครัวเรือนภาคเกษตรกรรม ที่แรงงานของสมาชิกในครัวเรือนเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ นอกจากนี้ ค่าตอบแทนจากการอาชีพรับราชการไม่เพียงพอแก่การดำรงชีพ ดังที่อาจารย์มานะ ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากผู้ปกครองเมืองกาญจนบุรี ได้เล่าถึงชีวิตของคุณพ่อซึ่งรับราชการว่า “ก็เมื่อก่อนราชการเข้าง่าย ก็คิดดู เงินเดือน 4 บาท 6 บาท 7 บาทไม่พอ ที่พ่อเล่าให้ฟังเขากินขนมปังกับนม เพราะว่าเงินเดือนมันน้อย แล้วก็ต้องกินอย่างนี้ ก็กลับมาสอนเป็นครูใหญ่ที่หนองขาวก็ตั้งรกรากที่นี่ เกิดที่นี่ก็มีที่ดินก็ทำนาด้วย ก็เป็นครูด้วย ทำนาทำไร่เพราะลูกก็ต้องส่งเรียน “

นอกจากนี้ การเชื่อมโยงและติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกที่ค่อนข้างจำกัด รวมทั้งเส้นทางการคมนาคมที่ยากลำบาก รวมทั้งสภาพทางสังคมที่มีปัญหานักเลงและโจรผู้ร้าย ได้นำไปสู่ความไม่ไว้วางใจและความรู้สึกที่สังคมภายนอกไม่ปลอดภัย (insecure) ทำให้พ่อแม่และครอบครัวไม่ต้องการให้ลูกจากชุมชนถิ่นที่อยู่ ดังที่ลุงหิน อายุ 78 ปี กล่าวถึงเรื่องนี้เอาไว้ในคำ

สัมภาษณ์ตอนหนึ่งว่า “ทำนามาตั้งแต่ทางเปี้ย 14-15 จนแยกพ่อแยกแม่ก็มาทำนาทั้งหมด ไม่ได้ไปทำอะไรเลย ก็ฝึกฝนกันมาตั้งแต่พ่อแต่แม่เรา ก็ทำนากันเรื่อยมา เราเก็บทำนา ตั้งแต่เล็ก ๆ พอไปนาได้ก็ไป เขาไม่เรียนกัน 14-15 ก็ไปนา ก็ไปทำนากัน ... คนแต่ก่อนเขาไม่ให้ลูกไปไหน ให้อยู่บ้าน แรกออกมาเนี่ย รกก็ให้ฝังข้างบ้าน ไม่ให้ไปไกล เดี่ยวมันไปไกล เป็นห่วงลูก ...” จากภาษาดังกล่าว ทำให้ชุมชนให้คุณค่ากับความรู้ที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิต อยู่ในชุมชนมากกว่าความรู้ในระบบโรงเรียน ซึ่งการที่จะดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนได้อย่างพอเพียงจากฐานของความรู้ นั้น ประกอบไปด้วยความรู้ที่หลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความรู้ในการผลิต คือ การทำนา การทอผ้า การทำตาล

ความรู้ในการผลิต : ที่มาของความพอเพียงของชุมชน

1) การทำนา : ระบบความรู้และวิถีชีวิตหลักของชุมชน

วัฏจักรวิถีชีวิตของชาวนา เริ่มต้นขึ้นเมื่อต้นฤดูฝนในราวเดือน 6 (ไทย) หรือราวเดือนพฤษภาคม ชาวนาจะเริ่มไถที่นาเพื่อกำจัดวัชพืชและเตรียมดินเพื่อปลูกข้าว ซึ่งในขั้นตอนของการเพาะปลูกนี้จะต้องให้แล้วเสร็จโดยเร็ว ทั้งนี้เพื่อให้ต้นข้าวได้รับฝนพอเพียงที่จะหล่อเลี้ยงให้เจริญเติบโต ในขณะที่เครื่องมือในการไถนามีเพียงคันไถที่ลากจูงด้วยแรงงานของวัวควาย ซึ่งสัตว์เลี้ยงเหล่านี้มีข้อจำกัดในเรื่องเงื่อนไขและชั่วโมงการทำงาน เช่น การไถนาจะทำได้เพียงช่วงเช้าจนถึงเพลเท่านั้น เพราะหากแดดร้อนมากวัวควายจะมีอาการหอบแดดและไม่สามารถไถนาระหว่างฝนตกได้เพราะวัวจะไม่ทนฝนและดินจะเหนียวจนวัวลากคันไถไม่ไหว ดังนั้น ในช่วงของการเพาะปลูกจึงยาวนาน “...ถ้าหากว่าเป็นวัวต้องไถ 10 ไร่เนี่ย ถึงครึ่งเดือนนะ ถ้าเป็นเครื่องจักรอย่างมา 3 – 4 วัน”

การปลูกข้าวในอดีต จะมีทั้งการทำนาหว่านและนาดำ นาหว่านจะทำในกรณีที่พื้นที่ดอน ส่วนพื้นที่ลุ่มซึ่งมีน้ำมากกว่าก็จะปักดำ หลังจากการไถหว่านหรือปักดำเสร็จแล้ว ชาวนาจะใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการดูแลแปลงนาจนกว่าข้าวจะออกรวงและเก็บเกี่ยวได้ในราวเดือน 12 ซึ่งการดูแลเอาใจใส่แปลงนาจะมีผลต่อปริมาณผลผลิตข้าว เช่น การถอนวัชพืชที่ขึ้นปะปนกับต้นข้าว เพราะหากแปลงนาใดมีหญ้าขึ้นปะปนกับต้นข้าวเป็นจำนวนมาก ผลผลิตข้าวที่ได้ก็จะน้อย เพราะวัชพืชจะแย่งธาตุอาหารในดิน และต้นวัชพืชที่สูงกว่าต้นข้าวทำให้ต้นข้าวไม่สามารถเจริญเติบโตและให้ผลผลิตดีเท่าที่ควร นอกจากนี้ ในฤดูน้ำเข้านาหรือฤดูน้ำหลาก ชาวนาจะต้องคอยดูแลระดับน้ำไม่ให้มีน้ำท่วมขังเพราะพื้นที่นาไม่ได้เป็นระดับเดียวกัน การมีน้ำท่วมขังจะทำให้เมล็ดพันธุ์ข้าวที่หว่านลงไปเกิดการเน่าเสีย หรือต้นข้าวที่เพิ่ง

ปักดำจมน้ำเสียหาย ทั้งจากน้ำฝนและน้ำที่ไหลป่าจากภูเขาและพื้นที่ที่สูงกว่า ชาวนาจะต้องคอยเปิดเปิดทางระบายน้ำเข้าออกจากแปลงนาเพื่อปรับระดับน้ำและรักษาระดับน้ำให้เหมาะสม ในช่วงที่ข้าวออกรวงก็ต้องดูแลข้าวจากสัตว์ที่จะทำลายกัดกินต้นข้าวหรือเมล็ดข้าวด้วยการใช้เครื่องมือที่ทำขึ้นจากวัสดุธรรมชาติหรือใช้หลักการทางธรรมชาติ เช่น ดักหนูด้วยแร่ ทำหุ่นไล่กาหรือเครื่องมือที่ทำให้เกิดเสียงดังเพื่อไล่นก เป็นต้น ซึ่งการดูแลแปลงนาจะเป็นไปอย่างเข้มข้นจนกว่าจะถึงฤดูเก็บเกี่ยว คือราวเดือนพฤศจิกายนหรือธันวาคม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพันธุ์ข้าวที่ปลูก ดังนั้น จะเห็นได้ว่า วิธีการเพาะปลูกและการดูแลแปลงนาในเวลานี้ จะใช้วิธีการและหลักการทางธรรมชาติ ที่ยังไม่มีสารเคมีเข้ามาเกี่ยวข้องในทุกขั้นตอนของการผลิต รวมทั้งขั้นตอนการเก็บเกี่ยวด้วย

การเก็บเกี่ยว จะเริ่มต้นขึ้นเมื่อต้นข้าวและรวงข้าวสุกเป็นสีเหลืองกล้วยหรือเหลืองพลับพลึง ในกรณีที่เป็นการทำนาหว่าน ก่อนการเก็บเกี่ยวชาวนาจะต้องใช้ไถนาบดต้นข้าวคือการทำให้ต้นข้าวเอนไปในทิศทางเดียวกันทั้งนี้เพื่อสะดวกต่อการเก็บเกี่ยว “ไถนาบดข้าว” นี้ทำจากต้นไผ่ขนาดความยาวเกือบเท่าไม้ไผ่ทั้งลำ ในช่วงฤดูแล้งชาวนาจะตัดไม้ไผ่ที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในชุมชนและทิ้งเอาไว้จนไม้แห้งสนิทเพื่อนำมาใช้นาบดต้นข้าว โดยชาวนาจะถือตรงกึ่งกลางของไถนาบดข้าวนี้ เดินหน้าไปพร้อม ๆ กับใช้ลำไม้ไผ่นี้กดลงไปบนต้นข้าวที่ยืนต้นอยู่เพื่อให้เอนไปในทิศทางเดียวกัน หลังจากนั้น จึงจะเกี่ยวข้าวโดยมีเครื่องมือที่สำคัญคือเคียวซึ่งเป็นเครื่องมือในการผลิตที่ต้องซื้อหามา การเก็บเกี่ยวทำด้วยมือโดยการใช้เคียวเกี่ยวต้นข้าวแล้ววางกองไว้บนเชือกที่ทำขึ้นจากกอข้าว ทิ้งตากแดดไว้ประมาณ 2 วันก่อนที่จะมัดเป็นฟ่อน การมัดฟ่อนข้าวนี้ชาวนาจะต้องตื่นแต่เช้าตรู่ก่อนพระอาทิตย์ขึ้น เพราะน้ำค้างในตอนเช้าจะทำให้มัดฟ่อนข้าวได้ง่ายโดยที่ต้นข้าวที่เกี่ยวข้องไว้ไม่กรอบและหักหรือหลุดร่วง หลังจากนั้นจะพลิกฟ่อนข้าวด้านล่างกลับขึ้นด้านบน ทิ้งตากแดดไว้อีก 1 วัน ก่อนที่จะรวบรวมมัดข้าวกองไว้ด้วยกัน โดยใช้ “ไม้คานหาบข้าว” ที่ทำจากไม้ไผ่หรือไม้ตาล ไม้คานนี้มีความยาวไม่ต่ำกว่า 2 วาและปลายแหลมทั้งสองด้านเพื่อใช้เสียบลงไปตรงกลางของมัดข้าวที่วางกระจัดกระจายอยู่ทั่วทุ่งนา ด้านละ 4 - 6 มัดหรือมากกว่า ขึ้นอยู่กับกำลังหรือความแข็งแรงของชาวนาแต่ละคน นำมัดข้าวมารวมกันแล้วกองเรียงซ้อนขึ้นไปด้านบน โดยจะต้องไม่ให้น้ำฝนร่วงลงไปยังมัดข้าวที่กองอยู่ด้านล่าง ๆ เรียกว่า “การพะข้าว” ทั้งนี้ นอกจากนี้ เพื่อความสะดวกในการบรรทุกข้าวกลับบ้านแล้ว ยังเป็นการป้องกันข้าวจากแดดและฝน รวมทั้งจากสัตว์ที่จะมากัดและข้าวจนเสียหายอีกด้วย เพราะในขั้นตอนที่ชาวบ้านจะต้องบรรทุกข้าวกลับบ้านเพื่อไปนวดนั้น แม้ว่าจะเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วก็ยังไม่สามารถขนกลับบ้านได้ในทันที แต่จะต้องรอจนกว่าแปลงนาของเพื่อนบ้านเก็บเกี่ยวเสร็จ ทั้งนี้เพราะการจัดรูปแปลงนาในอดีตหรือ

แม้กระทั่งในปัจจุบันก็ตามจะไม่มีเส้นทางสัญจร แต่จะเดินทางเข้าออกผ่านแปลงนาของเพื่อนบ้าน ดังนั้น หากนาแปลงอื่น ๆ ยังเก็บเกี่ยวไม่เสร็จ ก็จะไม่มีการขนข้าวออกมาจากทุ่งนาของตนเอง รวมทั้งการที่ฝนนาหลังการเก็บเกี่ยวนั้นดินยังไม่แห้งจึงยากลำบากต่อการใช้แรงงานสัตว์ นอกจากนี้ กว่าที่จะขนข้าวกลับบ้านจนหมดก็ต้องใช้เวลานาน เพราะทุ่งนาอยู่ห่างจากที่ตั้งบ้านเรือน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครัวเรือนที่มีที่นาอยู่ลึก ๆ และไกล ๆ ในขณะที่พาหนะในการบรรทุกมีเพียงเกวียนเทียมวัวหรือควายเท่านั้น

เมื่อชาวนาบรรทุกข้าวจากทุ่งนามายังบ้านจนหมด แต่ละครัวเรือนจึงจะเริ่มกระบวนการต่อไป คือ **การนวดข้าว** โดยในขั้นแรกจะต้องเตรียมลานข้าวซึ่งจะอยู่ในบริเวณบ้าน ด้วยการผูกวัวควายเดินเวียนเป็นวงกลม ซึ่งในระหว่างนั้นจะต้องคอยพรมน้ำเพื่อให้หน้าดินแน่น หลังจากนั้นจะนำมูลวัวผสมน้ำแล้วย่ำด้วยเท้าให้เข้ากันเพื่อใช้ทาแลนดินที่เตรียมไว้เป็นการป้องกันไม่ให้ดินหน้าแลนแตกกระแหง เพราะมิฉะนั้น จะเกิดการสูญเสียเมล็ดข้าวไปในขั้นตอนการนวด รวมทั้งเพื่อไม่ให้ผงดินปะปนกับเมล็ดข้าวอีกด้วย

เมื่อการเตรียมลานข้าวเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะเริ่มการนวดโดยการนำมัดข้าววางบนลานให้เป็นวงกลมจากวงในสุดติดกับเสาเกียดซึ่งเป็นเสาที่ปักอยู่ตรงกลางลานเพื่อใช้ผูกวัว โดยวางด้านปลายรวงเข้าหาเสาเกียด และวางฟ่อนข้าวทับซ้อนกันขยายออกมาอีกหลายรอบตามจำนวนวัวที่มีอยู่ ไล่วัวให้เดินแถวเป็นวงกลมไปรอบ ๆ เหยียบย่ำไปบนฟ่อนข้าวเพื่อให้เมล็ดข้าวหลุดจากรวง หลังจากนั้น ชาวนาจะใช้ “ขอฉาย” โกวฟางให้ฟูขึ้นเพื่อให้วัวควายได้เหยียบย่ำอีกครั้งจนกว่าข้าวจะหลุดจากรวงทั้งหมด แล้วใช้ขอฉายแยกฟางออกจากข้าว ขอฉายนี้เป็นเครื่องมือในการผลิตที่ชาวนาทำขึ้นเองจากไม้ไผ่ โดยชาวนาจะเลือกต้นไผ่ที่มีลักษณะลำต้นตันและอายุพอเหมาะ เพื่อให้ได้คันขอฉายแข็งแรง และจะเลือกต้นไผ่ที่มีกิ่งที่เหนียวและแข็งแรง ลักษณะกิ่งคล้าย “สระอา” โดยจะตัดกิ่งดังกล่าวให้เหลือความยาวประมาณ 3 - 5 นิ้ว แล้วนำไปรมไฟเพื่อตัดให้เป็นรูปโค้งตามความชอบและความถนัดในการใช้งาน

หลังจากแยกฟางออกจากข้าวแล้ว ก็จะใช้ “ไม้กวาดหนาม” ซึ่งทำจากแขนงหนามไผ่ที่นำมามัดรวมกันเป็นแพ กวาดฟางเส้นเล็ก ๆ ออกจากเมล็ดข้าวอีกหลายครั้ง สลับกับการใช้ขอฉายขีดเส้นลงไปบนเมล็ดข้าวที่กระจายอยู่บนลานเพื่อคุ้ยเศษฟางออกจากเมล็ดข้าว ก่อนที่จะรวมเม็ดข้าวเป็นกองด้วย “ไม้ลากข้าว” ซึ่งทำด้วยไม้กระดานที่ตัดมาจากต้นไม้อายุประมาณ 3-4 ปี ร้อยเชือกที่ไม้กระดานโยงออกไปอีกยาว 6-7 เมตร ปลายเชือก 2 ด้านผูกเข้ากับปลาย

ด้ายข้าวและด้านขวาของคานไม้ไผ่ เพื่อให้คน 2 คนลากคานไม้ดังกล่าว ในขณะที่ต้องมีอีก 1 คนคอยถือไม้กระดาน

เมื่อรวมข้าวเสร็จแล้ว ชาวบ้านจะใช้ไม้กวาดซึ่งทำจากต้น “หญ้าหนาม” ที่ชาวบ้านปลูกไว้หรือขึ้นเองตามธรรมชาติ กวาดเมล็ดข้าวไปรวมกันไว้เป็นกองใหญ่กองเดียว หลังจากนั้นจะเข้าสู่ขั้นตอนการพัดข้าวด้วยกระดังซึ่งชาวบ้านสานขึ้นจากไม้ไผ่ เพื่อพัดเอาฝุ่นและเศษผงออกจากข้าว ในการพัดข้าวจะมีคนเอ้าข้าวใส่กระดังแล้วโยนขึ้นไปบนอากาศ คนอื่นๆ ที่เหลือก็จะใช้กระดังพัดฝุ่นและเศษผงออกจากข้าวในขณะที่ข้าวลอยอยู่ในอากาศและหลังจากที่ข้าวตกลงในส่วนบนสุดของกองข้าวที่พัดแล้ว ทำเช่นนี้จนกว่าข้าวจะหมดกอง หลังจากนั้นจึงจะแยกข้าวขึ้นย้งฉางด้วย “กระบุง” ที่สานจากไม้ไผ่เช่นเดียวกัน แล้วก็จะช่วยกันกองฟางไว้ให้วัวควายในช่วงฤดูแล้งก่อนหรือระหว่างที่นวดข้าวในรอบต่อไป ซึ่งการนวดข้าวนี้จะต้องเร่งรีบให้เสร็จโดยเร็วเพื่อไม่ให้เปียกฝนซึ่งมักจะตกในช่วงเทศกาลตรุษ คือวันแรม 15 ค่ำเดือน 4 ก่อนที่เข้าสู่เทศกาลสงกรานต์

การช่วยเหลือแรงงานเป็นกลไกที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ข้อจำกัดในระบบการผลิตของชุมชนลดลง ในอดีตเครื่องมือในการเพาะปลูกที่เกือบทั้งหมดชุมชนผลิตขึ้นเองนั้น เป็นเครื่องมือพื้นฐานที่ไม่ช่วยผ่อนแรงและช่วยลดเวลาในการผลิต ในขณะที่การเพาะปลูกถูกกำหนดด้วยเงื่อนไขของธรรมชาติที่อยู่เหนืออำนาจการควบคุมของชุมชนในอดีต การช่วยเหลือแรงงานจะเกิดขึ้นในทุกขั้นตอนของการผลิตจนกว่าการทำนาจะเสร็จสิ้นลง ในขั้นตอนของการเพาะปลูก คือ หากครวเรือนไถไถนาและเพาะปลูกเสร็จแล้ว ก็จะจูงวัวจูงควายหาคอนคันไถไปช่วยเหลือครวเรือนครือญาติและเพื่อนบ้านที่ยังเพาะปลูกไม่เสร็จ โดยจะไม่ทิ้งให้ครวเรือนครือญาติและเพื่อนบ้านทำงานในทุ่งนาตามลำพัง “แต่จะต้องขึ้นมาจากทุ่งพร้อมกัน” และเมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยว ก็จะมีการเอารวมกัน ทั้งนี้เพราะการการเก็บเกี่ยวจะใช้แรงงานคนเท่านั้น จึงเป็นงานที่ต้องการแรงงานจำนวนมากและต้องเร่งรีบเก็บเกี่ยวให้เสร็จโดยเร็ว เพราะมิฉะนั้น ข้าวที่สุกแล้วหากถูกฝนหรือทิ้งตากแดดไว้นานก็จะเสียหาย การที่ชุมชนสามารถช่วยเหลือแรงงานในการเก็บเกี่ยวได้ เนื่องจากการปลูกข้าวในอดีตนั้นชาวบ้านจะปลูกข้าวหลากหลายพันธุ์ ซึ่งพันธุ์ข้าวแต่ละชนิดจะเก็บเกี่ยวในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน เมื่อข้าวของครวเรือนไถสามารถเก็บเกี่ยวได้ก่อน ก็จะไปขอแรงจากครวเรือนครือญาติและเพื่อนบ้านให้มาช่วยเกี่ยวข้าว โดยเจ้าของที่นาหรือผู้ขอแรงจะไปบอกกล่าวหรือนัดหมายเพื่อนบ้านให้มาช่วยเกี่ยวข้าว และมีหน้าที่จะต้องเตรียมข้าวปลาอาหารไว้เลี้ยงดูผู้ที่มาเอารวม ในขณะที่ผู้ไปเอารวมก็จะเตรียมและนำเครื่องมือในการทำนาของตนเองไปด้วย และผู้

ที่ขอแรงในครั้งนี้จะต้องไปใช้คืนแรงงานแก่ครัวเรือนที่มาช่วยเหลือแรงงานในโอกาสอันควรวนเวียนกันไป ส่วนการนวดข้าวจะไม่มีการไปขอแรงงาน ขึ้นอยู่การอาสาสมัครของเพื่อนบ้านที่มีนวดข้าวอยู่ลานใกล้ ๆ กัน ที่จะวนเวียนกันช่วยกันนวดข้าว เช่น ในขณะที่ลานของตนเองกำลังให้วัวเดินเหยียบฟ่อนข้าวอยู่ ก็จะไปช่วยลานใกล้ ๆ กัน ซึ่งอาจจะกำลังขนฟางออกหรือกำลังขนข้าวขึ้นยุ้งฉาง เป็นต้น ซึ่งการเอาแรงนี้ นอกจากจะเป็นความสัมพันธ์ในการผลิตรูปแบบหนึ่งที่ก่อให้เกิดความพอเพียงทางด้านแรงงานแล้ว สำหรับชุมชนเองยังเห็นว่าเป็นกิจกรรมที่มีความรื่นเริงแฝงอยู่ด้วย ดังที่ลุงน้อมได้เล่าถึงชีวิตของชาวนาในอดีตไว้ในตอนหนึ่งว่า

“เมื่อก่อนเนี่ยดี สนุกดี สมัยเมื่อยังใช้วัวนะ บางทีเนี่ยคืนเดียวเนี่ย 3 ลานเลย ทำลานเนี่ยเสร็จไปลานนั้น แต่ว่าหมุนเวียนกันไป พอดีกเขาก็เลี้ยงข้าวต้มข้าวหนม เมื่อก่อนเป็นถั่วเขียวต้มน้ำตาล เยอะ อร่อย ทำกินกัน เรียกว่าชีวิตชาวนาก็ช่วยกันไป”

นอกจากความสัมพันธ์ในการผลิตในลักษณะของการช่วยเหลือแรงงาน หรือการ “เอาแรง” แล้ว ยังมีการช่วยเหลือแรงงานในรูปแบบของ “แรงอาสา” ซึ่งเป็นการช่วยเหลือแรงงานที่ฝ่ายชายจะไปขอแรงจากเครือญาติและพรรคพวกเพื่อนฝูงให้มาช่วยงานในนาของฝ่ายหญิง ที่ตนเองได้สืบทอดนั้นหมายเอาไว้ ส่วนฝ่ายหญิงมีหน้าที่เตรียมข้าวปลาอาหารไว้เลี้ยง โดยที่ทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงไม่ต้องไปใช้คืนแรงงาน

ดังนั้น ความรู้ในการทำนา จึงไม่ได้เป็นความรู้ในเชิงเทคนิคหรือขั้นตอนการปลูกข้าวเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงความรู้อีกชุดหนึ่งซึ่งมีความสำคัญต่อการผลิตของชุมชน คือ ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ ซึ่งจะเป็นเงื่อนไขหรือข้อกำหนดในการเพาะปลูกของชาวนา เช่น การคาดทำนายภาวะฝนที่นำมาสู่การเลือกพันธุ์ข้าวได้อย่างเหมาะสม เป็นต้น นอกจากนี้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ยังเป็นความรู้/ความเชื่อที่สำคัญในระบบการผลิตของชุมชน รวมทั้งความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ในการผลิตเพื่อความพอเพียงร่วมกันของทุกครัวเรือน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความสัมพันธ์ในระบบการช่วยเหลือแรงงาน ซึ่งเป็นการเรียนรู้ว่าจะเข้าไปสัมพันธ์กับผู้อื่นในระบบของความสัมพันธ์ดังกล่าวอย่างไร จึงจะสร้างความพอเพียงขึ้นมาจากระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวได้ เพราะในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมจะมีบรรทัดฐานที่เป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ของแต่ละฝ่ายที่จะต้องปฏิบัติต่อกัน รวมทั้งมีการควบคุมและการลงโทษทางสังคมเพื่อให้คนปฏิบัติตามบรรทัดฐานดังกล่าว ซึ่งความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้จะ

ถ่ายทอดจากพ่อแม่และครอบครัวไปสู่ลูก ๆ และสมาชิกของครัวเรือนด้วยการให้ลงมือปฏิบัติจริงหรือมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตของครัวเรือนตามเพศและวัย

2) การทอผ้า : ความรู้ของผู้หญิงที่ถ่ายทอดจากผู้หญิงสู่ผู้หญิง

การทอผ้า เป็นฐานความรู้ในการผลิตที่สำคัญของชุมชนคลองขาวมาตั้งแต่อดีต โดยนำข้าวที่ผลิตได้แลกเปลี่ยนกับปุ๋ยฝ้ายจากชุมชนใกล้เคียงเนื่องจากที่ดินไม่เหมาะสมและไม่มีน้ำเพียงพอ ครัวเรือนส่วนใหญ่จึงไม่สามารถปลูกฝ้ายเองได้ ปุ๋ยฝ้ายที่แลกเปลี่ยนมาจะถูกนำมาปั่นและกรอเป็นเส้นด้ายก่อนที่จะนำไปทอผ้า

ในอดีต ชาวบ้านจะทอผ้าขาวม้าซึ่งจะมีลายที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนแห่งนี้มาจนถึงปัจจุบัน คือ ผ้าขาวม้าลายตาจ๊ก และผ้าอีกชนิดหนึ่งคือผ้าสีพื้นที่ทำเป็นผ้านุ่งและตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าแบบง่ายเพื่อใส่ในชีวิตประจำวันและใส่ไปทำงานในไร่นา ผ้าที่ทอได้นี้จะเป็นผ้าดิบ ซึ่งก่อนจะนำไปใช้งานจะต้องย้อมสีด้วยสีธรรมชาติ เช่น คราม มะเกลือ หรือแก่นคูณ เป็นต้น ผ้าที่ชุมชนผลิตได้เองในช่วงนี้จะไม่ค่อยเหมาะกับการใช้งานนัก เพราะหากใส่ทำงานและต้องตากฝน ผ้าจะอมน้ำและมีน้ำหนักมาก “แต่เสื้อที่ใส่ไปทำบุญนี้จะซื้อเอานะ เป็นเสื้อแบบนี้ละ ท่าม่วงเขาบอกว่าตัวละ 3 สตางค์นะรุ่นแม่เรา”

ความรู้ในการทอผ้าเป็นความรู้อีกชุดหนึ่งซึ่งมีความสำคัญต่อชุมชน เพราะผ้าเป็นทั้งปัจจัยในการดำรงชีพที่ชุมชนต้องผลิตขึ้นเองและเป็นผลผลิตที่สามารถนำไปแลกเปลี่ยนความพอเพียงอื่น ๆ ได้เช่นเดียวกับข้าว ความรู้ดังกล่าวเป็นความรู้ที่มีการถ่ายทอดระหว่างผู้หญิง เพราะระบบความเชื่อของชุมชนที่เชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ที่กี่ซึ่งเป็นอุปกรณ์ในการทอผ้า และห้ามไม่ให้ผู้ชายขึ้นนั่งที่ซึ่งจะเป็นการละเมิดหรือไม่เคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ความเชื่อและข้อห้ามดังกล่าว ทำให้งานทอผ้าเป็นบทบาทที่ถูกกำหนดไว้เฉพาะผู้หญิง ความรู้ในการทอผ้าจึงเป็นความรู้ที่ถ่ายทอดจากผู้หญิงสู่ผู้หญิง โดยที่ผู้หญิงจะได้รับการถ่ายทอดความรู้ไม่เฉพาะจากแม่เท่านั้น หญิงสาวอาจเรียนรู้การทอผ้าจากย่า-ยาย เครือญาติผู้ใหญ่ที่เป็นผู้หญิงก็ได้

3) การทำตาล : ความรู้และความชำนาญการที่ถ่ายทอดภายในครัวเรือน

การทำตาล ยังเป็นทุนความรู้อีกชุดหนึ่งที่เพิ่มความพอเพียงให้กับชุมชนคลองขาวในอดีต ต้นตาลโตนตื้นที่ขึ้นกระจายตัวอยู่ตามคันนาในทุ่งนาของชุมชนคลองขาว สันนิษฐานว่าชาวบ้านอาจปลูกไว้เมื่อเกือบ 100 ปีที่ผ่านมา เพื่อแสดงเขตที่ดินของตนเอง สาเหตุที่เลือก

ปลูกต้นตาลเพราะตาลเป็นพืชที่ทนแล้ง ใบไม่ตกและไม่ผลัดใบจึงไม่เป็นผลเสียต่อการปลูกข้าว เพราะหากปลูกไม้ที่มีกิ่งก้านสาขามากก็จะเกิดร่มเงาและข้าวที่อยู่มาร่วมเงาก็จะไม่ให้ผล เช่น เมล็ดข้าวจะลีบ เป็นต้น การสันนิษฐานอีกด้านหนึ่งเชื่อว่าต้นตาลที่ขึ้นกระจายอยู่ทั่วไปนั้น อาจเกิดจากภาวะน้ำท่วมในอดีตที่พัดพาเอาเมล็ดต้นตาลมาจากที่อื่น

ตาล เป็นพืชที่ให้ประโยชน์หลายส่วน ลูกตาลอ่อนสามารถนำไปแกงได้ น้ำตาลสด เป็นเครื่องดื่มหรือนำไปเคี่ยวเป็นน้ำตาลปึก จ้าวนตาลสดเป็นผลไม้หรือนำไปเชื่อมเป็นขนม ลูกตาลสดนำไปทำขนมลูกตาล เนื้อในเมล็ดลูกตาลสุกนำไปเชื่อมเป็นขนมได้ ใบตาลใช้มุงหลังคา ก้านใบนำไปทำฟืน เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง น้ำตาล ซึ่งเป็นผลผลิตที่มีความสำคัญในวิถีชีวิตของชุมชน ในเทศกาลงานบุญหรืองานประเพณี ชาวบ้านจะทำขนมหวานไปทำบุญ และส่งไปให้พี่น้องเครือญาติ เช่น ในเทศกาลสงกรานต์จะมีการทำขนมข้าวเหนียวแดง ซึ่งต้องใช้น้ำตาลจำนวนมาก หรือการทำข้าวหลามในประเพณีทำบุญข้าวใหม่ในเดือน 5 หรือการทำกระยาสารทในงานประเพณีบุญในเดือน 10 เป็นต้น วิถีชีวิตของชุมชนเช่นนี้ล้วนแล้วแต่ต้องใช้น้ำตาลจำนวนมากทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากบ้านใดที่ต้องมีพิธีการงานบุญ เช่น งานบวช งานแต่งงาน เป็นต้น ก็จะต้องใช้น้ำตาลเพื่อทำขนมทำบุญและเลี้ยงเครือญาติ ที่มาร่วมงานเป็นจำนวนมาก

ชุมชนคลองขาว จะมีความรู้และทักษะในการทำน้ำตาลปึกจากตาลโตนดมาตั้งแต่อดีต เมื่อเสร็จสิ้นจากการทำนาราวเดือน 3 (ไทย) ก็จะเป็นช่วงที่ต้นตาลออกดอกและให้น้ำตาล ทุกเช้าและเย็นชาวบ้านจะขึ้นไปปาดวงตาลหรือดอกของตาล แล้วเอากะบอกไม้ไผ่ ขึ้นไปแขวนเพื่อรองรับน้ำตาล โดยจะใส่เปลือกพะยอมลงไปในกระบอกน้ำตาลเพื่อป้องกันการบูดเพราะต้องทิ้งน้ำตาลสดไว้นานหลายชั่วโมง เพราะหากขึ้นปาดตาลตอนเช้าน้ำตาลจะค่อย ๆ ไหลซึมออกมาจากวงตาล ซึ่งกว่าจะได้น้ำตาลก็ต้องรอจนถึงเย็น และหากขึ้นปาดตาลตอนเย็นก็จะไปเก็บกระบอกน้ำตาลตอนเช้า ผู้ที่ทำหน้าที่ในการขึ้นไปปาดตาล คือ ผู้ชาย เพราะต้องขึ้นไปบนยอดต้นตาลซึ่งอยู่สูงมากและมักเป็นที่อยู่ของตุ๊กแกและงูเขียว ในขณะที่เครื่องมือที่ช่วยในการปีนต้นตาลมีเพียง “พะอง” ซึ่งทำจากต้นไผ่ที่ตัดเอากิ่งออกและเหลือไว้ในลักษณะคล้ายชั้นบันไดผูกติดไว้กับต้นตาล ดังนั้น ผู้ชายส่วนใหญ่จึงรับหน้าที่ในการขึ้นตาล ส่วนผู้หญิงจะมีส่วนร่วมในการทำตาล คือ การตมน้ำตาลสด การเคี่ยวน้ำตาลสดเพื่อทำเป็นน้ำตาลปึก หรือการหบน้ำตาลสดและน้ำตาลปึกไปขาย

“สมัยนั้น ฉันเป็นสาวแล้วนะ พ่อทำตาล ก็ไปรับน้ำตาล หบน้ำตาลพ่อมา หาบใส่หาบป้อนะ ดีทำหูกทำอะไรก็มีไม้คาน มีหวงพร้อม เราก็ไป เช้าวัน

หนึ่งก็ 2 หาบ หาบหนึ่งก็กระทะหนึ่ง กระทะแบบนี้แหละที่ทำเป็นกระทะเหล็กนะไว้เคียวตาล กระทะหนึ่งนะได้น้ำตาล 12 ชาม ชามก้วยเดียวแค่นี้... ไม่ได้ไปขายที่ไหน ก็ขายอยู่ตรงนี้ หมู่บ้านเราที่นี่แหละ เวลาจะกรุด (ตรุษ) เขาเรียกกรุดนะ เขาจะกวบนขนมข้าวเหนียวแดงกันนะ คนเขาก็มาซื้อกัน คนมาเขาสั่ง วันนี้เอาไว้ให้ 10 คู่ นะ บางคนก็ 15 คู่ 20 คู่...”

อย่างไรก็ตาม การทำตาล เป็นความรู้ที่ถ่ายทอดกันภายในครอบครัว “คือเขาจะทำเฉพาะคนที่มีความสามารถ ไม่ได้ทำเป็นทุกคน เขาจะทำเป็นตระกูล ตระกูลนี้เขาจะสอนลูกสอนหลานมาเรื่อย ๆ ก็เหมือนกับว่า ใครมีน้ำตาลมาแลกข้าว ใครมีน้ำตาลมาแลกแดงโมใครปลูกแดงโมก็มาแลกกัน” คราวเรือนใดไม่มีต้นตาลและที่ไม่มีความรู้หรือทักษะในการทำน้ำตาลก็จะนำข้าวและผลผลิตอื่นมาแลกเปลี่ยน และหากครัวเรือนใดมีต้นตาลแต่ไม่มีความรู้ในการทำน้ำตาล ก็จะทำให้เขาต้นตาลโดยจะได้รับส่วนแบ่งเป็นน้ำตาลปึก นอกจากนี้ น้ำตาลยังเป็นผลผลิตที่ชุมชนนำไปแลกเปลี่ยนกับชุมชนเครือข่ายและตลาดอีกด้วย ดังนั้น หากครัวเรือนใดมีความรู้ในการทำน้ำตาลก็จะสามารถเพิ่มความพอเพียงของตนเองได้

การพึ่งพิงและใช้ประโยชน์จากป่า : แนวทางในการเพิ่มความพอเพียงของชุมชน

แม้ว่าชุมชนจะมีความรู้ในการผลิตที่หลากหลาย ที่แม้ว่าการทำนาจะเป็นวิถีชีวิตหลักทางเศรษฐกิจแต่ชุมชนก็ไม่สามารถพึ่งพิงความพอเพียงจากการทำนาเท่านั้น เพราะปริมาณผลผลิตข้าวที่ได้มักไม่แน่นอนและไม่เพียงพอแก่ความต้องการ ทั้งนี้เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านภูมิศาสตร์ ทำให้การปลูกข้าวที่มักไม่ได้ผลและชุมชนต้องประสบกับภาวะขาดแคลนอยู่เสมอ ชุมชนได้หาทางออกเพื่อสร้างความพอเพียงทั้งในภาวะปกติ ภาวะขาดแคลนและในภาวะวิกฤตด้วยการพึ่งพิงและใช้ประโยชน์จากป่า ซึ่งนอกจากชุมชนจะได้พึ่งพิงทางด้านอาหารแล้ว ชุมชนยังได้ตัดไม้จากป่าเพื่อนำไปขาย เช่น ไม้รวก ซึ่งมีอย่างอุดมสมบูรณ์ในป่าแถบนี้ รวมทั้งไม้อื่น ๆ ที่ชาวบ้านได้นำมาเผาถ่านขาย การตัดฟันเหล่านี้คือไม้เชื้อเพลิงขนาดความยาว 1 หลา ซึ่งเป็นเชื้อเพลิงสำหรับรถไฟเครื่องจักรไอน้ำในสมัยนั้น การตัดไม้เสาเข็มซึ่งจะมีผู้รับซื้อเพื่อส่งมาขายยังกรุงเทพมหานคร ซึ่งคุณยายดอกไม้ได้เล่าถึงสภาพของชุมชนคลองขาวเมื่อ 70 ปีที่แล้ว ซึ่งขณะนั้นคุณยายอายุเพียง 10 ปีเศษ ว่า “พอมั่งไม่พอมั่ง ถ้าปีไหนแล้งก็เหี่ยวแห้ง ข้าวไม่พอกก็ไปป่าบน ตัดไม้รังไม้รวกไปขาย ฝนมันแล้งตัดไม้จากป่าไปเผาถ่าน ไม้มันเยอะแยะ ไปนาเจอไม้เราก็ก็นำมาขาย 5 ลูก 6 ลูก 10 ลูก เอาไปขายที่ในเมือง บางทีเขาก็มาซื้อตามนา” และสภาพดังกล่าวยังคงดำเนินต่อมาจนถึงคนรุ่นต่อมาอย่าง

เช่น ป้ากบ ดารา ซึ่งปัจจุบัน อายุ 59 ปี ได้เล่าถึงสภาพของชุมชนและการต่อสู้ที่ไม่แตกต่างไปจากคำบอกเล่าของรุ่นก่อนอย่างเช่นคุณยายดอกไม้ ว่า “ ตั้งแต่เป็นสาว อายุ 16 – 17 ก็ใช้ขวาน ใช้มีด ออกตัดไม้พินหลา ไม้เสาะเข็ม ก็เอาไม้ขึ้นมา โดยมากไปกรุงเทพ เขาจะเอาไปสร้างตึกกันนะ บางทีเขาไปทำอะไร สร้างตึกสร้างอะไร ไว้ดอกเสาะเข็มนะ ก็ออกไปตัดกันนั้นแหละ ไปกันเป็นแถว อะไรเขาเรียกไปทางนี้พ่อเขาก็เคยไป เขาเรียกหนองมะแต้ หนองอะไรเนี่ย เขาชักไปกันเป็นแถวนะ มันขี้หมูมันรกนะ ตามกันกันไป ลำบากมาก “ อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดของชุมชนในอดีตในหลายประการได้ผ่อนคลายลงด้วยกลไกทางสังคมที่ชุมชนสร้างขึ้นเพื่อความพอเพียงร่วมกันทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชน

ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมกับความพอเพียงของชุมชน

ชุมชนในอดีตได้สร้างกลไกทางสังคมที่สำคัญหลายประการซึ่งเป็นที่มาของความพอเพียง รวมทั้งระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นไปในหลายลักษณะ คือ ระบบความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนที่ช่วยผ่อนปรนความรุนแรงจากวิกฤตที่เกิดขึ้นกับชุมชน ด้วยการช่วยเหลือแบ่งปันกันในปัจจุบันในการดำรงชีพบางอย่าง การแลกเปลี่ยนภายในชุมชน หรือแม้แต่การกู้ยืมเงินและปัจจัยในการดำรงชีพจากนายทุนท้องถิ่น

1) การช่วยเหลือแบ่งปัน: ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเพื่อความพอเพียง

การช่วยเหลือแบ่งปันกันระหว่างคนในชุมชน เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นทั้งในภาวะปกติและภาวะวิกฤต เป็นระบบความสัมพันธ์ในวิถีชีวิตของชุมชนในอดีต การช่วยเหลือแบ่งปันจะเกิดขึ้นทั้งระหว่างครัวเรือนเครือญาติและเพื่อนบ้านที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้เคียงกัน หากครัวเรือนใดมีพืชผักอาหารก็จะแบ่งปันเกื้อกูลกัน หรือหากครัวเรือนใดที่ไม่มีกับข้าว ก็สามารถดักข้าวไปร่วมวงอาหารกับครัวเรือนใกล้เคียงได้ หรือหากบ้านใดมีงานบุญ เช่น งานบวช งานแต่งงาน และมีญาติพี่น้องที่มาจากต่างถิ่นต่างที่มาร่วมงาน สามารถไปพักค้างคืนบนเรือนของเพื่อนบ้านใกล้เคียงได้ โดยที่เจ้าของบ้านจะเตรียมที่หลับที่นอนและคอยดูแลแขกหรือญาติพี่น้องให้กับบ้านที่จัดงานบุญด้วย

การช่วยเหลือแบ่งปัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในภาวะวิกฤตเมื่อผลผลิตข้าวของครัวเรือนไม่ได้ผลและไม่พอที่จะบริโภค ก็สามารถขอยืมข้าวจากครัวเรือนเครือญาติที่ได้ผลผลิตข้าวดี โดยจะนำข้าวมาคืนเมื่อได้ผลผลิตข้าวของฤดูกาลต่อไปและไม่ต้องเสียดอกข้าว แต่หากเป็นการขอยืมจากเพื่อนบ้าน ก็จะต้องมีดอกข้าวหรืออาจใช้ดอกข้าวเป็นแรงงาน ซึ่งเรียก

ว่าการตกแรง คือการไปทำงานในไร่นาของครัวเรือนที่ยืมข้าว ซึ่งข้าว 1 ถังมีค่าเท่ากับแรงงาน 1 วัน

2) การแลกเปลี่ยนภายในชุมชน

แม้ว่าความพอเพียงของชุมชนในอดีตจะมาจากความสามารถในการผลิตและฐานความรู้ในการผลิตที่มีความหลากหลาย แต่เมื่อพิจารณาในระดับครัวเรือนแล้วจะพบว่าแต่ละครัวเรือนไม่ได้มีความรู้ความสามารถในการผลิตปัจจัยในการดำรงชีพของตนเองอย่างพอเพียงได้ทั้งหมด ความรู้หลักที่ทุกครัวเรือนมีคือการทำนา แต่มีบางครัวเรือนที่ไม่สามารถทอผ้าได้หรือไม่ทอผ้าเองก็จะขอให้ครัวเรือนอื่นทอผ้าให้ตน โดยจะนำข้าวหรือผลผลิตอื่น ๆ ที่ตนเองมีหรือผลิตได้ไปแลกเปลี่ยน หรือการทำน้ำตาลซึ่งเป็นความรู้และทักษะที่ถ่ายทอดกันภายในครัวเรือน ครัวเรือนที่มีความรู้หรือทักษะในเรื่องการทำน้ำตาลก็จะแบ่งปันน้ำตาลให้กับครัวเรือนเครือข่ายที่ใกล้ชิด ส่วนครัวเรือนอื่น ๆ ที่อยู่ในช่วงความสัมพันธ์ที่ห่างออกไปจะได้น้ำตาลมาบริโภคด้วยการแลกเปลี่ยนมาด้วยผลผลิตชนิดอื่น ดังนั้นการแลกเปลี่ยนภายในชุมชน จึงเป็นระบบของการพึ่งพากันของครัวเรือนที่มีฐานความรู้ความสามารถในการผลิตที่แตกต่างกัน

นอกจากการแลกเปลี่ยนระหว่างผลผลิตกับผลิตแล้ว ลักษณะการแลกเปลี่ยนภายในชุมชนยังพบว่ามีการใช้แรงงานเพื่อแลกเปลี่ยนกับผลผลิตหรือปัจจัยในการดำรงชีพ เรียกว่า “การตกแรง” ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในการผลิตระหว่างฝ่ายเจ้าหนี้ซึ่งเป็นผู้ที่มีฐานะดีและได้ผลผลิตข้าวมาก และฝ่ายลูกหนี้ที่ไปยืมข้าวมาจากเจ้าหนี้เพราะได้ผลผลิตข้าวไม่พอเพียงในกรณีที่ยืมข้าวจากครัวเรือนที่ไม่ใช่เครือญาติจะมีการคิดดอกเบี้ยข้าวเรียกว่า ดอกข้าว หากยืมต้นข้าว 1 ถังจะต้องเสียดอกข้าว 1 ถัง รวมเป็นข้าวที่จะต้องใช้คืนทั้งสิ้น 2 ถัง ผู้ยืมสามารถใช้คืนต้นข้าวและดอกข้าวได้ด้วยแรงงาน โดยที่ข้าว 1 ถังมีมูลค่าเท่ากับแรงงาน 1 คน/วัน ผู้ยืมอาจมาช่วยไถนา ดำนา เกี่ยวข้าว หรืออื่น ๆ ตามที่เจ้าหนี้จะร้องขอ “บางคนเขาเอาเท่าต้น เท่าตัว เอามาเป็นเกวียนก็ใช้เขาอีกเป็นเกวียน ก็สองเกวียน ... แต่ที่บ้านไม่เคยเอา นี่เอาแต่ต้น ถ้าใครมาเขาก็ให้เขาช่วยดำนา เกี่ยวข้าวเหมือนเขาเรียกตกแรง เขาเอาข้าวไปกินก่อนก็ใช้ทำงาน ช่วยดำนา ช่วยถอนกล้า ช่วยทุกอย่างแหละที่เราทำ ลำบาก ปีหนึ่งก็ทำแล้วก็ไม่พอใช้ เมื่อก่อนใช้น้ำฝน มันไม่เหมือนน้ำแม่น้ำอย่างนี้ น้ำฝนบางทีก็ได้กิน บางทีก็ไม่ได้เลย นี่พอถึงปีก็พอกไป พอกไป”

นอกจากนี้ ยังพบว่ามีกรับจ้างแรงงานเพื่อแลกเปลี่ยนกับข้าว ซึ่งเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่แตกต่างจากการตกแรงที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายเจ้าหนี้และฝ่ายลูกหนี้ แต่การรับจ้างแรงงานเป็นความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือนชาวนาที่แรงงานในครัวเรือนมีไม่เพียงพอกับพื้นที่ในการผลิต ได้พึ่งพาแรงงานจากครัวเรือนที่ได้ผลผลิตข้าวไม่เพียงพอและแสวงหาความพอเพียงด้วยการรับจ้างแรงงานที่ได้รับข้าวเปลือกเป็นสิ่งตอบแทน ดังนั้นการแลกเปลี่ยนในลักษณะดังกล่าว จึงเป็นทางออกของทั้งครัวเรือนที่ขาดแคลนแรงงานกับครัวเรือนที่ขาดแคลนปัจจัยในการดำรงชีพเนื่องจากการปลูกข้าวไม่ได้ผลและไม่สามารถหยิบยืมข้าวจากครัวเรือนเครือญาติได้เพราะผลผลิตไม่ได้ผลเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ การจ้างงานในไร่ยังเป็นเรื่องที่สะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างของสถานภาพทางเศรษฐกิจ ภาวะและความสามารถในการผลิตของแต่ละครัวเรือนอีกด้วย อย่างไรก็ตาม แม้ว่าระบบการจ้างงานที่เกิดขึ้นในระบบการผลิตของชุมชนในช่วงเวลานี้ ไม่ได้ก่อให้เกิดการแตกตัวของชนชั้นในการผลิต เพราะทั้งฝ่ายที่จ้างแรงงานและฝ่ายที่รับจ้างแรงงาน สัมพันธ์กันด้วยฐานะที่เป็นชาวบ้านและชาวนา ไม่ได้เป็นความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายนายทุนและแรงงาน

3) การกั๊ยม

แม้ว่าชุมชนจะมีความรู้ในการผลิตและมีการผลิตที่หลากหลาย รวมทั้งมีกลไกทางสังคมหลายประการที่น่าจะให้ความพอเพียงกับชุมชน แต่ไม่เพียงพอที่จะสร้างความพอเพียงได้ เนื่องจากความสามารถในการผลิตของครัวเรือนส่วนใหญ่ไม่แตกต่างกัน คือหากการผลิตได้ผลดีทุกครัวเรือนก็มักจะได้ผลผลิตดี แต่หากการผลิตไม่ได้ผลทุกครัวเรือนก็มักได้ผลผลิตข้าวซึ่งเป็นผลผลิตที่สำคัญไม่พอเพียงที่จะช่วยเหลือกันได้ เนื่องจากการผลิตภายใต้เงื่อนไขของธรรมชาติแบบเดียวกัน ซึ่งจะมีครัวเรือนเพียงส่วนน้อยที่ได้ผลผลิตข้าวดีแม้ในภาวะที่แห้งแล้ง เนื่องจากมีที่นาเป็น “นาหนอง” หรือเป็นที่ลุ่มซึ่งสามารถรับน้ำได้ดี “เพราะเมื่อก่อนนี้เขาทำนาเขาใช้เม็ดฝน ไม่ใช่ใช้น้ำอย่างนี้ พอถึงปี ที่ที่บ้านก็มีน้ำนองมากและมีหนองน้ำ ใครไม่ได้ ที่บ้านยายเนี่ยต้องได้ 3 เกวียน 4 เกวียนเนี่ยต้องได้ทุกปี” ในขณะที่ผืนนาของครัวเรือนส่วนใหญ่เป็น “นาเขิน” หรือเป็นนาดอนซึ่งให้ผลผลิตน้อย หรือในบางฤดูกาลอาจไม่ให้เกิดผลผลิตเลย จึงต้องหาความพอเพียงด้วยการกั๊ยม ทั้งนี้เพราะความสัมพันธ์ในลักษณะของการช่วยเหลือแบ่งปันนั้นเป็นการแบ่งปันเฉพาะข้าวและอาหารเพียงบางส่วนที่หาได้จากธรรมชาติและผลผลิตบางอย่างที่ผลิตได้เองเท่านั้น ในขณะที่ครัวเรือนยังต้องการปัจจัยในการดำรงชีพอื่น ๆ ซึ่งมาจากการแลกเปลี่ยนกับภายนอก เช่น อาหารที่ไม่สามารถหาได้จากธรรมชาติ พริก หอม กระเทียม มะพร้าว เป็นต้น

นอกจากนี้ สาเหตุที่นำไปสู่การกู้ยืมยังเกิดจากความต้องการนำเงินไปใช้ในการจัดงานและพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การบวช การแต่งงาน เป็นต้น ซึ่งการกู้ยืมด้วยเหตุผลดังกล่าวมักเป็นการกู้ยืมจำนวนมาก **ในกรณีงานบวช** “บวชก็ต้องใช้เงิน นอกจากใช้เงินจัดงานบวชแล้ว ประเพณีของที่นี่ เมื่อก่อนพระลูก ใครเป็นเจ้าของภาพเป็นผู้ปกครองพระยังต้องส่งปิ่นโต ต้องทำมือเข้าไปส่งที่วัด แล้วมือกลางวันเด็กวัดก็จะมารับปิ่นโตอีก ปิ่นโตถาดหนึ่งมี 4 ใบ กับข้าวอาจจะ 3 อย่าง 4 อย่าง มีน้ำพริกน้ำปลาอะไรก็แล้วแต่ ได้ 4 อย่างใส่ให้เต็ม พอฉันเสร็จก็มีเผื่อลูกศิษย์ เด็กวัดด้วย ตรงนั้นนอกจากในบ้านกินแล้ว ก็ต้องทำถวายพระอีก ... 1 พรรษาเนียผู้ปกครองพระต้องใช้เงินมาก ระยะหลังมาจึงปรับปรุงกันเมื่อ 6 – 7 ปีมานี้เองให้ฉันรวมกันหมดทั้งวัด แล้วก็สร้างจิตสำนึกให้คนว่าอย่าใส่แต่ข้าวอย่างเดียว ...” **ในกรณีแต่งงาน** นอกจากจะต้องนำเงินไปใช้ในการจัดพิธีกรรมและการเลี้ยงดูญาติพี่น้องที่มาร่วมงานเช่นเดียวกับงานบวชแล้ว ตามประเพณีฝ่ายชายจะต้องปลุกเรือนหอให้เป็นสินสอดแก่ฝ่ายหญิง นอกเหนือจากเงินสินสอดซึ่งชุมชนให้ความสำคัญน้อยกว่าเรือนหอ โดยที่ฝ่ายหญิงจะให้ที่ดินที่จะปลุกเรือนหอ ซึ่งมักอยู่ใกล้เคียงกับบ้านเรือนของพ่อแม่ฝ่ายหญิง การเรียกสินสอดเป็นเรือนหอนี้ก็เพื่อเป็นการสร้างหลักประกันความมั่นคงแก่ลูกสาวของตนเองในอนาคตในกรณีที่ปัญหาครอบครัว หากฝ่ายชายมีฐานะทางเศรษฐกิจดีก็จะต้องปลุกเรือนหอให้สมฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของฝ่ายหญิง ดังนั้น หากครัวเรือนใดมีลูกชายหลายคนก็จะต้องเตรียมหาไม้เพื่อปลุกสร้างเรือนหอให้ลูก ไม้ที่หาได้ก็มาจากหัวไร่ปลายนา หากครัวเรือนใดไม่มีไม้ก็ต้องหาซื้อเตรียมไว้ ซึ่งต้องใช้เงินตั้งแต่ 20,000 บาทขึ้นไปต่อเรือนหอ 1 หลัง ซึ่งในอดีตเป็นเงินจำนวนมากเมื่อเทียบกับความสามารถในการผลิตของชุมชน และหากครัวเรือนใดมีลูกชายหลายคนก็ต้องมีค่าใช้จ่ายในการปลุกสร้างเรือนหอจำนวนมากเพราะต้องปลุกเรือนหอให้กับลูกชายทุกคน ทำให้พ่อแม่ต้องกู้ยืมด้วยเหตุผลดังกล่าว เพราะ “หลังจากบวชแล้วก็ต้องแต่งงาน สึกออกมาแล้วก็ว่าเป็นคนสมบูรณ์แล้ว สามารถมีครอบครัวเองได้แล้ว ขอบใครอะไรก็บอกพ่อแม่ให้ไปขอ ถ้าไม่มีเงิน ถ้าไม่ขอก็พาหนีไป เราจะได้ไม่ต้องไปตบไปแต่งใช้เงินเยอะ แล้วก็จะพาหนียังงี้ ส่งตัวแล้วยังงี้ก็ตาม ก็ยังต้องปลุกเรือนหอ...”

ภาระหนี้สินจากการกู้ยืมเงินเพื่อมาปลุกสร้างเรือนหอให้ลูกนี้ จะตกอยู่กับครัวเรือนของพ่อแม่และลูก ๆ ที่ยังไม่ได้ออกรเรือนที่จะต้องรับผิดชอบในการใช้คืน และในที่สุดหนี้สินดังกล่าวก็ตกอยู่กับลูกชายคนเล็กซึ่งถูกเลือกให้เป็นผู้ดูแลพ่อแม่โดยไม่ต้องออกรเรือนหลังแต่งงาน โดยลูกชายคนเล็กจะได้รับมรดกที่ดินมากกว่าพี่น้องคนอื่น ๆ อีก 1 เท่า จากที่ดินที่เรียกว่า “นาพ่อ” ตามหลักเกณฑ์ของชุมชนในการแบ่งมรดกที่ดิน บางครัวเรือนที่พ่อแม่ไม่สามารถรับภาระหนี้สินไว้โดยลำพังได้ก็จะแบ่งภาระหนี้ให้กับครัวเรือนของลูก ๆ ดังนั้น บางครัวเรือน

อาจเริ่มต้นครอบครัวพร้อมกับภรรยาคนนี้สิน “คนแก่เขาจะใช้ยังไ้ แก่ก็อ้าง แบ่งคนละหมื่น สองหมื่น ‘อ้าว ! เอานาไป แบ่งนาไปแล้วเดี่ยวทำใช้หนี้แทนทีนะ’ เขาใช้อย่างนั้น แบบมรดก ตกทอดตามมาอย่างเนี่ย นี่แยกออกมาก็ได้ตามมา ได้มาเกือบ 20,000 เขาก็ให้นามา ไม่ใช่เขาไม่ได้ให้”

ความสามารถในการใช้หนี้สินนี้ จะขึ้นอยู่กับความสามารถในการผลิตและปริมาณผลผลิตของครัวเรือน หากครัวเรือนใดมีความสามารถในการผลิตที่หลากหลายและได้ผลผลิตดีก็สามารถที่จะทยอยชดใช้หนี้ได้จนหมด แต่หากครัวเรือนใดไม่สามารถชดใช้หนี้ได้ก็จะยกที่นาให้เพื่อล้างหนี้ เพราะที่ดินไม่มีมูลค่าและความสำคัญเช่นในปัจจุบัน เพราะที่ดินยังมีจำนวนมากและยังพอบุกเบิกได้ รวมทั้งการผลิตก็น้อยได้ผล การยกที่นาให้เป็นของเจ้าหนี้ซึ่งเป็นนายทุนท้องถิ่น จึงเป็นทางออกที่ครัวเรือนจะหลุดพ้นจากภาวะหนี้สินซึ่งชุมชนถือว่าเป็นภาวะที่ทุกข์ยาก แม้ว่าชุมชนจะเห็นว่าการกู้ยืม “เป็นลักษณะของการช่วยเหลือกันเป็นส่วนใหญ่ พอเยี่ยมกันไปสะสมกันมากๆ คล้ายๆว่าจะไม่มีปัญญา ก็เหมือนกับยกนาให้กัน เหมือนซื้อนาถูกๆ กันไป มีนาก็เอา โรงเจ็กนี้เขาเกิดมีที่เยอะขึ้น ตรงนี้ก็มีส่วน...”

โรงเจ็ก หรือนายทุนท้องถิ่นนี้ได้แก่ชาวจีนที่อพยพมาอยู่ในชุมชนเมื่อราว 80 ปีที่แล้ว เริ่มสะสมทุนด้วยการเป็นแรงงานรับจ้างทำไร่ เมื่อมีทุนมากขึ้นก็เข้าสู่อการค้าขายที่ชุมชนเรียกว่า “หาบแลก” โดยชาวจีนจะนำสินค้า เช่น กะปิ น้ำปลา เต้าเจี้ยว ปลาทุ ปูเค็ม ผัก เป็นต้น ใส่หาบเดินขายไปทั่วทั้งชุมชนคลองขาวและชุมชนใกล้เคียง สาเหตุที่การหาบแลกเกิดขึ้นและทำให้นายทุนชาวจีนสะสมทุนได้เพราะชุมชนคลองขาวเป็นชุมชนขนาดใหญ่มีผู้คนจำนวนมากมาตั้งแต่ออดีต รวมทั้งภาวะที่ไม่สามารถหาอยู่หากินจากธรรมชาติได้พอเพียงเนื่องจากภาวะความแห้งแล้ง ทำให้ต้องพึ่งพิงปัจจัยในการดำรงชีพจากการแลกเปลี่ยน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหาร ชาวบ้านจะนำข้าวเปลือกจากทุ่งฉางมาแลกเปลี่ยนกับสิ่งของที่ต้องการจากหาบแลกของชาวจีน แม้ว่าจะมีการเพาะปลูกพืชที่เป็นอาหารบ้าง “แต่มันก็เป็นบางคนนะบางบ้านนะ เหมือนกับว่าเขาไปอยู่ไร่อยู่นา แล้วเขาก็ปลูกที่นั่น เขาปลูกกินเขาก็มี ที่ไหนไม่ปลูกก็ต้องมาหากินกันอย่างงี้แหละ ก็มีเขามาขายกันอย่างงี้แล้วนี่ก็ซื้อของเขา ... แบบว่า เต้าเจี้ยวก็ดีสิ ข้าวเหนียวหนึ่งกะปาท เขาก็ซื้อ ถ้าเต้าเจี้ยว 50 สตางค์ ฉัณยังทันนะ 50 สตางค์ 20 สตางค์ ปลาทุหนึ่งเซ่งหนึ่งตัวเท่าเนี่ย เซ่งละ 50 สตางค์ ... “

ชาวจีนจะนำข้าวเปลือกที่ชาวบ้านนำมาแลกนี้ ไปซัอมหรือสีมือแล้วนำไปขายยังชุมชนตลาดซึ่งอยู่ห่างออกไปราว 9 กิโลเมตร แล้วนำเงินที่ได้จากการขายข้าวสารซื้อสินค้ากลับ

มาขายยังชุมชน ในระยะต่อมาได้นำทุนที่สะสมได้ไปตั้งร้านค้าของชำขึ้นในชุมชน ขายสินค้าหลากหลายชนิดมากขึ้น ในระยะนี้ชาวบ้านยังสามารถนำข้าวเปลือกมาแลกเปลี่ยนกับสินค้าได้ และหากไม่มีข้าวเปลือกก็สามารถนำสินค้าไปบริโภคก่อน และใช้คืนต้นข้าวบวดอกข้าวเมื่อถึงฤดูกาลเก็บต่อไป ในระยะนี้นายทุนท้องถิ่นสามารถสะสมทุนได้มากขึ้นจากกำไรที่ได้จากการนำข้าวเปลือกที่ชาวบ้านนำมาแลกสินค้าไปขายยังโรงสีในเมือง พร้อม ๆ กับการให้ชาวบ้านกู้ยืมเงิน ดังนั้น ในระยะนี้ นอกจากนายทุนจะได้รับส่วนเกินในรูปของกำไรที่ได้จากการขายสินค้าแล้ว ยังได้รับส่วนเกินในรูปดอกเบี้ย และกลายเป็นเจ้าของที่ดินจากกรณีที่ครัวเรือนที่กู้ยืมเงินแต่ไม่สามารถใช้คืนเงินกู้ได้ก็จะยกที่นาให้เพื่อล้างหนี้ ดังที่ผู้นำของชุมชนคนหนึ่งได้เล่าถึงกระบวนการสะสมทุนของนายทุนท้องถิ่นเอาไว้ในคำสัมภาษณ์ตอนหนึ่งว่า “กำไรดีครับ ขายของไปหลาย ๆ บ้าน แล้วบางทีชาวนาเนี่ยก็อย่างว่าแหละ ก็ได้เฉพาะข้าวเวลาว่างก็ทำถ่านบ้างอะไรบ้าง บางทีช่วงนั้นใครไม่มีก็ต้องไปโรงเจ็กเนี่ยแหละ ไปขอยืมเงินกู้เงินอะไรเนี่ย ... สามารถเอาเงินเนี่ยออกกู้ได้ ก็เรียกว่าเขารวยเร็ว แล้วก็ยกตัวอย่างได้เลยว่าการหาบแลกของเขานะส่งลูกไปเรียนกรุงเทพได้ ลูกเขาเดี๋ยวนี้ก็ปลดเกษียณแล้ว เป็นถึงรองปลัดกรุงเทพมหานคร ถือว่าการหาบแลกเนี่ยส่งผลไปถึงการศึกษาของลูกได้” จนถึงปัจจุบัน นายทุนชาวจีนหลายรายยังคงฐานะของการเป็นนายทุนท้องถิ่น ที่มีบทบาททั้งในฐานะที่เป็นแหล่งเงินกู้ของชุมชน รวมทั้งการเป็นนายทุนในธุรกิจทอผ้า เป็นพ่อค้ารับซื้อข้าวจากชุมชน โดยมีฉางรับซื้อข้าวขนาดใหญ่และเป็นเจ้าของที่นาให้เช่าอีกด้วย

นอกจากนี้ยังมี “นายทุนชาวบ้าน” ซึ่งเป็นชาวบ้านจำนวนหนึ่งที่ใช้กระบวนการสะสมทุนคล้ายกับนายทุนชาวจีน คือ สะสมทุนจากการนำสินค้าจากชุมชนเครือข่าย เช่น มะพร้าวมาแลกกับข้าวเปลือกของชาวบ้าน และสะสมทุนจากกำไรที่ได้จากการนำข้าวเปลือกไปขายในเมือง รวมทั้งการให้กู้เงินและรับใช้คืนด้วยข้าวเปลือกบวดอกข้าวเมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยว

4) การแสวงหาความพอเพียงด้วยการเข้าไปสัมพันธ์กับภายนอกในมิติการแลกเปลี่ยน

ความพอเพียงของชุมชนคลองขาวในอดีต ยังเกิดจากการเข้าไปสัมพันธ์กับภายนอกในมิติของการแลกเปลี่ยน ซึ่งจะมีทั้งการแลกเปลี่ยนกับชุมชนใกล้เคียง การแลกเปลี่ยนกับชุมชนเครือข่าย และแลกเปลี่ยนกับชุมชนตลาด

การแลกเปลี่ยนกับชุมชนใกล้เคียง ซึ่งได้แก่ชุมชนรายรอบที่สามารถเดินเท้าถึงกันภายใน 1 วัน เนื่องจากชุมชนใกล้เคียงเองก็ไม่มีควมพอเพียงในตนเอง เนื่องจากข้อกำหนดของสภาพทางภูมิศาสตร์เช่นเดียวกัน ทำให้บางชุมชนเป็นชุมชนที่เพาะปลูกได้ดีเฉพาะพืชไร่ เช่น พริก หอม กระเทียม ยาสูบ เป็นต้น แต่ปลูกข้าวไม่ได้ผล ชุมชนเหล่านั้นต้องหาหรือใช้เกวียนบรรทุกผลผลิตของตนเองเพื่อไปแลกเปลี่ยนผลผลิตต่างๆ ที่ตนเองไม่สามารถผลิตได้กับชุมชนอื่น ซึ่งผลผลิตจากชุมชนคลองขาวที่ชุมชนใกล้เคียงต้องการคือข้าว ฝ้าย และน้ำตาลจากตาลโตนด ในขณะที่ชุมชนคลองขาวเองก็ต้องการ พริก หอม กระเทียม ฝ้าย เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ชุมชนคลองขาวไม่สามารถผลิตได้ “ทำนา ก็พอกินแล้วก็ใช้ข้าวแลกทางไร่เขาเอาถั่วมาขาย เอาหัวหอมหัวกระเทียม เราก็ซื้อเก็บไว้ให้พอปี เดือน 6 เตรียมข้าวของที่จะซื้อไว้ทำนา เราก็ซื้อสำรองไว้เลย พริกมันอะไรมัน เขาไม่มีตลาดนัด เราไปตลาดเราก็ซื้อเครื่องมาให้พร้อม ที่นี้ทำนา ก็ไม่ต้องไปซื้อ ...” ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนคลองขาวและชุมชนใกล้เคียงจึงเป็นไปลักษณะของการพึ่งพิงความพอเพียงซึ่งกันและกัน หากภาวะการผลิตได้ผลผลิตเพียงพอที่จะแลกเปลี่ยน แต่ละครัวเรือนจะประมาณการความต้องการปัจจัยในการดำรงชีพที่ต้องแลกเปลี่ยนกับชุมชนใกล้เคียง และแลกเปลี่ยนผลผลิตเอาไว้ในปริมาณที่เพียงพอแก่การบริโภคตลอดทั้งปี เพราะลักษณะของการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนกับชุมชนใกล้เคียงนั้นจะเกิดขึ้นเป็นครั้งคราวไม่ใช่การ “ติดตลาด” ที่มีสถานที่และเปิดโอกาสให้ชุมชนแลกเปลี่ยนกันได้ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแลกเปลี่ยนระหว่างฤดูกาลผลิตซึ่งจะมีน้อยมาก เนื่องจากต่างฝ่ายต่างต้องเพาะปลูกและดูแลไร่นาของตนเอง รวมทั้งเส้นทางการคมนาคมก็ไม่สะดวก เพราะในอดีตเส้นทางติดต่อไปมาหาสู่กันระหว่างชุมชนใกล้เคียง คือ การเทียมเกวียนหรือเดินเท้า “ลัดทุ่ง” มาหากัน ซึ่งจะทำให้ไม่ได้ในช่วงฤดูกาลเพาะปลูก

นอกจากนี้ยังมีการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนกับชุมชนเครือข่าย ซึ่งอยู่ห่างไกลออกไป แต่มีความสัมพันธ์กับชุมชนคลองขาวในฐานะเครือข่ายชุมชนดังกล่าว ได้แก่ ชุมชนชาวสวน และชุมชนชาวประมงในจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งเป็นชุมชนที่เกิดจากการอพยพไปหาแหล่งทำกินใหม่ของคนจากชุมชนคลองขาว ภาวะความแห้งแล้งและความขาดแคลนของชุมชนคลองขาวในอดีตได้ผลักดันให้คนกลุ่มหนึ่งที่มี “ใจนักเลง” อพยพออกจากชุมชน ล่องเรือไปตามแม่น้ำแม่กลอง เมื่อพบที่ใดที่จะปักหลักตั้งชุมชนและมีแหล่งทำมาหากินก็จะอพยพขึ้นฝั่ง คนกลุ่มหนึ่งอพยพขึ้นไปในพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การทำสวนและได้ปลูกมะพร้าวเป็นหลัก ในขณะที่คนอีกกลุ่มหนึ่งขึ้นฝั่งในพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การทำประมง ความต้องการของชุมชนเครือข่ายในเรื่องข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักแต่ไม่สามารถเพาะปลูกเองได้เพราะข้อกำหนดทาง

ภูมิศาสตร์ ในขณะที่ชุมชนคลองขาวเองก็ต้องการมะพร้าวและอาหารทะเล เช่น ปลาทุ ปลาเค็มจากชุมชนเครือข่ายเช่นเดียว ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนคลองขาวกับชุมชนเครือข่าย จึงเป็นไปในลักษณะที่พึ่งพาความพอเพียงซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนซึ่งมีเครือข่ายความสัมพันธ์ด้วยระบบเครือญาติที่มีมาแต่เดิม

“เอาน้ำแม่กลองเป็นเกณฑ์ ก็ตั้งแต่ท่ามะกา มาท่าม่วง ท่าเรือ ท่าทั้งนั้นแหละ ไปออกโน้น ปากน้ำสมุทรสงครามโน้น ฉะนั้นญาติผมจะเยอะเลยตรงปากน้ำ บางกระเจ้า ดอนหอยหลอด คือ ไปหาที่ทำกินกัน พายเรือไปหากินตามยถากรรม ขึ้นเรือที่ไหนก็ไปทำกินที่นั่น เขาทำสวน แล้วก็บางกลุ่มก็อยู่ชายทะเลก็ทำประมง พอถึงปีก็เอามะพร้าวใส่เรือมาหมากบ้าง เมื่อก่อนคนกินหมากทุกบ้าน น้ำตาลมะพร้าวบ้าง แล้วก็ปลาเค็ม ปลาทะเล ก็เอามาขึ้นที่วัดชัยชุมพล ... ตรงนั้นก็เป็นที่พักจอดเรือ พี่น้องก็ส่งข่าวมาบอกทางบ้านผมให้เอาเกวียนไปรับของที่เรือ ก็เอาของใส่เกวียนมา ก็เอาของนั้นแลกข้าว เอาไปกินที่สมุทรสงคราม ...”

ลักษณะการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนคลองขาวกับชุมชนเครือข่าย ยังคงเป็นการแลกเปลี่ยนระหว่างผลผลิตกับผลผลิต แต่ผู้แลกเปลี่ยนกันไม่ได้เป็นครัวเรือนต่อครัวเรือนเช่นการแลกเปลี่ยนกับชุมชนเครือข่าย แต่เป็นการแลกเปลี่ยนผ่านชาวบ้านซึ่งเป็นคนกลางที่เป็นญาติพี่น้องกับผู้หล่อเรือนำผลผลิตจากชุมชนเครือข่ายมาแลกเปลี่ยน ชาวบ้านซึ่งเป็นคนกลางนี้จะนำเกวียนไปบรรทุกผลผลิตตามวันเวลาและสถานที่ที่นัดหมาย คือบริเวณที่เป็นชุมชนท่าเรือที่ชาวบ้านจากชุมชนเครือข่ายนำผลผลิตมาขึ้นฝั่ง หลังจากนั้น ชาวบ้านจากชุมชนคลองขาวซึ่งเป็นคนกลางเหล่านี้ จะนำผลผลิตกลับมาแลกเปลี่ยนกับข้าวเปลือกของชาวบ้านในชุมชนคลองขาว โดยมีหลักเกณฑ์ในการแลกเปลี่ยน คือ การคำนวณมูลค่าของผลผลิตเป็นเงินก่อนที่จะนำมาแลกเปลี่ยนกัน ก่อนที่หลักเกณฑ์ในการแลกเปลี่ยนจะเปลี่ยนแปลงไปเป็นการแลกเปลี่ยนผ่านเงินตราเป็นสื่อกลาง

นอกจากนี้ ยังมีการแลกเปลี่ยนอีกลักษณะหนึ่งเป็น **การแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนกับชุมชนตลาด** ซึ่งตัวอยู่ในตัวอำเภอซึ่งอยู่ห่างออกไปราว 11 กิโลเมตร และชุมชนตลาดในตัวจังหวัดซึ่งอยู่ห่างออกไปราว 9 กิโลเมตร ในภาวะปกติชาวบ้านจะนำข้าวจากทุ่งมาตำด้วยครกไม้ขนาดใหญ่หรือสีด้วยสีมือ แล้วจะคัดข้าวสารที่เม็ดหักไว้กินเอง ส่วนข้าวสารดีเม็ดเต็มนั้นก็หอบไปขายยังชุมชนตลาด ซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มมูลค่าของผลผลิตก่อนที่จะนำไปแลกเปลี่ยนกับร้านค้าที่ตั้งอยู่ในชุมชนตลาด ในภาวะวิกฤตที่ผลผลิตข้าวของครัวเรือน

ไม่ได้ผลหรือไม่เพียงพอ ชาวบ้านจะไปแลกข้าวเปลือกจากวัดที่มีชาวบ้านนำมาทำบุญในพิธี “ห้อยพรรษา” ซึ่งวัดจะขายให้กับครัวเรือนที่ขาดแคลนในราคาถูกเพื่อนำไปบริโภคเองและสื เป็นข้าวสารแล้วหาบไปขายยังร้านค้าในชุมชนตลาด

ร้านค้านี้จะรับซื้อข้าวสารจากชุมชนและจำหน่ายสินค้าต่าง ๆ ด้วย สิ่งของที่ ชุมชนต้องการจากร้านค้าในชุมชนตลาด เป็นสินค้าจากโรงงานอุตสาหกรรมและเป็นสินค้าที่ ไม่สามารถแลกเปลี่ยนกับชุมชนใกล้เคียงและชุมชนเครือข่ายได้ เช่น น้ำมันหมู ได้ เสื้อผ้า สำหรับใส่ไปทำบุญหรืองานประเพณี เส้นด้ายสำเร็จรูปเพื่อนำมาทอผ้า เป็นต้น โดยชุมชน จะแลกข้าวสารกับสิ่งของดังกล่าวและ/หรือแลกเปลี่ยนเป็นเงินก็ได้ และทักษะในการค้าขายแลกเปลี่ยนนี้เป็นทักษะที่สำคัญของชุมชนคลองขาวจนถึงปัจจุบัน

การดำรงอยู่ของชุมชนในอดีต นอกจากวิถีชีวิตหลักทางเศรษฐกิจคือการทำนาแล้ว ชุมชนยังต้องสร้างความพอเพียงจากการผลิตที่หลากหลาย รวมทั้งการได้รับความพอ เพียงจากการพึ่งพิงธรรมชาติซึ่งเป็นต้นทุนที่ชุมชนไม่ต้องลงทุน นอกจากนี้ความพอเพียงอีก ด้านหนึ่งยังมาจากระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชน ทั้งในลักษณะของการช่วยเหลือแบ่งปัน และแลกเปลี่ยนระหว่างครัวเรือนในชุมชนรวมทั้งการรับจ้างแรงงาน หรือแม้แต่การกู้ยืมจาก นายทุนท้องถิ่นในภาวะวิกฤต หรือแม้แต่การเข้าไปสัมพันธ์กับภายนอกในมิติของการแลกเปลี่ยน แต่ระดับการบริโภคก็ยังจำกัดอยู่แค่การมีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ ดังนั้น ความพอเพียงของชุมชนในอดีต ยังเกิดจากที่แต่ละครัวเรือนต้องจำกัดระดับการบริโภคของตนเอง ให้เท่ากับระดับความสามารถในการผลิต “เมื่อก่อนสุขกว่า ปลาแป้นตัวกินหัวแกง เลี้ยงลูกมา อดอดยาก ขนมนิไม่ได้กิน กินแต่ข้าวอย่างเดียว สมัยนี้อะไรมา แดงโม ละมุด น้อยหน้า เมื่อก่อน อดอดยาก ใช้เงินอย่างกะ 5 บาท ใช้ได้ 2 วัน”

ทุนชุมชนกับการดำรงอยู่ของชุมชนก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

อย่างไรก็ตาม ผลผลิตข้าวก็ยังเป็นตัวกำหนดระดับความพอเพียงของชุมชน ใน ภาวะที่การปลูกข้าวได้ผลดี ชาวนาจะแบ่งสรรผลผลิตข้าวออกเป็น 4 ส่วน คือ

ส่วนแรก คือส่วนที่จะต้องเก็บไว้บริโภคให้พอเพียงตลอดปี รวมทั้งการสำรองไว้เพื่อ สร้างหลักประกันของความมั่นคงด้านอาหารจนกว่าจะได้ข้าวจากฤดูกาลใหม่ ทั้งนี้เพราะ ผลผลิตข้าวในอดีตมักไม่แน่นอน ซึ่งแต่ละครัวเรือนนอกจากจะต้องสำรองข้าวเอาไว้สำหรับครัว เรือนของตนเองแล้วยังต้องสำรองไว้เผื่อครัวเรือนของเครือญาติอีกด้วย

ส่วนที่สอง คือส่วนที่จะเก็บไว้เป็นพันธุ์ข้าวสำหรับการเพาะปลูกในฤดูกาลต่อไป

ส่วนที่สาม คือ ส่วนที่นำไปทำบุญในประเพณี “ห้อยพรรษา” หลังฤดูเก็บเกี่ยว ชาวบ้านจะนำข้าวเปลือกไปทำบุญที่วัดด้วยความศรัทธา เพื่อให้วัดมีทุนที่จะนำไปสร้างและบูรณะศาสนสถาน ซึ่งในท้ายที่สุดแล้วก็จะประโยชน์ต่อวัดและชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครวัเรียนที่ประสบกับภาวะวิกฤตจากการปลูกข้าวที่ไม่ได้ผล ก็จะมาขอยืมหรือซื้อข้าวเปลือกจากวัด ซึ่งวัดจะขายให้ในราคาถูก ครวัเรียนดังกล่าวจะนำข้าวไปซ้อมหรือสีด้วยมือเป็นข้าวสาร ข้าวสารเม็ดหักจะเก็บไว้บริโภคเอง ส่วนข้าวสารเม็ดสวยจะนำไปขายที่ชุมชนใกล้เคียงหรือชุมชนตลาด เพื่อแลกเปลี่ยนเป็นเงินหรือแลกเปลี่ยนกับปัจจัยในการดำรงชีพอื่น ๆ

ส่วนที่สี่ คือ ส่วนที่นำไปแลกเปลี่ยนกับปัจจัยในการยังชีพอื่น ๆ โดยชาวบ้านจะต้องนำข้าวเปลือกไปแลกกับสิ่งของเพื่อมาทำเป็นอาหารหรือขนมสำหรับใส่บาตรพระในตอนเช้าของวันศุกร์ ซึ่งชุมชนเรียกว่า “การตักบาตรข้าวใหม่” เสียก่อน จึงจะสามารถนำไปแลกเปลี่ยนได้ ตามความเชื่อของชุมชน

อย่างไรก็ตาม การปลูกข้าวของชุมชนคลองขาวในอดีตมักไม่ได้ผลและประสบกับภาวะขาดแคลนอยู่เสมอ ทำให้ชุมชนต้องแสวงหาความพอเพียงด้วยแนวทางที่หลากหลายทางออกของชุมชนต่อปัญหาความไม่พอเพียงหรือภาวะวิกฤติ อันเนื่องมาจากข้อกำหนดทางธรรมชาติและข้อจำกัดในการผลิต เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นได้เป็นอย่างดีถึงทุนที่มีอยู่ในชุมชนหมู่บ้านในอดีต ซึ่งแต่ละชุมชนอาจมีแนวทางในการแสวงหาความพอเพียงที่แตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับทุนที่มีอยู่ในชุมชนนั้น ๆ

ที่ดิน ซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญของชุมชนเกษตรกรรม ในระยะเวลาเมื่อราว 60 ปีที่แล้ว ชุมชนยังสามารถบุกเบิกที่ดินทำกินได้ ทำให้ไม่มีปัญหาหรือแรงกดดันอันเนื่องมาจากความหนาแน่นของประชากร หรือความไม่เหมาะสมระหว่างสัดส่วนของประชากรต่อพื้นที่ทำกิน แม้ว่าชุมชนคลองขาวจะเป็นชุมชนขนาดใหญ่มาตั้งแต่ในอดีต ในขณะที่เดียวกัน การบุกเบิกที่ดินก็เป็นแนวทางในการผ่อนคลายข้อจำกัดในระบบการผลิตของชุมชนที่ต้องขึ้นอยู่กับภาวะทางธรรมชาติลงได้บ้าง เพราะหากครวัเรียนใดมีพื้นที่เพาะปลูกที่ไม่สามารถสร้างความพอเพียงได้ ไม่ว่าจะเป็นขนาดของพื้นที่หรือลักษณะของพื้นที่ไม่สอดคล้องกับเงื่อนไขของธรรมชาติก็จะบุกเบิกที่ดินออกไป ซึ่งการบุกเบิกที่ดินในช่วงเวลานี้ เป็นไปเพียงเพื่อให้ได้ผลผลิตข้าวที่พอเพียงและเพื่อเป็นการหาแหล่งทำกินไว้ให้กับลูกหลานเท่านั้น นอกจากนี้ **ความอุดมสมบูรณ์ของที่ดิน** ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่ง ซึ่งเป็นต้นทุนทางธรรมชาติที่เอื้อต่อการ

ผลิตของชุมชน และเป็นต้นทุนในการผลิตที่ได้มาโดยไม่ต้องลงทุนซื้อหามาด้วยเงินตรา การทำนาในอดีตไม่ต้องใส่ปุ๋ยไม่ต้องใช้สารเคมีใด ๆ แต่ใช้กระบวนการ วิธีการ และหลักการทางธรรมชาติ นอกจากนี้ **ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ** ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชนในอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ป่าไม้ ซึ่งเป็นทั้งแหล่งอาหาร เป็นแหล่งวัตถุดิบที่นำมาทำเป็นเครื่องมือในการผลิตนานาชนิดดังที่ได้กล่าวถึงแล้วข้างต้น รวมทั้งเป็นแหล่งผลผลิตที่สามารถนำมาขายเพื่อชดเชยความไม่พอเพียงเนื่องจากการทำนาซึ่งมักไม่ประสบกับภาวะแห้งแล้งอยู่เสมอ

นอกจากนี้ ความพอเพียงอีกด้านหนึ่งยังมาจาก **ฐานความรู้ในการผลิตที่หลากหลาย** ที่สั่งสมและสืบทอดกันมา ฐานความรู้ในการผลิตของชุมชนได้ให้ทั้งผลผลิตที่จำเป็นแก่การดำรงชีพและที่สามารถนำไปแลกเปลี่ยนเพื่อให้เกิดความพอเพียงอื่น ๆ จากกรณีดังกล่าว ยังสะท้อนให้เห็นว่าความพอเพียงชุมชนคลองขาวในอดีต ยังเกิดจากการเข้าไป **สัมพันธ์ในมิติการแลกเปลี่ยนกับภายนอกมาตั้งแต่ยุคก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย** ในขณะที่ **ระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชน** ก็เป็นอีกกลไกหนึ่งที่ทำให้มีการเกื้อกูล ช่วยเหลือและแบ่งปันกัน ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นเงื่อนไขและปัจจัยที่ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ทั้งในภาวะปกติหรือแม้ในภาวะขาดแคลนและภาวะวิกฤต

บทที่ 3

การเปลี่ยนแปลงของชุมชน ภายใต้กระบวนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย

แม้ว่ารัฐจะลงทุนอย่างมหาศาลในด้านโครงสร้างพื้นฐาน แต่การพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยไม่อาจเกิดขึ้นได้เลย หากโครงสร้างทางค่านิยม ความเชื่อ และแบบแผนพฤติกรรมของชุมชนและพลเมืองยังไม่เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่สอดคล้องกับเป้าหมายของการพัฒนาที่มุ่งเน้นการสร้างส่วนเกิน(surplus) ความต้องการงบประมาณจำนวนมหาศาลเพื่อการปฏิรูปโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศจากเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม ภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ได้นำมาสู่การลงทุนทางด้านโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการผลิตภาคเกษตรกรรม และกลไกต่าง ๆ ที่รัฐจูงใจให้ชุมชนเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การเพิ่มขนาดส่วนเกินของภาคเกษตรกรรม

การพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยกับการเปลี่ยนแปลงเป้าหมายในการผลิตของชุมชน

แนวคิดการพัฒนาดังกล่าว ได้นำการเปลี่ยนแปลงมาสู่ชุมชนคลองขาวเมื่อ 30 ปีที่ผ่านมาหรือราวพ.ศ.2512 การเปลี่ยนแปลงในระยะแรกเกิดขึ้นเมื่อรัฐได้จัดสรรงบประมาณเพื่อขุดคลองส่งน้ำและสูบน้ำจากคลองในพื้นที่ตำบลใกล้เคียงมาให้ชุมชนคลองขาวได้เพาะปลูก ซึ่งในระยะนี้ชุมชนยังคงทำนาได้เพียงปีละครั้งเท่านั้น ในขณะที่ชุมชนในพื้นที่ใกล้เคียงซึ่งมีระบบคลองส่งน้ำชลประทานสามารถปลูกข้าวได้ถึง 2 ครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชุมชนหมู่บ้านใกล้เคียงในเขตพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลานี้การปลูกข้าวของชุมชนได้ผลผลิตดีขึ้น และชุมชนมีความพอเพียงมากขึ้น แต่ด้วยข้อจำกัดในเรื่องน้ำเพื่อการเพาะปลูก ทำให้เป้าหมายในการผลิตของชุมชนคลองขาวในช่วงเวลานี้ ถูกจำกัดไว้เพียงการผลิตเพื่อเพิ่มความพอเพียงเท่านั้น ในขณะที่แบบแผนการผลิตและวิธีการผลิตซึ่งยังคงเป็นการทำงานธรรมชาติ และความสัมพันธ์ในการผลิตที่ยังคงมีการช่วยเหลือแรงงานและการจ้างแรงงานที่มีอัตราที่เพิ่มขึ้นแต่เบาบางกว่าปัจจุบัน รวมทั้งยังคงมีการผลิตเพื่อการพึ่งตนเอง เช่น การทอผ้า และการทำน้ำตาล เป็นต้น แต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปคือระบบการแลกเปลี่ยนซึ่งนอกจากจะมีนายทุนท้องถิ่นทำหน้าที่เป็นคนกลางในการซื้อข้าวจากชุมชนอย่างแข็งขันแล้ว

ยังมีพ่อค้าและเจ้าของโรงสีจากภายนอกเข้ามาซื้อข้าวในชุมชน เนื่องจากมีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมจากเดิมซึ่งเป็นทางเกวียนมาเป็นทางลูกรัง ชุมชนไม่จำเป็นต้องหาบข้าวไปขายให้กับชุมชนเครือข่ายและชุมชนตลาดเช่นในอดีต

การเข้ามาซื้อข้าวของพ่อค้าจากภายนอก มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านการแลกเปลี่ยนที่เงินตรามีความสำคัญในฐานะสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนมากขึ้น ทั้งนี้เพราะพ่อค้าจากภายนอกนั้นเป็นพ่อค้าอาชีพและไม่ได้มีผลผลิตที่เป็นที่ต้องการของชุมชน ส่วนการแลกเปลี่ยนระหว่างพ่อค้า/นายทุนท้องถิ่นยังคงเป็นการแลกเปลี่ยนระหว่างกับผลผลิตและสิ่งของที่ชุมชนต้องการจากร้านขายสินค้าอุปโภคบริโภคซึ่งเป็นร้านค้าของพ่อค้า/นายทุนท้องถิ่น แต่เนื่องจากข้าวมีราคาสูงขึ้น ทำให้ชุมชนต้องการแลกเปลี่ยนข้าวกับเงินตรามากขึ้น ในขณะที่เดียวกันการได้มาซึ่งปัจจัยในการดำรงชีพก็ต้องใช้เงินมากขึ้น เพราะการลดลงของการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนกับชุมชนเครือข่ายเพราะต่างฝ่ายต่างมุ่งเน้นการผลิตเพื่อขาย ทำให้ชุมชนต้องพึ่งพิงปัจจัยในการดำรงชีพจากตลาดมากขึ้น ส่งผลให้ชุมชนให้ความสำคัญต่อการปลูกข้าวด้วยการปรับเปลี่ยนแบบแผนในการผลิต ในระยะต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของภาคเกษตรกรรมในระยะต่อมา ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเป้าหมายทางเศรษฐกิจของชุมชน

ปี พ.ศ. 2517 เมื่อมีการสร้างคลองชลประทานผ่านพื้นที่นาทางด้านทิศตะวันออกของชุมชน หรือที่ชุมชนเรียกว่า “นาทุ่ง” ซึ่งเป็นพื้นที่เพาะปลูกส่วนใหญ่ของชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง ส่วนพื้นที่เพาะปลูกทางด้านทิศตะวันตก ซึ่งชุมชนเรียกว่า “นาป่า” นั้นจะเป็นพื้นที่ที่อยู่นอกเขตชลประทาน จึงทำนาได้เพียงปีละครั้งเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ในช่วงระยะเวลา 29 ปีที่ผ่านมา วิถีชีวิตและระบบการผลิตหลักของชุมชนได้ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไป และในที่สุดก็เปลี่ยนจากการทำนาธรรมชาติไปสู่การทำนาแบบสำเร็จรูปที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน

เงื่อนไข ปัจจัย ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของแบบแผนจากการทำนาธรรมชาติไปสู่การทำนาแบบสำเร็จรูป และนัยที่มีต่อชุมชน

หลังการเข้ามาของคลองชลประทาน เป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิตหลักของชุมชน คือ การทำนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลงของเป้าหมายในการผลิต แม้วก่อนหน้านั้น ชุมชนจะมีความต้องการที่จะปลูกข้าวให้ได้มากขึ้นเช่นเดียวกับชุมชนหมู่บ้านที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง แต่ถูกจำกัดด้วยข้อจำกัดในเรื่องน้ำเพื่อการเพาะปลูก การ

เข้ามาของคลองชลประทานทำให้ชุมชนสามารถผลิตเพื่อเพิ่มขนาดส่วนเกิน (surplus) ของตนเองได้ด้วยการเพิ่มจำนวนฤดูกาลผลิต (crop) จากการทำนาปีละ 1 ครั้งเป็น 2 ครั้ง รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิตและวิธีการผลิตเช่นเดียวกับแนวทางของชุมชนหมู่บ้านทั่วไปในช่วงเวลานั้นในการสร้างส่วนเกินทางเศรษฐกิจของครัวเรือน

เงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนเข้าร่วมกับกระบวนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ด้วยการเพิ่มฤดูกาลการผลิตและการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิตและวิธีการผลิต นอกจากจะเกิดจากความต้องการในการเพิ่มระดับความพอเพียงของครัวเรือน เพราะผลผลิตข้าวยังคงเป็นตัวกำหนดระดับความพอเพียงของครัวเรือนแล้ว ยังเกิดจากการที่ขนาดการถือครองที่ดินต่อครัวเรือนลดลงด้วย วัฒนธรรมการแบ่งมรดกและการสูญเสียที่ดิน รวมทั้งการถูกจำกัดความพอเพียงอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ จากการบุกเบิกที่ดินและเช่าที่ดินจากชาวนาของนายทุนเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของพื้นที่นี้ คือ อ้อย การที่คนในชุมชนให้นายทุนเช่าพื้นที่ส่วนหนึ่งที่สภาพพื้นที่เดิมไม่เหมาะแก่การทำนาเพราะมีเนินดินและป่าละเมาะอยู่ตามหัวไร่ปลายนา เพราะชุมชนมีข้อจำกัดในเรื่องทุนและเครื่องมือไม่สามารถปรับพื้นที่ได้ ดังนั้น การให้นายทุนเช่าที่ดินโดยนายทุนจะเป็นผู้ลงทุนในการปรับพื้นที่เพื่อปลูกอ้อยเป็นเวลา 3 ปีเท่านั้น เนื่องจากอ้อยเป็นพืชที่ต้องการธาตุอาหารจากดินสูง การปลูกต่อเนื่องในพื้นที่เดิมเป็นเวลานานจะทำให้ต้นทุนด้านปัจจัยการผลิตสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปุ๋ย ดังนั้น นายทุนจึงเลือกที่จะเปลี่ยนพื้นที่เพาะปลูกไปเรื่อย ๆ เพราะต้นทุนในการบุกเบิกที่ดินหรือการเช่าที่ดินจะต่ำกว่าการลงทุนในด้านปัจจัยการผลิตและคุณภาพของผลผลิตก็ดีกว่า ทั้งนี้เงื่อนไขที่ทำให้ในระยเวลานั้นนายทุนสามารถเลือกแนวทางดังกล่าวได้เนื่องจากยังมีพื้นที่ว่างเปล่าที่สามารถจับจองได้หรือมีพื้นที่ที่ต้องการให้เช่าเช่นกรณีชุมชนคลองขาวในอดีตที่ต้องพึ่งพิงการบุกเบิกหรือปรับพื้นที่จากนายทุน เพราะหลังจากนั้นนายทุนก็จะคืนที่ดินให้กับชาวบ้านได้ทำนาต่อไป อย่างไรก็ตาม การบุกเบิกที่ดินเพื่อปลูกอ้อยทำให้ป่าและป่าละเมาะตามหัวไร่ปลายนาหมดไป ชุมชนจึงไม่สามารถพึ่งพิงอาหารจากธรรมชาติได้เช่นในอดีต ในขณะที่ผืนป่าที่อยู่ไกลออกไปซึ่งในอดีตชุมชนได้พึ่งพิงด้วยการตัดไม้และเผาถ่านเพื่อนำไปขายรวมทั้งการเข้าไปหาของป่า เช่น เห็ดโคนซึ่งมีราคาแพง พื้นที่ป่าดังกล่าวก็ถูกประกาศให้เป็นพื้นที่ของทหาร เป็นต้น ทำให้ชุมชนถูกจำกัดแนวทางในการสร้างความพอเพียงลงจากในอดีต ในขณะที่นัยของความพอเพียงในช่วงเวลานี้ก็เปลี่ยนไปจากอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แบบแผนในการดำเนินชีวิตที่ระดับการบริโภคสูงกว่าการยังชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาของลูก โดยหวังว่าการศึกษาในระบบโรงเรียนจะทำให้เกิดการเลื่อนชั้นทางสังคมของคนรุ่นลูกซึ่งเป็นแนวทางในการลงทุนทางสังคมของครัวเรือนโดยทั่วไปในชุมชนคลองขาว ในขณะที่

ขนาดของที่ดินที่จะแบ่งสรรเป็นมรดกให้แก่คนรุ่นลูกก็ลดลงจนไม่สามารถสร้างความพอเพียงได้เช่นคนรุ่นพ่อแม่

“ติดกับสมัยก่อนเยอะ ... แต่ก่อนลูกก็ไม่ต้องเรียนหนังสือ เดี่ยวนี้ต้องเรียน พออนุบาลก็ต้องเรียนแล้ว ก็เหมือนกับตัวเรา ความลำบากถึงได้เจ็บใจ มีลูกต้องให้เรียน ต้องให้เรียนตลอด ถึงได้ยอมให้ลูกไป... แต่ก่อนตัวเองก็อยากเรียน แต่พ่อแม่ไม่ส่งเสริม พ่อแม่ก็จ้องเมื่อไหร่จะจบ จะได้เลี้ยงควาย จบแค่ ป.4 ก็เลี้ยงวัวเลี้ยงควายกับไถนาช่วยเขา”

(ประเสริฐ บุญลือ)

ดังนั้น ด้วยเงื่อนไขทั้งทางด้านขนาดการถือครองที่ดินต่อครัวเรือนลดลง รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ ทำให้ชุมชนถูกจำกัดการความพอเพียงลงจากในอดีตที่ได้มาด้วยการพึ่งพิงธรรมชาติทั้งในด้านการบริโภคและการแลกเปลี่ยน รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงไปของนัยของความพอเพียงในช่วงเวลานี้ที่สูงกว่าการยังชีพที่ต้องแลกเปลี่ยนมาด้วยเงินตรา เช่น น้ำจากระบบประปาหมู่บ้าน ที่เข้ามาราว พ.ศ. .... เนื่องจากภาวะความแห้งแล้งและไม่มีแหล่งน้ำผิวดินดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้น้ำประปาเป็นสาธารณูปโภคที่สำคัญ เพราะแม้ว่าจะมีน้ำชลประทาน แต่ก็มีเพียงในฤดูกาลผลิตเท่านั้น นอกจากนี้ เส้นทางของคลองชลประทานที่อยู่นอกชุมชน ทำให้ชุมชนไม่สามารถพึ่งพิงน้ำจากคลองชลประทานได้แม้แต่เพื่อใช้เลี้ยงสัตว์ ดังนั้น น้ำจากคลองชลประทานจึงใช้ประโยชน์ที่จำกัดเฉพาะเพื่อการเพาะปลูกเท่านั้น นอกจากนี้ไฟฟ้ายังเป็นปัจจัยในการดำรงชีพที่เพิ่มขึ้นมาในระยะเวลาี้ ระบบไฟฟ้าของชุมชนในระยะแรกเป็นไฟฟ้าที่เกิดจากเครื่องกำเนิดไฟฟ้า ครัวเรือนที่เป็นสมาชิกจะได้รับอนุญาตให้ใช้ดวงไฟส่องสว่างเพียง 2 ดวงเท่านั้น ระยะเวลาให้บริการ ตั้งแต่เวลา 17 นาฬิกา ถึงเวลา 23 นาฬิกา นาฬิกา โดยจะต้องจ่ายค่าไฟฟ้าในอัตราที่กำหนด ครัวเรือนที่จะมีไฟฟ้าใช้ต้องเป็นครัวเรือนที่มีฐานะดี และครัวเรือนเหล่านี้ได้กลายเป็นสถานบันเชิงขนาดย่อมสำหรับเพื่อนบ้านในละแวกใกล้เคียงที่จะมาร่วมชมรายการโทรทัศน์ในตอนเย็น ก่อนที่ทุกครัวเรือนจะมีไฟฟ้าใช้ในปี พ.ศ. .... จากการขยายเขตพื้นที่ไฟฟ้าของการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค การเข้ามาของไฟฟ้าได้นำมาของความทันสมัยมาสู่ชุมชนและเปิดมิติการรับรู้ของชุมชนที่มีต่อโลกภายนอกมากขึ้น ความต้องการปัจจัยในการดำรงชีพที่ต้องแลกเปลี่ยนมาด้วยเงินตราเหล่านี้ เป็นเงื่อนไขและปัจจัยผลักดันให้ชุมชนเข้าร่วมในกระบวนการปลูกข้าวเพื่อขาย ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิตหลักของชุมชน นอกเหนือจากความต้องการที่จะหลุดพ้นจากภาวะที่ขาดแคลนและแร้นแค้น

การเปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิต ความสัมพันธ์ในการผลิต และทุน เพื่อการผลิต

การทำนา 2 ครั้งในระยะแรก ชาวบ้านยังคงเพาะปลูกด้วยการปักดำเช่นในอดีต ซึ่งต้องใช้เวลาในการเพาะปลูกมาก เริ่มตั้งแต่การเพาะต้นกล้า การเตรียมพื้นที่นา การปักดำ ซึ่งในระยะนี้ผลิตด้วยแรงงานคนเป็นสำคัญ การเพาะปลูกที่ล่าช้าจะทำให้การเก็บเกี่ยวล่าช้าออกไปด้วย ในขณะที่ในฤดูกาลผลิตระหว่างนาปีและนาปรังจะมีช่วงว่างเพียง 1 เดือนเท่านั้น ดังนั้น หากเพาะปลูกล่าช้าก็จะผลิตในฤดูกาลที่สองหรือนาปรังไม่ทันกับน้ำซึ่งจะปล่อยมาตามกำหนด ไม่ได้มีน้ำเพื่อเพาะปลูกได้ตลอดปี เพราะแม้ว่าจะมีน้ำจากคลองชลประทาน แต่ชุมชนก็ไม่ได้มีอำนาจในการควบคุมน้ำ/อำนาจในการตัดสินใจในการใช้น้ำ เพราะน้ำเป็นทรัพย์สินสาธารณะ (public property) ที่รัฐเป็นผู้มีอำนาจในการพิจารณาจัดสรรการใช้น้ำแก่พื้นที่เพาะปลูกของชุมชนทั่วภาคกลาง รวมทั้งพื้นที่อุตสาหกรรมและเขตเมือง

“จังหวัดกาญจนบุรีเป็นแหล่งน้ำก็จริง แต่เป็นจังหวัดที่ไม่ให้ใช้น้ำ หน้าแล้งปิดเลยนะครับ ตั้งแต่มีนาไปเนี่ยต้องปิด กุมภาดต้องปิด ปิดตั้งแต่ปลายธันวาคม ปลาย ๆ ธันวาคมปิด 2-3 เดือน เหนียวไปให้ทางอื่น จริง ๆ ถ้าเขาไม่ปิดนะชาวบ้านจะวางแผนได้เลย มีน้ำ เขาอาจจะเปลี่ยนจากอาชีพทำนาเป็นอาชีพอื่นได้ ...”

(พิสิษฐ์ คำอินทร์)

การทำนาโดยใช้น้ำจากคลองชลประทาน ทำให้ชุมชนเริ่มมีต้นทุนในการผลิตที่เพิ่มขึ้นจากในอดีตที่ชุมชนสามารถผันน้ำเข้านาได้เองในฤดูน้ำหลาก ซึ่งน้ำจากชุมชนหรือพื้นที่ที่สูงกว่าจะไหลบ่าลงมาและเข้าไปทั่วทุ่งนา แต่ในการสร้างคลองชลประทานซึ่งมีการสร้างคันดินขนาดใหญ่ขึ้นสองฝั่งของคลองชลประทาน เพื่อเป็นคันกั้นน้ำและใช้เป็นเส้นทางคมนาคมไปในเวลาเดียวกันนั้น ได้กั้นน้ำจากคลองชลประทานที่จะไหลบ่าเข้าที่นา ดังนั้น ชาวนาจึงต้องลงทุนและมีต้นทุนในการผลิตที่เพิ่มขึ้นในการซื้อเครื่องสูบน้ำและน้ำมันเชื้อเพลิง ในขณะที่ครัวเรือนที่ไม่มีเงินทุนพอที่จะซื้อเครื่องสูบน้ำก็จะใช้การจ้างเพื่อนบ้านที่มีเครื่องสูบน้ำให้สูบน้ำเข้านาของตนเอง

นอกจากนี้ การลงทุนในระยะต่อมาคือการลงทุนในการปรับที่นา ในอดีตหากครัวเรือนใดมีที่นาเป็นนาหลุ่มหรือนาหนองก็จะได้ผลผลิตดี แต่เมื่อมีคลองชลประทานกลับกลายเป็นสิ่งตรงกันข้าม ครัวเรือนที่มีนาหนองจะมีปัญหาในการผลิตทั้งในเรื่องปริมาณน้ำที่ไม่

เหมาะสมและปัญหาศัตรูของข้าว ซึ่งชาวนาจะแก้ไขปัญหาด้วยการซื้อดินมาถมให้สูงขึ้น เพราะฉะนั้น การปลูกข้าวจะไม่ได้ผล

ป่ากรอง : เหมือนกับนาที่ลุ่ม เขาก็ได้ข้าวมาก แต่ถ้าน้ำไม่ดีขาดทุนนะ ที่ดอนน้ำมันก็ไหลแห้งไป เดียวนี้ต้องซื้อดินถม ใครมีฝีมือมีเมียให้นาหนองไม่ยากได้นะ ต้องซื้อดินถม “มีงมีเมียเอานาหนองนะ” ลูกคนสุดท้ายต้องได้นาหนอง นี่เขาก็ได้นาหนอง น้ำท่วมหมด หอยเชอร์รี่กินหมด ตาย หอยมากอันตราย นาเงินเขาก็หว่าน นาลุ่มไม่รู้จะดูน้ำไปไหน...”

พิสิษฐ์ : ขณะนี้ต้องซื้อดินมาถม ถมมาหลาย ๆ ปี สมาชิกที่มากู้เงินนะ เพราะไม่เงินทำไม่ได้ หอยเชอร์รี่ น้ำมานี้พอมีดยอดข้าวก็กินหมด ดำนาปุ๊บ หันหลังให้หอยขึ้นเลย ... ช่วงนาปีมีปัญหาเยอะ เพราะไหนจะน้ำในคลองเยอะแล้วฝนก็ยังตกมา จมเป็นร้อย ๆ ไร่เลย จมไปเลย”

การที่ชุมชนไม่มีอำนาจในการควบคุมระบบการจัดสรรน้ำจากคลองชลประทาน ทำให้แต่ละครัวเรือนต้องแก้ไขปัญหาด้วยการปรับที่นาของตนเองให้สอดคล้องกับเงื่อนไขการผลิต รวมทั้งการวางแผนในการเพาะปลูกให้สอดคล้องกับระบบการจัดสรรน้ำของรัฐ เพราะฉะนั้น การเพาะปลูกของชุมชนอาจเสียหายจากการที่ไม่มีน้ำเพียงพอแก่การเพาะปลูกหรือความเสียหายจากการที่ต้นข้าวจมน้ำเพราะปริมาณน้ำที่มากเกินไป เนื่องจากการเพาะปลูกที่ไม่สอดคล้องกับกำหนดการของการผลิต ดังนั้น ทางออกของครัวเรือนส่วนหนึ่งที่มีเงินทุน และสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุน คือ การซื้อรถไถนาแบบเดินตาม ซึ่งนอกจากจะทำให้ปลูกข้าวได้มากขึ้นแล้วยังช่วยผ่อนแรงในการผลิตและลดระยะเวลาในการเพาะปลูกให้สั้นลง รวมทั้งสามารถวางแผนในการผลิตได้สอดคล้องกับเงื่อนไขในการผลิตคือระบบการจัดสรรน้ำของรัฐอีกด้วย

นอกจากนี้ แต่ละครัวเรือนยังต้องวางแผนการเพาะปลูกให้สอดคล้องหรือเป็นไปตามกำหนดการเพาะปลูกของชุมชนอีกด้วย เช่น การเพาะปลูกที่จะต้องทำในช่วงเวลาเดียวกัน ทั้งนี้เนื่องจากการจัดรูปของแปลงนาที่ไม่มีเส้นทางการคมนาคมเชื่อมต่อจากถนนสายกลางไปยังแปลงนาของแต่ละครัวเรือน การผ่านเข้าออกแปลงนาจึงต้องผ่านแปลงนาของเพื่อนบ้าน ซึ่งในอดีตไม่มีปัญหาเพราะใช้วัวควายไถนาซึ่งสามารถไล่เลาะไปตามคันนาได้ แต่เมื่อครัวเรือนส่วนหนึ่งเปลี่ยนมาใช้รถไถนาแบบเดินตาม ทำให้ระยะเวลาในการเพาะปลูกสั้นลง และเก็บ

เกี่ยวได้เร็วขึ้น ในขณะที่ครวัเรียนอีกส่วนหนึ่งยังใช้แรงงานสัตว์ ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาในการเพาะปลูกนานกว่าและเก็บเกี่ยวได้ช้ากว่า เพราะฉะนั้น ก็จะนำมาสู่ความขัดแย้งในเรื่องของเงื่อนไขของเวลาในการผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การผ่านเข้าออกแปลงนาซึ่งจะต้องเดินผ่านแปลงนาของเพื่อนบ้านนั้นจะทำได้ในช่วงที่เพ็งหว่านและต้นข้าวยังไม่งอกเท่านั้น หรือหากการเพาะปลูกล่าช้าก็จะเก็บเกี่ยวได้ช้ากว่าเพื่อนบ้าน ในขณะที่ครวัเรียนดังกล่าวยังอยู่ในระหว่างการเก็บเกี่ยว แต่ครวัเรียนอื่น ๆ ที่มีแปลงนาอยู่ติดกันจะรีบเผาตอซังข้าวเพื่อเตรียมปลูกข้าวนาปรังซึ่งมีช่วงว่างเพียง 1 เดือนเท่านั้น ดังนั้น หากการเพาะปลูกของครวัเรียนไม่เป็นไปตามกำหนดการเพาะปลูกของชุมชน ก็จะเกิดความขัดแย้งกันในเรื่องเงื่อนไขของระยะเวลาในการผลิต นอกจากนี้ หากครวัเรียนใดเพาะปลูกล่าช้าก็จะประสบปัญหาและความสูญเสียอันเนื่องมาจากสัตว์ที่จะมาทำลายหรือกัดกินต้นข้าวและรวงข้าวอีกด้วย

- ป้ามาลัย : เปลี่ยนเยอะ มาสมัยนี้เปลี่ยนเยอะ เกียวรถ พอจะไปเกี่ยวมือ มึงเสร็จแล้วกูยังไม่เสร็จ อ้าว ! เอารถไปอีกแล้ว
- ป้ากรอง : เกียวเองก็ไม่ได้ พอเรามัดแต่เกี่ยวไซ้ใหม่ เขาเก็บซังแล้ว
- วรรณ : ถ้าเราทำไม่ทันเขา เหลือเราจำวเดียว เดียวนมั้ง หนูมั้ง กินหมด เราก็เกี่ยวรถเหมือนเขา หนูนะสำคัญ
- ป้าถั่วเขียว : น้ำเขาปล่อยตามกำหนด ถ้าน้ำปล่อยมา เราไม่ทัน ก็ลำบากทุกอย่างแหละ หว่านก็หว่านพร้อมกัน

จากเงื่อนไขของระบบการจัดสรรน้ำของรัฐ และกำหนดการในการผลิตที่แต่ละครวัเรียนจะต้องผลิตในช่วงเวลาเดียวกัน จึงทำให้ครวัเรียนในรุ่นหลังต้องลงทุนในการซื้อรถไถนาแบบเดินตาม เงินทุนที่นำมาลงทุนในการซื้อรถไถนามาจากหลายแหล่งขึ้นอยู่กับสถานภาพทางเศรษฐกิจของครวัเรียน เช่น มาจากเงินทุนที่สะสมเอาไว้ มาจากการขายวัวควาย และการเข้าสู่แหล่งเงินทุนของรัฐ คือสหกรณ์การเกษตรที่ตั้งอยู่ในชุมชนและแหล่งทุนซึ่งเป็นนายทุนท้องถิ่นซึ่งเป็นแหล่งเงินทุนที่ชุมชนมีความคุ้นเคยที่จะไปใช้บริการหรือเข้าถึงง่ายกว่าแหล่งเงินทุนของรัฐ

ถาม : ตอนนั้นเป็นลูกค้า ธกส. เพราะอะไรคะ

ตอบ : ซื้อเครื่องจักร ซื้อรถไถเดินตาม เงินมันไม่พอ ก็เลยต้องกู้ ผ่อนได้ ปีนี้เราไม่พอ ปีหน้าเราก็ใช้ได้ ปีหน้าเราทำได้ เรา ก็มาผ่อนเขาก็ระยะยาว ก็สุดแต่กำลังของเรา

ถาม : ตอนนั้นตัดสินใจแล้วว่า จะเลิกใช้วัวว่าจ้างแกะ

ตอบ : ก็คงจะไม่หันกลับไป ถ้าหันกลับไปก็คงจะไม่ทัน มันก็เสีย ดายเหมือนกันแหละ แต่ถ้าใช้วัวมันจะไม่ทัน ถ้าทำไม่ทัน เขาก็จะปิดทาง ถ้านาเราไม่ทัน .

ในกรณีของครัวเรือนที่ไม่สามารถสะสมทุนหรือเข้าถึงแหล่งเงินทุนที่จะนำไปซื้อรถไถ ได้ ก็จะใช้การจ้างครัวเรือนที่มีรถไถหรือรถไถที่เข้ามารับจ้างเป็นอาชีพให้ไปไถนาของตนเอง และการช่วยเหลือแรงงานค่อย ๆ ลดลงและหมดไปในที่สุดเมื่อรถเกี่ยวข้าวเข้ามาเมื่อประมาณ 6 – 7 ปีที่ผ่านมา

นอกจากนี้ การที่ชุมชนคลองขาวได้รับการประกาศยกฐานะเป็นเทศบาลตำบล เมื่อปี พ.ศ. 2538 ทำให้องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นเข้ามาจัดระเบียบและดูแลชุมชนตามพระราชบัญญัติของเทศบาลตำบล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้านสิ่งแวดล้อมและอาชีวอนามัย ด้วยการ ออกระเบียบบางประการที่มีผลต่อแบบแผนการผลิตของชุมชน เช่น การห้ามเลี้ยงวัวไว้ได้ขุน บ้าน เพื่อไม่ให้ส่งกลิ่นรบกวนชุมชน รวมทั้งป้องกันไม่ให้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์แมลงและเชื้อโรค ห้ามไม่ให้วัวเข้าในเขตชุมชนเพื่อป้องกันฝุ่นละอองข้าวไม่ให้รบกวนบ้านเรือนที่ปลูกอยู่อย่าง ใกล้ชิดกัน เป็นต้น เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนหันมาใช้รถเกี่ยวสำเร็จรูปมากขึ้นและทุกครัวเรือนในปัจจุบัน

ถาม : ตอนที่คุณพิสิษฐ์เด็ก ๆ เนี่ย ยังได้เห็นการเอาแรงกันไหม ค่ะ

ตอบ : เห็น เพราะว่าดั้งเดิมก็ทำนา มา เขาเอาแรงกันก็ตั้งแต่ถอน กล้า ไถนา ... แต่เมื่อเครื่องจักรเข้า คูโบต้า ขึ้นแรกการ หายคือการไถนา การเอาแรงเนี่ยเริ่มหาย แต่ยังมีการเอา แรงเรื่องดำนา เกี่ยวข้าว ... ที่นี้มีเครื่องเกี่ยว การทำนาเร็ว มาก พอเครื่องเกี่ยวเข้ามาปุ๊บนี้ การเอาแรงเนี่ยหายไปเลย หายแบบเร็วมาก พอเกี่ยวเสร็จไปเลย ไปขายเลย ...”

นอกจากนี้ ค่าใช้จ่ายทางสังคม เป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้ครัวเรือนต้องเร่งสร้างส่วนเกิน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ค่านิยมของชุมชนในเรื่องการจัดงานประเพณี เช่น งานบวช ที่มีค่าใช้จ่ายมากกว่าในอดีตจะมีการเชิญแขกหรือมาร่วมงานและจัดเลี้ยงโต๊ะจีน ผู้ที่ไปร่วมงานจะมีการลงเงินเพื่อช่วยเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดงาน และครัวเรือนที่จัดงานจะจดบัญชีรายชื่อและจำนวนเงินผู้ที่ลงเงินช่วยงาน เมื่อครัวเรือนดังกล่าวจัดงานก็ต้องไปช่วยลงเงินในจำนวนที่มากกว่าได้รับ ซึ่งแตกต่างจากในอดีตที่วัดจะมีบทบาทในการกำหนดค่านิยมและรูปแบบพิธีกรรมที่เรียบง่าย ประหยัดเวลาและเงินทอง

- ป้ากรอง : แต่ก่อนก็ซื้อแต่ซื้อกับข้าว ผักก็ทอเอง ไม่มีค่าใช้จ่ายอะไร
- ป้ามาลัย : เดี่ยวนี้ก็ต้องจ่ายทุกวัน เมื่อก่อนไม่มีน้ำก็ไปหาบเอา น้ำก็ไปเอาที่สระ
- ป้ากรอง : ไฟก็ใช้ตะเกียง ไปไหนก็ใช้ได้ ไปกัน กับข้าวก็น้อยที่สุดแหละ
- ป้ามาลัย : เดี่ยวนี้เดือนนึง 4-5 พัน การ์ดหลายใบ ไหนจะตาย ไหนจะบวช บวชพระใส่ 20 บาทได้เหวอ การ์ดเชิญกินเลี้ยง
- ป้าถั่วเขียว : อย่างน้อยก็ร้อย เดี่ยวนี้ 200 ลงการ์ดโต๊ะจีน ไปร้อยก็ไม่ได้
- ลุงทวย : คนแต่ก่อนจะบวชลูก ก็จะต้องไปหาพระอุปัชชา ก่อนว่าท่านจะว่างวันไหน แต่คนเดี๋ยวนี้จะบวชลูกชาย ไปหาดนตรีก่อนเลย ไปถามแดนเซอร์ว่าจะว่างวันไหน จะบวชลูกชาย เพราะจะต้องมีกินเลี้ยง มีนักร้อง มีแดนเซอร์ ไม่งั้นบวชไม่ได้

การเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ในการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากการช่วยเหลือแรงงานเป็นการจ้างแรงงาน และการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตที่ใช้เครื่องจักรกลแทนแรงงานสัตว์ ในระยะนี้ นอกจากจะเกิดจากความจำเป็นของครัวเรือน ที่ต้องเร่งรีบเพาะปลูกให้สอดคล้องกับระบบการ จัดสรรน้ำของรัฐดังได้กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้น ยังเกิดจากความจำเป็นของครัวเรือนในการเพิ่มขนาดส่วนเกิน ทั้งนี้เนื่องจากวิถีชีวิตของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่

ต้องใช้เงินตรามากขึ้นดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ชุมชนจึงต้องลงทุนในการซื้อเครื่องมือและปัจจัยการผลิตเพื่อเพิ่มผลผลิต ซึ่งจะแตกต่างจากอดีตที่ผลิตเพื่อความพอเพียงนั้น ปริมาณผลผลิตขึ้นอยู่กับภาวะทางธรรมชาติ ความอุดมสมบูรณ์ของดิน การดูแลเอาใจใส่ ความสามารถในการผลิต ความสัมพันธ์ในการผลิตที่เป็นไปในลักษณะของการช่วยเหลือแรงงาน และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูกตามความเชื่อของชุมชน เช่น การทำขวัญข้าว การทำขวัญแม่โพสพ การทำขวัญลาน การทำขวัญยุ้ง เป็นต้น แต่ปริมาณผลผลิตในช่วงเวลาของการผลิตเพื่อสร้างส่วนเกิน คือ การลงทุนในเรื่องปัจจัยการผลิต ไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยเคมี สารเคมี ยาปราบศัตรูพืช และฮอร์โมนสำหรับต้นข้าว เป็นต้น ดังนั้น การผลิตในระยะนี้จึงพึ่งพิงทุนเงินตราเป็นหลัก ซึ่งมีผลทำให้ชุมชนได้ผลผลิตมากขึ้น แต่ปริมาณผลผลิตที่เพิ่มขึ้นไม่ได้หมายถึงขนาดของส่วนเกินที่เพิ่มขึ้น เพราะชุมชนขาดอำนาจต่อรอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในระบบการแลกเปลี่ยนทั้งในตลาดปัจจัยการผลิตและตลาดผลผลิต

- ถาม : แต่ก่อนตอนทำข้าวนาปี เป็นยังไงคะ
- ป้ากรอง : ทำนาปีได้ดี เราทำคนเดียว
- ป้าถั่วเขียว : ไม่มียา ไม่ต้องใส่ปุ๋ย
- วรรณ : สมัยก่อนข้าวเต็มยุ้ง เกียวเองอะไรเอง ไม่มีค่าใช้
จ่ายอะไร น้ำมันก็ไม่ต้องซื้อ
- ป้ามาลัย : ไถเอง นวดเอง เอาแรงกัน
- ป้ากรอง : เอาแรงกันทำ เอาแรงกันเกี่ยว ลงแขก กลางคืนก็
ไปบ้านโน้น บ้านนี้ หุงข้าวเลี้ยงกัน หาบข้าวไป
เลี้ยง โน้นทุ่งนาโน้น แล้วก็ไม่ได้เสียอะไร ปุ๋ยเราก็
ไม่ต้องเสีย วัวเราก็ขึ้นเอง แล้วก็เอามานวดเอง
ป้านี้ยังไม่ได้เอาฟางออก นวดกันเดือนสี่สิ้น
กรุด (ตรุษ) ยังไม่เสร็จเลย
- วรรณ : เดียวนี้เราไม่ต้องทำอะไรเลย มีคนมาจ้างทำ ไร่
หนึ่ง 550
- ป้ากรอง : เขาก็เอาสตาจไป แล้วเกี่ยวก็เข็นข้าวมาให้เรา
แล้วก็พาไป ขายยังโรงสีโน้น
- ป้ามาลัย : ถ้านาปรัง ไร่ละไม่ถึงเกวียน ชักไว้ 550 แล้วค่า
ปุ๋ยอีก ฉันทคนเดียว ก็ต้องมีค่าไถอีก เหลือใช้

350 ค่าเกี่ยวสำเร็จรูปอีก ค่าปุ๋ยลูกละ 335 กู้ส
 หารณ์

ป่ากรอง : ก็เหลือมั่ง เหลือน้อย

วรรณ : เหลือเพราะที่ไม่ต้องเช่า ถ้าเช่าก็ไม่เหลือ

ดังนั้น การผลิตอย่างหลากหลาย (diversification in production) เพื่อเพิ่มขนาดของส่วนเกิน รวมทั้งการสร้างส่วนเกินจากการเสี่ยงโชคทางด้านราคาของผลผลิต จึงเป็นทางออกที่สำคัญของชุมชนคลองขาวในปัจจุบัน มากกว่าจะหาแนวทางในการสร้างอำนาจต่อรองในระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตหลักของชุมชน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องที่ยากยิ่งสำหรับชุมชนหมู่บ้านทั่วไปที่จะสร้างอำนาจต่อรองในการซื้อขายผลผลิตของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชุมชนชาวนา เพราะราคาข้าวซึ่งเป็นปัจจัยในการดำรงชีพที่สำคัญนั้น จะเป็นตัวกำหนดระดับค่าจ้างแรงงานขั้นต่ำซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ในการสร้างความสามารถในการแข่งขันของภาคอุตสาหกรรมของประเทศ ดังนั้น ราคาข้าวเปลือกจึงถูกกำหนดโดยราคาข้าวสาร รัฐได้พยายามแก้ไขปัญหาด้านราคาดังกล่าวด้วยการกำหนดนโยบายและสร้างกลไกต่าง ๆ เพื่อให้ชุมชนสามารถเก็บข้าวไว้เพื่อรอ เช่น ระบบการประกันราคาข้าว แต่ชุมชนขายได้ราคาต่ำกว่าราคาประกันเสมอเพราะปัญหาความขึ้น เพราะเมื่อเก็บเกี่ยวจากทุ่งนา ก็จะส่งข้าวขายไปขายยังตลาดรับซื้อ เพราะไม่มีลานกว้างสำหรับตากข้าวเช่นในอดีตเพราะ บ้านเรือนปลูกเต็มพื้นที่ และบ้านชาวนาสมัยใหม่จะไม่มียุ้งข้าว และแม้ว่าจะนวดข้าวแล้วเก็บใส่ยุ้งฉางไว้ ซึ่งจะมีต้นทุนค่าแรงงานที่เพิ่มขึ้นอีกนอกจากค่าจ้างนวดแล้วก็มีค่าแรงงานขนข้าวเปลือกขึ้นยุ้งฉางและค่าแรงงานตวงข้าวตอนจะขายอีก นอกจากนี้ ชาวนาต้องรีบขายข้าว เพราะต้องรีบนำเงินไปใช้หนี้ ตัดดอก หรือลงทุนการผลิตในรอบต่อไป

“มันยังไถละ สมัยก่อนเลิกนาก็อยู่บ้าน เดียวนี้เลิกนาก็อยู่บ้านไม่ได้ ไม่พอใช้ ไม่พอใช้จริง ๆ ต้องทำตลอดเลย เลิกนาก็ทำผักชีกันนะเดี๋ยวนี้ ... “

กรณีการทำไร่ผักชี ซึ่งเป็นการผลิตจากฐานความรู้ที่เป็นความรู้ใหม่เป็นทั้งทางออกและความเสี่ยงของชุมชนในเวลาเดียวกัน ชุมชนคลองขาวมีข้อได้เปรียบในการทำไร่ผักชีคือการที่ชุมชนมีพื้นที่ว่างใกล้ชายเขาที่มีสภาพเป็นที่ดอนหรือที่ไร่ชายเขา ทำให้เพาะปลูกได้ผลดีในช่วงที่มีผักชีออกสู่ตลาดน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในช่วงฤดูฝนซึ่งผักชีมักมีราคาแพง เนื่องจากพื้นที่อื่น ๆ ที่เป็นพื้นที่สวนมักเพาะปลูกไม่ได้ผล เพราะปริมาณน้ำที่มากเกินไปทำให้ผักชีรากเน่าและตายไปในที่สุด แต่อย่างไรก็ตาม ราคาผักชีที่สูงขึ้นนี้มักเป็นไปในเวลาสั้น ๆ

เนื่องจากผักชีไม่ใช่พืชหลักและจำเป็นต่อการบริโภค แต่เป็นเพียงส่วนประกอบของกลิ่นและรสชาติของอาหารเท่านั้น ดังนั้น เมื่อผักชีมีราคาสูง ผู้บริโภคก็จะบริโภคในปริมาณที่ลดลง หรือเลี่ยงที่จะบริโภคในช่วงที่ผักชีมีราคาแพง อย่างไรก็ตาม การขายผักชีของชาวบ้านก็เป็นไปในลักษณะเช่นเดียวกับการขายข้าวคือ ตลาดหรือพ่อค้าเป็นผู้กำหนดราคา

นอกจากนี้ รายได้อีกส่วนหนึ่งยังได้มาจากการผลิตจากฐานความรู้เดิมของชุมชน คือการทอผ้าและการทำตาล แต่ผู้ที่ผลิตจากฐานความรู้เดิมของชุมชนนี้เป็นคนรุ่นย่า-ยาย คือผู้ที่มีอายุราว 70 ปีขึ้นไป และคนรุ่นพ่อแม่ซึ่งหมายถึงคนที่มีอายุราว 50 ปีขึ้นไป ส่วนคนรุ่นลูกที่มีอายุราว 30 ปีลงมา ไม่ได้สืบทอดความรู้เดิมของชุมชนเช่นในอดีตไม่ว่าจะเป็นการทอผ้าและการทำตาล รวมทั้งการหาบของขายในเมือง ซึ่งเป็นทักษะอาชีพของชุมชนคลองขาวตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพราะคนรุ่นลูกจะเข้าไปทำงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งจะต้องมีความรู้จากระบบโรงเรียนตามข้อกำหนดขั้นต่ำของการเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม ส่วนครัวเรือนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีพอที่จะส่งบุตรหลานให้ศึกษาต่อในระดับที่สูงได้ก็จะส่งเสียให้เรียนต่อ โดยหวังจะให้ทำงานในภาครัฐหรือเอกชนซึ่งเป็นอีกทางออกหนึ่ง และแม้แต่ครัวเรือนที่มีข้อจำกัดทางเศรษฐกิจก็พยายามที่จะช่วยขยช่วยเพื่อส่งให้ลูกได้ศึกษาต่อแม้จะต้องกู้ยืมจากแหล่งเงินทุนที่มีอัตราดอกเบี้ยสูง ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า นอกจากการผลิตภาคเกษตรกรรมไม่สามารถนำความพอเพียงมาสู่ครัวเรือนและชุมชนแล้ว ชุมชนและผู้ที่อยู่ในระบบการผลิตเกษตรกรรมยังถูกจัดเป็นพลเมืองชั้นสองอีกด้วย การศึกษาจึงเป็นการลงทุนของครัวเรือนเพื่อให้คนรุ่นลูกหลุดพ้นจากการเป็นพลเมืองชั้นสอง

ดังนั้น ภายใต้กระแสการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของชุมชนจึงต้องผลิตอย่างหลากหลายเพื่อให้ครอบคลุมและเกิดความพอเพียงแก่ครัวเรือน ในรอบ 1 ปีของชุมชนจะมีวัฏจักร ดังนี้ คือ เดือนกุมภาพันธ์ชาวบ้านจะเริ่มการทำนาปรัง และในช่วงเวลานี้ คือเดือนกุมภาพันธ์ถึงเมษายนจะเป็นช่วงที่ตาลให้ผลผลิต ครัวเรือนใดที่มีความรู้ความสามารถในการทำตาลก็จะมีรายได้เพิ่มขึ้นด้วยการขายผลผลิตจากตาลให้กับพ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับซื้อถึงในชุมชน หรือขายให้กับเพื่อนบ้านที่มีอาชีพหาบแลกในเมือง หลังจากหมดตาลก็จะถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวนาปรังคือราวเดือนพฤษภาคม หลังจากนั้น คือระหว่างเดือนพฤษภาคมหรือมิถุนายน ก็จะเริ่มทำนาปีและไปเสร็จสิ้นราวเดือนสิงหาคมทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกำหนดการที่รัฐจะเปิดน้ำมาให้ ในระหว่างการทำนาปี ชาวบ้านจะปลูกผักชีตามพื้นที่บริเวณชายเขาโดยอาศัยน้ำฝน ใช้เวลาในการเพาะปลูกเพียง 40 วันก็สามารถเก็บขายได้ หลังจากเสร็จสิ้นจากไร่ผักชีราวเดือนธันวาคมก็จะเข้าสู่การเก็บเกี่ยวข้าวนาปีและเสร็จสิ้นใน

ราวเดือนมกราคม ส่วนการทอดผ้าในขณะนี้ถือได้ว่าเป็นงานของคนรุ่นแม่และรุ่นคุณย่าคุณยายเท่านั้น “สมัยนั้นสาว ๆ ทอไม่ค่อยเป็น จะเป็นแค่คนแก ๆ”

คนรุ่นแม่จะทอดผ้าในช่วงที่ว่างจากงานในไร่นาและระหว่างฤดูกาลทำนา เพราะการปลูกข้าวในระยะนี้ไม่จำเป็นต้องดูแลเอาใจใส่แปลงนาอย่างเข้มข้นเช่นในอดีต ส่วนคนรุ่นคุณย่าคุณยายซึ่งเกษียณตัวเองออกจากงานในไร่มาแล้ว ก็จะทำผ้าตลอดทั้งปีขึ้นอยู่ภาวะของสุขภาพและเงื่อนไขของเวลาที่ตนเองเป็นผู้กำหนด

อย่างไรก็ตาม บทสรุปของชุมชนคลองขาวในกระแสการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยนั้น แม้ว่าจะเกิดจากความต้องการของชุมชนเองที่ต้องการหลุดพ้นจากความแร้นแค้น ความแห้งแล้ง และความไม่พอเพียงในอดีต และเกิดจากปัจจัยจากภายนอกที่ต้องการผนวกชุมชนเข้าสู่วิถีการผลิตเพื่อการค้า กอปรกับแบบแผนการดำรงชีพที่เปลี่ยนไป ในขณะที่ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติถูกจำกัดลงเช่นเดียวกัน ทำให้ชุมชนถูกตรึงอยู่กับวิถีการผลิตที่ต้องแสวงหาส่วนเกินเป็นหลัก โดยการลงทุนเพื่อการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิตที่เชื่อว่าจะเพิ่มขนาดของส่วนเกินในระบบการผลิตหลักของชุมชน คือ การทำนา ได้ ในขณะที่ความสัมพันธ์ในการผลิตที่เคยเป็นหลักประกันความพอเพียงในอดีต เช่น การช่วยเหลือแรงงานกลับค่อย ๆ ลดลงและหมดไปในที่สุดการเปลี่ยนจากการทำนาธรรมชาติมาเป็นการทำนาแบบสำเร็จรูปด้วยระบบการจ้างงานโดยสมบูรณ์ในทุกขั้นตอนของการผลิต ตั้งแต่การเพาะปลูก จนถึงการเก็บเกี่ยวและการขาย สะท้อนให้เห็นว่าการผลิตและการดำรงอยู่ของชุมชนในช่วงเวลานี้อยู่บนฐานของทุนเงินตราเป็นหลัก

บทที่ 4

การปรับตัวของชุมชน

ด้วยกระบวนการสร้างคุณค่าและความหมาย

วิถีชีวิตของชุมชนคลองขาวในปัจจุบัน ประกอบขึ้นด้วยภาพ 2 ภาพที่มีลักษณะแตกต่างกัน ภาพแรกเป็นภาพของชุมชนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของรัฐและระบบเศรษฐกิจของประเทศ และอีกภาพหนึ่งที่เราเริ่มก่อตัวขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 2538 ที่สะท้อนถึงความพยายามในการปรับตัวของชุมชนต่อผลที่เกิดขึ้นจากการเข้าร่วมในการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ภาพแต่ละภาพที่เกิดขึ้นจากคำบอกเล่าและการเข้าไปสังเกตแบบมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนคลองขาว ได้สะท้อนให้เห็นตัวตนหรือสถานะของชุมชนที่แตกต่างกัน

ชุมชนหมู่บ้าน : คุณค่าและความหมาย ภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศ ไปสู่ความทันสมัย

“ถ้าเปรียบกัน มันใช้ทุนเยอะกว่าสมัยก่อน สมัยนี้ทุนมาก สมัยก่อนไม่ต้องใช้อะไร ยาก็ไม่ต้องฉีด เดี่ยวนี้มันต้องฉีดยาบำรุง ฉีดยาเพ็ลลีย ยาหอย เมื่อเข้ายังไปฉีด ต้องลงทุนเยอะ ... คือว่ามันยังงั้ละ เจ้านั้นเสร็จแล้วไอ้เรามัวไถอยู่ มันรำคาญเขาไปแหล่งโน้นกันแล้ว ไอ้เรายังอยู่แหล่งเดียว อย่างนั้นแหละถึงได้ตัดสินใจกันคนสมัยเนี่ย ขายวัวกันดีกว่า ซื้อมัน มันถึงได้เหมือนกันไปหมดเมื่อก่อนไถวัวดี สนุก เข้ามืดเนี่ยก็ออกกันแต่ตี 4 ตี 5 เนี่ยก็ออกกันหมดแล้ว ตอนทีไถวันละ ... ชีวิตวัวก็มีบุญคุณช่วยมนุษย์มา บอกขายวัว น้ำตามันไหลเลยนะ เรานึกตื่นตันเลย “ข้าต้องเปลี่ยน ข้าต้องเอาวัวเหล็กมาใช้แล้ว ก็ไปอยู่กับเขาที่ดี ๆ วัวเหมือนเราแค่พูดไม่ได้เท่านั้นแหละ เขารู้ทุกอย่าง เราให้เลี่ยมมันก็เลี่ยมนะไถนาเห็นไอ้ชีวิตวัวตัวนั้นที่บอกขายเขาไป น้ำตามันตื่นตันใจ ทุกวันนี้ยังไม่เคยลืมเลยวัวตัวนั้น ที่นี้เราจะทำยังไงละ เขาเสร็จแล้ว 2 ที่ 3 ที่ เรายังไม่เสร็จซักทีเลย ถึงได้ตัดสินใจขายวัวไปซื้อแทรกเตอร์กันเข้ามา ... มันไม่ทันเหตุการณ์มัวไถวัวคราดวัวอยู่ ยิ่งไม่ทันเขาเดี๋ยวนี้มันสมบรูณ์สะดวกทุกอย่าง เรามัวไถวัว น้ำท่วมอยู่ ทุกวันนี้ไถแทรกเตอร์ยังไม่ทันเลย ที่ลึกลับ ๆ นะ อยู่ลึกลับ ๆ กว่าเขานะมัน

ลำบาก น้ำก็ไหลไม่คล่อง ถ่ายเทก็ไม่สะดวก น้ำก็ท่วมเสียหายนะปี
ที่แล้ว ยิ่งทุ่งคลองขาวเสียหายเยอะ ... ตอนหลัง ๆ เนี่ยแหละมี
น้ำเขื่อนชลประทานที่เขาส่งมาเนี่ย ใช้น้ำกันแล้ว ที่เดียวเนี่ยมัน
จืดหมดแล้ว พอเราใส่ปุ๋ยทุก ๆ ปี ต้องเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ที่แรกใส่หน
เดียวไม่ต้องใส่มาก เดียวนี้ต้องถึง 3 หน ต้องเพิ่มปุ๋ยขึ้น ที่เรามัน
จืด เปรี้ยว ต่อไปจะทำได้ไม่ได้ ที่น้ามันจะจืด ปุ๋ยมันจะทำให้
จืด นี่ถ้าเราไม่ลงทุนปุ๋ยละก็ ก็ทำกินไม่ได้อีก ข้าวก็เหลืองอยู่ยังงั้น
ต้องใส่ปุ๋ยเพิ่มขึ้นอีก 3 ลูก 4 ลูก ต่อ 5 ไร่เนี่ย เมื่อเข้าไปดูต้องใส่
ใหม่อีกแล้ว ที่นาเราเนี่ยกินปุ๋ยเร็ว สังเกตดูเถาะข้าวมันเขียวไม่ทน
มันซึมลงในดินหมด ข้าวพันธุ์เนี่ยมันกินปุ๋ยด้วย ข้าวพันธุ์ชัยนาทเนี
ย พันธุ์นี้ราคาดี พ่อค้าชอบ ถ้าเป็นพันธุ์อย่างอื่นเขาก็ไม่ซื้อ เป็น
หอมสุพรรณหรือหอมประทุมพ่อค้าไม่ชอบ ... ได้มากก็รีบขาย มันยัง
ว่า มันต้องใช้ รอไม่ได้ เป็นหนี้เขาก็ต้องขาย ขายเนี่ยไปใช้หนี้เขา
ก็เหลือจากหนี้จะได้เอาไปจ่ายบ้างเล็กน้อย เนี่ยชีวิตชาวนา ... ปี
หนึ่งที่กู้ที่แรกหลายปีนั้นแหละ 20 ปี ดอกตอนนั้นมาเหมือนโคลน
พอกหางหมู ส่งดอกต้นไม่ส่ง หนี้มันก็มาก นี่ตัดตรงนั้นได้เมื่อไหร่
มันก็โล่งมันก็โปร่ง ก็หลายปีเหมือนกันกว่าจะรวมเงินทั้งต้นทั้งดอก
ทำกันวันต่อวัน พออยู่ได้ ลำบากชีวิตชาวนา ... ก็ต้องทำหมูนอยู่ใน
ครอบครัวเราเนี่ยแหละ ทำผักชีมั่ง ทำนาเงินมันไม่เหลือ ได้เงินผักชี
เมื่อวาน ช่วงนี้มัน 10 บาท 15 บาท แพงที่สุด 20 บาทได้วัน
เดียว พอรุ่งขึ้นผักชีราคาตก นี่แหละชีวิตชาวนาชาวเกษตร ทำกิน
ว่าลุ่ม ๆ ดอน ๆ ราคามันไม่คงที่ ทำหมูนพออยู่รอด เอาวัวเอารวย
ไม่ได้ ... ”

(ลุงน้อม ชาวนา อายุ 58 ปี)

“ไม่เคยถามลูกนะว่าอยากเป็นอะไร แต่อยากให้ลูกเรียน ไม่อยาก
ให้เป็นชาวนา เหนื่อย มันลำบาก ตัวเราช้ำแล้ว บอกแต่จะให้
เรียนสูง ๆ เทียบกับตัวเอง เราลำบาก หนังสือก็ไม่ค่อยเป็นกับเขา
เด็กเดี๋ยวนี้ชวนไปนาก็ไม่ไปด้วย แดดร้อน ... ”

(พี่จำ อายุ 33 ปี)

“นักเรียนเดี๋ยวนี้นั้นเรียนกันดัง ๆ จบมานั้นจะมีงานทำกันหรือเปล่า
 เคว้งคว้างกันหมด เดี๋ยวนี้นักเรียนนั้นจ้างเงินเดือนมากเดี๋ยวนั้นให้ออก
 เลิกจ้าง จ้างคนใหม่ ถูกหน่วย คิดแล้วเรียนเนี้ยยาก จะเป็นนั้น
 เป็นนี้ มันเป็นไปได้หรือ ออกมาเป็นใหญ่เป็นโตทุกคน ... ทำไ
 ล่ะ ก็ต้องกลับมาทำนาอีกแหละ .....

(ลุงก่ง)

“ปัจจุบันนานนั้นน้อยลงกว่าเก่าด้วยสิ สมมติปีนี้ผมทำ 5 ไร่ ลูกที่
 มันโตขึ้นข้างหลัง ขอแบ่ง มันมีลูกมีเมียก็ต้องแบ่ง “แม่ ผมอยาก
 ทำนาซักแหล่ง” แม่ก็ปันไปตัดไป ให้มี 2 ไร่ 3 เหลือ 3 ไร่ แล้ว
 ปัจจุบันเป็นหนี้เข้าไป 4 หนี้แล้ว ไม่แยหรือตายอย่างเดียว นาที่ทำ
 ๆ ก็ไม่ใช่ของตัวเองด้วยนะ โรงเจ็กเนียแหละ แต่ก่อนเป็นนาตัวเอง
 เดี๋ยวนี้อย่าง ๆ ก็ต้องไปทีมนั้นแหละไปให้โรงเจ็ก ปีแล้วปีเล่า ไม่
 มีเงินให้ ฉันทายแก่แล้วกัน ตัดหนี้ไปตอนหนึ่ง จาก 10 เหลือ 9
 พอมมา 2 ปีลูกขอแบ่ง ก็หายไปทุกที ๆ และหนี้ก็เพิ่มขึ้น ๆ ไหนลูก
 จะต้องเล่าเรียน สมัยนี้ลูกเรียนเสร็จมีงานทำคืนเงินให้พ่อแม่ไหม
 100 คนจะมีสัก 10 คนหรือเปล่า ... “

(ผู้ใหญ่ชาตรี)

นับเนื่องตั้งแต่ชุมชนเข้าร่วมในเส้นทางของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย
 ด้วยความพยายามที่จะผลิตส่วนเกิน ได้นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงของแบบแผนในการผลิต
 วิธีการผลิต และความสัมพันธ์ในการผลิต จนในที่สุดระบบการผลิตและวิถีชีวิตของชุมชน
 ต้องพึ่งพิงทุนเงินตราโดยสมบูรณ์ โดยที่ผลตอบแทนที่ชุมชนได้รับจากการเข้าร่วมในเส้นทาง
 ดังกล่าว คือ

1) ผลตอบแทนในเชิงเศรษฐกิจ

แม้ว่าการครองชีพของชุมชนจะสูงกว่าการยังชีพเช่นอดีต แต่ก็เป็เงื่อนไขที่ตรึงให้ชุม
 ชนติดกับของทุนนิยม เช่น ใช้ปัจจัยการผลิต - ปุ๋ย สารเคมีต่าง ๆ แบบเข้มข้นมากขึ้น เพื่อ
 ให้ได้ผลผลิตมากพอที่จะรักษาระดับการบริโภคหรือยกระดับการครองชีพให้สูงขึ้น ในขณะที่
 คราวเรือนส่วนใหญ่มีภาระหนี้สิน ทั้งที่เป็นหนี้สินที่เกิดขึ้นก่อนและหลังจากที่เข้าร่วมในวิถีการ

ผลิตเพื่อการค้า เป็นหนี้สินที่เกิดจากการผลิตและการแลกเปลี่ยนที่ขาดอำนาจต่อรอง รวมทั้งแบบแผนและค่านิยมในการบริโภคที่เปลี่ยนแปลงไป

ในขณะที่ภาคเกษตรกรรม ซึ่งดำรงอยู่คู่กับชุมชนหมู่บ้านมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน กำลังพบกับทางตันและเริ่มไม่ให้ความพอเพียงและหล่อเลี้ยงชีวิตชุมชนหมู่บ้านได้เช่นในอดีต เพราะขนาดการถือครองที่ดินที่ลดลงเนื่องวัฒนธรรมการแบ่งมรดกที่ดินและการสูญเสียที่ดินจากภาวะหนี้สิน เป็นต้น จนไม่สามารถผลิตได้ครอบคลุมความต้องการในการบริโภค ทูทางธรรมชาติที่ระบบนิเวศของชุมชนและภาคเกษตรกรรมเปลี่ยนแปลงไป จนไม่สามารถพึ่งพิงความพอเพียงได้เช่นในอดีต อันเนื่องมาจากผลกระทบของแบบแผนการผลิตที่มีการใช้สารเคมีเพิ่มมากขึ้นและสะสมมานานนั้น ทำให้สัตว์น้ำตายลง หรือด้วยเหตุที่พื้นที่สาธารณะบางส่วนของชุมชนเคยเข้าไปพึ่งพิงหรือใช้ประโยชน์ รัฐได้ประกาศกรรมสิทธิ์ครอบครองซึ่งเท่ากับเป็นการจำกัดโอกาสของชุมชนที่จะเข้าไปพึ่งพิง เป็นต้น นอกจากนี้ ทูทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันก็จำกัดตัวลงจากเดิมเหลือเพียงความช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกิจกรรมทางสังคม ในขณะที่ความช่วยเหลือกันในกิจกรรมทางเศรษฐกิจค่อย ๆ ลดลงและหมดไปเนื่องด้วยข้อกำหนดของการผลิต ที่มีผลให้เทคโนโลยีและเครื่องมือในการผลิตเข้ามาแทนการช่วยเหลือแรงงาน รวมถึงการที่แต่ละครัวเรือนต่างต้องเร่งแสวงหาความพอเพียงด้วยการผลิตที่หลากหลายมากขึ้น ซึ่งเป็นทางออกของชุมชนโดยการสร้างโอกาสที่จะได้เลี้ยงชีพจากราคา เป็นต้น ซึ่งหมายถึงการที่ระบบการผลิตของชุมชนต้องพึ่งพิงทุนเงินตราโดยสมบูรณ์ในที่สุด ในขณะที่ขนาดการลงทุนในการผลิตกับขนาดส่วนเกินที่เกิดจากการผลิตเริ่มเข้าสู่ภาวะวิกฤต แต่ภาวะดังกล่าวไม่ได้เกิดจากการขาดความสามารถในการผลิต หากแต่เกิดจากการที่ชุมชนถูกกำหนดโดยอำนาจภายนอก ไม่ว่าจะเป็นรัฐหรือระบบตลาด

2) ผลตอบแทนในเชิงสังคม

ภาคเกษตรกรรม ชาวนา และชุมชนหมู่บ้าน มีฐานะเป็นพลเมืองและพื้นที่ชั้นสอง แม้ว่าว่าทฤษฎีการพัฒนาของรัฐจะตอกย้ำเสมอว่าชุมชนหมู่บ้านเกษตรกรชาวไร่ชาวนามีความสำคัญที่จะกำหนดชะตาของชาติ แต่ข้อเท็จจริงคือชุมชนและชาวนามีพื้นที่น้อยมากในโครงสร้างของสังคมทุนนิยมที่จะเข้าไปสร้าง profit ทั้งในเชิงเศรษฐกิจและสังคม ดังนั้น แต่ละครัวเรือนต่างแสวงหาทางออกของตนเองด้วยการลงทุนทางสังคมให้แก่คนรุ่นลูก ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายที่สำคัญ 2 ประการ คือ เป้าหมายในเชิงเศรษฐกิจ คือ การเปลี่ยนอาชีพของคนรุ่นลูก และเป้าหมายในเชิงสังคมคือ ให้ลูกหลุดพ้นออกไปจากการชนชั้นชาวนา ซึ่งเป้าหมายทั้งสองประการดังกล่าวก็มักไม่ประสบความสำเร็จนัก

การฟื้นฟูและอนุรักษ์ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม : กระบวนการสร้าง คุณค่าและความหมายของชุมชน

อาตมามาอยู่ที่นี่นะ ก็มองดูวัดเราเนี่ยมันเริ่มหมดของเก่า พอจะซบของเก่า
ชีวิตเก่า แม้แต่โบสถ์ก็ไม่ใช้ของเก่า ก็บอกว่าเรามาทำอะไรกันดีกว่านะบ้าน
เรา เราไม่มีอะไรจะไปสู้เขาหรอก ถ้าอยากเชิญชวนเขามาบ้านนะ น่า
จะฟื้นฟูของเก่าให้ดูนะ เพราะของเรายังมีอยู่ คนเก่าคนแก่ยังมีอยู่ การใส่
ผ้าแดงนั่งกินหมาก บ้านเรายังมีอยู่เยอะ มีสีส้มมาก ก็เลยเอาเนี่ย ปลุก
ของเก่าขึ้นมา ประเพณีขวัญข้าว เพลงเหย่ย มันเกิดขึ้นมาเรื่อย ๆ งานก็
เกิดขึ้นมาเรื่อย ๆ ... จริง ๆ เนี่ย จ้างงานนี้ก็คิดว่าเราดำเนินดำเนินงานแบบ
ฟื้นฟูประเพณีเก่า ๆ ขึ้นมาให้ลูกหลานดูนะ เราจะใช้ประโยชน์เนี่ย เอาลูก
หลานมาดูมาเท่านั้นแหละ พอเขามาดูคนอื่นเขามาเห็นแล้วก็เหมือนกับช่วย
มาตกแต่งให้

(พระครูถาวรกาญจนนิมิต)

จากแนวคิดในการที่อนุรักษ์ภูมิปัญญาและวิถีชีวิตของชุมชน โดยพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำ
ทางความคิดและความศรัทธาของชุมชน เมื่อ 8 ปีที่แล้วหรือเมื่อราว พ.ศ. 2538 แม้ว่าจะ
เป็นเพียงแนวคิดที่ต้องการฟื้นฟูและอนุรักษ์วิถีชีวิตและสิ่งที่มีคุณค่าของชุมชนในอดีต
หรืออาจเป็นเพียงความพยายามของชุมชนที่จะอนุรักษ์หรือสืบทอดสิ่งที่เคยมีคุณค่าของชุมชน
สู่คนรุ่นหลัง แต่ภายใต้ความพยายามดังกล่าว โดยข้อเท็จจริงแล้วคือแนวทางการต่อสู้ของ
ชุมชนที่พยายามสร้างตัวตน คุณค่าและความหมายของชุมชนขึ้นมาใหม่จากฐานของทุนทาง
สังคมและวัฒนธรรมซึ่งยังสามารถสืบทอดหรือสืบทอดไปได้ เป็นการสร้างความหมายในมิติ
ที่ทำให้ชุมชนรู้สึกว่ามีพื้นที่และมีศักดิ์ศรี

การพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมและวิถีชีวิต : กระบวนการของชุมชนในการสร้างและฟื้นฟูคุณค่าและความหมายของ ชุมชน

จากกิจกรรมในการฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนคลองขาวในครั้งนั้นและปีต่อมา ทำให้ชุมชน
เกิดการตื่นตัวที่จะอนุรักษ์สิ่งที่มีคุณค่าของตนเอง ในขณะที่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และ

วัฒนธรรมเป็นกระแสใหม่ของการท่องเที่ยวที่รัฐให้การส่งเสริม โดยองค์กรในพื้นที่ที่มีบทบาทหน้าที่ในการส่งเสริมการท่องเที่ยว คือ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานภาคกลางเขต 1 จังหวัดกาญจนบุรี ก็กำลังค้นหาชุมชนที่มีศักยภาพเพื่อส่งเสริมและพัฒนาไปเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวตามแนวทางดังกล่าว จากกิจกรรมที่ริเริ่มจากชุมชนในครั้งนั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และศักยภาพที่ซ่อนอยู่ในชุมชนคลองขาว และในที่สุด ททท. สำนักงานภาคกลางเขต 1 จังหวัดกาญจนบุรี ก็ได้เข้ามาสนับสนุนและพัฒนาคลองขาวให้เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และวัฒนธรรม ร่วมกับผู้นำชุมชนและชาวคลองขาว โดย ททท. มีบทบาทที่สำคัญในฐานะองค์กรพัฒนาชุมชนคลองขาวไปสู่การเป็น “หมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และวัฒนธรรม บ้านคลองขาว” (ชื่อสมมติ)

อาจารย์ปทุม : “เริ่มตั้งแต่ 2540 เราจัดงานย้อนอดีต 100 ปีบ้านคลองขาว โดยทางเราคิดว่าเราน่าจะมีของดีของบ้านคลองขาว ให้คนข้างนอกได้เห็น ตรงนั้นโดยการนำของท่านผู้อำนวยการนรินทร์ สุดประเสริฐ และคณะกรรมการหมู่บ้านของเรา หลวงพ่อเข้ามาช่วยในส่วนของการสนับสนุน แต่ ททท.ยังไม่เห็นความสามารถของหมู่บ้านเรา เขาก็ส่งสมบัติกับเรามาเป็นของที่ปรึกษาคอยแนะนำทุกอย่าง เดียวนี้ก็ประสบความสำเร็จในแง่ที่ว่าเราได้แสดงภูมิปัญญาเก่า ๆ ของบ้านหนองขาว อาจเป็นการฟื้นฟูเพลงเย้ย ฟื้นฟูอาหาร ฟื้นฟูอาชีพ การละเล่นต่าง ๆ ของหมู่บ้าน หลังจากนั้น ปี 41 ผอ.พองนันต์ เข้ามาจัดละครเรื่อง “ไฉนบุญทองบ้านคลองขาว”

ผู้ใหญ่นาตรี : เป็นภาพเก่าแสดงวิถีชีวิตเก่า อีกอย่าง ผอ.มานูบ เขาเห็นความสำคัญของคนคลองขาว ก็เลยไปแต่งเป็นชีวิตของคนคลองขาว

อาจารย์ปทุม : ผอ. ก็เข้ามาศึกษาในคลองขาวอยู่ก่อนที่เราจะจัดการแสดง แต่เราไม่รู้ว่าแกเข้ามาในคลองขาวทำไม

ด้วยแนวทางการพัฒนาและการสนับสนุนของ ททท. มีส่วนทำให้กระบวนการสร้างคุณค่าและความหมายของชุมชนเป็นจริงและสัมฤทธิ์ผลด้วยกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ทำให้ชุมชนรู้สึกว่ามีคุณค่าในตนเอง

“เมื่อก่อนไม่มีใครเห็นความสำคัญของหม้อยาย แต่ พอ ททท.เกิดขึ้นมา มาช่วยส่งเสริม ต่างประเทศมาดู คนในพื้นที่เริ่มมีการตื่นตัวแล้วคนคลองขาว”

(ผู้ใหญ่ชาติรี)

นอกจากนี้ การออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวตามเส้นทางที่ผู้มาเยือนจะได้ศึกษาวิถีชีวิตที่เป็นปกติวิสัยของชุมชน (ไม่ใช่การสาธิต) มีส่วนอย่างสำคัญในการเชิดชูคุณค่าและความหมายที่ชุมชนพยายามสร้างขึ้น

- เริ่มต้นด้วยการแวะสักการะ “ศาลพ่อแม่” ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจที่เชื่อมโยงคนคลองขาวไว้ด้วยกัน รวมทั้งยังสะท้อนความเชื่อของชุมชนเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการเคารพนับถือผีบรรพบุรุษ
- แวะเยี่ยมเยือนพูดคุยกับผู้อาวุโสซึ่งเปรียบเสมือนข้อมูลและภาพถ่ายที่มีชีวิตสะท้อนวิถีชีวิตของผู้คนในอดีตที่ยังคงสืบสานไว้ในตัวผู้สูงอายุ ไม่ว่าจะเป็นการกินหมาก การจักสาน อธิษาศัยไมตรี แบบอย่างของพฤติกรรม น้ำเสียงและสำเนียงที่ถ่ายทอดประสบการณ์ไปสู่ผู้มาเยือน คือการประมวลเหตุการณ์และสิ่งที่ชุมชนผ่านมาในแต่ละช่วงเวลาได้เป็นอย่างดี
- หลังจากนั้น จะเดินลัดเลาะไปตามทุ่งนาที่มีต้นตาลโตนดกระจายอยู่ทั่วไป เพื่อศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา คือ การทำขวัญข้าว และภูมิปัญญาของชุมชนในการขึ้นตาล ปาดตาล และทำน้ำตาลจากตาลโตนดที่ยังคงมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน และเป็นอาชีพนำมามีรายได้ที่สำคัญของชุมชนอีกทางหนึ่ง
- ศึกษากระบวนการและขั้นตอนการสีข้าวด้วยเครื่องมือโบราณที่สะท้อนถึงความรู้และวิถีชีวิตของชุมชน หลังจากนั้นชมโรงสีในยุคแรก ๆ ที่เขามาในชุมชนเมื่อประมาณ 50 ปีที่ผ่านมา ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตชุมชน
- ชมและทดลองทำขนมโบราณ เช่น ข้าวเกรียบว่าว ขนมตาล เป็นต้น ซึ่งยังคงเป็นอาชีพที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน
- ชมบ้านเรือนไทยโบราณอายุเป็นร้อยปีที่ยังสามารถอยู่อาศัยได้ รวมทั้งความเชื่อเรื่องหม้อยาย
- ชมการทอผ้าของกลุ่มแม่บ้าน ในบริเวณที่บ้านเรือนตั้งใกล้เคียงกันมากจนสามารถใช้รางน้ำร่วมกันได้ ซึ่งจะมีกี่กระตุกตั้งอยู่ใต้ถุนบ้าน และหากมีการทอผ้าพร้อม ๆ กันก็จะได้ยินเสียงของกี่กระตุกที่ดังกระทบกันเป็นจังหวะดังที่ผู้เฒ่าผู้แก่ได้เคยเล่าถึงวิถีชีวิตในช่วงทอผ้าหลังเสร็จสิ้นจากการทำนา

- ชมการแสดงละครพื้นบ้าน เรื่อง “ไฉ่บุญทองบ้านหนองขาว” ซึ่งเป็นการรวมเรื่องราวที่สะท้อนถึงวิถีชีวิต ประเพณี พิธีกรรมของชุมชนในอดีตให้ผู้มาเยือนได้ศึกษา ซึ่งผู้แสดงทั้งหมด คือ เยาวชน ชาวบ้าน และศิลปินพื้นบ้านคลองขาว

จะเห็นได้ว่าในทุกกิจกรรมข้างต้น ผู้ที่มีบทบาทหลักที่สำคัญคือชุมชนคือชาวบ้าน การได้เล่าถึงวิถีชีวิตของชุมชนด้วยความภาคภูมิใจ ซึ่งครั้งหนึ่งในอดีตวิถีชีวิตเหล่านี้ถูกอธิบายว่าเป็นความล้าหลังและเป็นพื้นที่ที่จะต้องได้รับการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอย่างเข้มข้น กลับกลายเป็นสิ่งที่มีคนภายนอกให้คุณค่า นอกเหนือจากความสัมพันธ์ทางสังคมที่คนในชุมชนให้ความร่วมมือช่วยเหลือกันในกิจกรรมทางสังคม ความเป็นชุมชนที่สอดแทรกไว้ในสาระต่าง ๆ ในกิจกรรมการท่องเที่ยว ทำนองและเสียงขับขานที่ปรากฏอยู่ในเพลงประกอบละครพื้นบ้าน ได้สร้างและฟื้นฟูสำนึกร่วมของชุมชนซึ่งมีอยู่แล้วให้มีความเข้มแข็งขึ้น

“หอมกลิ่นดอกหญ้าขาว หอมเคล้ากลิ่นแก้มสาวชาวทุ่ง

เพลงพวงมาลัย เพลงใบไม้เขียวริมคิ่ง

สื่อรักรุ่งน่มสาวร้องรำเกี่ยวกัน

ไฉ่บุญทองบ้านหนองขาว มีเรื่องราวรักสามเส้าผูกพัน

สองหนุ่มอยู่บ้านเดียวกัน หลงรักสาวคนหนึ่งชื่อน้ำตาล

ยื้อแย่งแข่งกัน หนึ่งหญิงสองชายราวี

เสียงขลุ่ยขับขาน หวานซึ่งให้คิดถึงน้องพี่

ขลุ่ยครวญเพลงรักสามัคคี กล่อมผู้คนที่ดีมีน้ำยา่ดินเดียวกัน

ไฉ่บุญ-ทองบ้านหนองขาว ลืมเรื่องราวรักสามเส้าผูกพัน

สองหนุ่มต่างอกภัยให้กัน ดอกหญ้าขาวยังหอมอยู่ทุกวัน

หากไม่รักกันแล้วใครจะมารักเรา

ห า ก ไ ม่ ร ัก กั น แ ล้ ว ไ ค ร จ ะ ม า ร ัก เ ร า ”

เพลงประกอบละครพื้นบ้าน เรื่อง “ไฉ่บุญ-ทองบ้านหนองขาว”

นับเวลาจนถึงปัจจุบันที่ชุมชนคลองขาวกลายเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเกือบ 6 ปี มีเงื่อนไขและปัจจัยภายในชุมชนที่ทำให้คลองขาวสามารถพัฒนาไปเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ชุมชนยังสามารถสืบทอดวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์และหลากหลายเอาไว้ได้ รวมทั้งบุคลิกของคนหนองขาวที่เป็นมิตรและมีอัธยาศัยในการต้อนรับผู้มาเยือน ซึ่ง

คุณลักษณะข้อนี้ผู้วิจัยได้พบเห็นตลอดระยะเวลาที่อยู่ในชุมชน ในขณะที่ชุมชนหมู่บ้านอื่น ๆ มักปฏิเสธและปลีกตัวจากคนภายนอกที่เข้าไปในชุมชน

- พี่พรระชา : ตั้งแต่บรรพบุรุษมาแล้วนะ “ตูดถึงปาก ปากถึงข้าว”
สมมติอย่างกับว่าแขกมาบ้านเนี่ย ตูดนั่งปั๊บ แม่จะบอก
เลยว่า “หนูหุงข้าว เอน้ำมาให้แขกกิน” เขาจะสั่งลูกเลย
- พี่สมนึก : เหมือนกัน ถ้าแขกมาบ้านต้องหุงข้าวให้กิน
- พี่สงกรานต์ : มันมีอีกอย่างทีคนที่นี้เสียใจมาก สมมติว่าเขากำลังกินข้าว
อยู่ “เ้า กินข้าวเร็ว” แล้วเขาปฏิเสธเนี่ยเสียใจมากเลยนะ
คนบ้านนี้ชอบเรียกกินข้าว ถ้าคนไหนไม่กินถือว่ารังเกียจ
- ผอ. : ถ้านักเลงนะ ถ้ากินข้าวบ้านใครเขาถือปฎิญาณเลยนะ ไม่
แต่ต้องทรัพย์สิน เป็นอย่างนั้นจริง ๆ แล้วบ้านนั้นไม่ต้อง
กลัวขโมย

นอกจากนี้ บุคลิกของคนหนองขาวอีกประการหนึ่งคือ การรักชุมชนและพวก
พ้องมาตั้งแต่อดีต ด้วยคุณลักษณะดังกล่าว จึงเอื้อต่อกิจกรรมที่เป็นกิจกรรมระดับชุมชน

- พี่พรระชา : ไปตากอยู่ที่ไหนก็แล้วแต่เขารักกันตลอด บางทีก็ไม่ต้องใช้พี่
ใช้น้องกันหรอก ให้รู้ว่าเป็นคนคลองขาวอยู่ที่ไหนคนคลอง
ขาวเขาช่วยกัน
- ผอ. : คือคนคลองขาวจะรักษาเอกลักษณ์ คือจะพูดสำเนียงคน
คลองขาว แล้วเขาจะรู้เลยคนกลุ่มนี้คนคลองขาว พี่ก็จะดู
แลน้อง ถ้าน้องถูกทำร้าย เขาจะช่วยกัน เอกลักษณ์ที่ (โรง
เรียน) วิสุทธ์ฯ สมัยที่ผมเรียนก็จะรู้เลยว่าคนคลองขาวจะ
ไม่ถูกใครรังแก เขาจะมีรุ่นพี่รุ่นน้องคอยดูแลตลอด
ความผูกพัน ผมว่าเขารักกันมาตั้งแต่เด็กดำบรรพ์แล้ว
- ผู้ใหญ่ชาติรี : ก็กินน้ำ ย่ำดินเดียวกันมา
- อาจารย์มาลี : ไปได้ดิบได้ดี เขาเป็นใหญ่ เราไปขอความช่วยเหลือ เขาดี
ใจ จะช่วยเต็มที่เลยเป็นหัวเรี่ยวหัวแรง บางทีตัวเขาไม่ได้
มานะ

ความเข้มแข็งของผู้นำชุมชน องค์การทางสังคมและเครือข่าย ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คลองขาวสามารถพัฒนาไปเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวได้

ผู้ใหญ่ชาติรี : ตอนนั้นกลุ่มแม่บ้านก็ธรรมดา พอมีการท่องเที่ยวเข้ามา เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวขึ้นมา แม่บ้านก็มีการตื่นตัว รวมกลุ่มเข้ามาช่วยเหลือกัน เมื่อก่อนเฉย ๆ ธรรมดา ๆ

พี่บังอร : อยากให้มารับแขกบอกแม่บ้านนะ ช่วยต้อนรับ ช่วยทำอาหาร ช่วยแสดงละครด้วย

อาจารย์มาลี : มีศิษย์เก่าด้วย รุ่น ป. 4 มาช่วยด้วย รุ่น ป. 4 รุ่นแรก การรวมรุ่นเป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ผอ. คือสังคมคลองขาวเป็นสังคมใหญ่ เขาทำค่อนข้างจะเหมือนกันหมด ใจคนที่แตกแยกไปคนหนึ่งก็ไม่สามารถเข้ากับสังคมได้ แต่จำเป็นต้องมารวมกัน อีกอย่างผู้บริหารหมู่บ้านระดับหลวงพ่อ หลวงพ่อก่อนุรักษ์ หลวงพ่อพยายามทุกอย่างจะทำอะไรก็ได้ที่อนุรักษของเดิมไว้ทั้งหมด ครูในโรงเรียนวัดอินทร์เกือบทั้งหมดหรือจะทั้งหมด จะเห็นด้วยกับสิ่งเหล่านี้ หมออนามัย หมอจาซึ่งเคยอยู่ที่นี้ แล้วย้ายไปเป็นหัวหน้าที่อื่น แล้วก็ย้ายกลับมาเป็นหัวหน้าที่นี่ ก็เป็นคนที่อยู่สังคมเดียวกับเรา นายกเทศมนตรี คณะเทศบาลก็เป็นคนคลองขาวทั้งหมด ประธานลุ่มก็เป็นคนหนองขาว ประธาน อบต. ท่านนายกก็เป็นคนคลองขาว ท่านอาจารย์มานะก็เป็นคนคลองขาวตั้งแต่เกิด เพราะทุกคนอยู่ที่นี้มาตั้งแต่เกิด ก็จะมีวิถีชีวิตของคนบ้านเราเองทั้งหมด คนคลองขาวเป็นคนบริหารบ้านเมืองของเขาเอง

หมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วิถีชีวิตและวัฒนธรรม บ้านคลองขาว :
กระบวนการสร้างส่วนเกินทางเศรษฐกิจจากฐานของทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

อาจารย์มาลี : เราทำในส่วนที่ทำให้คนรู้จักคลองขาว อยากมาคลองขาว แล้วคนคลองขาวก็มีรายได้ จากคนเข้ามาเที่ยว จากทอดผ้าจากน้ำตาสด เต้าตาสด

อาจารย์ปทุม : เราไม่สนใจเรื่องทำการตลาด เพราะว่าใครจะมาเราก็ต้อนรับได้ ไม่มาเราก็อยู่ของเราได้โดยไม่ต้องรอว่าจะมีทัวร์เข้ามาไหม มันจะเป็นลักษณะนั้น เขามีอาชีพอยู่แล้ว มาเขาก็รับได้ ไม่มาเขาก็ทำอาชีพของเขาตามปกติ

หลวงพ่ : ก็ทอดผ้าเพิ่มขึ้นนะ การตอบรับเรื่องผ้าเพิ่มขึ้น แล้วก็ตาลโตนดซึ่งเป็นแหล่งธรรมชาติที่มีอยู่ที่นี่ คนก็ทำมากขึ้น ร้านขายข้างถนน ร้านตาล เมื่อจากหลายปีก่อนแค่ 15 ร้าน เดียวนี้ถ้าตกหน้าช่วงเทศกาลนะ มันอยู่ช่วงตาลออก สักกุมภาพันธ์ถึงพฤษภาคมได้มั้ง ตก 50 ร้าน ร้านนั้นตาลสดร้านนี้น้ำตาล “ (พระครูถาวรกาญจนนิมิต)

พี่พรระชา : เปลี่ยนแปลงไปนะ เมื่อก่อนการทอดผ้า ทอดกันเป็นระยะชั่วคราวระยะเดียว ชั่วหน้าเดียว แต่พอมาทำระบบแบบนี้ขึ้น การทอดผ้าผิดแปลกมากขึ้น เดียวนี้จะทอดทั้งปีแล้วแหละ ตอนรุ่นพี่ แม่เขาจะทอดเป็นหน้า ช่วงว่างจากนาเสร็จแล้ว หาบของขายบ้าง ผ้าก็ออกไม่ทันมาเดี๋ยวนี้

อาจารย์มาลี : ทำเป็นอาชีพหลักได้เลย เมื่อก่อนเป็นอาชีพเสริม มีคนเข้ามาท่องเที่ยวมากขึ้น

พี่บังอร : เดียวนี้มากันเป็นคณะ ๆ

การพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวทำให้ชุมชนได้รับทั้งคุณค่าและมูลค่า ในเชิงของคุณค่าคือการที่ชุมชนมองตนเองอย่างมีศักดิ์ศรีด้วยความหมายใหม่ที่ชุมชนสร้างขึ้น และได้รับมูลค่าจากกระบวนการในการสร้างมูลค่าส่วนเกินจากคุณค่าของทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ที่ทำให้ผู้ที่อยู่ในอาชีพต่าง ๆ มีรายได้และโอกาสทางเศรษฐกิจมากขึ้น ประสพการณ์ของชุมชนคลองขาวสะท้อนให้เห็นว่า การดำรงอยู่ของชุมชนไม่ได้ขึ้นอยู่กับการสร้างมูลค่าเท่านั้น หากแต่ยังขึ้นอยู่กับคุณค่าในตนเองอีกด้วย

บทที่ 5

กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนาและผลที่มีต่อชุมชน

กองทุนหมู่บ้าน อาจเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่สะท้อนได้ดีว่าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาชุมชนไม่สามารถสะสมทุนจากส่วนเกินทางเศรษฐกิจได้ ชุมชนหมู่บ้านทั่วประเทศจึงประสบปัญหาและขาดแคลนทุนเพื่อการผลิต ดังนั้นในเชิงตรรก การใส่เงินลงไปในระบบเศรษฐกิจชุมชน จึงน่าจะช่วยฟื้นฟูชีวิตของชุมชนหมู่บ้านขึ้นมาได้อีกครั้ง อย่างไรก็ตาม กองทุนหมู่บ้านเปรียบเหมือนเหรียญ 2 ด้าน ในด้านที่เป็นทุน คือเมื่อสามารถนำทุนเงินตราไปผลิตและมีกำไร ในด้านที่เป็นหนี้ คือ ไม่ได้นำไปผลิตหรือนำไปผลิตในกิจกรรมที่ขาดทุนอยู่แล้ว การศึกษาบทบาทของกองทุนหมู่บ้านที่ลงไปปฏิบัติอยู่ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งในชุมชนคลองขาว ได้ให้คำอธิบายที่น่าสนใจและน่าจะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบาย มาตรการ และแนวทางในการพัฒนากองทุนหมู่บ้านให้มีการเข้มแข็งต่อไปในอนาคต

การเข้าสู่ชุมชนของกองทุนหมู่บ้าน

ชุมชนจะได้รับการเตรียมความพร้อมล่วงหน้าเพื่อรองรับการเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน โดยมีการเตรียมองค์กรของชุมชนที่เรียกว่า ประชาคมหมู่บ้าน ซึ่งมีหน่วยงานของรัฐในระดับอำเภอทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง องค์กรประชาคมหมู่บ้าน มีหน้าที่ในการเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านแก่คนในชุมชน กำหนดหลักเกณฑ์การเป็นสมาชิก การกู้เงิน อัตราดอกเบี้ยและการชำระคืน เป็นต้น

1) ว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน

ในขั้นตอนต่อมา คือการเลือกคณะกรรมการบริหารกองทุนที่มาจากตัวแทนประชาชน ซึ่งชาวบ้านทั่วไปในชุมชนคลองขาว ต้องการมีส่วนร่วมในกองทุนหมู่บ้าน เพียงแค่การเป็นสมาชิกและการมีสิทธิในการกู้เงินเท่านั้น เนื่องจากเกรงในเรื่องภาระที่จะต้องรับผิดชอบเงินกองทุนร่วมกันในกรณีที่มีปัญหา นอกจากนี้ แนวทางปฏิบัติในเชิงเทคนิคต่างๆ ของกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านไม่มีทักษะและทำให้ขาดความมั่นใจที่จะเข้ามาเป็นคณะกรรมการบริหารกองทุน

- ผู้ใหญ่ : ตามกฎมัน 2 ปี กรรมการก็ปลดหมดไม่มีการต่อเนื่อง คนเข้ามาใหม่กรรมการงเด็กทำอะไรไม่ได้ ไม่มีประสบการณ์ ชุดนี้เป็นแค่ 2 ปีก็เป็นอย่างไม่ได้ พอหมดวาระไปแล้วมาเป็นอีก พอหยุดไป 2 ปีก็ขึ้นอีกแล้ว มันไม่ต่อเนื่อง
- ชัช : ที่ประชุมมาคือเชื่อว่าสามารถให้ทุกคนได้สิทธิ์บริหารกองทุน
- ผู้ใหญ่ : ทุกคนในหมู่บ้านไม่มีใครอยากมาวุ่นวายกับเงินตัวหอก เป็นกรรมการเสียเวลา โดนเขาตำอีก ไม่มีใครสนใจขอเป็นกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ไม่มีใครยกมือ ไม่มีทาง ถ้าผมไม่ชี้ไม่มีทาง หลบหมด ผมพูดตรง ๆ
- ชัช : กรรมการทุกคนไม่อยากจะไป ถ้าเลือกคนใหม่ได้คนเก่าไม่อยากจะไปหรอก ตามระเบียบเขาไม่ให้ หมดวาระ 2 ปี ถ้าบางหมู่บ้านเขาไม่มีความพร้อม ไม่มีความรู้กันเลย คือคุณให้เขาไปอย่าง อำเภอ ธนาคาร เขาพร้อมรับสภาพของชาวบ้านหรือเปล่า ไปไม่รู้ คนทำงานเขาหงุดหงิด คนโน้นต้องมาถามทุกอย่าง ต้องมานั่งเขียนอะไรให้ คือบุคลากรเราไม่พร้อม ตัวกลางจะลำบาก ไม่น่ากำหนดมา

อย่างไรก็ตาม ในที่สุดก็ได้ตัวแทนของชุมชนจำนวน 15 คนเป็นกรรมการบริหารเงินกองทุน และมีบทบาทหน้าที่ตามโครงสร้างที่กำหนด ซึ่งคณะกรรมการแต่ละคนจะถูกเลือกเข้าสู่ตำแหน่งต่าง ๆ ตามหลักของความรู้ความชำนาญการของบุคคลนั้น ซึ่งทำให้การทำงานของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านของชุมชนแห่งนี้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยผู้นำที่เป็นคนรุ่นเก่าที่มีความอาวุโสจะมีความสนิทสนม เป็นที่ไว้วางใจและเกรงใจของชาวบ้าน คณะกรรมการที่มีคุณสมบัติดังกล่าวกว่าจะทำงานในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนกับชาวบ้าน ในขณะที่ผู้นำรุ่นใหม่ที่มีความรู้และทักษะการบริหารตามที่กองทุนต้องการ เช่น การทำระบบบัญชี ธุรกรรมการเงิน ก็จะทำหน้าที่ประสานกับหน่วยงานภายนอก เช่น อำเภอ หรือ ธนาคาร ซึ่งทำให้ข้อจำกัดของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านผ่อนคลายลงได้จากการที่ชุมชนสามารถระดมทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในชุมชนมาร่วมคิดร่วมทำงานในเวทีเดียวกัน

“ต่อปี ค่าตอบแทนนะ คนละ 500 ประทานก็ 500 คนละ 500 แต่เราเห็นใจเลขาไง เลขาวิงวณการบอย ให้เยอะหน่อย เขาซื้อขลิตทำงานบัญชีการเงินที่สถิติจังหวัด เขาก็ทำบัญชีกองทุน อย่างผมทำไม่ได้หรอก โง่โง่ ... เลขา ประทาน กรรมการ ได้ค่าตอบแทนเท่ากันหมด แต่เราบอกว่าเราทำงานกันน้อยโง่ เลขาทำงานมากกว่านะ เราขอหักคนละร้อยได้ไหม เราเอาเงินไปให้เขาได้ไหม กรรมการบอก “ได้ซิ” คิดแล้วค่าตอบแทนปีหนึ่งได้ 400 ที่แรกจะไม่เอาเลย “มึงไม่เอาได้โง่ มึงทำตัวอย่างให้กรรมการรุ่นหลังจะมาเป็นเหอะ พวกมึงทำงานไม่ได้ตั้งค์ รุ่นหลังจะมีคนมาทำงานเหอะ ประทานก็จำใจเอา ...”

(ผู้ใหญ่นาตรี)

ค่าตอบแทนของคณะกรรมการ เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลทั้งต่อชุมชนและกองทุนหมู่บ้าน ค่าตอบแทนอาจเป็นกลไกจูงใจหรือเป็นการตอบแทนความเสียสละของผู้แทนชาวบ้าน การกำหนดอัตราค่าตอบแทนที่ต่ำมาก ก็จะเป็นกลไกที่ไม่มีประสิทธิภาพในการจูงใจให้คนเข้ามาทำงานกองทุน ด้วยเหตุที่ความยุ่งยากหรือภาระความรับผิดชอบต่อกองทุนหมู่บ้านมากกว่าค่าตอบแทนที่จะได้รับ ดังนั้น กรรมการส่วนหนึ่งจึงเข้ามาทำงานกองทุนด้วยเหตุปัจจัยอื่นที่ไม่ใช่ค่าตอบแทน แต่ชุมชนจะได้รับประโยชน์จากการกำหนดอัตราค่าตอบแทนคณะกรรมการต่ำ คือ ชุมชนไม่ต้องรับภาระดอกเบี้ยที่หนักเกินไป เพราะค่าตอบแทนของคณะกรรมการก็มาจากรายได้จากดอกเบี้ยนั่นเอง นอกจากนี้ ยังทำให้เงินกองทุนลงไปยังชาวบ้านที่ขาดแคลนเงินทุนอย่างแท้จริงอีกด้วย หากกำหนดอัตราดอกเบี้ยสูงเพื่อให้มีรายได้ที่จะนำมาจัดสรรเป็นค่าตอบแทนคณะกรรมการได้มาก ๆ นั้น เป็นการจำกัดโอกาสของครัวเรือนที่ด้อยโอกาสและไม่ค่อยมีความสามารถในการผลิตในการเข้าถึงเงินกองทุน เพราะไม่สามารถรับภาระดอกเบี้ยได้ และเกรงจะมีปัญหาในการใช้คืนซึ่งในการรับรู้ของชุมชนเห็นกองทุนเห็นว่ากองทุนหมู่บ้านมีบทลงโทษที่เข้มงวดมากหากไม่สามารถนำเงินมาใช้คืนตามกำหนด ทั้งจากมาตรการทางกฎหมาย เช่นที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านใกล้เคียงคือการให้ทนายฟ้องร้องดำเนินคดีกับชาวบ้านที่ไม่ส่งคืนเงินกู้ตามกำหนดเวลา กรณีดังกล่าวได้ถูกนำมาใช้เป็นกรณีอ้างอิงของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านคลองขาวด้วย รวมทั้งมาตรการทางสังคม ที่ใช้กลุ่มเป็นตัวกำหนดและควบคุมสมาชิกภายในกลุ่มให้นำเงินส่งคืนตามกำหนดเวลา เพราะมีนั้น สมาชิกภายในกลุ่มก็จะได้รับความเดือดร้อนทั้งจากการที่ไม่สามารถกู้เงินในงวดต่อไปหรือต้องรับภาระดอกเบี้ยจากเงินที่ไปกู้เพื่อนำมาคืนกองทุน ดังนั้น การกู้เงินจึงเป็นพันธะ

ของกลุ่มครัวเรือนไม่ใช่พันธะของครัวเรือนเช่นแหล่งเงินทุนนอกระบบ ในการกู้เงินจากแหล่งเงินทุนนอกระบบ หากไม่สามารถชำระคืนเงินกู้ได้ตามกำหนด แต่ละครัวเรือนก็จะรับผิดชอบดอกเบี้ยและภาระของตนเอง

ผู้ใหญ่ชาติรี : พิจารณาก็คือว่า จับกลุ่มกันเลย 3 คนเนี่ย ใครมาก่อน ทำเรื่องให้ก่อน อนุมัติทีเดียวเลย โอนเงินเข้าบัญชี ธนาคารไปเบิกได้เลย แต่พอถึงวันเก็บ สมมติว่าวันที่ 15 ผมเก็บไปส่งเลยนะครับ รายใดไม่มาส่งกลุ่มรับผิดชอบ 3 คน กู้ต่อไปไม่ได้จะครับ แต่กลุ่มที่ส่งครบเราพิจารณาให้เขากู้ก่อน ทีนี้ก็ไปปีบ 3 คนกันเอาเอง ก็ไปหาผู้มาเหมือนกัน กู้เอามาใช้กองทุน ทีนี้ไปหาผู้รับปาก 1 วัน 15 วัน เดียวกองทุนเขาปล่อยให้กู้ให้กู้ต่อเนะ สมมติไปกู้มาเนี่ย กู้มา 15 วัน ผิดสักคน ไล่ 2 คนก็ไปปีบคนเดียว “ทำไมมึงไม่ส่งสักทีวะ มึงไม่ส่งกูก็แย่ กูก็ไปกู้เขามาเหมือนกัน

ถาม : แล้วเขาไปกู้ที่ไหนมาส่งกันล่ะคะ

ผู้ใหญ่ชาติรี : ส่วนมากจะเป็นโรงเจ็ก รวยที่สุดในคลองขาว เป็นเจ้าแก่เก็บข้าว เจ้าแก่ปล่อยเงินกู้ ถึงเวลาเก็บเกี่ยวข้าวก็ไปเก็บดอกเบี้ยเอาเป็นข้าวมา โรงเจ็กมีมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายายเลย ผมเองยังเคยไปกู้เลย เขารับซื้อข้าวแล้วก็ปล่อยเงินกู้ พอถึงปีก็ไปเก็บ รับจำนำจำนองที่ไร่นาด้วย พร้อมเลย เบ็ดเสร็จ โรงเจ็กเขาไม่ชอบหรอกไปกู้กองทุน “ที่ยังมีมึงมากู้กู กู้ไปใช้เขา กูไม่ให้หรอก” เขาก็จะว่าอย่างนั้นแหละ

ซึ่งในที่สุด หากกำหนดอัตราดอกเบี้ยในอัตราที่สูง ก็จะส่งผลต่อการเข้าถึงเงินกองทุนของชาวบ้านที่ด้อยโอกาส และผู้ที่จะได้ประโยชน์คือนายทุนเงินกู้นอกระบบซึ่งมีฐานะเป็นสมาชิกในชุมชนที่กู้เงินกองทุนเพื่อมาปล่อยกู้นอกระบบ ทั้งนี้ข้อกำหนดของกองทุนหมู่บ้านที่ระบุว่าต้องปล่อยเงินกองทุนออกไปให้ถึงชุมชน ทำให้คณะกรรมการดังกล่าวทำหน้าที่คล้ายกับแผนกสินเชื่อของสถาบันการเงินต่างๆ ที่จะต้องหาลูกค้ามากู้เงินกองทุนหมู่บ้านออกไป ซึ่งเท่ากับเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับนายทุนท้องถิ่นที่สามารถที่มีอำนาจในการเข้าถึงกองทุนหมู่บ้านมากกว่าในการสร้างกำไรจากส่วนของดอกเบี้ย ทั้งนี้เพราะแม้ว่าอัตราดอกเบี้ยของแหล่งเงินทุนนอกระบบจะสูงกว่า แต่ชุมชนก็จะหันไปพึ่งแหล่งเงินกู้นอกระบบเพราะ

ความสะดวกในการเข้าถึงมากกว่า รวมทั้งเป็นแนวทางของครัวเรือนในการขยายขนาดเงินกู้ของครัวเรือนอีกด้วย เพราะแม้แต่ครัวเรือนที่กู้เงินกองทุนหมู่บ้านแล้ว หากมีความจำเป็นในเรื่องเงินก็จะเข้าสู่แหล่งเงินทุนนอกระบบอีก ทั้งนี้เนื่องจากกองทุนหมู่บ้านได้จัดสรรเงินทั้งหมดออกไปเพียงครั้งเดียว และเป็นการจัดสรรให้เต็มจำนวนตามความจำเป็นและตามคุณสมบัติของผู้กู้ และไม่สามารถให้กู้ในกรณีฉุกเฉินได้ ในกรณีดังกล่าว เงินจากการกู้เงินกองทุนจะกลายเป็นภาระหนี้สินของครัวเรือนทันที เพราะขนาดของเงินกู้มากกว่าขนาดของทุนที่นำไปผลิตจริงและขนาดของส่วนเกินจากการผลิต

1) การจัดสรรเงินกองทุน

การให้ชุมชนบริหารกองทุนหมู่บ้าน เชื่อว่าจะสามารถจัดสรรเงินกองทุนออกไปยังชุมชนได้อย่างสอดคล้องกับภาวะจำเป็นและความต้องการที่แท้จริงนั้น พบว่ามีข้อที่น่าพิจารณาเพิ่มเติมในการพัฒนากองทุนหมู่บ้านในอนาคต จากประสบการณ์ของชุมชนคลองขาวพบว่า การจัดสรรงบประมาณนำมาซึ่งความขัดแย้งในชุมชน ระหว่างคณะกรรมการกองทุนกับชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในปีแรกซึ่งต่างฝ่ายยังขาดความเข้าใจที่ชัดเจนต่อกองทุนหมู่บ้าน ความขัดแย้งดังกล่าวมาจากความต้องการเงินกู้ที่มากกว่าจำนวนเงินกองทุนที่สามารถจัดสรรได้ ทำให้เกิดความไม่พอใจของครัวเรือนที่ไม่ได้กู้และครัวเรือนที่ได้กู้ต่ำกว่าจำนวนที่ต้องการกู้ ในกรณีดังกล่าวภาระจึงตกอยู่กับคณะกรรมการที่จะต้องใช้อดุลยพินิจ

“เงินมันน้อย ใอันนั้นก็เอาเท่านั้น ใอันนี้ก็เอาเท่านั้น ที่ใอันที่ทำไม่ให้มาก ก็บอกว่าเขามีเหตุผลครับ เขานิัยดี คุณนิัยดีหรือเปล่าครับ ทำไมที่นำฉันขายไม่ได้เหอะ ไปโน่นอีก เราพูดกันไม่รู้เรื่องเลยหาว่าดูถูกเขาก็ก เงินมันน้อยคุณเอาแค่นี้ได้ไหม คุณทำนาน้อย เขาทำนานมาก พอถึงเวลาส่งคืนเขาแน่นอนกว่า ถึงว่าเวลาคุณต้องกู้มาให้ได้อยู่แล้ว คุณต้องกู้เขามาจริงไหม เราต้องพูดกันตรง ๆ เลย ดีกว่า เขาก็ยอมรับ คุณต้องเข้าใจชีวิตว่าเวลาเขาอนุมัติให้กู้น้อยคุณก็เป็นหนี้้น้อยหน่อย”

(ผู้ใหญ่ชาติรี)

นอกจากนี้ ปัญหาของความขัดแย้งยังเกิดจากหลักเกณฑ์ในการพิจารณาการกู้ยืมเงิน ที่มีลักษณะเป็น subjective มาก เช่น เป็นคนชนชั้น ทำมาหากิน ชื่อสัตย์ เป็นคนดี เป็นต้น หลักเกณฑ์เหล่านี้ ได้นำมาสู่การให้อำนาจกับคณะกรรมการหมู่บ้านในการใช้ดุลยพินิจในการพิจารณาจัดสรรเงินกองทุน ซึ่งยังสะท้อนให้เห็นว่า แม้ว่าแนวทางการบริหารกองทุนหมู่บ้านที่ให้ตัวแทนของชุมชนมีบทบาทโดยสมบูรณ์นั้น ก็ยังมีความแตกต่างกันในเรื่องฐานะและอำนาจระหว่างชาวบ้านที่เป็นสมาชิกกองทุนที่ต้องการกู้เงิน กับชาวบ้านที่เป็นคณะกรรมการกองทุนที่รัฐให้อำนาจในการพิจารณาจัดสรรเงินกองทุน ซึ่งในขณะนี้กรอบหรือแนวทางในการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านที่มีอยู่ยังไม่ได้ให้ทางออกกับชุมชนในเรื่องนี้

นอกจากนี้ ความขัดแย้งดังกล่าวยังเกิดจากการรับรู้ของชาวบ้านเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านว่าเป็นเงินที่รัฐจัดสรรให้กับแต่ละหมู่บ้านเป็นเงินของหมู่บ้าน ดังนั้น สมาชิกในหมู่บ้านควรมีสิทธิเท่าเทียมกันที่จะได้กู้ในวงเงินที่เท่ากัน ในขณะที่คณะกรรมการหมู่บ้านจะต้องรับผิดชอบและให้ความตระหนักถึงความสามารถที่แต่ละครัวเรือนจะใช้เงินกองทุนได้ เพื่อให้กองทุนหมู่บ้านมีชีวิตรอดและเป็นทุนหมุนเวียนในชุมชน

อย่างไรก็ตาม ในปีแรกคณะกรรมการหมู่บ้านได้พิจารณาจัดสรรเงินกองทุนออกไปให้กับครัวเรือนทั้งสิ้น 94 ครัวเรือน และปีที่สองเพิ่มขึ้นเป็น 111 ครัวเรือนจากจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 155 ครัวเรือน แต่ตัวเลขจำนวนครัวเรือนที่ได้รับประโยชน์จากกองทุนหมู่บ้านมีมากกว่าข้อมูลตามที่ปรากฏในรายงาน เนื่องจากแบบแผนการกู้เงินกองทุนหมู่บ้านรวมทั้งกองทุนอื่น ๆ ของรัฐ พบว่ามีการกู้เงินของครัวเรือนที่นำเงินไปแบ่งให้ครัวเรือนเครือญาติใกล้ชิดด้วย เช่น ครัวเรือนลูกแบ่งเงินกู้ให้ครัวเรือนพ่อแม่ เป็นลักษณะของการ “กู้เผื่อกัน” ทั้งนี้เนื่องจากบางครัวเรือนไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้ได้ด้วยตนเอง เช่น ไม่มีหลักทรัพย์หรือความน่าเชื่อถือเพียงพอ หรือกฎระเบียบบางอย่างที่ปิดกั้นในการเข้าถึงเงินกองทุน ดังนั้น เมื่อเงินกู้จำนวนไม่มากนักและยังถูกแบ่งออกไปให้ครัวเรือนอื่นอีก จึงไม่เพียงพอที่จะนำไปลงทุนเพื่อให้เกิดส่วนเกินทางเศรษฐกิจ จนสามารถนำไปสู่การสะสมทุนของครัวเรือนได้อย่างมีนัย

“... ‘เฮ้ย มึงกู้เผื่อกูด้วย กูซี้เกียจไปเขียน’ ก็บอกกับลูกเขายังงั้น”
(ลุงเยี่ยม อายุ 76 ปี)

ขั้นตอนและแนวทางในการพิจารณาการกู้เงิน คณะกรรมการจะกำหนดกรอบของโครงการตามลักษณะอาชีพที่ดำรงอยู่ในชุมชน โดยแบ่งโครงการกู้เงินออกเป็น 4 ด้าน คือ

การเกษตร เลี้ยงวัว ทอผ้า และหีบแลก โดยกำหนดเพดานเงินกู้ตามความต้องการในการเงินทุนเพื่อการผลิตของแต่ละอาชีพ รวมทั้งขนาดการผลิตของครัวเรือนอีกด้วย คือ การกู้ไปทำนาหรือการเกษตร วงเงินกู้สูงสุดไม่เกิน 20,000 บาท และเลี้ยงวัว ทอผ้า และหีบแลก ไม่เกินครัวเรือนละ 10,000 บาท

ดังนั้น เมื่อหน่วยของการจัดสรรเงินกองทุนคือครัวเรือน เงินจากการกองทุนหมู่บ้านจึงเข้าไปมีบทบาท ดังนี้ ตัวอย่างเช่น

- เข้าสู่ครัวเรือนในมิติของการบริโภค คือ เพิ่มอำนาจในการบริโภคให้แก่ครัวเรือนมากขึ้น และ/หรือ
- ลดภาระหนี้สินจากดอกเบี้ยเงินกู้ในระบบ ซึ่งสูงกว่าดอกเบี้ยกองทุนหมู่บ้านถึง 10 เท่า จากดอกเบี้ยกองทุนหมู่บ้านร้อยละ 6 ต่อปี ในขณะที่ดอกเบี้ยจากแหล่งเงินกู้ในระบบสูงถึงร้อยละ 5 ต่อเดือนหรือร้อยละ 60 ต่อปี และ/หรือ
- เป็นการเพิ่มขนาดทุนเพื่อการผลิตของครัวเรือนและลดการพึ่งพิงเงินกู้ในระบบ แต่ชุมชนมักเป็นการนำเงินทุนไปผลิตในสาขาที่มีส่วนเกินน้อยมาก เช่น การเลี้ยงวัว ทำนา และหีบแลก รวมทั้งอาชีพที่มีความเสี่ยงสูงจากกลไกราคา คือ ปลูกผักชีรวมทั้งการทำนาด้วย และอาชีพอีกลักษณะหนึ่งที่ชุมชนไม่สามารถสร้างส่วนเกินได้เพิ่มขึ้นจากการมีทุนเงินตราในการผลิตที่เพิ่มขึ้น เพราะเป็นอาชีพที่ผูกขาดโดยนายทุนท้องถิ่น คือ อาชีพทอผ้า ซึ่งนายทุนซึ่งมีร้านค้าจำหน่ายผ้าและรับซื้อผ้าจากชุมชน เป็นผู้มีอำนาจในการควบคุมโดยสมบูรณ์ทั้งในเรื่องปัจจัยการผลิต การรับซื้อและการจำหน่าย และไม่คุ้มทุนหากชุมชนจะไปหาซื้อเส้นด้ายจากภายนอกด้วยตนเอง ในขณะเดียวกันก็เป็นผู้กำหนดราคาซื้อในอัตราที่ชุมชนจะได้รับจริงคือเป็นเพียงค่าแรงงานในการทอผ้า หากเป็นผ้าขาวม้าค่าแรงต่อผืนจะอยู่ที่ประมาณ 20 บาท และชาวบ้านที่ทอผ้าไม่จำเป็นต้องลงทุนด้วยตนเอง เพราะมีระบบลูกที่ที่นายทุนจะเป็นผู้ออกทุนให้กับลูกที่ก่อน ซึ่งลูกก็สามารถมารับเส้นด้ายไปทอก่อน และชำระหลังจากนำผ้ามาจำหน่ายให้กับนายทุนร้านค้า ดังนั้น ส่วนเกินจากการทอผ้าจึงมาจากการใช้แรงงานอย่างเข้มข้นขึ้น เช่น ทอให้เร็วขึ้น ใช้เวลาในการทอผ้ามากขึ้นเพื่อให้ได้ผ้ามากขึ้น ไม่ใช่เกิดจากทุนเงินตราที่เพิ่มขึ้น ดังนั้น แม้ว่าครัวเรือนดังกล่าวจะเขียนโครงการกู้เงินไปใช้ในการทอผ้า แต่โดยข้อเท็จจริงคือเข้าสู่การบริโภคของครัวเรือน

ด้วยแบบแผนของการจัดสรรเงินกองทุนและการนำเงินกองทุนไปใช้ในลักษณะดังกล่าว ทำให้บทบาทของกองทุนค่อนข้างมีจำกัดที่จะสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

ถาม : กองทุนหมู่บ้านทำให้หมู่บ้านเราเข้มแข็งขึ้นไหม
 ผู้ใหญ่ : มันก็เข้มแข็งตอนที่ได้เงินนั้นแหละ พอเวลาส่งก็อ่อนแอ

2) ข้อเสนอว่าด้วยแนวทางในการนำเงินกองทุนไปใช้เพื่อนำไปสู่การสะสมทุนของชุมชน ฐานฐานของปัญหาการขาดแคลนเงินทุนเพื่อการผลิตของชุมชน เป็นผลมาจากการที่ส่วนเกินที่ชุมชนหมู่บ้านถูกดูดซับออกไปอย่างรุนแรงและต่อเนื่องตลอดระยะเวลาเกือบ 50 ปีที่ผ่านมา เพราะฉะนั้น หากกระบวนการและกลไกในการดูดซับส่วนเกินออกไปจากชุมชนยังมีความเข้มข้นแข็งแกร่งอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ทั้งในรูปกำไรมากจากระบบการแลกเปลี่ยน ทั้งในการซื้อขายปัจจัยการผลิตและผลผลิต รวมทั้งดอกเบี้ยจากภาวะหนี้สินรอบด้าน ซึ่งชุมชนเป็นผู้แบกรับภาระดังกล่าวไว้ทั้งหมด เพราะชุมชนเป็นผู้ที่มีอำนาจต่อรองน้อยที่สุด ดังนั้นแม้ว่าเราจะใส่เงินทุนเข้าไปในระบบเศรษฐกิจของชุมชนอีกเท่าไรก็ตาม ชุมชนก็ยังต้องเผชิญภาวะวิกฤตเช่นเดียวกับที่ผ่านมา หากเงินทุนนั้นไม่สามารถสร้างกลไกที่จะรักษาส่วนเกินทางเศรษฐกิจที่ชุมชนเป็นผู้ผลิตไว้ให้กับชุมชนได้

จากกรณีคลองขาว ซึ่งเป็นชุมชนชาวนาขนาดใหญ่ทั้งในเชิงประชากรและขนาดของพื้นที่ในการผลิต มีจำนวนหมู่บ้านทั้งสิ้น 12 หมู่บ้าน ซึ่งหมายความว่าเงินจากกองทุนหมู่บ้านไปลงไปที่ชุมชนคลองขาวมากถึง 12 ล้านบาท วิธีคิดในเชิงทฤษฎีคือ เงินทุนจำนวนดังกล่าวหรือที่ระดมมาจากเงินทุนบางส่วนของแต่ละชุมชน น่าจะก่อให้เกิดการลงทุนที่มีนัยต่อระบบการผลิตหลักของชุมชนได้ เช่น การทำนา เพื่อลดหรือรักษาส่วนเกินของชุมชน ซึ่งชุมชนตระหนักดีว่าเสียเปรียบและไม่มีอำนาจต่อรองเลย ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนคลองขาว ให้คำอธิบายที่น่าพิจารณาในเชิงนโยบายและในระดับปฏิบัติการ ว่าเพราะเหตุใดการลงทุนในระดับชุมชนหรือเครือข่ายจึงไม่เกิดขึ้น แม้ในชุมชนคลองขาวซึ่งมีความเป็นชุมชนสูงมาก

คำอธิบายที่สำคัญ นอกเหนือที่เป็นผลมาจากการรับรู้ของชุมชนว่าเป็นกองทุนที่รัฐจัดสรรให้กับแต่ละหมู่บ้าน รวมทั้งการขาดความรู้และทักษะในการสร้างและบริหารกิจการขนาดใหญ่ที่จะครอบคลุมระบบเศรษฐกิจหลักของชุมชนได้ ยังเป็นผลมาจากประสบการณ์ในอดีตของชุมชนที่เคยมีกองทุนเข้ามาในลักษณะที่เป็นกองทุนเพื่อดำเนินกิจกรรมในระดับชุมชน แต่เนื่องจากชุมชนไม่มีทักษะและไม่มีเวลา ทำให้กองทุนดังกล่าวกลายเป็นของนายทุนที่เข้ามาบริหารกิจการดังกล่าว นอกจากนี้ ยังเป็นมาจากความไม่แน่นอนและความไม่ชัดเจนของนโยบายของกองทุนหมู่บ้าน เช่น คำถามที่ว่ารัฐจะเอาเงินกองทุนคืนไหม จะคืน

เมื่อไหร่ ระยะเวลาที่ให้อำนาจจริง ๆ เพียงพอที่จะคืนทุนใหม่หากเป็นการลงทุนในกิจการที่ใหญ่ และหากประสบกับความขาดทุนใครจะเป็นผู้รับผิดชอบ เป็นต้น

ดังนั้น จากปรากฏการณ์ที่ชุมชนคลองขาว ได้นำมาสู่คำถามที่สำคัญว่าการใส่เงินทุนลงไปในระบบเศรษฐกิจของชุมชนเพียงประการเดียว เพียงพอหรือไม่ที่จะฟื้นฟูชีวิตของชุมชนขึ้นมาอีกครั้ง เพราะหากปราศจากกลไกที่จะทำให้ชุมชนนำทุนไปผลิตให้เกิดส่วนเกิน หรือเพิ่มศักยภาพและอำนาจให้ชุมชนสามารถรักษาสวนเกินที่ตนเองเป็นผู้ผลิตและนำไปสู่การสะสมทุนได้ เมื่อนั้น กองทุนหมู่บ้านก็จะกลายเป็นหนี้สินอีกแหล่งหนึ่งของชุมชน และเป็นไปได้หรือไม่เพียงไรที่จะบูรณาการนโยบาย กลไกและการปฏิบัติการที่มีอยู่ให้ทำงานร่วมกัน มากกว่าการปฏิบัติการแบบดั้งเดิมเช่นเดียวกับการปล่อยให้กลไกของกองทุนหมู่บ้านเข้าไปทำงานในชุมชนตามลำพังตลอดระยะเวลา 2 ปีที่ผ่านมา และชุมชนยังคงต้องเสี่ยงโชคจากกลไกราคาที่อยู่เหนืออำนาจการควบคุมของชุมชน

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่ 5: บทเรียนจากภาคตะวันตก

ปฏิบัติการทูลนิคม: การปะทะ ประสานของสังคมเกษตรกรรม

นรินทร์ สังข์รักษา

สารบัญ

	หน้า
เกริ่นนำก่อนเข้าสนาม	ก
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ข
บทที่ 1 ความเป็นมาของการศึกษา	1
วิธีการศึกษา	5
การเลือกชุมชน	5
การเข้าสนามการวิจัย	6
บริบทชุมชนที่ศึกษา	7
บทที่ 2 อัตลักษณ์ความเป็นชุมชนในอดีต	9
การลงรากปักฐานสร้างทุนธรรมชาติของชุมชน	9
การเปลี่ยนแปลงของชุมชน	9
วิธีการสร้างรากฐานทุนชุมชน	12
การเกาะเกี่ยวร้อยรัดของชุมชน	14
การดำรงอยู่ของชุมชนช่วงก่อรูปการพัฒนา	19
บทที่ 3 การไหลบ่าของทุนนิยมในการพัฒนาสู่ความทันสมัย	21
จุดเปลี่ยนของกระแสทุนนิยมรากเหง้าของทุนเงินตรา	21
อำนาจรัฐ : การก่อเกิดของทุนเงินตรา	22
การสร้างอุดมการณ์ของทุนความรู้สมัยใหม่	26
ทุนเงินตราสู่ภาคปฏิบัติการการทำมาหากิน	28
การสร้างทุนความรู้ของชุมชน	38
บริโศคนิยม : สัญญาการปิดล้อมของทุนเงินตรา	41
บทที่ 4 การได้คลื่นหรือทวนกระแสของชุมชน	43
คลื่นมหาสมุทรของทุนนิยม	43
การสั่นคลอนของทุนชุมชน	46
การเปียดขับชุมชนอำนาจแท้จริงอยู่ที่ไหน	48
บทที่ 5 พลังเงินตราการอวดตาของกองทุนหมู่บ้าน	50
การสถาปนาของกองทุนหมู่บ้าน	50
จุดหักเหส่งผลต่อชุมชน	54

บทที่ 6 บทสรุป	58
บรรณานุกรม	61

58
61

เกริ่นนำก่อนเข้าสู่สนาม

ผู้วิจัยในฐานะนิสิตปริญญาเอกการศึกษาคุณวุฒิบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ รุ่นที่ 13 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้ทำการวิจัยตามโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน ผู้วิจัยได้เรียนรู้และประสบการณ์จากรองศาสตราจารย์ ดร. นภาพร หะวานนท์ คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ในฐานะหัวหน้าโครงการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญศิริ จีระเดชากุล รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยและผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุรวุฒิ ปัดไธสง รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่ได้ชี้แนะ ให้คำแนะนำแนวทางและวิธีการศึกษาและประเมินกองทุนหมู่บ้าน ทั้งยังเป็นการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ทำวิจัยกับชุมชนที่ศึกษาในภาคตะวันตก ในลักษณะของชุมชนเลี้ยงสัตว์(ลำดับที่ 17)

การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วง โดยได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งจากชุมชนบ้านทุ่ง ในจังหวัดที่ผู้วิจัยปฏิบัติงานอยู่ ที่สะท้อนปรากฏการณ์ให้เป็นตัวแบบในการศึกษาอย่างกระจ่างชัด ตรงไปตรงมา ทำให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ รวมทั้งผู้ประสานงานพื้นที่ทั้งสามคน ได้แก่คุณปวีรพรรณ แสงพิทักษ์ นักวิชาการสาธารณสุข 8 สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดฯ ผู้ใหญ่ปรีชา งามดีและอ.ส.ม. เจียรไน แจ่มจำรัส ตลอดจนเพื่อนนิสิตปริญญาเอกพัฒนศึกษารุ่น 13 ได้แก่ คุณศรีชัย พรประชาธรรม ,คุณนงลักษณ์ จันทาภากุล ,คุณวัลยา ภูมิภักดีพรรณ และคุณมณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ และนิสิตปริญญาเอกพัฒนศึกษารุ่น 14 คือคุณบุญทิพย์ สุริยวงศ์ ที่ได้ช่วยในการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แนวลึก

การวิจัยในเรื่องนี้นับเป็นการพัฒนาวิชาการของผู้วิจัยอย่างหนึ่ง ในการเรียนรู้และบ่มเพาะประสบการณ์ที่ผู้วิจัยสนุกกับการทำงานชุมชน ทั้งยังเป็นเรื่องใหม่ตามนโยบายของรัฐบาลชุดนี้ที่เป็นอภิมหาโครงการ จึงเป็นเสมือนกระจกได้สะท้อนสิ่งที่เห็นและเป็นอยู่ในชุมชนที่ศึกษา อันเป็นการปะทะ ประสาน ก่อรูป ปลดแอกและเผยให้เห็นการอวตารของวาทกรรมทุนนิยมที่เกิดจากอำนาจของความรู้ ซึ่งมีปฏิบัติการในชุมชนชนบทที่ยังฝังรากลึกกับสังคมไทย นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างสนามวาทกรรมในบริบททางวิชาการได้ในแนวทางหนึ่ง

ผู้วิจัย

29 กันยายน 2546

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

การศึกษาโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน มีเป้าหมายสามประการคือ ประการแรก การเรียนรู้และพัฒนาเพื่อให้การวิจัยเป็นกระบวนการทางสังคม ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ระหว่างบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้อง ชุมชน ผู้ปฏิบัติงานในการสร้างพลัง ประการที่สองการสร้างความรู้ เพื่อให้การวิจัยในการนำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับความรู้ที่ชุมชนสร้างขึ้นมา รวมทั้งการสร้างความรู้ เกี่ยวกับชุมชน เพื่อให้ได้ความรู้ที่มีชุมชนเป็นศูนย์กลางมุ่งเน้นในเรื่องทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางเศรษฐกิจ ประการสุดท้ายการวางนโยบายได้ใช้ประโยชน์จากกระบวนการวิจัย ในการศึกษานี้มีเข็มมุ่งในประเด็นที่สอง ดังนั้นเพื่อตอบคำถามการวิจัยสี่ประการคือ ประการแรกทุนชุมชนมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชนอย่างไร ประการที่สองชุมชนมีการสะสมทุนอย่างไรจึงทำให้เกิด การเติบโตของทุนชุมชน ประการที่สามการสะสมทุนชุมชนประสบกับภาวะชะงักงันได้อย่างไร และ ประการสุดท้ายกองทุนหมู่บ้านมีส่วนช่วยให้เกิดกระบวนการสะสมทุนชุมชนอย่างไร แต่ฐานคติของผู้วิจัยมิได้มุ่งต่อต้านทุนนิยมหรือมองแบบแนวโครงสร้างนิยม หรืออนุรักษนิยมของเก่า หากแต่ผู้วิจัยมี เป้าหมายที่จะถอดรหัสให้เห็นเบื้องลึก ของปฏิบัติการทุนนิยมที่มีการได้กลิ่น/ทวนกระแสให้มีการยอมรับ/ตอบสนองอย่างไร การศึกษาดังกล่าวใช้วิธีการศึกษาของการสร้างทฤษฎีฐานราก(grounded theory)และแนวคิดหลังยุคสมัยใหม่(postmodernism) เกณฑ์ในการเลือกชุมชนเป็นที่ดอนภาคกลาง และภาคตะวันตกมีอาชีพเลี้ยงสัตว์ ใช้การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก 23 คน

ผลการศึกษา พบว่าชุมชนที่ศึกษาในอดีตนั้นก่อนปี 2494 ชุมชนมีอัตลักษณ์ของการพึ่งพิงอยู่กับธรรมชาติ บริบทของชุมชนยาวนานไม่ต่ำกว่า 60-80 ปีเป็นชุมชนขนาดกลาง ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นชาวจีน พื้นที่อยู่ในเขตปริมณฑล มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ มีบริการสาธารณะในชุมชนวัดและโรงเรียน แต่เดิมมีความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนสามารถที่จะดำรงอยู่ได้อย่างอิสระ พึ่งพิงตนเอง สังคมมีความร่ำรวยและเกื้อกูลกันทางสังคม มีทุนชุมชนที่แน่นแฟ้น นับแต่การไหลบ่าของของทุนนิยมที่มีการก่อรูปการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ได้กีดกร่อนและกัดเซาะชุมชนที่ถูกกระแทกเปียดับ สร้างการยอมรับด้วยวิถีทางการผลิตสมัยใหม่ในรูปแบบต่างๆของเทคโนโลยีแห่งอำนาจ เกิดจุดเปลี่ยน(turning point)ครั้งสำคัญนับแต่การพัฒนาไปสู่ความทันสมัยมีการสร้างสาธารณูปโภค ไฟฟ้า และถนนต่างๆทำให้วิถีชีวิตของชุมชนเปลี่ยนไป จากการผลิตเพื่อยังชีพแบบพออยู่พอกินไปสู่การผลิตเพื่อการค้า แบบการเกษตรทุนนิยมมีการใช้เทคโนโลยี/เทคนิค ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ สารเคมีในการ

เพิ่มผลผลิต จึงเป็นการเปิดพื้นที่รับพัฒนาเข้าสู่ระบบทุนนิยมเต็มรูปแบบ อำนาจรัฐเข้าจัดระเบียบเพื่อทำการเกษตรแผนใหม่ จากการทำนาไปสู่การทำพืชไร่และเลี้ยงสัตว์ ความสัมพันธ์ทาง

ค

สังคมของชุมชนเข้าสู่สังคมแห่งการบริโภคเต็มที่ จึงต้องเร่งรัดการผลิตให้ตอบสนองต่อทุนเงินตรา ตั้งแต่การปลูกพืชไร่และเลี้ยงสัตว์ เกิดการปะทะกับภาคปฏิบัติการของทุนนิยมที่สถาปนาในรูปของผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ การสร้างสถาบันวิชาการในการสนับสนุนการผลิตแผนใหม่ ได้ส่งผลและก่อให้เกิดความล้มเหลวในการทำอาชีพเกษตรกรรมทั้งการปลูกพืชไร่และเลี้ยงสัตว์ การล่มสลายดังกล่าวทำให้ชาวบ้านต้องการความมั่นคงในอาชีพ การเรียนรู้แบบลองผิดลองถูก ส่วนหนึ่งเปลี่ยนแปลงมาสู่การรับจ้างเลี้ยงหมูของนายทุน และปลูกผัก 30 วันเช่นผักบุ้งที่ประสบความสำเร็จเรียกตัวเองว่า “ผักบุ้งเงินล้าน”

ชุมชนมีร่องรอยการก่อรูปของพลังชุมชนที่เกิดจากผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การสร้างความรู้และการเรียนรู้ในเรื่องอาชีพ การทำกิน ชีวิตความเป็นอยู่ ด้วยการนำความรู้จากแหล่งภายนอกมาสู่ชุมชนให้เกิดการพัฒนาในการสร้างรายได้ มีอุดมการณ์ของชุมชนในการปรับเปลี่ยนในการทำมาหากิน สร้างรายได้ที่ทุนนิยมได้ทะลุทะลวงเข้ามาในชุมชนทำให้มีการดำเนินชีวิตไปตามแบบทุนนิยมของกระแสวัฒนธรรมการบริโภค วัฒนธรรมเงินตราที่กระตุ้นการสร้างอัตลักษณ์ของการบริโภคของคนในชุมชน เกิดรูปลักษณะของทุนนิยมเต็มรูปแบบ นอกจากนี้ชุมชนนี้มีการปรับตัวได้ตอบของชุมชน คือพยายามถอยออกห่างไม่ยอมอยู่ภายใต้อาณัติของบริษัทนายทุน ที่ส่วนใหญ่ต้องสยบยอมต่อระบบทุนนิยม อย่างการมีอาชีพรับจ้างเลี้ยงหมู แต่มีบางรายพยายามเลี้ยงด้วยลำแข้งตัวเอง แต่ก็ยังไม่สามารถฝ่าวงล้อมออกจากวาทกรรมทุนนิยมไปได้ ตามที่รัฐสร้างวาทกรรมการผลิตแบบใหม่ที่พยายามเก็บกดปิดกั้นการเกษตรแบบยังชีพ ไม่ให้มีพื้นที่พร้อมทั้งถูกรอบงำด้วยเทคโนโลยีของอำนาจ สิ่งที่เห็นและเป็นอยู่ ชุมชนพยายามต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจชุมชน ในการรวมกลุ่มสร้างตาข่ายชีวิต ในรูปแบบของกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสัจจะ กลุ่มฅาปนกิจสงเคราะห์นับเป็นทุนทางสังคม แต่ความจริงในการสร้างพลังอำนาจของชุมชน ยังไม่สามารถปะทะกับอุดมการณ์ทุนนิยมที่รัฐสร้างขึ้นมา ชุมชนจึงถูกผนวกรวมให้เป็นฐานการผลิตของทุนนิยม

นอกจากนี้รัฐยังสถาปนากองทุนหมู่บ้านขึ้นมาในชุมชนปลายปี 2544 เพื่อวางรากฐานอำนาจชุมชนในการบริหาร จัดการกองทุนหมู่บ้านที่สามารถกำหนดระเบียบกองทุนหมู่บ้าน ในด้านการกู้เงิน การเลือกกรรมการ การปล่อยกู้ ดอกเบี้ยและการส่งคืน ทำให้มีการประสานของชุมชนกับกองทุนหมู่บ้าน ทำให้ชุมชนสามารถสร้างทุนที่หลากหลายและเป็นการนำเงินกองทุนมาขยายปัจจัยการผลิตเพื่อสร้างรายได้ที่มั่นคงจากการมีกองทุนหมู่บ้านเข้าไป

จากภาพรวมการกู้เงินกองทุนหมู่บ้านทั้งสองปีพบว่า เอื้อต่อผู้กู้รายใหญ่ในการเลี้ยงหมูมากกว่าอาชีพรับจ้าง ส่วนการส่งคืนเงินกองทุนหมู่บ้าน ส่วนใหญ่จากคำบอกเล่าของคณะกรรมการบอก ว่าไม่มีปัญหาสามารถคืนเงินที่กู้ไปได้ครบ แต่มีบางรายไม่สามารถส่งคืนเงินกู้ได้เนื่องจากหมูที่

เลี้ยงยังไม่ถึงกำหนดขาย ต้องไปขอยืมญาติในหมู่บ้านข้างเคียง ชุมชนนี้ได้รับดอกเบี้ยทั้งปีเป็นเงิน 50,100 บาทและมีการประชุมจัดสรรในกิจกรรมสาธารณะประโยชน์

การเลือกตั้งคณะกรรมการชุดใหม่ ใช้วิธีการให้คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ลาออกครึ่งหนึ่ง (8 คน) แล้วเลือกคนเดิมเข้ามาใหม่แต่เปลี่ยนตำแหน่งกัน ส่วนแผนการกู้เงินชุมชนเป็นผู้กำหนดดอกเบี้ยกันเอง มีการกู้เกินกว่าที่กำหนดให้กู้ได้ไม่เกิน รายละ 20,000 บาทผู้ขอกู้เงินวงเงินนี้ส่วนใหญ่เป็นกรรมการหรือญาติกรรมการที่เลี้ยงหมูทั้งสิ้น มีผู้ขอกู้เพียงครึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกในชุมชน แสดงให้เห็นถึงโอกาสที่สามารถเกิดมูลหรือผลประโยชน์กัน

วัตถุประสงค์การกู้ ไม่มีการผลิตที่แตกต่างไปจากเดิม เพียงเพิ่มปัจจัยการผลิตในการเลี้ยงหมู และปลูกพืชไร่ การดำรงอยู่ของชุมชนมีผู้ไม่ประสงค์ขอกู้เนื่องจากไม่เดือนร้อน มีฐานะและไม่อยากรับผิดชอบการค้ำประกันสมาชิก

จุดแข็งของชุมชน มีการเรียนรู้ร่วมกัน เกิดการก่อรูปการพัฒนา ความร่วมมือ มีอาชีพที่หลากหลายการแสวงหาอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ พบมากในการรับจ้างเลี้ยงหมู ส่วนจุดอ่อนต้องพึงพิงจากภายนอก มีการบริโภคเพิ่มขึ้น กลไกราคาตลาดสินค้าเกษตรไม่มีความแน่นอน นับแต่กองทุนหมู่บ้านเข้ามายังไม่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ในวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชนมากนัก นอกจากการมีระบบการเรียนรู้ การพัฒนาอาชีพ และพยายามที่จะสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมขึ้นมา

ข้อเสนอ เห็นว่ากองทุนมีประโยชน์กับชุมชน โดยเฉพาะรายย่อยผู้มีฐานะยากจนหรือปานกลางที่ต้องกู้เงินนอกระบบ ส่วนระยะเวลาการส่งคืนควรยืดหยุ่น ควรส่งเสริมกองทุนหมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง รัฐควรให้อิสระไม่แทรกแซงการดำเนินงานของกองทุนควรเป็นเพียงที่ปรึกษากองทุนหมู่บ้านให้สามารถยืนอยู่ได้ด้วยตัวเอง

จากการศึกษาเห็นว่าพลังเงินตรา เป็นการกวาดตาดของกองทุนหมู่บ้านที่เป็นเสมือนบ่อน้ำของหมู่บ้านเข้าหล่อเลี้ยง เกื้อกูลทุนชุมชนในการก่อรูปความเข้มแข็งของชุมชน หากปราศจากการสร้างพลังของชุมชน ในการเรียนรู้จากฐานของความรู้ที่มีตัวกรองความรู้ ชุมชนเหล่านี้ก็สามารถที่จะมีพลังไม่ถูกเบียดขับออกไปเป็นชายขอบของอำนาจทุนนิยม แต่ความเป็นจริงแล้วสังคมชุมชนก็ไม่สามารถที่จะฝ่าวงล้อมกองทัพของวาทกรรมทุนนิยมที่สร้างขึ้น

.....

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของการศึกษา

นับแต่ประเทศไทยได้เริ่มนโยบายการพัฒนา ด้วยการปรับเปลี่ยนประเทศไปสู่ความทันสมัย (modernization) ตามแบบสังคมตะวันตก ซึ่งได้ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติเป็นครั้งแรกในปี 2504 อันเป็นแผนที่มุ่งเน้นให้ประเทศเพิ่มขีดความสามารถในการผลิตทางการเกษตรเพื่อการค้าอย่างยั่งยืน ภายใต้อุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย มีการกระตุ้นให้เกษตรกรใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรที่สามารถเพิ่มผลผลิตต่อไร่ให้สูงขึ้น รวมทั้งความพยายามของรัฐที่จะพัฒนาทุกด้าน มีการพัฒนาจากความเป็นเมืองมาก่อนที่จะไปขยายเข้าสู่บริเวณชนบทและชนบทตามแผนการพัฒนาประเทศ หากแต่ยังมีความแตกต่างในการพัฒนาที่มุ่งเน้นหรือให้ความสำคัญกับเมืองมากกว่าชนบท ส่วนชนบทนั้นรัฐกลับมองข้ามไปทั้งที่เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ

การพัฒนาดังกล่าวที่ผ่านมานั้น จะเห็นได้ว่าได้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยอย่างมาก อันเนื่องมาจากนโยบายของรัฐในการพัฒนาประเทศให้มีความทันสมัย ที่เห็นได้ชัดเจนก็คือการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา และระบบสาธารณสุขูปโภคต่างๆ ก่อให้เกิดชีวิตที่ทันสมัย มีระบบการสื่อสารที่ทันสมัยและสะดวกสบายขึ้น แต่ผลดังกล่าวมักตกแก่คนในเมืองและผู้มีโอกาสเข้าถึงเท่านั้น ชุมชนเกษตรกรรมในชนบทกับประสบปัญหาที่แตกต่างในการพัฒนาทุกด้านโดยเฉพาะโครงสร้างพื้นฐานและบริการของรัฐทั้งการศึกษา สุขภาพอนามัยที่สร้างวงจรแห่งความชั่วร้ายในเรื่องของใจเจ็บจน ซึ่งรัฐไม่ได้ให้ความสำคัญ แต่รัฐกลับแทรกแซงมุ่งเน้นเศรษฐกิจด้วยการส่งเสริมการเกษตรแผนใหม่เพื่อการค้าและการส่งออกของรัฐ การเบียดแทรกเข้าไปในชุมชนจึงทำให้ชุมชนชนบทเกิดการอ่อนแอในหลายด้าน ซึ่งชาวบ้านต้องพึ่งพิงรัฐทั้งการพึ่งพิงตลาด แหล่งสินเชื่อ และพ่อค้าคนกลาง

การเกษตรกรรมในชุมชนชนบทนั้น ได้ก่อรูปของการพัฒนาไปสู่การผลิตเพื่อการค้านับตั้งแต่ประเทศไทยเปิดการค้ากับต่างประเทศ ตั้งแต่สนธิสัญญาเบาริงประเทศไทยจึงถูกแทรกแซงจากประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ ดังนั้นการเกษตรก็ได้ปรับเปลี่ยน จากการผลิตเพื่อการยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น ตามช่วงยุคของการพัฒนาอย่างเต็มรูปแบบนับแต่นั้นมา

สำหรับการเกษตรโดยพื้นฐานหลักก็ประกอบไปด้วยการเกษตรแบบพืชไร่เป็นหลัก และการเลี้ยงสัตว์ที่ชนบทมักจะทำควบคู่กันไป ซึ่งส่วนใหญ่การเลี้ยงสัตว์เช่น เป็ด ไก่ หมู ไข่เป็นอาหาร ส่วนควายก็ไว้ใช้เป็นแรงงานในการทำนา เหตุนี้การเลี้ยงสัตว์จึงเป็นรูปแบบ

หนึ่งกับการเกษตรในชุมชนชนบทได้เกิดขึ้นซึ่งในอดีตกาลนั้นคนพื้นเมืองมักออกไปล่าสัตว์ แต่ก็ได้มีการพัฒนาโดยการนำมาเลี้ยงไว้เป็นอาหารและก็มีการพัฒนาเป็นการปศุสัตว์ที่มุ่งหวังเป็นการผลิตเพื่อขาย สัตว์เศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศชนิดหนึ่งที่มีความสำคัญและมีความต่อเนื่องยาวนานก็คือ หมูหรือสุกร หมูนั้นเกษตรกรไทยเลี้ยงหมูกันโดยทั่วไปเป็นอาชีพรองจากการทำนา และเลี้ยงกันแทบทุกจังหวัดของประเทศ โดยเฉพาะในแถบภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งใกล้เคียงกับแหล่งผลิตอาหารอันได้แก่รำและปลายข้าวเป็นหลัก นอกจากนี้ยังพบว่า การเลี้ยงหมูในประเทศเป็นระบบเปิดอย่างกว้างขวาง กล่าวคือผู้ใดเลี้ยงก็ได้ ไม่มีกฎเกณฑ์ในการควบคุมการเลี้ยงแต่อย่างใด เรียกว่าใครใคร่เลี้ยงก็สามารถเลี้ยงได้ ดังนั้นเมื่อมีการผลิต/เลี้ยงมากขึ้นซึ่งปีใดราคาหมูมีชีวิตสูงขึ้นมาก ประชาชนจากทุกอาชีพจะหันมาเลี้ยงหมู เป็นการเพิ่มอุปทานหรือจำนวนหมูมากขึ้นเกินความต้องการของตลาดผู้บริโภค เมื่อจำนวนหมูมีมากประกอบกับราคาอาหารสัตว์สูงขึ้น ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น แต่ราคาหมูมีชีวิตจะมีราคาถูกลงทำให้ผู้เลี้ยงประสบภาวะขาดทุน เนื่องจากมีต้นทุนสูงกว่าราคาที่ขายได้ในทางกลับกันจึงทำให้ผู้เลี้ยงจะลดจำนวนการเลี้ยงลง ทำให้เกิดการขาดแคลนหมูและราคาจะสูงขึ้น เป็นวัฏจักรหมุนเวียนต่อเนื่องกันไป(เนาวรัตน์ หงษ์ไพโรจน์ 2522 : 6) ปัจจุบันการเลี้ยงสัตว์ในประเทศไทย รวมทั้งการเลี้ยงหมูได้มีการทำกันเป็นธุรกิจอย่างเป็นล่ำเป็นสัน เกษตรกรจำนวนมากยึดอาชีพการเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพหลัก อาทิ การเลี้ยงไก่เนื้อ การเลี้ยงไก่ไข่ การเลี้ยงหมู การเลี้ยงวัวเป็นต้น เกษตรกรได้มีการพัฒนาการเลี้ยงสัตว์ชนิดต่าง ๆ ให้ก้าวหน้า ด้วยการใช้เทคโนโลยีการผลิต การลงทุนจนมีความมั่นคงของธุรกิจ นับแต่การใช้พันธุ์สัตว์ที่มีประสิทธิภาพสูง การให้อาหารอย่างถูกต้อง การจัดการและควบคุมป้องกันโรคอย่างมีประสิทธิภาพ ถึงแม้จะมีเทคนิควิธีการที่ดีแต่ในทางปฏิบัติที่เกิดขึ้น กล่าวคือหากเกษตรกรที่มีสายป่านหรือเงินทุนไม่มากพอ ไม่ยาวนาน จะต้องประสบกับการขาดทุนในการเลี้ยงสัตว์เป็นวงจรซ้ำซาก โดยเฉพาะการเลี้ยงหมูที่มีวัฏจักรกลไกและราคาเปลี่ยนแปลงขึ้นลงเร็ว

ดังจะเห็นว่าการเลี้ยงหมูเป็นอาชีพของชุมชนชนบท รวมถึงชุมชนบ้านทุ่งที่เกิดขึ้นมานานเป็นอาชีพเสริม ต่อมาเปลี่ยนเป็นอาชีพหลัก จึงต้องมีทุนในการเลี้ยง การประสบกับปัญหาต่าง ๆ ชุมชนไม่สามารถที่จะสร้างทุนชุมชนให้ดำรงอยู่ได้ หากแต่วัฏจักรที่มีพลวัตของทุนนิยมทำให้ชุมชนต้องแสวงหาความรู้จากภายนอกมาใช้ในการเกษตรกรรมเลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้การเลี้ยงหมูในชุมชนที่ศึกษามีรูปแบบการเลี้ยงที่ต่างจากเดิมเพื่อหลีกเลี่ยงวัฏจักรดังกล่าว ก็คือการรับจ้างบริษัทใหญ่ที่มีสายป่านหรือเงินทุนมากพอ บริษัทจะเป็นผู้ออกทุนและค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงโดยรับจ้างเลี้ยงในยุควัตถุสหกรณ์ทุนนิยมของสัตว์เศรษฐกิจ การรับจ้างเลี้ยงดังกล่าวก็มีข้อเรื่องง่ายนักที่จะเป็นผู้รับจ้างเลี้ยง ให้กับบริษัทนายทุนเพราะต้องมีข้อบังคับ กฎระเบียบปีกย่อยมากมายบีบบังคับการรับจ้างเลี้ยงหมูของบริษัทนายทุน ซึ่งเป็นยุค

ของการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ควบคุมการเลี้ยง มีการกำหนดตารางเวลาและวงจรการปฏิบัติ การเลี้ยงที่ต่อยอดจากระบบการควบคุมเสมือนเป็นเครื่องยนต์ กลไกและระเบียบที่เคร่งคัดของการ รับจ้างเลี้ยงหมู

จากปัญหาดังกล่าว ประกอบกับสังคมในชุมชนชนบทได้เปลี่ยนแปลงจากยุคก่อน สมัยใหม่เข้าสู่ยุคสมัยใหม่เต็มรูปแบบ เหตุนี้รัฐบาลชุดนี้ได้มองถึงรากฐานหรือเล็งเห็นความ สำคัญของชุมชนชนบท จึงได้กำหนดนโยบาย เพื่อสนองต่อชุมชนชนบทด้วยการกำหนด นโยบายต่าง ๆ ที่สำคัญกับชีวิตความเป็นอยู่ได้แก่ นโยบายการพักชำระหนี้เกษตรกร , กองทุน หมู่บ้านหนึ่งล้านบาท , โครงการประกันสุขภาพถ้วนหน้า(30 บาทรักษาทุกโรค) , หนึ่งผลิต ภัณฑ์หนึ่งตำบล นโยบายดังกล่าวต้องการดูแลและสร้างความเข้มแข็งของชุมชนฐานราก ทั้ง ในระบบเศรษฐกิจและด้านสังคมที่เป็นรูปธรรมมากกว่า นโยบายของรัฐที่ผ่านมา โดยเฉพาะ กองทุนหมู่บ้านหนึ่งล้านบาทที่กำลังดำเนินการอยู่นี้ รัฐได้จัดสรรงบประมาณทั้งหมู่บ้านและ ชุมชนเมือง จำนวน 73,400 แห่งใช้ทรัพยากรเงินทอนรวมประมาณ 73,400 ล้านบาทเข้าไปอยู่ ในการดูแลของหมู่บ้านและชุมชนเมือง ถือว่าเป็นการกระจายทรัพยากรพร้อมทั้งอำนาจการ บริหารจัดการให้แก่ชุมชน ที่เป็นฐานรากครั้งสำคัญในประเทศไทย ก่อให้เกิดผลดีที่จะตามมา นั้น สามารถจะเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาที่ยิ่งใหญ่ จึงเป็นการสร้างด้วยการต่อยอดความ เข้มแข็งหรือศักยภาพของชุมชน ในแง่ของการจัดการและการดำเนินงาน ซึ่งวัตถุประสงค์ของ กองทุนหมู่บ้านในภาพรวม คือ ประการแรกในด้านเศรษฐกิจต้องการกระตุ้นเศรษฐกิจของ ชุมชนให้คนจนสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุน เพื่อพัฒนาอาชีพและสร้างรายได้ให้แก่ประชาชน ในชุมชน ประการที่สองทางด้านสังคม เป็นการลงทุนทางสังคมเพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง มี การบริหารจัดการดูแลประชาชนตนเอง

ดังนั้นรายงานการวิจัยนี้ตามโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน(นภาพรณ ะหวานนท์และคณะ 2544 : 3) มีวัตถุประสงค์หลักในการศึกษา 3 ประการได้แก่ ประการแรก การเรียนรู้และการพัฒนาเพื่อให้การวิจัยเป็นกระบวนการทางสังคม ก่อให้เกิดกระบวนการ เรียนรู้ร่วมกันระหว่างบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้อง ชุมชน ผู้ปฏิบัติงานในการสร้างพลัง (evaluation for empowerment) ประการที่สอง การสร้างความรู้(knowledge creation) เพื่อ ให้การวิจัยนำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับความรู้ที่ชุมชนสร้างสมมา รวมทั้งเป็นการสร้างความรู้ เกี่ยวกับชุมชนโดยนักวิจัยเป็นผู้ศึกษาและทำความเข้าใจสิ่งต่างๆ จากมุมมองของชุมชนเพื่อ ให้ได้ความรู้ที่มีชุมชนเป็นศูนย์กลางมุ่งเน้นในเรื่องของทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมและทุน ทางเศรษฐกิจ ประการสุดท้ายการวางนโยบาย(policy formation) เพื่อให้ผู้วางนโยบายได้ใช้ ประโยชน์จากกระบวนการวิจัยและความรู้ เพื่อวางนโยบาย การปรับเปลี่ยนนโยบาย การนำ นโยบายไปสู่การปฏิบัติ แต่ในการศึกษาของผู้วิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นการศึกษาในประเด็นที่สอง

คือ การสร้างความรู้(knowledge creative)เป็นหลัก ดังนั้นปรากฏการณ์ของการประเมินกองทุนหมู่บ้านที่เลือกพื้นที่การเลี้ยงสัตว์ในที่ตอนภาคกลาง ที่มีความหลากหลายของชุมชนหมู่บ้านจึงนำไปสู่ประเด็นคำถามการศึกษาวิจัย 4 ประการได้แก่ 1)ทุนชุมชนมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชนอย่างไร 2)ชุมชนมีการสะสมทุนอย่างไรจึงทำให้เกิดการเติบโตของทุนชุมชน 3) การสะสมทุนชุมชนประสพกับภาวะชะงักงันได้อย่างไร 4) กองทุนหมู่บ้านมีส่วนช่วยให้เกิดกระบวนการสะสมทุนชุมชนอย่างไร แต่ฐานคติของผู้วิจัยมิได้มุ่งต่อต้านทุนนิยมหรือมองแบบแนวโครงสร้างนิยม หรืออนุรักษนิยมของเก่า หากแต่ผู้วิจัย มีเป้าหมายหรือเข็มมุ่งที่จะถอดรหัสให้เห็นเบื้องลึกของปฏิบัติการทุนนิยมที่มีการได้คลื่น /ทวนกระแสให้มีการยอมรับ/ตอบสนองอย่างไร จึงเสนอกรอบหรือมุมมองที่น่าสนใจคือประการแรก อะไรคือเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชุมชนหมู่บ้านเหล่านี้ เลือกที่จะปรับตัวในการดำรงอยู่ของการเกษตรทำไร่และเลี้ยงสัตว์ที่มีรูปลักษณะเป็นการผลิตเพื่อการค้า ประการที่สองกลุ่มอาชีพต่าง ๆ มีกระบวนการทำอาชีพเกษตรกรรมของตนเองอย่างไร และเพราะเหตุใดกลุ่มอาชีพแต่ละกลุ่มจึงประสบความสำเร็จแตกต่างกัน ประการที่สามชุมชนมีทรัพยากรและพลังสร้างสรรค์ (creative power)ในด้านใดบ้างที่เอื้ออำนวยให้สมาชิกประสบความสำเร็จ ในการพลิกฟื้นการเกษตรกรรมทุนนิยม และประการที่สี่ ความสามารถในการปรับตัวภายหลังที่กองทุนหมู่บ้านที่รัฐจัดสรรงบประมาณเข้าสู่ชุมชนส่งผลอย่างไร กับชุมชนหมู่บ้าน และชุมชนมีการตอบสนองการจัดการกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง

ในการตอบคำถามการวิจัยข้างต้น ได้จากการศึกษาที่เป็นภาพสะท้อนจากปรากฏการณ์ของชุมชนโดยใช้วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีฐานราก(grounded theory) ซึ่งเป็นวิธีวิทยาที่เน้นการศึกษาปรากฏการณ์สังคม โดยยึดหลักการทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นค่านิยม ความคิด ความเชื่อ ทศนะจากมุมมองของคนในสังคมนั้นเอง จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มาสร้างมโนทัศน์ หาความเชื่อมโยงระหว่างมโนทัศน์ต่าง ๆ เพื่อให้ได้ข้อสรุปเชิงทฤษฎีของปรากฏการณ์ทางสังคมที่ต้องการหาคำอธิบาย ทฤษฎีจึงเป็นผลผลิตของการปรับเปลี่ยนปรากฏการณ์ทางสังคม หรือความจริงที่มีอยู่ในสังคมให้อยู่ในระดับที่สามารถใช้เป็นกรอบในการอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจริงในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ ประเด็นสำคัญของการสร้างทฤษฎีจากฐานราก คือ ทฤษฎีที่สร้างขึ้นจะต้องสะท้อนความจริง มีความชัดเจนเหมาะสม และต้องตรงกับเรื่องที่ศึกษา รวมทั้งมีการนำเสนอเงื่อนไขที่มีความสำคัญต่อข้อสรุปเชิงทฤษฎีอย่างชัดเจนและเนื่องจากทฤษฎีถูกสร้างมาจากข้อมูลที่มีความหลากหลาย (diverse) ทฤษฎีจะต้องมีลักษณะเป็นนามธรรมมากพอที่จะหลอมรวมความหลากหลายต่าง ๆ เข้าไปเป็นหมวดหมู่ และสามารถนำไปใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่ใกล้เคียงในบริบทอื่น ๆ ได้(นภาภรณ์ หะวานนท์,เพ็ญศิริ จีระเดชากุล,สุรุฒิ ปัดไธสง 2541 : 3-4) โดยมีฐาน

คิดว่าจะทำความเข้าใจประเด็นวิถีชีวิตชุมชน(mode of living)จะต้องทำความเข้าใจมิติทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนให้เห็นวิถีการดำรงชีวิตในชุมชนและเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ โดยมีการติดต่อกับสังคมภายนอกอย่างจำกัด รวมถึงศึกษาพลังชุมชนในอดีตที่สะสมมา กระบวนการปรับตัวเพื่อเอาชนะธรรมชาติและการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน การทำความเข้าใจปรากฏการณ์ในอดีต จะช่วยให้สามารถเข้าใจสิ่งที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันได้แจ่มชัดขึ้น หากแต่ว่าทฤษฎีนิยามที่ประกอบด้วยหลักเกณฑ์และการครอบงำ จัดระเบียบของสรรพสิ่ง ปฏิบัติการของวาทกรรมแสดงให้เห็นถึงयोगิโยของอำนาจที่มีนัยของการควบคุม อันเป็นการใช้อำนาจความรู้ในสนามของวาทกรรม(discursive field)ในชุมชนชนบทที่ศึกษาว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร และแสดงให้เห็นถึงการปะทะ ประสาน การต่อสู้ช่วงชิงการกำหนดความหมายแก่สรรพสิ่งได้อย่างแยบยล

วิธีการศึกษา

การศึกษานี้ใช้วิธีการเข้าถึงปรากฏการณ์ทางสังคมในมิติต่าง ๆ ผ่านการสะท้อนประสบการณ์ของคนในชุมชน โดยใช้การสัมภาษณ์ระดับลึกซึ่งมีลักษณะของการพูดคุยกับผู้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นต่างๆ ตามแนวคำถามที่ได้เตรียมไว้ล่วงหน้า แต่การสัมภาษณ์จะดำเนินไปในลักษณะของการสนทนา ที่ผู้วิจัยเป็นผู้เปิดประเด็นพูดคุยซักถาม ความยาวของการสนทนาขึ้นกับประสบการณ์ของผู้ให้สัมภาษณ์ นอกจากนี้ในระหว่างสนทนาหรือหลังการสนทนา ผู้วิจัยจะขอให้ผู้สัมภาษณ์พาไปดูสถานที่ เหตุการณ์หรือปรากฏการณ์จริงในเรื่องนั้นประกอบด้วย เช่น การเลี้ยงหมู การผสมเทียม การปลูกหน่อไม้ฝรั่ง การปลูกผักบุ้ง การทำไร่อ้อย การปลูกผัก การเย็บ ผ้าโหล การทำปลาแดดเดียว การทำดอกไม้จันทน์ การทำโหนดและได้บันทึกภาพประกอบด้วย นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ไปศึกษาปรากฏการณ์ในด้านอื่น ๆ จากเรื่องการทำมาหากินที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรม และใช้วิธีการวิเคราะห์วาทกรรมที่ได้จากชุมชนเป็นตัวแทนในการศึกษา

ลักษณะของชุมชนตามเกณฑ์การเลือกชุมชนเพื่อการวิจัย

ชุมชนที่ศึกษาพิจารณาจาก 1)ระบบนิเวศน์ของชุมชนเป็นที่ดอนภาคกลางและภาคตะวันตก ลักษณะสภาพแวดล้อมของการทำมาหากิน เขตราบลุ่มมีระบบชลประทาน คลองส่งน้ำผ่านหมู่บ้าน 2)วิถีการดำรงชีวิต/อาชีพการปลูกพืชผลทางการเกษตร ไม่มีการแปรรูป ได้แก่การเกษตรทำไร่ ผักกระยะสั้น เลี้ยงไก่ หมู จักสาน 3)ระดับความเข้มแข็งชุมชน ชุมชนไม่มีความเข้มแข็ง ที่ภาครัฐได้ตีค่าหรือกำหนดเกณฑ์ไว้ โดยพิจารณาจากการพึ่งพิงจากภายนอกทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ชุมชนไม่มีอิสระและอำนาจต่อรองราคา

การเลือกชุมชน

จากการสำรวจข้อมูล ซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกชุมชนที่สะท้อนปรากฏการณ์ในการเลือกชุมชนตามเกณฑ์ที่มีความหลากหลายและเป็นชุมชนที่ยังไม่มีความเข้มแข็ง มีสภาพพื้นที่ที่เป็นที่ราบลุ่มที่ตอนมีอาชีพเลี้ยงสัตว์ในภาคกลางและภาคตะวันตก ดังนั้นผู้วิจัยจึงพิจารณาข้อมูลที่มีอยู่ว่า พื้นที่ที่มีการเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่แบบนี้ จึงเลือกพื้นที่การเลี้ยงหมูเป็นพื้นที่ในการศึกษาวิจัย สิ่งสำคัญการเลี้ยงหมูเป็นอาชีพหลักของจังหวัดที่ศึกษา อาชีพการเลี้ยงหมูนี้สามารถส่งจำหน่ายกับประชากรกรุงเทพและปริมณฑล การเลี้ยงหมูมีพลวัต กลไกทางเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ การต่อสู้/การยินยอม ที่มีการปะทะ ประสานหรือยอมรับให้ดำรงตนในอาชีพการเกษตรกรรม และสามารถพลิกฟื้นชะตาชีวิตหรือก่อให้เกิดความล่มสลายของชาวบ้านในวงกว้าง ส่งผลกระทบหลายด้านเช่น สุขภาพ สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ อาชีพ ความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งพื้นที่นี้มีการเลี้ยงหมูจำนวนมาก จึงเลือกบ้านทุ่ง(ชื่อสมมุติ)เป็นพื้นที่ศึกษาวิจัย โดยผู้วิจัยได้สัมภาษณ์รวมทั้งหมด 23 คน (จำนวนเทป 35 ม้วน)

การเข้าสนามการวิจัย

เมื่อผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ที่ต้องการศึกษา จึงได้ทำหนังสือถึงนายอำเภอเพื่อขออนุญาตและประสานผู้เกี่ยวข้อง ติดต่อผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าหน้าที่สภะทรวงหลัก อาสาสมัครสาธารณสุข เพื่ออธิบายถึงวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัยให้ผู้นำชุมชนและชาวบ้านได้เข้าใจวัตถุประสงค์ของการศึกษาและทำความเข้าใจกับชุมชนที่ศึกษา อนึ่งผู้ศึกษาได้ปฏิบัติงานในจังหวัดนี้มานาน ทั้งยังมีความสนิทสนมและคุ้นเคยกับพื้นที่ในจังหวัดนี้เป็นอย่างดี จึงไม่มีปัญหาและอุปสรรคในการศึกษาวิจัย ทั้งยังได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งจากผู้นำชุมชน ชาวบ้านและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในการติดต่อขอข้อมูลและเอกสารในการวิจัย ตลอดจนผู้วิจัยได้จัดผู้ประสานงานในพื้นที่ที่เป็นผู้นำชุมชนคือผู้ใหญ่บ้านและอาสาสมัครสาธารณสุข จึงทำให้การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงและได้ข้อมูลที่ตรงไปตรงมา สิ่งสำคัญในการศึกษานี้ไม่ได้มีผลกระทบหรือแฉกกับชุมชนในพื้นที่แต่อย่างใด ในทางกลับกันชุมชนได้ตอบสนองและร่วมมืออย่างดี ซึ่งผู้วิจัยได้สนับสนุนและร่วมในการจัดประชาคมหมู่บ้านอีกทางหนึ่งด้วย สำหรับรายละเอียดผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่

รายละเอียดเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูลหลัก

ที่	สถานภาพทางสังคม/อาชีพ /การกู้เงิน	เพศ	อายุ
1	ชาวบ้าน เย็บเสื้อผ้า /ทำไร่ กู้เงินกองทุน	หญิง	42
2	อบต. เลี้ยงหมู ผสมเทียมหมู กู้เงินกองทุน	ชาย	54
3	ชาวบ้านทำไร่ เลี้ยงปลาตก จากรก/ซากหมู ไม่กู้เงินกองทุน	ชาย	54
4	ประธานกองทุนฌาปนกิจศพ /ประธานกองทุนหมู่บ้านหมู่อื่น	ชาย	72
5	บัณฑิตอาสา	หญิง	23
6	ผู้ใหญ่บ้านประธานกองทุนหมู่บ้าน กู้เงินกองทุน	ชาย	39
7	ครูใหญ่ ที่ปรึกษากองทุนหมู่บ้าน กู้เงินกองทุน	ชาย	52
8	อสม. เลขากลุ่มออมทรัพย์ กู้เงินกองทุน	หญิง	41
9	แพทย์ประจำตำบล/อสม. ปลุกผักนึ่งเงินล้าน กู้เงินกองทุน	ชาย	55
10	ชาวบ้านเลี้ยงหมูรายใหญ่ กู้เงินกองทุน	หญิง	56
11	ผู้ใหญ่บ้าน กู้เงินกองทุน รับจ้างเลี้ยงหมู	ชาย	58
12	ชาวบ้าน รับจ้างเลี้ยงหมู กู้เงินกองทุน	หญิง	42
13	กรรมการกองทุนหมู่บ้าน เลี้ยงหมู กู้เงินกองทุน	ชาย	54
14	ชาวบ้าน เลี้ยงหมูรายย่อย อิสระ ทำไร่ กู้เงินกองทุน	หญิง	48
15	อดีตผู้ใหญ่บ้าน ประธานกองทุนหมู่บ้านหมู่เดิม	ชาย	68
16	ผู้ใหญ่บ้านหมู่เดิม กู้เงินกองทุน	ชาย	65
17	อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่เดิม กู้เงินกองทุน	ชาย	72
18	ชาวบ้าน เลี้ยงหมู รายกลาง กู้ ธกส. กู้เงินกองทุน	ชาย	56
19	สัตว์บาล เลี้ยงหมู รักษาหมู ไม่กู้เงินกองทุน	ชาย	28
20	อบต. เลี้ยงหมู ทำไร่ ปลุกอ้อย กู้เงินกองทุน	ชาย	44
21	ร้านค้า ชายของ ไม่กู้เงินกองทุน	หญิง	56
22	ชาวบ้านเลี้ยงหมู รายใหญ่ กู้เงินกองทุน	หญิง/ชาย	48/50
23	ประธานกลุ่มปลูกหน่อไม้ฝรั่ง ปลุกอ้อยไม่กู้เงินกองทุน	ชาย	65

บริบทของชุมชนที่ศึกษา

ตำบลที่ศึกษามีเนื้อที่ 34.85 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 21,781 ไร่ ลักษณะพื้นที่เป็นพื้นที่ราบลุ่มสลับที่ดอน ลักษณะพื้นดินเป็นดินปนทราย เป็นทรายหยาบซึ่งสามารถขุดได้ทั่วทุกบริเวณพื้นที่หมู่บ้าน ทรายดังกล่าวนี้ชาวบ้านสันนิษฐานว่าเกิดจากการทับตัวกันของตะกอนจากการพัดพาของน้ำทะเลในสมัยก่อนหลายร้อยปีที่ผ่านมา ปัจจุบันมีประชากรในตำบลมีทั้งสิ้น 10,759 คน ชาย 5,160 คน หญิง 5,599 คน ความหนาแน่นเฉลี่ย 308 คนต่อตารางกิโลเมตร โดยแบ่งเขตการปกครองเป็น 21 หมู่บ้าน ส่วนการบริการสาธารณสุขนับว่ามีความพร้อมค่อนข้างมากกล่าวคือด้านการศึกษามีโรงเรียน 6 แห่งซึ่งจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษา มีที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน 8 แห่งกระจายอยู่ทั่วไป ส่วนด้านสาธารณสุขมีสถานีอนามัยประจำตำบล 2 แห่ง และศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชนครอบคลุมทุกหมู่บ้าน ด้านการศาสนามีวัดที่ใช้ประกอบศาสนากิจถึง 4 แห่งด้วยกัน ส่วนด้านการพัฒนาและดูแลความปลอดภัยในพื้นที่มีศูนย์พัฒนาตำบล สถานีตำรวจ 1 แห่ง มีหอกระจายข่าวในตำบล และในปี 2516 ได้มีไฟฟ้าเข้ามาถึงหมู่บ้านในตำบลนี้ นอกจากนี้ที่ชุมชนแห่งนี้ยังเป็นที่ตั้งของสหกรณ์โคนมของจังหวัดอีกด้วย

ส่วนชุมชนที่ศึกษาจะประกอบด้วยจำนวนหลังคาเรือน 63 หลังคาเรือน ประชากร 304 คน เดิมประชากรส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมคลองธรรมชาติ สภาพพื้นดินดังกล่าวจึงทำให้มีผลต่อการประกอบอาชีพของชาวบ้าน ในการเลี้ยงสัตว์และปลูกพืชไร่ ได้แก่การเลี้ยงหมู การทำไร่อ้อย พืชผักต่าง ๆ และรับจ้าง อาชีพส่วนใหญ่ของประชากรได้แก่ การเกษตรกรรมที่มีความหลากหลาย มีการพึ่งพา รวมกลุ่มและร่วมมือระหว่างการดำเนินการผลิตต่าง ๆ การคมนาคมสะดวกสบายทุกฤดูกาล มีถนนเชื่อมติดต่อทั้งหมู่บ้าน 3 สายเป็นถนนลาดยางและถนนลูกรัง สามารถติดต่อกับอำเภอได้โดยสะดวก แหล่งน้ำที่สำคัญในชุมชนแห่งนี้ มีทุ่งที่เรียกว่า “ทุ่งประดู่” ชาวบ้านจะมาตักน้ำที่นี่ นอกจากนี้ยังมีคลองธรรมชาติ ได้เริ่มมีการขุดบ่อสูบน้ำโยกในปี 2510 ใช้แบบกาลักน้ำและมีคลองชลประทานเข้ามาในชุมชนในปี 2514 โดยคลองชลประทานนี้มาจากโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาเขื่อนวชิราลงกรณ์ ทำให้ชาวบ้านจึงได้ย้ายออกมาตั้งบ้านเรือนกระจายอยู่ทั่วไป นอกจากนี้ยังมีบ่อบาดาล 49 บ่อ ประปาหมู่บ้าน 1 แห่ง ฝ่าย 1 แห่ง ทั้งยังมีการแบ่งระเวกหรือคุ่ม 6 คุ่มเพื่อสามารถดูแลกันได้อย่างทั่วถึง

ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นคนเชื้อสายจีน(ประมาณร้อยละ 70) ทั้งที่เป็นชาวจีนอพยพมาจากโพ้นทะเลและลูกคนจีนที่เกิดในเมืองไทย ส่วนที่เหลือเป็นคนไทย การแยกพิจารณาความเป็นคนจีนและความเป็นคนไทย อาศัยจากการเรียกตนเองของกลุ่มคนดังกล่าว รวมทั้งภาษาท่าทางที่ใช้ในชีวิตประจำวันอีกทางหนึ่งด้วย ความเป็นคนจีนส่วนมากจะมีฐานะในระดับ

ปานกลางค่อนข้างดี เนื่องจากคนจีนมีความขยันขันแข็งในการทำมาหากิน ต่างจากคนไทย
ส่วนใหญ่ฐานะไม่ค่อยดี ซึ่งดูได้จากสภาพความเป็นอยู่ การมีเครื่องใช้อำนวยความสะดวก
และการมียานพาหนะเป็นของตนเองในแต่ละครอบครัว

บทที่ 2

อัตลักษณ์ความเป็นชุมชนในอดีต

การลงรากปักฐานสร้างทุนธรรมชาติของชุมชน

เมื่อ 60-80ปีที่ผ่านมามีชาวบ้านบ้านทุ่งรุ่นแรกซึ่งเป็นชาวจีน ได้อพยพมาจากตัวเมืองเพื่อจับจองที่ดินทำกิน โดยที่สภาพพื้นที่ขณะนั้นยังคงมีสภาพเป็นป่าไม้ที่บดประเภไม้เบญจพรรณ ตลอดจนถึงสัตว์ป่านานาชนิด การจับจองที่ดินทำกินเริ่มจากการปลูกพืชผักเพื่อยังชีพ อาทิการปลูกข้าว แตงกวา มะเขือ สำหรับอาหารประเภทเนื้อสัตว์นั้นชาวบ้านหาจับจากป่า นอกจากนั้นชาวบ้านยังทำการโค่นป่า เพื่อนำไม้มาเผาถ่านเก็บไว้ใช้และส่วนที่เหลือนำไปแลกเปลี่ยนสินค้าอื่นๆที่ตลาดในตัวเมือง

ในช่วงก่อนๆชาวบ้านมักมีการแลกเปลี่ยนเพียงอย่างเดียวไม่มีการซื้อขายสินค้า นำผักและถ่านบรรทุกเกวียนตลอดจนหาบคานไปแลกเปลี่ยนและข้าวสาร อย่างเช่นนำถ่าน 1 เล่ม เกวียนแลกกับข้าวสาร 1 กระสอบเพื่อนำมาเก็บตุนไว้บริโภค ซึ่งขณะนั้นผลิตข้าวได้ไม่พอเพียง การแลกเปลี่ยนสินค้าสมัยนั้นนิยมแลกเปลี่ยนระหว่างสินค้ากับสินค้า ไม่แลกเปลี่ยนเป็นตัวเงิน สำหรับพืชผักนั้นแลกเปลี่ยนตามความพอใจของทั้งสองฝ่าย

การเปลี่ยนแปลงของชุมชน

เนื่องจากสภาพพื้นดินไม่เหมาะสมต่อการทำนา จึงทำให้ชาวบ้านหันมาปลูกพืชไร่ทดแทนจากการโค่นล้มหักล้างถางป่าไม้เพื่อเอาพื้นที่ปลูกยาสูบและมันสำปะหลังในปี 2494 เป็นต้นมาที่เป็นจุดเริ่มของการเปลี่ยนแปลง(turning point)จากการทำนาสู่การทำพืชไร่ แต่การทำไร่ยาสูบและมันสำปะหลังทำได้ไม่นานสามารถให้ผลผลิตได้เพียงประมาณ 6 ปี ชาวบ้านก็ต้องเลิกปลูกเพราะประสบกับปัญหาดินจืด ผลผลิตที่ได้ไม่คุ้มกับการลงทุนและแรงงานที่เสียไป

ในปี 2501 เจ้าหน้าที่เกษตรเข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพืชชนิดต่างๆเช่น ฝ้ายปีแรกๆผลผลิตฝ้ายให้ผลดี นับเป็นการก่อรูปการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาที่เกิดจากหน่วยงานรัฐที่มีมหาวิทยาลัยที่เน้นหนักในเรื่องของการเกษตรในพื้นที่มาส่งเสริม เป็นเหตุทำให้ชาวบ้านขยายพื้นที่เพาะปลูกออกมากยิ่งขึ้น ประกอบกับการเพิ่มประชากรในชุมชนพื้นที่ป่าไม้ที่มีมาแต่เดิมก็ลดลงไปทุกขณะ ทั้งยังมีปัญหาของแหล่งน้ำที่ต้องใช้น้ำจากธรรมชาติเป็นหลักซึ่งเหมาะสมกับพืชไร่ที่ปลูก แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านก็ต้องเลิกปลูกฝ้ายในปี 2504 ด้วยสาเหตุเกิดการระบาดของหนอนกินฝ้ายทำให้ผลผลิตฝ้ายเสียหายอย่างมาก ชาวบ้านประสบกับ

ปัญหาขาดทุนอย่างมากกันทุกครัวเรือนที่ปลูกฝ้าย จึงทำให้ชาวบ้านหยุดหรือเลิกการปลูกพืชชนิดนี้

จุดเปลี่ยนที่สำคัญในครั้งที่สองหลังจากนั้นปลายปี 2504 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน รัฐส่งเสริมการปลูกอ้อย ทำให้อ้อยจึงกลายมาเป็นพืชที่สำคัญมากซึ่งชาวบ้านในชุมชนนี้ได้ยึดถือเป็นอาชีพหลัก การปลูกอ้อยในระยะแรกผู้ปลูกอ้อยจะเก็บเกี่ยวผลผลิตด้วยแรงงานในครัวเรือนคั้นน้ำอ้อยแล้วนำไปขายกรุงเทพฯ ต่อมาโรงงานหีบอ้อยที่จังหวัดข้างเคียงตั้งขึ้น เมื่อปี 2514 ถนนลูกรังจากแยกมาลัยแมนราดยาง และระบบการส่งน้ำจากคลองชลประทานผ่านเข้าสู่ชุมชน นับเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาเกษตรกรรม เพราะชุมชนได้เปลี่ยนวิธีการผลิตแบบยังชีพพออยู่พอกินไปสู่การผลิตเพื่อการค้าเต็มรูปแบบ เพราะมีนายทุนหรือเก๊ยซึ่งเป็นเจ้าของโรงงานหีบอ้อยเป็นผู้กระตุ้นให้ชาวไร่เร่งการปลูกอ้อยพร้อมทั้งเร่งการผลิตในรูปแบบต่างๆ อันเป็นผลพวงหรือผลกระทบจากการพัฒนาในช่วงต้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 ตั้งแต่ปี 2504 เป็นต้นมา นับเป็นจุดพลิกผันในการทำเกษตรกรรมที่ใช้เทคโนโลยีในการผลิต ชุมชนต่างตื่นตัวเข้าสู่ระบบทุนนิยมอย่างยิ่งยวด ประกอบกับความสะดวกในการขนถ่ายสินค้าจากชุมชนไปยังโรงงานและปริมาณน้ำที่พอเพียง ต่อการทำไร่อ้อยพื้นที่ไร่อ้อยจึงขยายออกไปอย่างกว้างขวางรวมถึงพืชไร่อื่นๆที่ชุมชนสามารถปลูกได้ ทำให้สภาพป่าไม้จึงหมดไปจากชุมชนบ้านทุ่งนับตั้งแต่นั้นมา

ด้านกายภาพ : การสูญเสียป่าไม้ สัตว์ป่า

หากแต่รากฐานเดิมนั้นชุมชนนี้ก็ได้ก่อตั้งมานาน 60-80 ปีมาแล้ว การถือครองที่ดินโดยพื้นที่ดั้งเดิมแต่ก่อนจะเป็นป่าไผ่ มีหน่อไม้ สัตว์ป่าพวกกระทิง เก้ง นกชุกชุมมาก ในช่วงรุ่นพ่อรุ่นแม่ยังสามารถจับจองที่ดินคือถางที่เสร็จที่ดินส่วนนั้นก็จะเป็นผู้ถางไม่ต้องปักหลักเขต แต่ต้องปลูกพืชไร่ในบริเวณที่ถาง การจับจองนั้นจะจับจองเพียงแค่ว่าทำกินและที่อยู่อาศัย ป่าไม้และสัตว์ป่าโดยเฉพาะบริเวณบ้านทุ่งที่สูญเสียไปเป็นเพราะสาเหตุที่สำคัญ ได้แก่ การขยายพื้นที่ทางการเกษตรกรรมเพื่อการค้าภายในช่วงระยะเวลาการพัฒนาเศรษฐกิจตามแผนพัฒนาฉบับแรกๆ ที่เร่งปรับปรุงพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศ เป็นเป้าหมายหลักด้วยการส่งเสริมให้ประชาชนทำการผลิตพืชผลทางการเกษตรกรรม เพื่อส่งออก นโยบายดังกล่าวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ต่อลักษณะการผลิตทางการเกษตรกรรมในเขตภาคกลางของประเทศมากกว่าเขตอื่นๆ บ้านทุ่งก็มีสภาพเช่นเดียวกันดังจะเห็นได้ว่าบริเวณภาคกลางและภาคตะวันตก เป็นเขตที่มีพื้นที่ปลูกอ้อยรวมกันแล้วเกือบถึงครึ่งหนึ่งของพื้นที่ปลูกอ้อยทั้งประเทศ นอกจากสาเหตุการขยายพื้นที่ปลูกอ้อยจะทำให้ป่าไม้และสัตว์ป่าหมดไปแล้ว การเผาถ่านขายและการขายที่ดินในการเปลี่ยนมือให้กับนายทุน ปัจจุบันป่าไม้และสัตว์ป่าไม่มี

หลงเหลือให้เห็นอีกแล้วคงมีแต่พีชไร่นั่น ด้านแรกที่หดหายไปซึ่งไม่มีวันที่จะหวนคืนกลับมาได้เพราะน้ำมือของผู้คนที่เป็นผู้สร้างและผู้ทำลายลงไป

การสร้างถนนเชื่อมต่อกับบ้านเมือง

สมัยก่อนการพัฒนาสู่ความทันสมัยในชุมชนยังไม่มีถนนหนทางในการคมนาคม ต้องใช้เกวียนเทียมควายในการบรรทุกของต่างๆ ถนนจากหมู่บ้านทุ่งเชื่อมต่อไปยังตัวเมือง เริ่มจากเส้นทางเกวียน ซึ่งชาวบ้านใช้บรรทุกพืชผักสินค้า ไปแลกเปลี่ยนค้าขายที่ตลาดในตัวเมือง ในราวปี 2498 เจ้าอาวาสวัดซึ่งเป็นคนในตระกูลใหญ่ที่อพยพเข้ามาในชุมชนระยะแรกเริ่ม ได้ระดมแรงงาน งบประมาณภายในชุมชนและทำเรื่องของบประมาณจากทางจังหวัดเพิ่มเติม สร้างถนนลูกรังขึ้นเป็นผลสำเร็จ ทำให้การคมนาคมสะดวกขึ้น เริ่มมีการติดต่อระหว่างหมู่บ้าน ชุมชนและเริ่มการพัฒนาในด้านต่างๆ สิ่งสำคัญได้เริ่มปรับเปลี่ยนการทำการมาหากิน มีการใช้เงินตราเพิ่มมากขึ้น สาธารณูปโภคเริ่มเข้ามาในชุมชน มีการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงมากขึ้น ชาวบ้านในแถบนี้จะมีการปลูกอ้อยเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านจะตัดอ้อยโดยบรรทุกใส่รถสิบล้อซึ่งขณะนั้นเป็นถนนลูกรัง นำไปขายให้กับโรงงานหีบอ้อยที่อยู่ใกล้ๆ ในจังหวัดข้างเคียง

การสร้างคลองชลประทานเพื่อการเกษตรกรรม

คลองชลประทานซึ่งขุดผ่านพื้นที่ชุมชนบ้านทุ่งเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2514 ภายหลังการสร้างเขื่อนเจ้าพระยา เขื่อนนี้มีวัตถุประสงค์ในการสร้างเพื่อช่วยเหลือการเกษตรในพื้นที่ภาคตะวันตกและภาคกลางบางส่วน ผลที่เกิดตามมาจากการสร้างเขื่อนก็คือการจัดสร้างคลองชลประทานและคลองซอยเพื่อจัดส่งน้ำไปยังพื้นที่เป้าหมายทางเกษตรกรรม

การสร้างคลองชลประทานและคลองซอย จึงเป็นปรากฏทางกายภาพและเป็นปัจจัยเอื้อในการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อยังชีพไปเป็นการผลิตเพื่อการค้า เพราะมีระบบน้ำจากคลองชลประทานและคลองซอย ช่วยให้มีน้ำไว้ใช้ในการเกษตรตลอดทั้งปี แต่ก่อนชาวบ้านแถบนี้มักมีปัญหาเรื่องน้ำที่ไม่เพียงพอ จึงต้องปลูกพืชไร่ที่ใช้น้ำน้อยและต้องใช้น้ำจากธรรมชาติ เป็นผลทำให้ชาวบ้านขยายพื้นที่ปลูกอ้อยเพิ่มขึ้นมากในช่วงนี้ จนกระทั่งการทำไร่อ้อยกลายเป็นอาชีพหลักของชาวบ้าน จะเห็นว่าคลองชลประทานเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญในการทำเกษตรกรรม เพราะสามารถมีน้ำไว้ใช้อย่างเพียงพอตลอดปีไม่ต้องพึ่งพิงธรรมชาติดั้งเดิม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนมุ่งไปสู่การผลิตแผนใหม่

ดังจะเห็นได้ว่าชุมชนก่อนมีการพัฒนาในการผลิตเพื่อการค้า จุดเปลี่ยนที่สำคัญ (turning point) จึงเกิดขึ้นในช่วงของการปลูกพืชไร่เข้ามาทดแทนการทำนา ที่เริ่มเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ก่อนการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และก่อรูปการเปลี่ยนแปลงเมื่อเจ้าหน้าที่เกษตรเริ่มนำพันธุ์พืชไร่ชนิดต่างๆ เข้ามาในชุมชนในช่วงปี 2501 แต่จุดเปลี่ยนที่สำคัญที่สุดคือการสร้าง

สาธารณูปโภคไม่ว่าจะเป็นคลองชลประทาน ถนนและไฟฟ้าเข้าสู่ชุมชนในราวปี 2514 ทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนาลู่ความทันสมัยอย่างรวดเร็ว เกิดผลกระทบในการปรับตัว เกิดปะทะประสานการผลิตในการเกษตรทุนนิยม ตามนโยบายและเป้าหมายของรัฐที่ต้องการนำความเจริญทุกด้านเข้าสู่ชุมชนชนบท รัฐได้สร้างวาทกรรมการผลิตเพื่อการค้าให้เป็นกระแสหลักในชุมชน ช้ายังมุ่งหวังการจัดระเบียบของสรรพสิ่งให้เป็นการเกษตรแผนใหม่ ไม่ต่างไปจากพัฒนาอื่นๆ เจกเช่นดังการศึกษาและสุขภาพอนามัย

วิถีการสร้างรากฐานทุนชุมชน

รากฐานที่สำคัญของสังคมในการสร้างองค์ความรู้จะต้องประกอบด้วย ทุนหรือวัตถุดิบของชุมชนที่เป็นเสมือนเสาเข็มค้ำจุนตึก บ้านเรือนให้คงอยู่ ดังนั้นทุนชุมชนที่เกิดขึ้นได้นั้นมีความหลากหลายทั้งทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรม หรืออาจมีทุนการศึกษา และทุนทางสุขภาพ คำว่าทุนชุมชนจึงมีความหมายกว้าง หมายรวมถึง สิ่งที่ชุมชนได้พยายามสร้างและสะสมมาเป็นเวลานาน เพื่อให้ชุมชนมีอาหารเพียงพอสำหรับการบริโภค มีสุขภาพที่ดี มีการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ทุนชุมชนจึงอาจหมายถึง อาหารตามธรรมชาติของชุมชน การร่วมมือร่วมใจกันทำมาหากิน การแบ่งปันผลที่ได้จากการผลิต การดูแลผู้เจ็บป่วย การดูแลเด็ก การดูแลผู้สูงอายุ การช่วยป้องกันโจรผู้ร้าย การพึ่งพากันระหว่างหมู่บ้าน ฯลฯ อย่างไรก็ตามเราคงจะกล่าวถึงที่มาของทุนชุมชนที่สำคัญได้แก่ ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรม รวมถึงทุนเงินตรา

ทุนธรรมชาติรากฐานการก่อเกิดทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

เดิมวิถีชีวิตของชุมชนบ้านทุ่งมีความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย มีความขยันขันแข็งในการทำมาหากิน เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นชาวจีน วิถีชีวิตพอกินพอใช้ไม่ได้หวังผลผลิตเพื่อขาย หากข้าวหรือผลผลิตอื่นๆ เหลือก็จะแบ่งปันกันกินไม่ได้หวังผลผลิตเพื่อการค้า การเดินทางไปขายนั้นยากลำบากไม่มีถนนหนทางและก็ไม่มีคนซื้อหากัน ในช่วงนี้ยังเป็นการปลูกข้าวไร่และการทำนาหว่านโดยอาศัยแรงงานคนเป็นหลัก ข้าวที่ได้จะใช้เพื่อการบริโภคเป็นส่วนใหญ่ ส่วนหนึ่งจะเก็บข้าวไว้กินให้ตลอดปี หากพอมีเหลือก็จะนำไปแลกของที่จำเป็นบางอย่าง เช่น พริกเกลือ เสื้อผ้า คนสามารถไถ่รวนกันได้ การผลิตจึงเป็นการผลิตเพื่อการบริโภคเป็นหลักการผลิตข้าวของชาวบ้านให้พอเพียงกับการบริโภคของสมาชิกในครัวเรือนตลอดปี ถือเป็นเป้าหมายของครอบครัว ในช่วงแรกๆ ยังมีการแลกเปลี่ยนอยู่ มีการแลกพริกกับเกลือ หรือข้าวกับเกลือ ต่อมาเมื่อมีข้าวเหลือก็นำไปขายเพื่อนำเงินไปซื้อสิ่งที่จำเป็น ครอบครัวจึงเป็นหน่วยในการผลิตและการบริโภค ครอบครัวมีอิสระในการทำมาหากิน แต่ก็ประกอบอาชีพพื้นฐานที่คล้ายกัน ก็คือการทำนาและพืชไร่ มิได้หวังการสะสมทุนในรูปของเงินตราเพื่อการทำมาหากิน

ครอบครัวในชุมชนต้องอาศัยพึ่งพาแรงงานซึ่งกันและกัน เช่นเอาแรงกันเก็บเกี่ยวข้าว ตั้งแต่ตากลาน นวดข้าว ฝัดข้าว เก็บข้าวเข้ายุ้งต้องทำให้ทันเวลา ในการเก็บหาของป่าเช่นหน่อไม้ สัตว์ป่าก็มีการแบ่งปันของที่หาหรือเก็บมาได้เพื่อให้มีอาหารหมุนเวียนกันในระหว่างครอบครัว นอกจากการผลิตและการบริโภคแล้วยังพึ่งพาในการรักษาโรค เกิดระบบความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันอย่างการเจ็บป่วยก็จะมี การดูแลเฝ้าไข้ ดูแลทุกข์สุขกัน การเยียวยารักษามีการใช้สมุนไพร และยากลางบ้านในการรักษา ส่วนการคลอดมีหมอตำแยทำคลอดให้ที่บ้าน การดูแลรักษาเยียวยามีได้หวังเงินตอบแทนเพียงแต่เสียค่ายกครูหากหายป่วยแล้ว การประกอบพิธีกรรม การทำกิจกรรมที่มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวในรูปแบบต่างๆ จึงเป็นการเกาะเกี่ยวหรือร้อยรัดของครอบครัวที่มาอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน ให้เกิดสินทรัพย์หรือทุนของชาวบ้าน ทั้งยังมุ่งหวังจะเก็บเงินได้รักษาโรค และบางส่วนก็บริจาคสร้างวัดตามความเชื่อ หากวันพระก็จะไปทำบุญ ถวายสังฆทานสวดมนต์ ชาวบ้านส่วนใหญ่โดยเฉพาะผู้สูงอายุจะเคร่งครัดในการทำบุญทำทานใกล้ชิดกับวัดมาก บ้านทุ่งมีความเกาะเกี่ยวกันทางสังคมแน่นแฟ้นมากที่เป็นระบบความสัมพันธ์ในชุมชนชนบท ทำให้มีการพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือกันจากการสัมผัสภาวะ

ถาม แต่ก่อนมีความสัมพันธ์กันอย่างไร

ตอบ แบบเอาแรงกัน ส่วนใหญ่เหมือนกันการลงแขกกัน

ถาม เขามองเป็นคนพวกเดียวกันหรือเป็นญาติ

ตอบ จากความคุ้นเคยกัน มีอะไรจะบอกกัน โรงเรียนร่วมกัน ระบบ

เครือ ญาติดี จะบอกจากเครือญาติก่อนเพราะเป็นรากเหง้ากัน

เกี่ยวลูกกันมา.....

ชุมชนตั้งแต่อดีตมานั้น พึ่งพิงอยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อาศัยเกี่ยวลูกกันไม่เบียดเบียนกันทั้งอาหาร แหล่งน้ำ ทรัพยากรต่างๆ รวมถึงการดูแลการเจ็บป่วยด้วยการใช้พืชสมุนไพร สัตว์และแร่ธาตุต่างๆ การดำรงอยู่ของทุนธรรมชาติจึงแบบถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันระหว่างคนกับธรรมชาติไม่เบียดเบียนกัน ชีวิตความเป็นอยู่จึงอุดมสมบูรณ์ ทั้งอาหารและทรัพยากรต่างๆ ไม่ต้องบุกรุกทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ไม่ได้มุ่งหวังในการดำรงชีพเพื่อเงินตรามากนัก นอกจากนี้ผู้คนในชุมชนยังมีส่วนร่วมในการสนับสนุนการพัฒนาด้านต่างๆ ของสังคม

การเกษตรกรรมพอยังชีพ

ในชุมชนที่ศึกษาส่วนใหญ่ในช่วงแรกเมื่อ 60-80 ปีจะมีอาชีพทำนาเป็นหลัก เริ่มแรกจะเป็นการใช้ที่ดินที่เป็นที่ลุ่มก็จะทำนาเพื่อปลูกข้าว ซึ่งต้องอาศัยการพึ่งพิงอาศัยธรรมชาติ และการทำนาอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก การใช้พันธุ์ข้าวพื้นบ้านเป็นหลักเช่น ข้าวตะโกสุ่ม การทำนาสมัยก่อนไม่ต้องใช้เครื่องจักรหรือเครื่องทุ่นแรงนอกจากควาย มีการลงแรงลงแขกในการทำนา การเกี่ยวข้าวโดยใช้ควายนวดข้าว ซึ่งประชากรส่วนใหญ่ในอดีตนั้น เป็นคนจีนโพ้นทะเลและคนไทยที่อพยพเข้ามาตั้งรกรากเพื่อทำนาและปลูกพืชไร่ ระบบความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติใกล้ชิดกันแต่เดียวกันจะนับถือกันมาก ตั้งแต่ครั้งอดีตมาทำการเกษตรกรรมด้วยการทำนาเป็นแบบฉบับทั่วไป และมีการปลูกพืชระยะสั้นหรือพืชล้มลุกเกือบทุกชนิด เมื่อการพัฒนาไปสู่ทุนนิยม ความทันสมัยเข้ามาจึงมุ่งหวังเป็นการผลิตเพื่อการค้า ต้องบุกเบิกที่ดิน การเกษตรกรรม ซึ่งเดิมทำนาได้ผลผลิตเพียงพอกินพอใช้

การสืบทอดความรู้การทำมาหากินของชุมชนนี้ นับว่ามีความขยันขันแข็งต่อสู้กับธรรมชาติ ไม่หยุดนิ่งโดยเฉพาะชาวจีนโพ้นทะเลที่อพยพเข้ามาอยู่ จึงได้รับการกล่าวว่า “มาด้วยมือเปล่า” สามารถพลิกพื้นแผ่นดินให้กลายเป็นทอง ทำทองทุ่งให้เป็นเงินตรานับตั้งแต่ครั้งอดีตกาล คำกล่าวที่เป็นเสมือนคำขวัญที่ว่า “ความสบายตายแล้วเอาไปได้หรือ” ที่ชี้ให้เห็นถึงความขยันขันแข็งของผู้คนในชุมชนนี้ จะเห็นได้ว่านับจากอดีตจึงได้รับการกล่าวขวัญว่าเป็น แผ่นดินทองของชาวบ้านแถบนี้หรือทองทุ่งแห่งเงินตรา โดยเฉพาะการเกษตรกรรมแต่เดิมที่มีการทำนาเป็นหลัก มีการเรียนรู้การปลูกผัก พืชล้มลุกที่เป็นพืชระยะสั้น ตามวิถีชีวิตชาวจีนโพ้นทะเลส่วนหนึ่งทำการเกษตรมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษนอกจากการค้าขาย มีภูมิรู้ในการกำหนดช่วงระยะเวลาในการเก็บเกี่ยวให้เหมาะสมกับตลาด อีกทั้งยังมีความถนัดในการเกษตรกรรม ตั้งแต่การทำนาที่มีการปลูกข้าว ทำโรงสีเพื่อสีข้าวสารและส่วนที่เหลือเป็นรำนำมาเลี้ยงหมู ดังจะเห็นได้ว่านับจากอดีตถึงปัจจุบันชุมชนบ้านทุ่งมีทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมตั้งแต่อุดมการณ์ ระบบความคิด ความรู้ ระบบความเชื่อและทุนทางเศรษฐกิจในการทำการเกษตรและการเลี้ยงสัตว์ ที่เป็นรากฐานของชุมชนที่สืบทอดกันมาแต่เก่าก่อน

ผลของการพัฒนาและการรุกรานของการเกษตรทุนนิยม ได้เข้ามาเบียดบังใช้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายลง ผู้คนเข้ามาบุกรุกถางป่าทำไร่ยาสูบ ไร่อ้อย ดังเช่นป่าไผ่ได้หมดไป รวมถึงสัตว์ป่าและพืชสมุนไพรไปหมดไปจากบ้านทุ่ง ทำให้เกิดการสูญสลายของทุนธรรมชาติ แต่ทางวัดและชุมชนก็ได้พลิกฟื้นการปลูกป่าสมุนไพรและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จนเกิดการดำรงอยู่ในการนำสมุนไพรมาใช้ในการรักษาโรคของชุมชนนี้ อันเป็นรากฐานของความสัมพันธ์ต่อกันในสังคมไม่ชะงักงัน

การเกาะเกี่ยวร้อยรัดรากฐานของชุมชน

จากการขยายตัวของสินค้าผลผลิตชุมชนในภาคกลาง จึงเพิ่มการผลิตพืชเศรษฐกิจอย่างมากมาย รวมถึงการเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ไก่ เป็นต้น ทำให้สัดส่วนระหว่างการผลิตเพื่อการยังชีพกับการผลิตเพื่อขาย เปลี่ยนแปลงไปมากในชุมชน ในปัจจุบันการผลิตเพื่อยังชีพไม่ปรากฏให้เห็นแต่เป็นการขยายการผลิตเพื่อการค้า การผลิตมีหลายครั้งในหนึ่งปีทำให้มีความต้องการแรงงานมากขึ้น แต่ไม่อาจพึ่งพาระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานได้เช่นแต่ก่อน เพราะความซับซ้อนของตารางเวลาในการผลิต สภาพะการดังกล่าวทำให้มีความต้องการขยายตลาดแรงงาน โดยเฉพาะการดึงดูดให้ผู้หญิงและเด็กจากครอบครัวที่ไม่เคยรับจ้างมาก่อน นอกจากใช้แรงงานบนที่ดินของตนเอง ออกมารับจ้างมากขึ้น ทำให้สมาชิกที่เป็นผู้หญิงและเด็กบางส่วนก็ต้องไปรับจ้างในเมืองหรือนอกภาคเกษตรกรรม

การเพิ่มการผลิตพืชเศรษฐกิจในชุมชนนี้ ทำให้การผลิตเข้มข้นขึ้นขึ้นมีการปลูกพืชไร่ที่หลากหลาย และการเลี้ยงหมูควบคู่ไปกับการเกษตรทำให้ผลตอบแทนจากที่ดินสูงขึ้นมาก ด้านหนึ่งทำให้ที่ดินราคาสูงขึ้น การผลิตมีมากขึ้นก่อให้เกิดปัญหาสินค้าเกษตรล้นตลาด ราคาผลผลิตตกต่ำ ทำให้เกษตรกรเป็นหนี้สินเพิ่มพูนมากขึ้น สภาพะหนี้สินดังกล่าวก่อนหน้านี้ไม่เกิดขึ้นมาก เพราะมีการยืมข้าวบริโภคได้ เพราะระยะนั้นความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์และเครือญาติเข้มแข็งอยู่ แต่เมื่อการผลิตเพื่อยังชีพลดสัดส่วนลงไป ก็ทำให้ความสัมพันธ์ทั้งสองแบบเสื่อมคลายไปด้วย มีผลทำให้เงินตรามีความสำคัญมากขึ้นในความสัมพันธ์ของผู้คนต่างๆ ดังเห็นได้จากการจ้างแรงงานและการซื้อข้าวบริโภค ซึ่งนับจะเพิ่มจำนวนมากขึ้น หากแต่การเอาแรงกันก็ยังปรากฏให้เห็น จากการสัมภาษณ์

ถาม อ้อได้เงินช้า

ตอบ ทำเป็นอายุ 40-50 วัน

ถาม เวลาปลูก ปลูกพืชอย่างไร

ตอบ หลายๆอย่างง่วนกันไป วนกันมา รวมปลูกงวดนี้ ปลูกหอม ปลูกกล้วย ปลูกกวาดตุง ผักดอก ใหวะพา ปลูกของคนนี้เสร็จ แล้วก็ปลูกของอีกคนต่อไป ตัดก็จะตัดวนเอาแรงกัน 30-40 คนอย่างงี้

การสร้างทุนทางสังคมของชุมชน

คำกล่าวที่ว่า“มนุษย์ไม่สามารถที่จะมีชีวิตอยู่ด้วยการกินข้าวเพียงอย่างเดียว”นั้น หมายความว่า ความสามารถทางเศรษฐกิจที่จะผลิตสิ่งของให้คนใช้บริโภคไม่เป็นการเพียงพอที่จะสนองความต้องการของคนได้อย่างสมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะคนยังต้องการความรัก การยอม

รับรวมทั้งการอยู่ร่วมกับคนอื่นอย่างเป็นสุขอีกด้วย ดังนั้นความสัมพันธ์ทางสังคมจึงมีความสำคัญ

การเกิดทุนทางสังคม ก็คือระบบความสัมพันธ์ เป็นการซ้อนทับของสิ่งต่างๆของทุนชุมชน ที่เป็นอุดมการณ์ของการดำรงอยู่ของคนที่ต้องการดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนหรือคนข้างเคียง หรือระหว่างชุมชน แต่ไม่ใช่ดำรงอยู่โดยอาศัยรัฐ หรือคนข้างนอกที่มีอำนาจ สิ่งเหล่านี้เป็นความพยายามที่ชุมชนสร้างขึ้นมา เป็นเรื่องที่มีฐานคิดเพื่ออยู่รอดได้ ถ้ามีปัญหาหรือวิกฤตคนในชุมชนสามารถแก้ไข หากยังมีปัญหาชุมชนสามารถสร้างความรู้ คนในชุมชนสามารถช่วยเหลือกัน อันเป็นอุดมการณ์ของชีวิตไม่มุ่งพึ่งพิง นำมาซึ่งความมั่นคงแห่งทุนคือ ทุนความรู้ ทุนทางสังคม ที่ก่อเกิดของทุนธรรมชาติ ภายใต้อุดมการณ์เพื่อความอยู่รอด มีเสถียรภาพสิ่งที่ดำรงอยู่คือ ไม่ให้ทุนธรรมชาติหมดไป การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติแบบแบ่งปัน เกื้อกูลกัน พยายามดำรงรักษาธรรมชาติเอาไว้ ที่ต้องอาศัยการพึ่งพากัน ภายใต้กฎเกณฑ์ บรรทัดฐานของความสัมพันธ์เกิดจากทุกฝ่ายร่วมมือสัมพันธ์กันกำหนด คือทุนทางสังคมกำหนดกฎเกณฑ์ของความสัมพันธ์ เป็นความสัมพันธ์แบบเท่าเทียม ในการขอแลก ขอยืมหรือขอเฉยๆ มีบรรทัดฐานที่ทั้งสองฝ่ายกำหนดขึ้นมา มีกฎเกณฑ์ที่มีการจัดการขาย ภายใต้ทุนทางสังคม คนที่สัมพันธ์เป็นผู้สร้างกฎเกณฑ์ ตัวกฎเกณฑ์ที่อยู่บนพื้นฐานที่ต่างฝ่ายต่างไม่มีอำนาจเหนือคนอื่นมากนัก

ดังนั้นหากพิจารณาจัดลำดับทางสังคมของชุมชนบ้านทุ่ง โดยใช้ฐานะทางเศรษฐกิจและเชื้อชาติเป็นเกณฑ์ ทำให้แบ่งกลุ่มชาวบ้านได้เป็นสองกลุ่มใหญ่ที่สัมพันธ์กัน ได้แก่ กลุ่มชาวบ้านที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสูงจนถึงมาก ซึ่งเป็นกลุ่มคนเชื้อชาติจีนที่อพยพมาจากโพ้นทะเลเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในหมู่บ้านเป็นรุ่นแรกๆ กับกลุ่มชาวบ้านที่มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลางค่อนข้างต่ำซึ่งเป็นกลุ่มคนเชื้อชาติไทยหรือสัญชาติไทย ที่เข้ามาอยู่ในหมู่บ้านหลังจากกลุ่มคนแรก ชาวบ้านทั้งสองกลุ่มนี้มีลักษณะบางประการภายในกลุ่มที่แตกต่างกัน แต่ในขณะเดียวกันทั้งสองกลุ่มก็มีปฏิสัมพันธ์กัน

ชาวบ้านกลุ่มแรกประกอบอาชีพเป็นเจ้าแก้ว นายทุนและทำไร่หน่อไม้ฝรั่งหรือพืชไร่นาขนาดใหญ่ ฟาร์มหมู ลักษณะครอบครัวมีขนาดใหญ่ ประกอบด้วยสมาชิกในครัวเรือน 5-10 คน ดังนั้นจึงมีแรงงานช่วยประกอบอาชีพมากแต่ละครัวเรือนมีรถบรรทุกสิบล้อ รถปิคอัพ รถมอเตอร์ไซด์และปลูกสร้างบ้านเรือนภายในรั้วรอบขอบคลุมบริเวณพื้นที่ขนาดใหญ่ ชาวบ้านกลุ่มนี้ยังคงรักษาแบบแผนการดำเนินชีวิตตามลักษณะคนจีนอย่างสืบเนื่องเด่นชัดได้แก่การกราบไหว้บรรพบุรุษ การใช้ภาษาสนทนาในกลุ่มตน ตลอดจนการเลือกคู่ครองจัดพิธีแต่งงาน ซึ่งจะกระทำกันภายในกลุ่มเท่านั้น ชาวบ้านกลุ่มดังกล่าวไม่ค่อยให้ความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมภายในชุมชน เช่นกิจกรรมทางศาสนาเกี่ยวกับวัดหรือกิจกรรมของทางโรงเรียนเท่าใดนัก

แต่ทว่ามุ่งให้ความสนใจในกิจการประกอบอาชีพของครอบครัวและติดต่อสื่อสารกับบุคคลภายนอกหมู่บ้าน ซึ่งได้แก่พ่อค้าในตัวเมืองภายในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียงเป็นส่วนใหญ่ นั่นคือชาวบ้านกลุ่มนี้มีลักษณะต่างมุ่งทำมาหากินนั่นเอง แต่อย่างไรก็ดีกลุ่มคนดังกล่าวก็มิได้ทำตนแยกออกจากชุมชนโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ หากภายในหมู่บ้านมีกิจกรรมใดที่สำคัญ เช่น ทางวัดต้องการบูรณะจัดสร้างศาสนสถานหรือทางโรงเรียนมีความจำเป็นต้องใช้เงินเพื่อดำเนินงานบางอย่าง กลุ่มคนนี้จะให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดีในรูปของการบริจาคทรัพย์จำนวนมากสนับสนุนกิจกรรมนั้นๆ

ชาวบ้านกลุ่มที่สองประกอบอาชีพ ปลูกอ้อย ทำไร่น้อยไม่ฝรั่ง ทำสวนผักหรือพืชไร่ และเลี้ยงหมูในพื้นที่ขนาดเล็ก แต่ละครอบครัวมีสมาชิกในครัวเรือน 2 - 5 คน ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวที่อยู่ในระยะเริ่มสร้างและนิยมวางแผนครอบครัวด้วยการคุมกำเนิดด้วยวิธีต่างๆ นอกจากนั้นสมาชิกของครอบครัววัยหนุ่มสาวจะออกไปรับจ้างตามโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ หรือในเมืองเป็นส่วนมาก ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้แต่ละครอบครัวขาดแรงงานเป็นของตนเองอย่างพอเพียงที่จะทำการปลูกพืชในพื้นที่ขนาดใหญ่ ประกอบกับแต่ละครัวเรือนมีพื้นที่เพาะปลูกถือครองเป็นของตนเองจำนวนน้อย ชาวบ้านกลุ่มนี้จึงต้องหวังพึ่งแรงงานและเงินทุนจากชาวบ้านกลุ่มแรก เพื่อนำมาช่วยและใช้สำหรับการดำเนินการเพาะปลูก ด้วยการสมัครเข้าเป็นลูกไร่ของชาวบ้านกลุ่มแรก หรือไม่ก็หยิบยืมเงินทุนจากแหล่งเงินทุน เมื่อพิจารณาจากเครื่องบ่งชี้ฐานะทางเศรษฐกิจ อันได้แก่ ลักษณะการสร้างบ้านเรือนก็พบว่า ชาวบ้านปลูกบ้านเป็นโรงเรือนหลังคาจากฝาไม้ไผ่ภายในบ้านเป็นที่โล่งสมาชิกของครอบครัว จะอาศัยหลับนอนตามมุมใดมุมหนึ่งของบ้านและก็มีบางครอบครัวสร้างบ้านเรือนด้วยอิฐบล็อกจากปูนซึ่งมีขนาดกะทัดรัด แต่ทว่าแทบทุกครัวเรือนต่างก็มีมอเตอร์ไซด์เป็นพาหนะประจำครัวเรือน ชาวบ้านกลุ่มนี้จะเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนอย่างสม่ำเสมอทั้งที่เป็นการใช้แรงงานเข้าช่วย และเสนอแนะความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์ความเป็นอยู่ของหมู่บ้านโดยมีร้านค้าแพของหมู่บ้านเป็นจุดรวม

ชาวบ้านกลุ่มที่สองต่างยอมรับตนเองว่าจน และต้องอาศัยความช่วยเหลือจากชาวบ้านกลุ่มแรกความจนที่ชาวบ้านกลุ่มที่สองคิด หมายถึง การที่ครอบครัวของตนไม่สามารถมีบางสิ่งบางประการได้ทัดเทียมกับชาวบ้านกลุ่มแรก เช่น การมีรถบรรทุกขนาดใหญ่หรือรถปิคอัพไว้ใช้ ดังนั้นเป้าหมายการประกอบอาชีพของชาวบ้าน จึงมุ่งไปสู่ผลสำเร็จของการเป็นเจ้าของรถปิคอัพซึ่งเป็นเป้าหมายที่สำคัญหากครอบครัวใดมีรถปิคอัพไว้ใช้ จะเป็นเครื่องหมายบอกให้สมาชิกในหมู่บ้านรู้ว่าครอบครัวนั้นรวยและมีหน้ามีตาทัดเทียมกับคนอื่น ๆ การแสดงออกของความคิดเห็นจึงปรากฏว่า บางครอบครัวแม้จะมีบ้านปลูกเป็นโรงเรือนอาศัยอยู่ แต่ก็มีรถกระบะไว้ใช้และเงินที่นำมาซื้อชิ้นส่วนหนึ่งเป็นการกู้เงินจากธกส. หรือไม่ก็เป็นการผ่อนส่ง

บริษัทรถยนต์ ทำให้ต้องเสียดอกเบี้ยสูงหรือไม่ก็ต้องเป็นการกู้เงินในระบบในการหมุนเวียน
การใช้จ่ายหรือการลงทุน

การสร้างทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน

ประเพณีวัฒนธรรมของบ้านทุ่งในความหมายว่า แบบแผนการปฏิบัติของคนหมู่มา
ที่กระทำสืบกันมา ก็พบว่าในชุมชนนี้มีลักษณะสองวัฒนธรรมอยู่ร่วมกันคือ วัฒนธรรมจีนและ
วัฒนธรรมไทย ทั้งสองวัฒนธรรมมิได้ขัดแย้งกันแต่มีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมนี้

ลักษณะวัฒนธรรมจีนที่ปรากฏเด่นชัดในชุมชน ได้แก่ การสร้างศาลเจ้าประจำหมู่บ้าน
และการยึดถือกราบไหว้บรรพบุรุษ ซึ่งสังเกตได้จากตามบ้านชาวจีนภายในบ้านจะจัด
เครื่องหมายสัญลักษณ์แท่นบูชาวิญญาณญาติไว้มุมใดมุมหนึ่ง นอกจากนั้นยังจัดประกอบพิธี
วันสำคัญตามธรรมเนียมได้แก่ วันตรุษจีน วันเซ็งเม้งและวันสารทจีน เป็นต้น ในวันตรุษจีน
ชาวบ้านจะประกอบพิธีโดยมีกิจกรรมต่างๆตามลำดับ นับแต่การเริ่มเซ่นไหว้ จุดประทัดเวลา
เช้า การแจกอั่งเปาให้ชวบนแห่งสิงโต การกินอาหารรวมญาติมิตร เวลากลางวันจนถึงค่ำ การ
กินอาหารนี้ชาวบ้านทั้งที่เป็นคนจีนและคนไทยซึ่งมีความสนิทกันจะตระเวนไปกินอาหารตาม
บ้านต่างๆ สุดแต่ความชอบพอ วันรุ่งขึ้นอีกสองวันเป็นวันเที่ยว ชาวบ้านจะออกเที่ยวตามต่าง
จังหวัด โดยใช้รถปิคอัพเป็นพาหนะ ในช่วงตรุษจีนสามวันนี้นักเรียนจะหยุดกิจกรรมเกี่ยวกับ
การทำมาหากินทั้งหมด ส่งผลให้โรงเรียนต้องหยุดการเรียนการสอนตามไปด้วย เพราะเหตุว่า
นักเรียนมาเรียนไม่ถึงครึ่งของนักเรียนทั้งหมด ซึ่งโรงเรียนก็ต้องหยุดเรียนเช่นนี้ตลอดทุกปี ถ้า
วันตรุษจีนปีใดไม่ตรงกับวันหยุดทางราชการ แต่ในช่วงปัจจุบันนี้มีความแตกต่างไป โดย
เฉพาะผู้ที่มิอาชีพรับจ้างเลี้ยงหมูของบริษัทนายทุนและปลูกหน่อไม้ฝรั่ง จะไม่มีวันหยุดได้เลย
หากไม่มีคนทำหน้าที่เลี้ยงหมูหรือตัดหน่อไม้ฝรั่งส่งบริษัท เพราะหมูต้องกินตลอดเวลาทุกวัน
หรือหน่อไม้ฝรั่งต้องตัดทุกวันในช่วงที่มีผลผลิตมีจะนั้นดอกจะบานเสียหายได้ แสดงให้เห็นถึง
การบังคับกำหนดหรือการควบคุมเวลาตลอด มิได้มีเวลาเป็นของตนเอง คงมีเวลาหลังจาก
เสร็จกิจกรรมดังกล่าวแล้วเท่านั้นในแต่ละวัน

สำหรับลักษณะวัฒนธรรมไทยที่มีอยู่ในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับทางวัด
หรือพิธีทางศาสนา เช่นการทำบุญในวันพระและวันอื่นๆที่เป็นกิจกรรมทางพุทธศาสนา ชาว
บ้านคนไทยหรือลูกจีนที่เกิดและเติบโตภายในหมู่บ้านจะพากันมาร่วมทำบุญที่วัด แต่กระนั้น
ชาวบ้านที่มาวัดส่วนใหญ่ก็จะเป็นผู้เฒ่าหรือผู้สูงอายุคนไทยมากกว่าคนไทยที่มีเชื้อสายจีน ผู้
เหล่านี้จะมาอยู่ที่วัดเพื่อรักษาศีลเป็นประจำทุกวันพระ 15 ค่ำของทุกเดือน และกรณีวัน
สำคัญอื่นๆ เช่น วันมาฆบูชา ชาวบ้านก็มาร่วมทำบุญตักบาตร และเวียนเทียนที่วัดเป็น
จำนวนมากทั้งที่เป็นคนหนุ่มสาวและผู้สูงอายุคนไทย

ในด้านการผสมผสานสองวัฒนธรรมจะปรากฏให้เห็นเกี่ยวกับ การจัดงานศพและงานมงคลต่างๆ ได้แก่ การจัดงานแต่งงาน การจัดงานขึ้นบ้านใหม่ การจัดงานศพของชาวจีนเจ้าภาพจะนิมนต์พระมาสวดสลับกับการทำพิธีงเด็ก ศพผู้ตายนั้นเจ้าภาพจะนิมนต์ศพบรรจุใส่โกดังเก็บไว้ที่วัดแต่ก็มีบางส่วนนำศพเก็บใส่หีบศพที่สร้างขึ้นในที่ดินของตน ภายหลังจากนั้นประมาณ 5-10 ปี เมื่อเจ้าภาพมีทุนทรัพย์เพียงพอก็จะนำกระดูกผู้ตายมาประกอบพิธีกรรมและเก็บเข้าเคหะกระดูกใส่บรรจุเจดีย์ไว้ที่วัดต่อไป การจัดงานศพชาวจีนที่กล่าวนี้ หมายถึงชาวจีนที่มีฐานะปานกลางค่อนข้างดีในชุมชน แต่สำหรับชาวจีนที่มีฐานะร่ำรวยเป็นเจ้าแจะจะมีลักษณะการจัดงานศพแบบจีนอย่างแท้จริง แต่ก็ยังนิมนต์พระไปสวดศพด้วยเช่นกัน หากแต่การบรรจุศพนั้นจะนำไปยังหีบศพประจำตระกูลซึ่งจัดซื้อที่ดินและสร้างหีบศพตามสถานที่ต่างกัน

กรณีการจัดงานมงคลอื่นๆ ไม่ว่าเจ้าภาพจะเป็นคนไทยหรือคนจีนก็ตามสำหรับชุมชนบ้านทุ่ง การจัดกินเลี้ยงโต๊ะจีนประกอบงานถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะขาดเสียมิได้ เจ้าภาพจะออกบัตรเชิญไปยังญาติมิตรให้มาร่วมงานซึ่งในบัตรเชิญดังกล่าว แฝงนัยให้รู้ว่าเจ้าภาพต้องการให้แขกผู้รับเชิญมอบเงินเพื่อช่วยเหลือ ผู้ได้รับเชิญจะมอบเงินช่วยเจ้าภาพไม่ต่ำกว่า 100 บาทและถ้าเป็นการมอบเงินเพื่อใช้คืนแล้วผู้ได้รับการัดเชิญต้องให้มากกว่า จำนวนเงินที่เจ้าภาพผู้นั้นเคยช่วยเหลือตนเกินกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนเงินดังกล่าว เมื่อครั้งที่ผู้รับเชิญเคยจัดงานมาก่อน ลักษณะการให้เงินช่วยเหลือเช่นนี้ถือเป็นธรรมเนียมที่สำคัญของชุมชน ถ้าชาวบ้านคนใดได้รับการัดเชิญแล้วให้เงินช่วยเหลือต่ำกว่า 100 บาทและเท่ากับหรือต่ำกว่าจำนวนเงินที่ผู้ออกบัตรเคยช่วยเหลือตนไว้ ชาวบ้านผู้นั้นจะได้รับการติเตียนพร้อมทั้งถูกรังเกียจจากเจ้าภาพรายต่อไป ภายหลังไม่ส่งบัตรเชิญให้อีก ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการถูกปฏิเสธไม่ยอมรับเป็นสมาชิกของชุมชน นอกจากนี้การจัดโต๊ะจีนยังแสดงถึงความมีหน้า ฐานะและศักดิ์ศรีของเจ้าภาพด้วยว่าเป็นอย่างไร เพราะเหตุว่าการจ้างจัดโต๊ะจีนจะถูกแบ่งเป็นเกรดตามลักษณะอาหารที่นำขึ้นโต๊ะให้แขกรับประทาน โต๊ะจีนเกรดปานกลางค่อนข้างต่ำราคาจ้างประมาณ 400-600 บาท โต๊ะจีนเกรดปานกลางค่อนข้างดีราคาโต๊ะละ 600-800 บาทถ้าโต๊ะจีนราคาเกินกว่า 800 บาทขึ้นไปต่อโต๊ะหนึ่งถือว่าเป็นโต๊ะจีนที่เกรดดีถึงดีมาก โต๊ะจีนที่ราคาต่างกันการจัดคุณภาพอาหารย่อมต่างกัน โต๊ะจีนเหล่านี้ถูกจ้างมาจากตัวเมือง ด้วยเหตุนี้เมื่อเจ้าภาพจัดจ้างโต๊ะจีนในเกรดใดก็จะบอกให้ชาวบ้านที่มาร่วมงานรู้ว่าเจ้าภาพเป็นอย่างไร ซึ่งโดยส่วนใหญ่ชาวบ้านทั่วไปจะนิยมโต๊ะจีนในราคาปานกลางตามราคาดังกล่าว

การดำรงอยู่ของชุมชนช่วงก่อรูปการพัฒนา

การดำรงอยู่ของชุมชนชนบทที่เกิดขึ้นมานั้น ในภาพรวมพบว่าจุดเปลี่ยนสิ่งหนึ่งก็คือมี ภูมิปัญญาที่เกิดจากการเรียนรู้ ถ่ายทอดสืบต่อกันมาไม่ว่าจะเป็นการทำมาหากิน การรักษา โรคภัยไข้เจ็บ พิธีกรรม ขนบธรรมเนียมต่างๆ ที่ถูกหล่อหลอม ชัดเจน การควบคุมทางสังคม การยึดเหนี่ยวผูกพันอย่างแน่นแฟ้นจนสืบทอดกันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ แต่ชุมชนก็ถูกกัดเซาะ จนกร่อนด้วยกระแสของการพัฒนาที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย ในการใช้แผนพัฒนา เศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก การพัฒนาจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความทันสมัยในทุกด้านไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสาธารณูปโภค การมีองค์กระหวางประเทศได้ สนับสนุนวิชาการ และสร้างอุดมการณ์ทุนนิยมเต็มรูปแบบของพวกเทคโนโลยีที่ได้รับการ ศึกษาจากต่างประเทศ การพัฒนาจากเมืองจึงเข้าสู่ชนบท วิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทุกด้าน โดยเฉพาะระบบการผลิตของชุมชนถูกสร้างให้เป็นการผลิตเพื่อการค้า จึงต้องมีการ สะสมทุนด้วยรูปแบบของการค้า การตลาดเพื่อการส่งออก การแปรรูปเพื่อใช้ ทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนจึงถูกผนวกรวมในการสร้างรัฐชาติของรัฐที่ต้องการรวมศูนย์การ ปกครอง และการเข้ามาของพ่อค้าคนกลางเพื่อมุ่งดูดซับเก็บเกี่ยวทรัพยากรในชนบทเข้าสู่ เมืองในรูปของเงินตรา การค้าขาย ระบบทุนนิยมจึงไหลบ่าเป็นคลื่นแล้วคลื่นเล่า ชุมชนที่ เปราะบางที่ไม่พร้อมรับในการปรับตัวจึงมีผลกระทบจากรัฐ ซึ่งเป็นรัฐบาลกลางและพ่อค้าที่ เข้าสู่ชุมชน ชุมชนจึงถูกกัดเซาะและทลายลงซึ่งแต่เดิมชุมชนมีรูปแบบเศรษฐกิจแบบพอกินพอ ใช้เป็นลักษณะของการยังชีพ ด้วยกระบวนการพัฒนาความทันสมัยของโครงสร้างพื้นฐาน ชลประทาน ถนน ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นตัวกระตุ้นความอยากในการ บริโภคของยุคทุนนิยม ชุมชนชนบทจึงตอบรับผลพวงของการพัฒนาดังกล่าวอย่างง่ายดาย และรวดเร็วโดยเฉพาะชุมชนในเขตปริมณฑล สิ่งที่ทำให้ชุมชนมีช่องว่างที่ทำให้ทุนนิยมเพื่อ การค้าเบียดแทรกเข้ามานั้นคือ ระบบความรู้ของชุมชนที่ถูกมองว่ายังล้าหลังและขาดอำนาจ ของการต่อรอง ชุมชนจึงต้องพึ่งพิงเมืองในทุกด้านโดยเฉพาะปัจจัยการผลิต เทคนิควิทยาการ และต้องการเป็นคนสมัยใหม่(modern man)เพื่อจะทำชนบทให้เป็นเมืองตามแบบตะวันตกใน ทุกๆด้าน ในกระสวนแบบทุนนิยมที่มุ่งประสิทธิภาพ การผลิตเพื่อการใช้เงินตรา มุ่งแต่การ ผลิต การบริโภคเป็นหลัก ต้องการให้คนซื้อ จ่าย่ายใช้สอย และต้องการเปลี่ยนวิถีชุมชน ทำ ให้เสมือนดูเป็นเมืองที่อยู่ในชุมชนชนบท ด้วยรัฐต้องการเพื่อควบคุมพลเมืองของรัฐ ทั้งยังปก ครองได้ง่ายเพราะผู้คนเหล่านั้นต้องเชื่อฟัง หรือว่านอนสอนง่าย(docile body) ปฏิบัติตาม แนวทางแห่งรัฐ เสมือนเป็นเรื่องปกติธรรมดาในสังคมทุนนิยมที่มีเอไครยาสาวได้สาวเอา หาก แต่ชุมชนยังไม่สามารถสร้างเกาะกำบังการพัฒนาแบบทุนนิยมได้เต็มที่ จึงไม่สามารถพึ่งตน เองได้ เหมือนเช่นเดิม ต้องรอการสนับสนุนและช่วยเหลือจากรัฐเป็นปรการสำคัญ ชุมชนจึง

ถูกกัดเซาะ ผุกร่อนลงไปทุกขณะ ขาดปัจจัยที่เป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นของชุมชน มาตั้งแต่ดั้งเดิม

สภาพของชุมชนบ้านทุ่งก็ไม่แตกต่างจากชุมชนทั่วไปในสังคมไทย หากแต่ว่าชุมชนบ้านทุ่งถูกกัดเซาะ กัดกร่อนของทุนนิยมอย่างรวดเร็วกว่าชุมชนที่อยู่ห่างไกลออกไป ดังนั้นสภาพความเป็นชุมชนแบบการผลิตเพื่อยังชีพหรือพออยู่พอกิน จึงถูกเบียดขับออกไปแล้วนำความทันสมัยในรูปของเทคโนโลยีการผลิตรูปแบบต่างๆเข้ามา ทั้งชุมชนยังตอบรับกับการพัฒนาขององค์กรรัฐอย่างรอบด้าน การดำรงอยู่ของชุมชนบ้านทุ่งจึงไม่สามารถยืนหยัดต้านกระแสของทุนไปได้ ดังเช่นโต๊ะจีนที่เป็นสัญลักษณ์ของการบริโภคนิยมและชนชั้นทางสังคม แต่สิ่งที่ยังดำรงอยู่ได้คือการเกาะเกี่ยวกันของคนในชุมชน ตามระบบเครือญาติในหมู่บ้านที่เป็นสมาชิกคนจีนที่มีวัฒนธรรมร่วมกันที่ฝังรากลึกมานาน

การดำรงอยู่ของชุมชนในอดีตนั้นจึงมีทุนทางธรรมชาติ ทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม เป็นรากฐานที่สำคัญที่ค้ำจุนให้ชีวิตชุมชนไม่เพียงแต่ดำรงอยู่เท่านั้น หากแต่ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ๆทำให้ชุมชนมีพลวัตที่ปรับเปลี่ยนตัวเองให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป จุดเปลี่ยนที่สำคัญก่อนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย นั่นคือการตอบสนองต่อการยอมรับการพัฒนาที่ก่อรูปการถ่ายทอดเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามานั้น หมายถึงการเปลี่ยนยุคสมัยของความรู้ จากความรู้ชุดเก่าถูกเข้ามาแทนที่ด้วยความรู้ชุดใหม่

บทที่ 3

การไหลบ่าของทุนนิยมในการพัฒนาสู่ความทันสมัย

จุดเปลี่ยนของกระแสทุนนิยม : รากเหง้าของทุนเงินตรา

สังคมได้พัฒนาเข้าสู่ระบบทุนนิยมจากในเมืองและเปิดพื้นที่เข้าสู่ชนบท ด้วยการรับความรู้ชุดใหม่เข้ามาไม่ว่าจะเป็นการผลิตในรูปแบบสมัยใหม่ การใช้เทคนิควิธีการ การเมืองการปกครอง สถาปน ผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญที่ได้รับการสนับสนุนจากต่างประเทศ ตามแผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1 นับจากการพัฒนาสาธารณูปโภคต่างๆ พร้อมทั้งมีการพัฒนาเป็นระบบทุนนิยมแห่งเงินตราเต็มรูปแบบของสังคมบริโภคนิยม ทำให้เกิดมีระบบเศรษฐกิจอยู่เพียงระบบเดียวเท่านั้น เรียกว่าระบบทุนนิยมโลกเข้าสู่ในยุคโลกาภิวัตน์หรือยุคแห่งปลาใหญ่กินปลาเล็ก ผู้ที่มีเงินทุนมากกว่าหรือมีสายป่านยาวกว่าจะมีอำนาจในการกำหนดควบคุมได้เบ็ดเสร็จ ทุนนิยมนี้มุ่งกำไรเป็นเป้าหมายสูงสุด จึงมีความพยายามทำให้คนเกิดการบริโภคอันเป็นอุดมการณ์ใหม่ พร้อมรุกรานของความรู้ ทั้งนี้โดยการสร้างฐานความรู้จากเทคโนโลยีของความรู้ ให้เกิดรูปลักษณะของอำนาจด้วยเทคโนโลยีของอำนาจ ตลอดจนมุ่งการเข้าถึงบริการ ข้อมูลข่าวสารผ่านระบบการสื่อสาร การแพทย์และสาธารณสุข การศึกษา ผู้แสดงถึงฐานของอำนาจ ที่ต้องการเงินตราเพื่อแลกเปลี่ยนในการบริโภค ความหมายของทุนถูกนิยามให้เป็นวาทกรรมชนิดใหม่ให้เพิ่มประสิทธิภาพของการผลิต เพื่อสร้างกำไรสูงสุด

วาทกรรมนี้ชุมชนบ้านทุ่งมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ตามการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย เปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตเพื่อการค้า การสร้างสาธารณูปโภคเช่นคลองชลประทาน ไฟฟ้า ถนนหนทาง น้ำประปาเข้ามามีการใช้จ่ายใช้สอยเงินตรามีความสำคัญและจำเป็นมากขึ้น การพัฒนาเริ่มก่อรูปและเห็นชัดเจนในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 ทางราชการได้มีการเรียกผู้ใหญ่บ้านมาประชุมและบอกกล่าวให้ลูกบ้านหรือชาวบ้านใช้เทคนิคการผลิต ตลอดจนเร่งการผลิตในการทำมาหากิน ที่ดินถูกบุกรุกถากถางอย่างเช่น ป่าไผ่ได้หมดไปไม่มีเหลือให้เห็น ชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ทุนนิยมที่มีการจ้างแรงงานกัน แต่ในปัจจุบันยังพบการแลกเปลี่ยนอยู่บ้างหากเป็นเครือข่ายที่พี่น้องกัน ระบบความสัมพันธ์มีความเกะเกี้ยวแน่นแฟ้น เนื่องจากพื้นฐานส่วนใหญ่เป็นคนจีนและค่อนข้างเป็นกึ่งเมืองกึ่งชนบท วัดและโรงเรียนยังเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านที่ชุมชนเชื่อถือและศรัทธา การถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันหากขัดสนหรือมีงานบุญ วันพระชาวบ้านจะไปทำบุญที่วัดใกล้บ้าน วัดจึงเป็นที่พึ่งของชาวบ้านเป็นศูนย์การเรียนรู้และการศึกษาของชุมชน โรงเรียนผูกพันเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนเพราะครูส่วนใหญ่ก็จะเป็นคนในพื้นที่ ทั้งครูใหญ่คนแรกยังบริจาคที่ดินสร้างโรงเรียนให้กับทางการ แต่เดิมชาวบ้านก็มีความสุขตามอัธยาศัยไม่ต้องดิ้นรนต่อสู้

มากนักมีชีวิตที่เรียบง่ายสงบ หากยามมีเหตุการณ์เช่นใจผู้ร้ายก็จะช่วยเหลือกัน การเลือก
กำนัน ผู้ใหญ่บ้านก็จะเลือกคนที่มีบารมีสามารถปกป้องดูแลช่วยเหลือชาวบ้านได้ นับแต่การ
พัฒนาสู่ความทันสมัยทำให้เกิดการพลิกผันชีวิตไปเป็นแรงงานรับจ้างราคาถูกในโรงงานอุตสาหกรรม

อำนาจรัฐ : การก่อเกิดของทุนเงินตรา

รัฐเป็นหน่วยที่มีความสำคัญยิ่งเพราะรัฐสามารถกำหนดนโยบายและดำเนินการ
พัฒนา เพื่อประโยชน์ของสมาชิกในสังคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ รัฐได้แสดงอำนาจในการ
เข้าแทรกแซงกิจการของรัฐทุกประเภททั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งนี้รัฐมีอำนาจในการออก
กฎหมาย เพื่อกำหนดควบคุมพฤติกรรมของชาวบ้าน ในสังคมให้เป็นไปตามกรอบที่รัฐกำหนด
ไว้ และรัฐได้ใช้เครื่องมือของรัฐในการสร้างอุดมการณ์ของรัฐที่ต้องการรวมชาติให้เป็นหนึ่ง
เดียว รัฐพยายามที่จะผนวกรวมทุกเรื่องเข้าเป็นเรื่องของปกครอง ด้วยการหลอมรวมความเป็น
หนึ่งเดียวในการสร้างความเป็นปึกแผ่นในชาติ มีเป้าหมาย เพื่อรวมศูนย์อำนาจการปกครอง
หรือการรวมคนให้อยู่ภายใต้การควบคุมที่เป็นหนึ่งเดียว นับแต่การพัฒนาไปสู่ความทันสมัยที่
ผ่านมา ทำให้กระบวนการนี้รวมคนไทยในภูมิภาคต่างๆให้เข้ามาอยู่ภายใต้การจัดการทาง
เศรษฐกิจ ภายใต้ข้ออ้างของรัฐที่ต้องการผนวกรวมและสร้างความสมานฉันท์ในชาติของพล
เมืองให้เป็นหนึ่งเดียว ดังนั้นการรวมชาติจึงเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาสู่ความทันสมัย
เหตุนี้รัฐจึงมีหน้าที่เข้าไปดูแลจัดการและจัดระเบียบโดยตรง รัฐสมัยใหม่จึงเข้ามามีบทบาท
และมีอำนาจควบคุม ด้วยการรวมเอาปัจเจกชนเข้าไปไว้ภายใต้เงื้อมมือแห่งเจตจำนงของรัฐ
ก็คือการปกครองในเรื่องของทรัพยากร การเงิน การคลัง เข้าไปทุกส่วนทั้งในด้านการ
ศึกษา ชีวิตความเป็นอยู่ ความมั่นคงในชีวิต แม้กระทั่งสุขภาพอนามัย

รัฐสมัยใหม่มีเจตจำนงที่จะใช้อำนาจ ในการรวมเอาปัจเจกชนเข้ามาอยู่ภายใต้การ
ควบคุมของรัฐ อำนาจของรัฐมิใช่เพียงแต่สิทธิอำนาจบังคับและปกครองในชีวิตความเป็นอยู่
เท่านั้น หากแต่ยังได้สร้างเครื่องมือหรือกลไกที่แยบยลยิ่งขึ้นในการจัดการปกครอง สามารถ
จัดการเข้าไปถึงชีวิตประจำวันของพลเมืองได้ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายในทุกเรื่องราวที่เกี่ยวข้อง
กับความอยู่ดีกินดี และชีวิตที่ยืนยาวของพลเมืองอีกด้วย การที่รัฐเข้ามาจัดการปกครองก็
เพื่อต้องการความมั่นคง และต้องการรวมศูนย์อำนาจในการปกครองพลเมือง ด้วยการทำหน้าที่
ที่สืบทอดความสัมพันธ์ทางอำนาจและครอบงำแบบเบ็ดเสร็จ เข้าไปทุกอนุของพลเมืองที่
ต้องการการดำรงอยู่จึงมีความพยายามครอบครองทุกอาณาบริเวณไว้ทั้งหมด เพื่อให้เป้าหมาย
ของรัฐบรรลุผล รัฐจึงเข้าแทรกแซงในทุกส่วน

จะเห็นได้ว่าเบื้องลึกในการพัฒนาของรัฐเข้าสู่ชุมชนชนบท ในการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การสร้างรัฐชาติ ความทันสมัย และการพัฒนาชนบทถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการควบคุมทรัพยากรจากภายนอกหรือสังคมระดับกว้าง แต่การเข้ามาของรัฐและทุนนิยมโดยการแทรกแซงของรัฐในรูปแบบการพัฒนา กลับทำให้อำนาจในการควบคุมทรัพยากรของท้องถิ่นลดลง รัฐเข้ามาพัฒนาในรูปแบบต่างๆ นัยยะเพื่อต้องการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชุมชน ที่ว่าเพื่ออ้าให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี หากแต่เพียงต้องการเข้ามาควบคุมพลเมืองของรับต่างหาก จะเห็นว่าการเข้ามาของรับในรูปแบบต่างๆ ได้แก่

ไฟฟ้าและโทรทัศน์ : เครื่องหมายทุนนิยมที่แอบแฝง

ชุมชนบ้านทุ่ง เมื่อครั้งยังไม่มีควมเจริญย่างกรายเข้ามา ชีวิตทุกชีวิตอยู่กันอย่างเรียบง่าย มีกลางวันกลางคืน กลางวันที่ชัดเจน ค่ำลงจึงเป็นเวลาเข้าได้เข้าไฟ นั่นคือการจุดได้ จุดตะเกียงเพื่อเอาแสงสว่าง คืบหน้าเป็นคืนเดือนหงายการทำกิจกรรมต่างๆก็ลดภาระในการจุดได้ จุดตะเกียงลงไป แสงสว่างจำเป็นต้องใช้เมื่อมีการมีงาน คือตะเกียงเจ้าพายุ นับเป็นเทคโนโลยีภายนอกอย่างแรกที่เข้ามาในชุมชน เมื่อมีเหตุจำเป็นต้องเดินทางกลางคืน ถ้าคนจำนวนมากก็ต้องใช้คบ ซึ่งทำจากทางมะพร้าวเป็นแสงสว่างนำทาง แสงสว่างที่เป็นเทคโนโลยีจากข้างนอกอย่างที่สองคือ เครื่องทำไฟ หรือเครื่องไฟที่เป็นไดนาโม จะใช้เมื่อมีงานใหญ่จริงๆ เท่านั้น การเข้ามาของเครื่องไฟจะเป็นเรื่องน่าตื่นเต้น ใครมีโอกาสได้หามเครื่องไฟแม้จะหนักจะเหนื่อยก็มีความสุข ลำโพงฮอร์นจะเป็นสิ่งที่เด็กๆชอบใจ แสงจากเครื่องปั่นไฟ เทปเพลงหรือแผ่นเสียงจากเครื่องใช้ไฟเข้ามาแทนที่หลายอย่าง ถ้าเป็นงานศพก็แทนที่พลุ

ปี พ.ศ. 2516 เสาไฟฟ้าเสาแรกก็ถูกปักเข้ามาสู่ชุมชนบ้านทุ่ง ความยินดีที่จะได้ควมเจริญเข้ามา ทำให้ทุกคนตื่นเต้นยินดี ต้นไม้จำนวนมากที่ปลูกไว้ รวมทั้งกอไผ่ที่ปลูกไว้ ถูกโค่นลงจนหมด เพื่อต้อนรับสิ่งใหม่ แล้วทุกคนก็สนใจ วันแรกที่แสงไฟสว่างขึ้นในชุมชนนี้ ต่างให้ร้องหลายคนซื้อโทรทัศน์มารอเสียบปลั๊กอยู่แล้ว เทปคาสเซตหลายเครื่องที่เคยใช้ถ่านไฟฉายได้มีโอกาสสัมผัสกับไฟฟ้า วิทยุทรานซิสเตอร์ซึ่งเคยเป็นความบันเทิงทั้งในบ้านและในท้องนาหายไป ความบันเทิงแบบใหม่ผ่านคลื่นวิทยุ โทรทัศน์เข้ามาแทน ศิลปะพื้นบ้านถูกเลื่อนไปทุกคนเพลิดเพลินกับโทรทัศน์ สินค้าต่างๆจึงสามารถโฆษณาสื่อสารกับผู้บริโภคโดยตรง เมื่อผู้ผลิตนำสินค้ามายั่วเร้าต่อผู้บริโภคถึงบ้านการขายก็ได้ผล หลังจากมีโทรทัศน์แล้ว ประชาชนจำนวนมากจึงต้องมีเครื่องซักผ้า มีพัดลม น้ำดื่มก็ต้องซื้อ จนทำบ้านก็ต้องเลือกวัสดุก่อสร้างตามโฆษณา ตั้งแต่ยาฆ่าปลวกไปจนถึงหลังคา เหนือหลังคายังมีแผงรับโทรทัศน์ติดดาวเทียมทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตถูกโทรทัศน์กำหนดมาหมด

กล่าวได้ว่า กิเลสตัณหาของคนถูกเป่าให้คุโชนขึ้นมามีด้วยกลองสี่เหลี่ยมและรูปร่างประหลาดที่เรียกว่าโทรทัศน์เอง โดยเฉพาะความอยาก อยากมี อยากได้แล้วก็ต้องแสวงหา การแสวงหาที่ง่ายคือหาเงินให้ได้มากๆแล้วมาแลกซื้อเอา อาชีพรับจ้างจึงเฟื่องฟูที่สุด เข้าขึ้นรถสองแถวก็จะพาผู้คนจากชนบทเข้าเมืองไปทำงานรับจ้าง ค่ำมืดจึงได้กลับบ้าน วันไหนโทรทัศน์จึงเป็นผู้ต้องหาของชุมชน ผู้ต้องหาที่เข้ามากับความปรารถนาดีของรัฐที่จัดการไฟฟ้ามาให้ โดยไม่มีการศึกษาในการบริโภค เพราะรัฐก็ต้องการให้ประชาชนบริโภคมากๆในระบบทุนนิยม เพื่อจะได้สนองต่อการผลิตและการผลิตก็คือการทำลาย ยิ่งบริโภคมากก็ยิ่งทำลายมาก นี่คือการแทรกแซงของรัฐที่มาจากนามของความปรารถนาดี

การเกษตรแผนใหม่เครื่องหมายของทุนนิยม

ชุมชนบ้านทุ่งในสังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม อยู่กันแบบเรียบง่ายกลมกลืนกับธรรมชาติ ปรับใช้ธรรมชาติแต่พอควรไม่แปลกแยกจากธรรมชาติ เช่นการทำนาจะทำนาปีละ 1 ครั้ง หรือการปลูกพืชไร่ เลี้ยงสัตว์ หมู ไก่เพียง 2-3 ตัวเท่านั้นที่ใช้เศษอาหาร ข้าวเปลือกที่เหลือในการเลี้ยงใช้ปุ๋ยตามธรรมชาติ บางครั้งก็ไม่ต้องใส่ถึงกองงามออกรวงดีและไม่พึ่งพาสารเคมี การใช้สารเคมีปราบศัตรูพืชและปราบวัชพืชไม่มีเลย เนื่องจากข้าวและพืชไร่เหล่านั้นมีความต้านทานโรคและศัตรู การมีพันธุ์ข้าวหลายชนิดก็เป็นการป้องกันศัตรูพืชไปในตัวอีกด้วย นอกจากนั้นยังเลี้ยงเป็ดไว้กินไข่และช่วยกำจัดปูไปในตัวอีกด้วย ศัตรูพืชอีกชนิดหนึ่งคือหนูก็จะถูกควบคุมโดยงูน้ำ งูลายสอ เป็นตัวควบคุม คนยังนำหนูนามาทำเป็นอาหารอีกด้วย ไม่มีหยอยที่ทำลายต้นข้าวอย่างปัจจุบัน จึงไม่มีใครใช้สารเคมีพ่นฆ่าศัตรูพืช ไม่มีใครใช้ยาฆ่าหญ้า ถ้ามีหญ้ามากในนาหว่านก็จะใช้การระดมหรือเอาแรงถอนเท่าที่สามารถทำได้ ถึงจะมีหญ้าบ้างข้าวก็ยังงอกงามดี

เมื่อเกษตรกรแผนใหม่เข้ามาพร้อมกับเจ้าหน้าที่เกษตร อำเภอก เกษตรตำบล มีวิทยุโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ที่เป็นสื่อ สิ่งเหล่านี้ได้เข้ามาทำให้วิถีการผลิตแบบธรรมชาติเปลี่ยนไป เกษตรอำเภอก เกษตรตำบล แนะนำข้าวพันธุ์ดี พืชไร่ชนิดต่างๆ รวมถึงการเลี้ยงสัตว์ ทำให้ข้าวพันธุ์พื้นเมืองและพืชไร่พันธุ์เดิมๆ เริ่มหายไปพันธุ์ใหม่มีความจำเป็นต้องใช้ปุ๋ยเคมี ราชการมีปุ๋ยเคมีมาให้ชาวนา ชาวไร่ซื้อพันธุ์ชนิดใหม่ พันธุ์เหล่านี้มีความต้านทานโรคต่ำจึงมีศัตรูมาก ราชการก็มีสารเคมีแจกบ้าง ขยายบ้างก็โฆษณาให้ใช้ทั้งปุ๋ยทั้งยาปราบศัตรูพืช เพียงไม่กี่ปีชาวนา ชาวไร่ก็ถูกเปลี่ยนวิถีชีวิตไปอย่างสิ้นเชิง ทำให้เกิดวิกฤตการณ์ โรคเกิดขึ้นมา ชาวนาชาวไร่ต้องมีค่าใช้จ่ายที่เป็นต้นทุนสูงขึ้นตลอดเวลา ประจวบกับบางปีผลผลิตมีราคาตกต่ำกลับยิ่งทำให้เกษตรกรเป็นหนี้สินเพิ่มขึ้น จะเห็นได้ว่าการส่งเสริมให้ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง นี่คือการแทรกแซงของรัฐที่มีผลอย่างมาก

การสูญเสียอำนาจในการตัดสินใจ

การที่ชุมชนบ้านทุ่งมีส่วนร่วมในการผลิตสินค้า ตลาดแรงงาน ตลาดทุนและสินเชื่อ ตลาดที่ดิน และตลาดการเช่าบางส่วนนี้เอง ทำให้เงินตราเข้ามามีบทบาทมากขึ้น ในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง และระหว่างเกษตรกรกับภายนอก ในแง่ความสัมพันธ์กับภายนอก โครงสร้างตลาดได้มีอิทธิพล มากขึ้นต่อการเปลี่ยนแปลงชีวิตในชุมชน การขยายบทบาทของชุมชนนี้ดำเนินไปพร้อมๆกับการขยายอำนาจของรัฐ เพื่อสนับสนุนและรักษาระเบียบที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาระบบตลาดขึ้นในชนบท จะพบว่าในชุมชนปัจจุบัน มีการจัดตั้งหน่วยบริการที่เรียกว่ากรรมการหมู่บ้าน และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมโดยเฉพาะด้าน เกษตรและการพัฒนามากขึ้น ตลอดจนการกระจายสินเชื่อผ่านกลไกของรัฐ เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์(ธ.ก.ส.) เป็นต้น

การขยายอำนาจของรัฐบาลด้านหนึ่ง ได้ไปเสริมอำนาจในท้องถิ่นให้กับนายทุนและผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจ เจ้าของที่ดิน ทำให้ผู้นำเหล่านี้สนใจแต่จะรักษาผลประโยชน์ของตนและภายนอกมากกว่า จะเป็นตัวแทนรักษาผลประโยชน์ของชุมชนเช่นแต่ก่อน จนไม่อาจถือเป็นตัวแทนอำนาจชุมชนได้ แม้จะมีความพยายามจัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลขึ้นมา องค์กรเหล่านี้มักจะทำหน้าที่ส่งเสริมนายทุน เจ้าของที่ดิน สภาวการณ์เช่นนี้ทำให้ชุมชนสูญเสียอำนาจในการตัดสินใจ ต้องยอมรับอำนาจของผู้นำ ทำตามคำสั่งของรัฐมากกว่ารักษาผลประโยชน์ของชุมชน

การขยายอำนาจรัฐเข้าไปในชุมชนเพื่อส่งเสริมระบบตลาด เช่นการส่งเสริมการปลูกพืชพันธุ์ใหม่ เช่น หน่อไม้ฝรั่ง การใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลงที่เป็นสารเคมี และการรับจ้างเลี้ยงหมูได้มีส่วนเข้าไปทำลายระบบการตัดสินใจของชุมชนซึ่งเคยอยู่กับองค์กรชาวบ้าน เช่น การจัดระบบน้ำโดยชุมชน หรือองค์กรเหมืองฝาย ปัจจุบันรัฐบาลมักจะเข้าไปจัดการระบบชลประทานโดยปรึกษาหารือกับองค์กรชาวบ้านน้อยมาก รัฐบาลมักมีหน่วยงานที่เข้าไปตัดสินใจในการดำรงชีวิตต่างๆ ของชาวบ้าน แทนวิธีการเดิมแทบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการผลิต การสาธารณสุข การศึกษาและการปกครอง กระบวนการเช่นนี้ทำให้ชาวบ้านขาดความมั่นใจและมีลักษณะพึ่งพามากขึ้น

การทำลายความเป็นประชาธิปไตยระดับรากหญ้า

การพัฒนาของรัฐ นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1- 7 ล้วนแต่เป็นแผนที่เน้นในเรื่องของเศรษฐกิจ การพัฒนาจึงมุ่งที่การพัฒนารายได้ การพัฒนาถาวรวัตถุที่เป็นถนน สะพานและอาคารต่างๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เดิมเป็นหน้าที่ของประชาชนในชุมชนที่ต้องร่วมมือกันสร้าง แม้กระทั่งร่วมกันหาเงิน หาทุนมาจัดสร้าง และสร้างในสิ่งที่เป็น

ประโยชน์และจำเป็น เมื่อการพัฒนาเข้ามาซึ่งไม่ได้เป็นไปตามความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริงอีกต่อไป ผู้เป็นเจ้าของความคิดในการพัฒนานอกจากเป็นหน่วยงานจากสี่กระทรวงหลัก และองค์การบริหารส่วนตำบลบางครั้งยังมีความคิดของผู้รับเหมาที่แฝงในการปกครองส่วนท้องถิ่น การสร้างถนนหนทางจึงเป็นการเปิดชีวิตสู่คนแปลกหน้า นอกจากถนนจะเป็นของสาธารณะแล้วชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นก็เป็นของสาธารณะไปด้วย ในยุคที่เราเปิดประเทศอย่างเสรี ประชาชนจึงถูกกระทำอย่างไม่มีที่สิ้นสุด บรรยาการประชาธิปไตยที่มีการบริโภคอาหารกันอย่างเท่าเทียม การดูแลถนนหนทาง คุณค่าสิ่งต่างๆ ในหมู่บ้านเหล่านี้ลบเลือนหายไป การหายไปของวัฒนธรรมประชาธิปไตยระดับรากหญ้า ล้วนมาจากการกระทำของรัฐ วัฒนธรรมสังการที่เข้ามาทำลายความเชื่อมั่นของประชาชน ในระยะหลังประชาชนจึงอ่อนแอทางความคิดไม่กล้าแสดงความคิดเห็น ยังกดีที่ยังมีความโปร่งใสในการจัดงานบุญ กลืนผ้าป่าที่จัดโดยชาวบ้านทุกครั้งและทุกวัดจะมีการประกาศให้ทราบบอยอดเงิน นี่คือคุณลักษณะประชาธิปไตยที่ยังไม่ถูกทำลาย

นอกจากนั้น การขยายตัวของระบบตลาดและรัฐ ยังมีส่วนอย่างมากในการทำลายพันธะทางสังคม ในระบบความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์และเครือญาติลงไป นายทุน/เจ้าแก่ผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจ ก็ยิ่งเห็นแก่ตัวเป็นปัจเจกชนมากขึ้น จนทำให้ระบบการตัดสินใจร่วมกันทำได้ยากขึ้น

การสร้างอุดมการณ์ของทุนความรู้สมัยใหม่

ทุนเงินตราในอดีตมีความสำคัญค่อนข้างน้อย แต่สมัยใหม่ให้ความสำคัญกับทุนชนิดนี้ ในความหมายของทุน การเอาเงินมาทำให้เกิดกำไร ทุนทำให้เกิดกำไร ทุนเงินตราในอดีตเชื่อว่าสามารถทำให้คนไปแลก/ใช้ในเรื่องจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของคนโดยมิใช่การแลกเปลี่ยน หากแต่ความหมายของทุนเงินตราในอดีต ประวัติศาสตร์ชุมชน อัตลักษณ์ของชุมชน แท้จริงทุนชุมชนเป็นตัวบอก ตัวตนหรืออัตลักษณ์ที่แท้ของชุมชนในการสร้างวาทกรรมทุนชุมชนอย่างเข้มข้นมาก หมายความว่า ทุนชุมชนที่สะท้อนอัตลักษณ์ ภาพลักษณ์ของชุมชนเป็นอย่างไร ภายใต้กระบวนการพัฒนา การระดมทุนการปรับเปลี่ยนของกระบวนการสะสมทุน หมายถึง ทุนชุมชนสะสมกันมากน้อย แต่สุดท้ายสู่ยุคระดมทุนหรือปรับเปลี่ยน ความหมายของทุนเปลี่ยนไปที่เกิดจากการปรับเปลี่ยนโครงสร้างพื้นฐาน ลักษณะทางกายภาพภายนอกชุมชน ทุนทางธรรมชาติเริ่มเปลี่ยนไป ส่งผลต่อทุนอื่นๆ ด้วย

ปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่าไม่มีชุมชนชนบทใดในภาคกลางของประเทศไทย ที่อยู่อย่างโดดเดี่ยวเป็นอิสระจากกลไกของตลาดและอำนาจรัฐ แม้จะอยู่ห่างไกลจากตัวเมืองมากเท่าใด ก็พบว่ามี การซื้อขายและการบริโภคสินค้าจากตลาดภายนอกชุมชน การเปลี่ยนแปลงอย่าง

รวดเร็วเช่นนี้ได้ก่อรูปและรุ่งเรืองมากเป็นเวลานานไม่น้อยกว่า 40 ปีมาแล้ว พลังที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐบาลที่นำประเทศไทยไปสู่ยุคติดกับตลาดโลกมากขึ้น ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 เป็นต้นมาและมีการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนนและสาธารณูปโภคอื่นๆเพิ่มขึ้นทำให้สังคมไทย เป็นแหล่งผลิตสินค้าเกษตรกรรมส่งออกและบริโภคสินค้าจากต่างประเทศ ในระยะแรกการขยายตัวของโครงสร้างพื้นฐานดังกล่าว จะมีผลเฉพาะพื้นที่เกษตรกรรมที่มีการชลประทานดีเท่านั้น เพราะมีความพร้อมที่จะผลิตสินค้าเข้าสู่ตลาด โดยสามารถขยายการปลูกพืชเศรษฐกิจบนที่นาได้ เช่น การปลูกพืชพวกพืชไร่ต่างๆ

การเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญ ที่ทำให้ระบบทุนนิยมขยายตัวไปอย่างรวดเร็วในชนบทภาคกลางที่ผ่านมา คือการที่รัฐบาลและกลไกการตลาดจากส่วนกลางร่วมมือกันผลักดันให้เกิดการก่อตัวของตลาดปัจจัยการผลิต ซึ่งเป็นทั้งเงื่อนไขและลักษณะสำคัญของระบบทุนนิยมขึ้นด้วยนโยบายเศรษฐกิจที่สำคัญ คือ การขยายทุนและสินเชื่อเข้าไปในภาคชนบทในรูปแบบต่างๆ ตั้งแต่เงินผันและสินเชื่อผ่านกลไกธนาคารของรัฐและเอกชน กองทุนหมู่บ้าน รวมถึงการส่งเสริมพืชพันธุ์ใหม่ที่จำเป็นต้องใช้สารเคมีประเภทปุ๋ยและยาฆ่าแมลงเพื่อเร่งการผลิต การสร้างตลาดทุนและสินเชื่อ สิ่งเหล่านี้ได้เร่งให้เกิดการขยายตัวของตลาดปัจจัยอื่นๆเช่นตลาดที่ดินและแรงงานต่าง ๆ

การปรับเปลี่ยนการทำมาหากินจากการปลูกพืชหรือผลิตเพื่อยังชีพ ไปสู่รูปแบบการใช้เทคโนโลยีการผลิตเพื่อการค้า การลงทุนจากเดิมส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา การทำนาสมัยใหม่ที่ไม่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ ชาวบ้านเริ่มใช้เทคโนโลยีในการปลูก การคัดเลือกพันธุ์ นอกจากนี้ยังมีการใช้ปุ๋ยคอกและปุ๋ยวิทยาศาสตร์เพิ่มผลผลิต การใช้เทคโนโลยีทำให้ผลผลิตเพิ่มขึ้น จึงเริ่มที่จะมีพ่อค้าจากในเมืองหรือตลาดเข้ามารับซื้อข้าว จนเกิดโรงสีหลายแห่งรับซื้อข้าวในชุมชน และพื้นที่ข้างเคียงและเกิดการแข่งขันการใช้เงินตราเริ่มเข้ามาชาวบ้านต้องปรับตัวเข้าสู่ทุนนิยม ซึ่งทุนนิยมสร้างอุดมการณ์ ระบบความเชื่อกระตุ้นมุ่งให้เพิ่มผลผลิต

สิ่งที่เกิดขึ้นนั้นจึงกลไกของรัฐที่ทำหน้าที่ด้านอุดมการณ์ ได้แก่องค์กรหลายรูปแบบทำหน้าที่โดยอาศัยอุดมการณ์เป็นพื้นฐานที่มีการพิจารณาจากการทำหน้าที่ด้านต่างๆ ในฐานะตัวแทนของชนชั้นปกครอง ด้วยการแยกความแตกต่าง เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์ตามแนวทางของอำนาจและกลไกของรัฐ สำหรับกลไกของรัฐได้แก่สถาบันและองค์กรที่ใช้อำนาจในการดำเนินการที่มีผลต่อวิถีชีวิตของคนในสังคม จะเห็นได้ว่ากลไกของรัฐได้มีการพัฒนาควบคู่ไปกับการขยายบทบาทของรัฐ ด้วยการครอบงำอุดมการณ์ของชาวบ้านให้ปฏิบัติตามการผลิตแบบสมัยใหม่ เมื่อเป็นเช่นนี้การครอบงำซึ่งหมายถึงอำนาจครอบงำความคิดหรือการครอบงำอุดมการณ์ของชนชั้นนำ/ชนชั้นผู้ปกครอง ซึ่งการครอบงำไม่จำเป็นต้องใช้

กำลังบังคับ หากเพราะการต่อสู้ทางอุดมการณ์เป็นเรื่องของการแสวงหาฐานที่มั่น ซึ่งเรียกว่า สงครามแย่งชิงพื้นที่ทางความคิดและจิตใจ(war of position)ที่ต่างไปจากการแย่งชิงพื้นที่ทาง ภูมิศาสตร์(war of movement) ด้วยเรียกร้องความยินยอมเป็นหลัก จึงเป็นการปฏิบัติที่หนึ่งต่อ การใช้กำลัง แท้ที่จริงการสร้างอุดมการณ์ในการผลิตแผนใหม่นี้ จึงเป็นการครอบงำความคิด โดยมีได้ใช้กำลัง

ความสำคัญของการใช้ศิลปะแห่งการเป็นรัฐบาล ได้ถูกถ่ายทอดผ่านอุดมการณ์หลัก ดังกล่าวจะเห็นว่าเป็นการครอบงำทางอุดมการณ์ตามแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกีซึ่งว่าด้วย ทฤษฎีการครอบงำอุดมการณ์ อุดมการณ์หรือโลกทัศน์ จึงเป็นคุณลักษณะภายในของคน หรือลักษณะอัตวิสัยที่เกิดจากคนได้มีประสบการณ์ในโลกของความเป็นจริง สนองต่อการให้ คุณค่าและความสำนึก โดยอุดมการณ์จะเป็นผลผลิตของโลกความเป็นจริงตามที่สังคมให้ ความหมาย ในขณะเดียวกันได้ผลิต/ผลิตซ้ำหรือสืบทอดความเป็นจริงด้วย กล่าวคือเป็น ระบบความคิดความเชื่อหรือระบบการให้ความหมายอย่างหนึ่ง เป็นผลผลิตจากระบบ จิตสำนึก และชี้นำชีวิตจิตใจของผู้คนหรือกลุ่มคนในสังคม อุดมการณ์ของรัฐที่สร้างขึ้น จึงเป็น โลกาทัศน์หรือค่านิยมที่คนในสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเลือกยึดถือเป็นอุดมการณ์หลักในแง่อุดม การณ์ของรัฐ ก็คือโลกทัศน์หรือค่านิยมที่องค์กรรัฐเลือกสรรให้ประชาชนยึดถือเป็นแนวทาง ปฏิบัติ

รัฐได้สร้างอุดมการณ์ของการผลิตแผนใหม่ขึ้นมา ทำให้การประกอบอาชีพที่หลากหลาย ทั้งที่มีความรู้ในการประกอบอาชีพและไม่รู้ จึงมีการทำตามแบบอย่างกัน ผลผลิตกับ ราคาไม่สัมพันธ์กับเงินตรา กล่าวคือ ผลผลิตที่ได้ขายได้ราคาน้อยไม่เพียงพอต่อการยังชีพที่มี รายจ่ายสูงขึ้น ทำให้การทำนาจึงเสื่อมถอยหรือเปลี่ยนแปลงอาชีพในแถบนี้ปรับเปลี่ยนไปสู่ การเลี้ยงสัตว์ และปลูกพืชไร่ที่ให้ผลผลิตต่อหน่วยดีกว่า ทำให้ชุมชนชนบทปฏิบัติตามแนวทาง ของรัฐที่สร้างความรู้และความจริง ไม่เพียงแต่สร้างอุดมการณ์เท่านั้นรัฐยังนำความรู้ในรูป แบบของอำนาจความรู้สมัยใหม่ จึงทำให้คนในชุมชนชนบทเกิดความเชื่อ ศรัทธาด้วย เทคโนโลยีของอำนาจที่สร้างความจริง สามารถครอบงำความคิดและจิตใจให้คนในชุมชน ชนบทต้องสยบยอมต่อ ความรู้ของการผลิตแผนใหม่ที่สร้างขึ้นทำให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์เพื่อ เป็นเครื่องมือของรัฐ

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ระบบทุนนิยมได้ขยายตัวเข้าไปในชุมชนบ้านทุ่งอย่างเต็มรูปแบบ เพราะปรากฏว่ามีเงื่อนไขและลักษณะบางประการของระบบทุนนิยมอยู่ในชุมชนทุกแห่ง ทุก ชุมชนอย่างน้อยจะมีตลาดสินค้าที่สัมพันธ์กับตลาดภายนอก ขณะที่ปัจจัยการผลิตกำลังก่อ ตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว นั่นคือได้เกิดความสัมพันธ์ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่ตลาดในชุมชนชนบท การซื้อ

ขายสินค้าและการได้ปัจจัยการผลิตไม่ได้ผ่านตลาดเสมอไป หากผ่านระบบความสัมพันธ์ เช่นระบบขาประจำ เครือญาติ ระบบการทำงานแบบแบ่งผลผลิต การกู้ยืมระบบและระบบ การแลกเปลี่ยนแรงงานหรือการลงแขกเป็นต้น ระบบเหล่านี้เกิดขึ้นบนพื้นฐานของความสัมพันธ์นอกตลาดที่มีอยู่แล้ว ในชุมชนชนบทก่อนการก่อตัวของระบบทุนนิยม ความสัมพันธ์นอกตลาดที่สำคัญ 2 แบบคือ ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์และความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์คือ การช่วยเหลือบนพื้นฐานของความไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งยังผลให้เกิดพันธะทางสังคมที่เป็นประโยชน์แก่ฝ่ายได้เปรียบ เช่น ได้ค่าแรงงานโดยไม่ต้องจ่ายค่าตอบแทน ส่วนความสัมพันธ์แบบเครือญาติ คือการช่วยเหลือกันหรือการมีพันธะทางสังคมต่อกันบนพื้นฐานของความเท่าเทียม การปะทะ ประสานการผลิตทุนนิยมที่สำเร็จหรือล่มสลายในชุมชนที่ศึกษาเพื่อให้เห็นภาพการก่อรูป การพัฒนาสู่เงินตรา ดังกรณีต่างๆที่น่าสนใจ ดังนี้

ทุนเงินตราสู่ภาคปฏิบัติการของการทำมาหากิน

● อ้อย : พันธนาการแห่งความล่มสลาย

อ้อยเป็นพืชเศรษฐกิจตัวแรกๆต่อจากฝ้าย ที่ทำกันมานานในระยะ 40-50 ปีที่ผ่านมา เริ่มมีการปลูกอ้อยจากที่ทำนาอยู่เดิมซึ่งเป็นที่ดินดอน แต่ก็ยังทำนาควบคู่ไปด้วย การปลูกอ้อยเริ่มมากขึ้นจึงมีการขยายพื้นที่โดยแผ้วถางทำไร่และใช้การผลิตสมัยใหม่เข้ามาในชุมชนตั้งแต่การเตรียมดิน การคัดเลือกพันธุ์ การดูแลบำรุงรักษา โดยมีเจ้าเก่าหรือนายทุนชาวจีนเป็นผู้บุกเบิกทำเป็นเจ้าแรกๆในพื้นที่ และต่อมาคนไทยเห็นได้ผลจึงเริ่มปลูกอ้อยตามแบบอย่าง การปลูกอ้อยของชาวบ้านทุ่งเริ่มในต้นฤดูฝนประมาณเดือนพฤษภาคม พันธุ์อ้อยที่ใช้ปลูกในปัจจุบันคือพันธุ์อู่ทอง 1 สาเหตุที่ชาวบ้านเลือกใช้พันธุ์ดังกล่าวเนื่องจากให้จำนวนลำต่อกอสูงและน้ำหนักดีกว่าพันธุ์อื่น หลังจากปลูกแล้วก็เป็นการดูแลอ้อย ได้แก่การใส่ปุ๋ยเคมี การดูแลวัชพืชและการสูบน้ำใส่ในแปลง ชาวบ้านใส่ปุ๋ย 1-2 กระสอบต่อการปลูกอ้อย 1 ไร่จะเห็นว่าการใส่ปุ๋ยนี้ต้องใส่เพิ่มปริมาณมากขึ้นทุกปี หากไม่ใช้เพิ่มมากขึ้นผลผลิตที่ได้ก็ไม่ได้ดีเท่าที่ควร เนื่องจากดินเริ่มเปลี่ยนสภาพเป็นดินเค็มใช้ปลูกพืชไม่ค่อยได้ผล

การปลูกอ้อยหลังจากนั้นประมาณ 8-9 เดือน ราวเดือนมกราคมก็เริ่มตัดอ้อยจนถึงกลางเดือนเมษายนจะตัดอ้อยจนเสร็จสิ้น การตัดอ้อยผู้ตัดต้องตัดอ้อยให้เหลือตอเพื่อให้อ้อยแตกหน่อขึ้นเป็นต้นลำใหม่สำหรับปีการเพาะปลูกต่อไป อ้อยที่ปลูกครั้งหนึ่งๆสามารถตัดให้เหลือตอได้ประมาณ 3 ครั้งแล้วผู้ปลูกจะรื้ออ้อยต้นตอเก่าออก แล้วนำตอใหม่ปลูกสาเหตุที่ต้องรื้ออ้อยเก่าออกเพราะว่า อ้อยที่แตกหน่อขึ้นภายหลังจากระยะเวลา 3 รุ่นแล้วจะให้ลำต้นไม่สมบูรณ์และจำนวนลำต่อกอมีน้อยให้ผลผลิตไม่ดีจึงต้องเปลี่ยนต้นพันธุ์อ้อยใหม่

การปลูกอ้อยนี้ผู้ปลูกอ้อยจะต้องแจ้งยอดรวม โดยประมาณของผลผลิตที่ได้ให้กับ เจ้าแก้อ้อยหรือเกี่ยวทราบ เพื่อให้เจ้าแก้อ้อยรับผลผลิตได้ตามจำนวนโควต้าที่ดินได้มาจาก โรงงานหีบอ้อยอีกทอดหนึ่ง แต่คนไทยไม่มีเงินทุนจึงต้องมีการหาแหล่งเงินทุนในการประกอบ อาชีพ ทำให้เกิดระบบโควต้าอ้อยที่มีนายทุนก็คือโรงงานหรือหัวหน้าโควตาเป็นผู้ออกทุนใน การผลิต ปุ๋ย ยาและรับซื้อผลผลิตอ้อยที่ได้ส่งโรงงาน ทำหน้าที่เป็นนายทุนให้กับคนปลูกอ้อย ส่วนใหญ่เป็นคนจีนหรือคนในตลาดในเมืองที่มีฐานะ ซึ่งต้องมีสายสัมพันธ์ที่ดีกับโรงงานน้ำ ตาลในเขตพื้นที่ เจ้าแก้อ้อยกับลูกไร่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดในลักษณะต่างพึ่งพากัน เจ้าแก้อ้อยพึ่งพาลูกไร่ในแง่ของการหาปริมาณอ้อยเพื่อให้ได้ครบตามจำนวนโควต้าอ้อยที่จะ ส่งโรงงานหีบอ้อย หากเจ้าแก้อ้อยสามารถรวบรวมลูกไร่อ้อยไว้ภายใต้สังกัดตนมากเท่าใด ก็จะทำให้ เกิดเครดิตแก่ตนในสายตาของผู้เป็นเจ้าของโรงงานหีบอ้อย เครดิตที่ดีนั้นส่งผลให้เจ้าแก้อ้อยได้รับโควต้าอ้อย เพื่อนำส่งโรงงานมากขึ้นและสามารถจะเบิกเงินจากโรงงาน เพื่อนำมา ใช้ดำเนินการเกี่ยวกับการค้าอ้อยได้สะดวกในการไปออกทุนให้กับลูกไร่อีกทอดหนึ่ง หรือบาง ส่วนเจ้าแก้อ้อยที่มีฐานะก็สามารถนำเงินของตนเองไปออกทุนให้กับลูกไร่ได้เลย ตามปกติเจ้า แก้อ้อยจะมีผลผลิตที่เป็นของตนเองอย่างแน่นอนจำนวนหนึ่ง หมายถึง เจ้าแก้อ้อยก็จะปลูก อ้อยด้วยเช่นกัน การกำหนดโควตάνี้เป็นความสัมพันธ์หรือเป็นการรวมกลุ่มการพึ่งพาอาศัย ทำให้ลูกไร่เกิดความพอใจที่จะทำอ้อยในสังกัดของเกี่ยวหรือนายทุนคนนี้เป็นเจ้าประจำ ซึ่ง ส่วนใหญ่เจ้าแก้อ้อยกับลูกไร่ในหมู่บ้านต่างก็เป็นเจ้าประจำผูกขาดกันแทบทั้งนั้น เพราะเป็น การอ้อยที่อ้อยอาศัยดังกล่าว อีกประการหนึ่งลูกไร่ก็มีความเกรงอกเกรงใจเจ้าแก้อ้อยออกทุน หรือมีบารมีในทางสร้างสรร วิธีการที่เจ้าแก้อ้อยใช้ดำเนินการก่อให้เกิดความพึงพอใจต่อลูกไร่ คือที่ลูกไร่ต้องพึ่งพาทุนในการปลูก การตัด และจำหน่ายอ้อย

การปลูกอ้อยในระยะแรกนั้นส่วนใหญ่การปลูกจะเป็นการเอาแรงกันในหมู่บ้าน ซึ่งใน ฤดูการตัดอ้อยนั้นจะใช้แรงงานชาวบ้านทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือมารับจ้างตัด กำหนด เป็นรายวันมีหัวหน้าคนงานควบคุมพอกันเสร็จ คนงานที่รับจ้างเหล่านี้ก็กลับไปภูมิลำเนาตน เองไปปลูกข้าวต่อในฤดูฝน ในช่วงหลังแรงงานตัดอ้อยเริ่มหายากและมีการพัฒนาในช่วงหลัง ที่มีการใช้เครื่องจักรตั้งแต่การไถ การเก็บเกี่ยวที่ใช้เครื่องจักร การใช้ปุ๋ย ล้วนแล้วแต่เป็นการใช้ เทคโนโลยีในการผลิตทำให้มีต้นทุนสูงขึ้นมาก

แต่การปลูกอ้อยในระยะแรก สร้างรายได้เป็นกอบเป็นกำ เพราะได้ราคาดีและไม่ต้อง ดูแลมาก ทั้งยังสามารถตกลงราคา คือหมายถึงมีการประกันราคาไว้ว่าปีนี้จะได้ราคาเท่าใดต่อ มาจึงมี การรวมกลุ่มเป็นสมาคมชาวไร่อ้อย เขต 7 ในการรวมกลุ่มในหลายจังหวัดในเขตนี้ เกี่ยวกับการปลูกอ้อย การกำหนดราคา ที่มีความเข้มแข็งมากในการต่อรองกับโรงงานหีบอ้อย

ช่วงหลังๆการปลูกอ้อยประสบกับราคาอ้อยตกต่ำอย่างมาก จึงทำให้เกิดการขาดทุนและต้องขายที่ดินทำกิน จำเป็นต้องลดพื้นที่การปลูก จึงหันมาทำการเลี้ยงสัตว์

● ไก่จิกโฉนด : อุทธาหรณ์ผู้เลี้ยงไก่

การเลี้ยงไก่ได้ปรากฏชัดเจนในปี 2509 จึงเริ่มเลี้ยงไก่ในลักษณะของปศุสัตว์หรือฟาร์มที่เป็นการเลี้ยงไก่เนื้อและไก่ไข่อย่างแพร่หลาย หากแต่ในปี 2517-2518 เกษตรกรประสบกับการขาดทุนอย่างมากเนื่องจากราคาตกต่ำและเกิดโรคระบาด ประจวบกับเศรษฐกิจตกต่ำอยู่ในช่วงภาวะเงินเฟ้อ ส่งผลต่อการเลี้ยงไก่ การเลี้ยงไก่แม้จะมีการขยายพื้นที่เพิ่มขึ้นและการใช้เทคนิคการเลี้ยงสมัยใหม่ เป็นระบบทุนนิยมมีการเลี้ยงไก่เป็นฟาร์มหรือเล้าทำตามแบบอย่างกัน ชาวบ้านได้เลี้ยงไก่และขยายการเลี้ยงไปจนทั่วชุมชนบริเวณนี้ พอเกิดโรคระบาดในไก่อีกครั้งทำให้ไก่ตายหมด ขณะนั้นยังไม่มีวัคซีนหรือยาที่จะรักษาที่มีประสิทธิภาพ แต่ชาวบ้านจำเป็นต้องดิ้นรนเลี้ยงต่อไป จึงต้องกู้ยืมเงินทุนจาก “เกี้ยว” หรือผู้เป็นนายทุนเป็นผู้ออกทุนเป็นค่าอาหารและยาให้กับผู้เลี้ยง ทั้งนี้การขยายตามแบบอย่างกันไปทั่วทำให้ไก่มีราคาตกต่ำเป็นวัฏจักรของไก่หรือเหมือนพืชผลการเกษตรทั่วไป ซึ่งบริษัทฯใหญ่ทางการเกษตรเป็นบริษัทที่มีสายป่านยาวและไม่เดือดร้อน คือบริษัทนายทุนใหญ่สุดได้ทำฟาร์มเลี้ยงเป็นธุรกิจครบวงจร แต่ชาวบ้านไม่มีทุนจึงต้องประสบชะตากรรมขาดทุนป็นปีบ้างพอมีทุนเลี้ยงก็มีกำไรบ้าง แต่ส่วนใหญ่ประสบปัญหาขาดทุน แต่จากการสัมภาษณ์ผู้เลี้ยงไก่รายหนึ่งในอดีตมีที่ดินหลายสิบไร่ แต่ต้องมาขาดทุนจากการเลี้ยงไก่ที่ต้องกู้ยืมนายทุนและจำนองที่ดินเพื่อค้ำประกัน ดังคำบอกเล่าที่ว่า “ไก่จิกโฉนด” จากการสัมภาษณ์

ถาม ทำไมถึงหยุดคะ

ตอบ ก็ราคาอ้อยไม่ดีไง ราคาไม่ดีก็ไม่คุ้มทุน

ถาม ได้ไอดีเรื่องการเลี้ยงสัตว์อย่างไคะ

ตอบ เขาก็เลี้ยงสัตว์กัน ตอนนั้น.....เราก็ซื้อลูกไก่มาจากยี่บัวมาเลี้ยง ขึ้น

แรกลองไปก็เลี้ยงเอง

ถาม โดยไม่ใช้ของซีพี

ตอบ โดยเอาลูกไก่ของซีพี อาหารของซีพี เขามียี่บัว เราก็เอาของยี่บัวเขามา

เป็นตัวแทน จำหน่ายของซีพี เลี้ยงไปเลี้ยงมาไก่มันจิกเอาโฉนดไปด้วย

ถาม ยังไคะ

ตอบ ไก่มันจิกเอาโฉนดที่ดินไปด้วย เพราะไปจำนองมาเลี้ยงไก่ เลี้ยงไปเลี้ยง

มาขาดทุนก็เลยหยุด.....

และ.....ถาม ตอนที่ปลูกกะหล่ำคุณลงทำอย่างเดี่ยวหรืออย่างอื่นด้วย

ตอบ ก็เลี้ยงไก่เนื่อกับปลูกกะหล่ำดอกไ้

ถาม คุณลงปลูกกะหล่ำดอกกับเลี้ยงไก่เนื่อ

ตอบ ก็เลี้ยงมาหลายปี ไก่เนื่อนี้จับเลี้ยง ซื่อเองลงทุนเอง เลี้ยงจนมันติดกับ

โหนดแล้ว ไก่มันกินโหนดแล้ว.....

โดยนัยยะก็คือที่ดินถูกยึดไปทำให้เกือบสิ้นเนื้อประดาตัว สุดท้ายต้องขายที่ดินและ
เลิกการเลี้ยงไก่ จึงมีชีวิตแบบล้มลุกคลุกคลาน ต้องหันไปประกอบอาชีพอย่างอื่นที่ได้ผลรวดเร็ว
ลงทุนไม่มากนัก นั่นคือการปลูกพืชไร่ เรียกว่าพืชล้มลุกหรือผัก30 วัน(40-50วัน)

● การปลูกต้นหอม : ประสบการณ์มีลิมเลือน

การปลูกต้นหอมมีการปลูกอยู่บ้าง ซึ่งเป็นพืชผัก 30 วันก็เก็บได้จึงเป็นพืชที่ปลูกได้ผล
ผลิตรวดเร็ว ทำให้บางคนทำปลูกต้นหอมที่ปลูกได้ผลมีกำไรเป็นกอบเป็นกำก็อยากทำตาม
แบบอย่างกับเพื่อนบ้าน โดยไม่มีประสบการณ์และความรู้ ทั้งที่เดิมมีอาชีพขบวรทุกสปีด
โดยไม่เคยประกอบอาชีพการเกษตรแต่อย่างใด ผลปรากฏว่าปลูกต้นหอมประมาณสามงาน
ซึ่งช่วงฝนตกหนักทำให้เกิดโรคแมลงกินต้นหอมและเป็นโรคที่ไม่สามารถจะควบคุมได้ ด้วย
การกำจัดศัตรูพืชได้การปลูกต้นหอมเสียหาย จากการสัมภาษณ์

ถาม แล้วที่เริ่มปลูกที่แรกไม่มีความรู้หรือ

ตอบ ไม่มี ทำตามเขา เรารักษาไม่เป็น หอมจะมีความละเอียดมาก

ถาม ทำอย่างไรบ้าง ตั้งแต่เริ่ม

ตอบ ตัวยา 7วันต้องได้ตัวยาระไรบ้างนี้ผมไม่มีความรู้ ผมเห็นเขาทำได้เราก้

ทำตาม ขาดทุน 30,000 บาท

ถาม เพราะว่าผลผลิตมันไม่ดีอย่างไ้

ตอบ มันเสียเลย ราคาดีด้วย แต่ผลผลิตมันไม่ได้

ถาม คิดว่าทำได้ พอทำไปแล้วเกิดปัญหา เกิดอะไรนะ

ตอบ ไม่มีความรู้ ตัวยาต้องไปซื้อ เขาซื้อกัน 1000-2000 เราไม่รู้ร้านค้า เขา

แนะนำ เขาจะขายของๆเขา เพราะว่าการทำไร่จริงๆ คนที่รู้ว่าจะต้องซื้อตัวยา

อะไร.....45 วัน เราลงทุนไป 30,000-40,000 บาท ปลูกหอมมันไ้ 45 วันรู้

เรื่อง

ผลสุดท้ายต้องขาดทุนในการปลูกต้นหอม ซึ่งผู้ปลูกต้นหอมต้องลงทุนทั้งเครื่องมือ
ต่างๆ เงินค่าใช้จ่ายในการปลูกและดูแลรักษา ผู้ปลูกต้นหอมรายนี้ได้กู้เงิน ธกส.มาจึงต้องตัดที่

ดินขายไปจำนวนสองงานเศษเหลือไม่ถึงหนึ่งงาน แต่ชาวบ้านก็ยังคงทดลองปลูกพืชผักอย่างอื่นต่อไปในการประกอบอาชีพเกษตรกร ที่ไร้ทิศทางแห่งความแน่นอนในอาชีพ

● ผักนึ่งเงินล้าน : ทุนนิยมการผูกขาด

เมื่อมีปัญหาการประกอบอาชีพอย่างอื่นเหมือนที่ผ่านมา ชาวบ้านจึงมองหาช่องทางในการปลูกพืชอย่างอื่น หากแต่เกษตรกรผู้หนึ่งเป็นผู้พลิกพื้นแผ่นดินเหมือนเกษตรกรรายอื่นๆ แต่โชคที่ประสบความสำเร็จในอาชีพ เรียกตัวเองว่า “ผักนึ่งเงินล้าน” สามารถที่จะมีรายได้ในการปลูกผักนึ่งที่ใช้ที่ดินในการปลูกเพียง สองไร่เท่านั้น และมีการใช้เทคนิควิทยาการสมัยใหม่ในการปลูก ด้วยการประดิษฐ์และพัฒนาเครื่องจักรในการปลูกผักนึ่ง การพ่นน้ำผักนึ่งด้วยสปริงเกอร์ การคัดเลือกพันธุ์ผักนึ่ง นอกจากปลูกผักนึ่งแล้วยังรับซื้อผักนึ่งจากลูกไร่ประจำจำนวนเกือบสิบราย โดยไปขายในตลาดในเมืองที่ทางเทศบาลจัดที่ให้วางขาย ลักษณะของการขายผักนึ่งจะเป็นทั้งการขายแบบขายปลีกและขายส่ง ผู้ขายสามารถควบคุมกลไกตลาดใช้มือที่มองไม่เห็น เป็นผู้กำหนดราคาตลาดและมาตีราคากับลูกไร่ในลักษณะของการผูกขาดตลาด (monopoly) จากการสัมภาษณ์

ถาม วึ่งผักอะไรคะ

ตอบ ผักทุกชนิดในไร่

ถาม แล้วเราไปติดต่อกัน

ตอบ คือว่า เรารู้จักคนทำสวนด้วยกัน รู้จากคนทำสวนแนะนำไป เอา

ผักตามหมู่บ้าน เก็บบ้านโน้น บ้านนี้ เก็บไปเรื่อย

ถาม เขาเก็บให้เรา เราก้ไปซื้อ

ตอบ เราก้ไปรับเขาเราไปส่งกลับมาแล้วถึงตีราคาเราเป็นคนกำหนดถึงอยู่ได้...

ถาม มีกี่ไร่คะ

ตอบ ทำเอง ของตัวเองมีไม่มาก อาศัยลูกไร่ ลูกไร่ในกลุ่มนะมีหลายเจ้า 7-8 เจ้าต้องทำก็หาประสบการณ์คัดเมล็ดมาเรื่อยๆ จนได้เมล็ดของไต้หวันจับพลัดจับผลูมาได้ของไต้หวันของแท้ คือว่าเมล็ดผักนึ่งนี้มันมีของปลอมเยอะ ถ้าคนไม่มีประสบการณ์ ซื้อหวานมันไม่ค่อยได้ขายกันหรอก ซื้อผักนึ่ง คือผักนึ่งมันอยู่ในนั้นจริงๆ แล้วมันไม่ใช่อย่างที่คิด มันหลายสิบอย่างหลายพันธุ์

ถาม ปลูกเยอะไหม

ตอบ มันไม่เต็มหรอก หว่านทีหนึ่งไม่เกิน 300-400 กิโลกรัม ประมาณ 2-3 ไร่อย่างนั้น เราจะตัดไม้ทันเพราะมันเกินความต้องการของตลาดที่เราส่ง เราส่งได้วันละ 200-300 โหลนี่เราตัดไป 400-500 โหลมันจะเหลือแล้ว.....

ถาม 7 ปีคุณเอาใช้หนี้หมดเลย

ตอบ ปีละหนี้ได้หมด รถ 3 คัน 4 คัน รถเก๋งคัน แล้วบ้านอีกหลัง.....

การที่เป็นทั้งเกษตรกรและพ่อค้าในตัว ทำให้มีรายได้ที่แน่นอนเป็นกอบเป็นกำในเวลาที่ไม่แน่นอนนัก แต่กว่าจะมาถึงจุดนี้ก็ต้องประสบชะตากรรมหรือล้มลุกคลุกคลานเหมือนเกษตรกรรายอื่นๆ มาก่อน การที่สามารถทำให้มีรายได้เป็นกอบเป็นกำนี้ สิ่งหนึ่งก็คือการมีความรู้ในการจัดการ จัดระบบด้วยการผูกขาดการค้าผักนึ่งพร้อมทั้งใช้เทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ควบคู่ไป เพราะหากผู้ใดคุมอำนาจด้วยความรู้ในเรื่องนั้นๆ ยิ่งไปในลักษณะของการผูกขาดไว้ได้ก็เท่ากับใช้เทคโนโลยีของอำนาจในการกำหนดสร้างอัตลักษณ์ตัวตนที่มีอำนาจที่มาจากความรู้ในการจัดการได้อย่างแยบยล และประสบความสำเร็จจากภาพปรากฏการณ์ที่สะท้อนออกมาของชุมชน นอกจากนี้ความรู้ที่ทำให้ประสบความสำเร็จได้มาจากการลงมือทดลอง การหาความรู้จากประสบการณ์ตรงและการได้รับการเรียนรู้ด้วยตนเองจากแหล่งความรู้ ข่าวสารหรือสื่อต่างๆ

● หน่อไม้ฝรั่ง : พันธนาการที่ผูกขาด

หน่อไม้ฝรั่งเริ่มเข้ามาสู่ชุมชนบ้านทุ่งในปี 2530 ด้วยการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกโดยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์วิทยาเขตกำแพงแสน เจ้าหน้าที่เกษตรร่วมมือกับบริษัทตัวแทนญี่ปุ่น หน่วยงานทั้งสองแห่งเข้ามาจัดกลุ่มสมาชิกผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่งภายใต้สังกัดบริษัทดังกล่าว ซึ่งปัจจุบันมีบริษัทรับซื้อหลายบริษัทถึงสามบริษัท

การปลูกหน่อไม้ฝรั่งจะเริ่มจากที่ชาวบ้านที่สนใจปลูกเข้าซื้อสมัครเป็นสมาชิกกับบริษัท ซึ่งบริษัทจะกำหนดจำนวนคนและพื้นที่การปลูกไว้อย่างแน่นอนจำนวนหนึ่ง ปัจจุบันแต่ละบริษัทจำกัดพื้นที่การปลูกไม่เกิน 300-400 ไร่ รับสมาชิกประมาณ 100-150 คน สมาชิกกลุ่มผู้ปลูกหน่อไม้จะคัดเลือกตัวแทนของพวกตน ทำหน้าที่เป็นประธาน รองประธานและเหรัญญิก คณะกรรมการ 11 คนทำหน้าที่ต่อรองราคาและกำหนดพื้นที่การปลูก กลุ่มสมาชิกผู้ปลูกหน่อไม้จะต้องเสียเงินค่าสมัครเข้าเป็นสมาชิกคนละ 100 บาทและเมื่อขยายหน่อไม้ฝรั่งแล้ว เหรัญญิกจะหักเงินจากสมาชิกเข้าเป็นสวัสดิการของกลุ่ม 1 บาทต่อจำนวนเงิน 100 บาท เพื่อเป็นค่าบริหารจัดการ ขณะนี้กลุ่มมีเงิน 6-7 แสนบาท การปลูกนี้มีการรวมกลุ่มการปลูกหน่อไม้ฝรั่ง การรวมกลุ่มจนสามารถส่งออกไปยังประเทศญี่ปุ่น เริ่มแรกรวมกลุ่มได้ 10 คน

ขณะนี้สมาชิกถึง 720 คนกำหนดให้ปลูกคนละ 2 ไร่ ขณะนี้มีพื้นที่ปลูก 1,570 ไร่ ผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่งต้องสมัครเป็นสมาชิกบริษัทจึงรับซื้อไปส่งออกนอก การคัดเลือกประธานกลุ่มให้ทำหน้าที่เป็นคนกลางและเป็นตัวแทนระหว่างผู้ปลูก นอกจากนั้นประธานกลุ่มยังทำหน้าที่ดำเนินการประชุมกลุ่ม ตลอดจนแจ้งข่าวสารต่างๆ ที่เกี่ยวกับการปลูกหน่อไม้ฝรั่งที่ได้รับจากทางมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และจากเกษตรอำเภอให้กับสมาชิกได้รับรู้ในที่ประชุม ซึ่งสมาชิกผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่งจะดำเนินการประชุมกันทุกวันที่ 5 ของเดือนที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบล

การรับซื้อหน่อไม้ฝรั่งนั้นบริษัทตัวแทนญี่ปุ่นทั้ง สามแห่งจะเข้ามารับซื้อถึงในหมู่บ้านทุกวันในช่วงระยะเวลาการเก็บหน่อไม้ โดยมีรถปิดัฟฟัรซื้อที่ศูนย์กลางของชุมชน เช่นที่องค์การบริหารส่วนตำบล สีแยกหมู่บ้านและร้านค้าในชุมชนเป็นต้น ผู้ปลูกหน่อไม้จะนำหน่อไม้ฝรั่งซึ่งคัดขนาดจำแนกตามเกรด 5 เกรดได้แก่ เกรดเอ ดอกตูม เกรดเอ ดอกบาน เกรดบี ดอกตูม เกรดบี ดอกบาน และเกรดซี ใส่ลังพลาสติก (ซึ่งบริษัทนำมาจำหน่ายให้เมื่อปลูกหน่อไม้เริ่มเก็บหน่อไม้และบริษัทจะคิดหักเงินจากค่าหน่อไม้ภายหลัง) บรรทุกรถเครื่องหรือรถปิดัฟฟัรนำส่งให้กับบริษัท เจ้าหน้าที่บริษัทรับซื้อจะทำการคัดขนาดจำแนกเกรดหน่อไม้ฝรั่งอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งการคัดขนาดโดยเจ้าหน้าที่บริษัทนี้ ส่วนใหญ่จะไม่ตรงกับผู้ปลูกหน่อไม้คัดมานั้นคือ เจ้าหน้าที่จะคัดหน่อไม้ตกเกรดอยู่เสมอเช่นบางครั้งชาวบ้านคัดหน่อไม้ของตนให้อยู่ในเกรดเอ ดอกตูม แต่เจ้าหน้าที่คัดหน่อไม้นั้นให้อยู่ในเกรดบี ดอกตูมดังนี้เป็นต้น การคัดหน่อไม้ตามเกรดจะพิจารณาด้วยสายตาตามลักษณะดอก ลักษณะก้านและขนาดความโตของก้านหน่อไม้ฝรั่งเป็นหลัก

การคัดหน่อไม้ฝรั่งให้ตามเกรดเช่นนี้ส่งผลดีกับบริษัทรับซื้อ ทำให้บริษัทซื้อหน่อไม้ในราคาต่ำกว่าเป็นจริงเพราะว่าการรับซื้อหน่อไม้ฝรั่งนี้ บริษัทรับซื้อจะทำสัญญารับซื้อในราคาประกันขั้นต่ำตามเกรดของหน่อไม้กับกลุ่มผู้ปลูกเป็นเวลาล่วงหน้า 1 ปี อย่างเกรดเอ ดอกตูม ราคา 40 บาท เกรดเอ ดอกบาน ราคา 35 บาท เกรดบี ดอกตูม ราคา 31 บาท เกรดบี ดอกบาน ราคา 16 บาท เกรดซี ราคา 6 บาท ปัจจุบันจะกำหนดเกรดเพียง 4 ชนิดคือตัดเกรดซีจะขายตลาดนัดหรือพ่อค้าพืชผักแทน เช่นเกรดดีความยาว 25 ซม.เกรดต่ำความยาวจะลดลงไปส่วนราคาตั้งแต่เริ่มแรกราคาถึงกิโลกรัมละ 60 บาทขณะนี้เหลือราคากิโลกรัมละ 37 บาทในขนาดเกรดเอ ดอกตูม หน่อไม้ฝรั่งสามารถปลูกให้ผลผลิตถึง 10 ปี นอกจากนี้หน่อไม้ฝรั่งที่คัดออกจาก 5 เกรดนี้ ผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่งจะขายให้กับพ่อค้ารายย่อยที่เข้ามารับซื้อถึงในหมู่บ้านด้วยราคาขายเหมือนกับบริษัท เมื่อหักค่าใช้จ่ายแล้วชาวบ้านผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่งจะได้รับเงินประมาณ 20,000-30,000 บาท/ไร่ จึงทำให้ชาวบ้านบางกลุ่มเริ่มสนใจหันมาสมัครเป็นสมาชิกกลุ่มที่ปลูกหน่อไม้ฝรั่งมากขึ้น แต่ชาวบ้านก็ไม่สามารถสมัครได้ทุกคนเพราะบริษัทเริ่มประสบ

กับปัญหา บริษัทแม่จากญี่ปุ่นหันไปรับซื้อหน่อไม้ฝรั่งจากประเทศอื่นเพราะราคารับซื้อถูกกว่าประเทศไทย ทางออกของบริษัทรับซื้อหน่อไม้ฝรั่งคือจะทำสัญญาลดราคารับซื้อลงแล้วจึงค่อยเปิดรับสมัครผู้ปลูกเพิ่ม

แม้จะดูเหมือนกับว่าผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่ง สามารถทำเงินจากหน่อไม้ฝรั่งได้มากกว่าแต่ก็จะเป็นจริงเฉพาะกับผู้ปลูกที่ทุ่มเวลาและทุนไปสำหรับการปลูกหน่อไม้ฝรั่งเท่านั้น เพราะว่าการปลูกหน่อไม้ฝรั่งต้องอาศัยการลงทุนสูงและใช้เวลาบำรุงต้น ตลอดจนแรงงานมากกว่าการปลูกพืชประเภทอื่น ขั้นตอนการปลูกหน่อไม้ฝรั่งและทุนที่จะใช้ส่วนใหญ่เกษตรกรจะกู้เงินจาก ธกส.มาเป็นทุน การปลูกจะต้องเริ่มจากการเตรียมดินให้เหมาะสมด้วยปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมักและซีเถ้าแกลบไถพรวนกลบไปในดิน ต่อจากนั้นจะเป็นการเพาะเมล็ดกล้า พันธุ์หรือผู้ปลูกอาจจะซื้อต้นกล้าพันธุ์มาจากประธานกลุ่ม นำต้นอ่อนไปปลูกในแปลงตามจำนวนที่กำหนด ขั้นตอนต่อไปผู้ปลูกจะรดน้ำและกำจัดวัชพืช การรดน้ำสำคัญมากเพราะหน่อไม้ฝรั่งชอบความชุ่มชื้นสูง ดังนั้นผู้ปลูกจะต้องติดตั้งสปริงเกอร์(ที่รดน้ำอัตโนมัติ) ไร่ทั่วพื้นที่ปลูก นอกจากการกำจัดวัชพืชและรดน้ำบำรุงแล้วยังต้องพ่นสารเคมีฆ่าแมลงและใส่ปุ๋ยบำรุงต้นเป็นระยะๆ จนกระทั่ง 10 เดือนหน่อไม้ฝรั่งแรกก็จะเริ่มแทงหน่อให้เก็บได้ ผู้ปลูกต้องเก็บหน่อไม้ทุกวันปล่อยไว้ข้ามวันไม่ได้ เพราะจะทำให้หน่อไม้แตกยอดซึ่งจะมีระยะเวลาการเก็บได้ประมาณ 2-3 เดือน ก็ต้องเลิกเก็บหลังจากนั้นผู้ปลูกจะให้ต้นแม่ฟื้นตัว อีกประมาณ 5 เดือน ในช่วงพักฟื้นนี้ต้องใส่ปุ๋ยเคมีบำรุงต้นอย่างสม่ำเสมอจนกระทั่งครบกำหนดต้นแม่ก็จะแตกหน่อให้เก็บได้อีกประมาณ 2-3 เดือน แล้วปล่อยให้พักฟื้นใหม่เป็นเช่นนี้ประมาณสามรุ่นการเก็บหน่อไม้ฝรั่ง ผู้ปลูกจะโค่นต้นแม่ทิ้งทั้งหมดเพราะแก่เกินไปหมดสภาพการให้หน่อแล้วจึงเริ่มปลูกต้นใหม่จากขั้นตอนที่กล่าวนี้ทุนสำหรับการปลูกหน่อไม้ฝรั่งไร่หนึ่งๆ เฉลี่ยไม่ต่ำกว่า 20,000 บาท ซึ่งจะเห็นว่าเป็นการลงทุนและลงแรงที่ค่อนข้างสูงมาก ดังนั้นผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่งได้ จึงเป็นชาวบ้านที่มีฐานะพอสมควรและผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่งในชุมชนนี้ ก็เป็นผู้มีอันจะกินเป็นส่วนใหญ่

จะเห็นว่าการปลูกหน่อไม้ฝรั่งนี้ก็ไม่ได้มีความอิสระในตัวเองถึงแม้จะมีการรวมกลุ่มก็จริง แต่เป็นลักษณะของการผูกขาดตลาดการค้าที่เกษตรกรไม่สามารถกำหนดการปลูก หรือราคาได้จึงเป็นสินค้าเกษตรที่ผูกขาดตั้งแต่เมล็ด การตลาด การกำหนดราคาถูกควบคุมเหมือนการทำเกษตรและเลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้การประกอบอาชีพ โดยที่ต้องพึ่งพิงกลไกตลาดและต้องพึ่งพิงต่างประเทศในการส่งออกผลผลิต อาจทำให้ส่งผลต่อความมั่นคงในการประกอบอาชีพนี้ เพราะต้องใช้ทุนสูง

● การเลี้ยงหมู : ไร่ตรวนพอกหางหมู

จากการประสบปัญหาการปลูกพืชไร่หลายชนิด และบางครั้งเกษตรกรก็เลี้ยงหมูเป็น รายได้เสริมที่เป็นการเลี้ยงหมูแบบพื้นบ้าน แต่ในสมัยทุนนิยมมีการพัฒนาเพื่อเพิ่มผลผลิตตั้งแต่การคัดเลือกพันธุ์ โรงเรือน อาหาร การดูแลรักษาโรค การตลาด ล้วนใช้เทคโนโลยีในการผลิตและการตลาดทั้งสิ้น การใช้เทคโนโลยีเหล่านี้เป็นการส่งเสริมอาชีพการเกษตรทุกแขนง ได้รับการสนับสนุนจากศูนย์ส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์วิทยาเขตกำแพงแสน เพื่อสร้างการเรียนรู้และพัฒนาด้านวิชาการให้กับเกษตรกร จนชาวบ้านสามารถที่จะพัฒนาการเลี้ยงหมู จึงเกิด “หมอหมู” หรือผู้ที่ดูแลในการเลี้ยงหมูตั้งแต่การผสมแม่พันธุ์ ด้วยการผสมเทียมตามเทคนิคผสมผสมแบบชาวบ้านโดยการรีดน้ำเชื้อจากหมูตัวผู้ซึ่งเป็นพ่อพันธุ์เก็บในตู้แช่เย็น และนึ่งหลอดพลาสติกใส่ในน้ำเชื้อในหม้อนึ่งหรือซึ่งนึ่งอาหารเพื่อฆ่าเชื้อโรค และนำไปผสมให้กับแม่พันธุ์ที่ต้องการลูก โดยไม่ต้องใช้การผสมจากพ่อพันธุ์แบบเดิม คิดค่าผสมเทียมครั้งละ 100 บาทหากไม่ติดลูกก็จะทำให้อีกครั้ง การคัดเลือกพันธุ์ การดูแลการเลี้ยงหมูแบบวิทยาการสมัยใหม่ การจัดการแบบใหม่เหมือนเป็น Mcdonaldization ต้องควบคุมการผลิตทุกขั้นตอน การเลี้ยงหมูที่ทำกันในเชิงธุรกิจอย่างบ้านทุ่ง แต่กลไกตลาดได้เปลี่ยนเป็นระบบฟาร์มหรือในเชิงการค้ามากขึ้น มีบริษัทนายทุนใหญ่ที่มีสายป่านยาวและมีเกี่ยวคือผู้ที่ออกทุนให้เลี้ยงตั้งแต่อาหาร ยารักษาซึ่งคิดดอกเบี้ยร้อยละ 10 ต่อปี ไม่เพียงแต่เท่านั้นยังไปบวกเพิ่มราคาเข้าไปในอาหารและยาอีกด้วย การเลี้ยงหมูเป็นจำนวนมากล้มตลาดเกินความต้องการ ได้เกิดวัฏจักรซ้ำเหมือนการเลี้ยงไก่หรือสินค้าเกษตรอื่นๆ กล่าวคือเมื่อชาวบ้านลงทุนในช่วงหนึ่งที่มีผลผลิตออกมามาก ทำให้ราคาตกต่ำ เกิดการขาดทุนขยายวงกว้างเป็นวงจรอย่างในปี 2536 ผู้เลี้ยงรายหนึ่งจากการสัมภาษณ์ในปีนั้นขาดทุนถึง 6 ล้านบาท ชาวบ้านก็ต้องกู้ยืมเป็นหนี้เป็นสินเพื่อพยุงสายป่านที่ไม่ยาวนาน จากการสัมภาษณ์

ถาม การเลี้ยงหมูเป็นอย่างไรบ้าง

ตอบ เลี้ยงหมูไม่ต้องให้ใครมายุ่งสักเท่าใด ช่วงหมูราคาดี คนก็จะเลี้ยงกันมากหน่อย ราคาตกคนก็จะเลิกเลี้ยงไปเอง ราคาถึงขีดต่ำสุด คนจะเลิกเลี้ยงไปเอง ราคา ก็จะขึ้นมาอีก คนที่สายป่านยาวๆจะได้เปรียบ คือจะอยู่ได้ เพราะยอมขาดทุนในช่วงแรกๆที่หมูลง หลังจากนั้นแล้วจะฟื้นตัวเร็ว ดีกว่าคนสายป่านสั้นๆ คือ เพราะหมดแล้วไม่รู้จะเอาทุนที่ไหนมาต่อ เป็นอย่างนี้มานานแล้ว

ผลสุดท้ายบางรายก็เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “หมูกินโฉนดไป” คือต้องขายที่ดินหรือไม่ก็ถูกยึดไป ซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้เลี้ยงหมูหลายรายที่ให้ข้อมูลตรงกัน อันแสดงถึงว่า

“ตลอดระยะเวลา 20 กว่าปีที่ผ่านมา ตั้งแต่ พ.ศ. 2518-2540 การเลี้ยงหมูของประเทศไทยหรือของบ้านทุ่งประสบปัญหาวิกฤติต่างๆ มากมาย มีตั้งแต่ หนูขาดตลาด หนูล้นตลาด ราคาอาหารสัตว์มีตั้งแต่ราคาถูกมาก จนกระทั่งราคาแพงมาก บางครั้งมีการระบาดของโรคหมูต่างๆ อย่างกว้างขวางทำให้มีการสูญเสียหมูเป็นจำนวนมาก จนเกษตรกรเอาตัวแทบไม่รอด.....”

“ถ้าไม่มีทุนก็อย่าเลี้ยง ถ้าไม่เลี้ยงใหญ่ก็อย่าเลี้ยงเลย ราคาหมูขึ้นๆ ลงๆ”

สิ่งที่ปรากฏของผู้เลี้ยงหมู คงสะท้อนถึงการขึ้นลงของสินค้าการเกษตรและการเลี้ยงสัตว์ที่ไม่มีความแน่นอนขึ้นๆ ลงๆ เป็นวัฏจักรหากสายป่านไม่ยาวจริงก็มีโอกาสที่จะขาดทุนทำให้สิ้นเนื้อประดาตัว ด้วยนายทุนใหญ่ทำการผูกขาด และกำหนดราคาของบริษัทยักษ์ใหญ่ที่มีการประกาศราคาหมูเป็นทุกวันจันทร์ แสดงถึงอำนาจในการกำหนดราคาแต่สิ่งที่ทำให้ผู้เลี้ยงบางรายประสบความสำเร็จก็คือการมีความรู้และประสบการณ์การควบคุมต้นทุน ผลิตอาหารเองและขายให้เกษตรกรของบริษัทยักษ์ใหญ่ เรียกว่าเป็นการทำแบบครบวงจร ซึ่งต้องเป็นผู้เลี้ยงที่มีทุนพอสมควรและต้องมีความรู้ในเรื่องนั้นเป็นอย่างดี จะเห็นว่าการประกอบอาชีพใดๆ หากไม่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆ และไม่สามารถกำหนดราคากลไถดตลาดก็จะประสบปัญหาการขาดทุนเป็นนิจ

การประกอบอาชีพดังกล่าวที่พบในบ้านทุ่ง แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของระบบทุนนิยมที่รุกราน แม้ชนเข้ามา กอบกับการเกษตรที่ไม่สามารถเอาชนะธรรมชาติได้ ทั้งประสบการณ์และกลไกตลาดหรือมือที่มองไม่เห็นได้แล้วก็ยอมเสี่ยงต่อการสิ้นเนื้อประดาตัวในตัวอย่างที่กล่าวมา ทั้งนี้ยังมีการปรับตัวในการปลูกพืชระยะสั้นพวกพืชล้มลุกหรือผัก 30 วันมีแทบทุกชนิดเช่น กระชาย ต้นหอม กวางตุ้ง สะระแหน่ กระเพรา ผักกาด คื่นช่ายตามที่ต้องการ ส่วนใหญ่เป็นผักที่ปลูกในรอบหนึ่งเดือน การปลูกพืชเหล่านี้ต้องการปลูกเป็นอาชีพเสริมรายได้ และบางครั้งก็ยึดเป็นอาชีพหลักได้ นอกจากนี้ยังทำปลานิลแดดเดียวเป็นหนึ่งในผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล ด้วยการพยายามรวมตัวกันเนื่องจากปลานิลที่เลี้ยงไว้ขายได้เฉพาะปลาตัวใหญ่ ปลาตัวเล็กราคาถูกขายได้ก็ไล่ละ 5 บาท จึงมีแนวคิดมาทำปลาแดดเดียวซึ่งเริ่มได้มาประมาณ 1 ปีก่อนข้างประสบผลสำเร็จ นอกจากการต่อสู้กับชะตาชีวิต การปรับตัว การเรียนรู้ สร้างสมประสบการณ์ในการต่อสู้ดิ้นรนไม่ย่อท้อต่อกลไกตลาดหรือมือที่มองไม่เห็นก็ตาม สิ่งเหล่านี้ได้สั่งสมจนเกิดการพัฒนาจากรากฐานทางเศรษฐกิจ มามีรากฐานทางสังคมและวัฒนธรรมในการก่อรูป การรวมตัว การรวมกลุ่มต่างๆ ของชุมชนบ้านทุ่ง ทั้งกลุ่มพลังต่างๆ ผู้นำชุมชนและอาสาสมัครสาธารณสุข กลุ่มแม่บ้านล้วนมีส่วนผลักดันในการก่อรูป มีอุปลักษณะในการ

พัฒนาต่อเนื่องในปี 2543 ชุมชนบ้านทุ่งได้รับรางวัลเป็นหมู่บ้านดีเด่นในการพัฒนา หมู่บ้าน
สาธารณสุขมูลฐานดีเด่นและอาสาสมัครสาธารณสุขดีเด่นระดับจังหวัด แสดงให้เห็นถึงการ
พัฒนาร้อยรัดของสังคมชุมชนในการร่วมมือ ร่วมใจในการสร้างทุนทางสังคมขึ้นมา ถึงแม้ว่า
จะมองเสมือนการสร้างภาพลักษณ์แต่ชุมชนนี้ก็มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีการเรียนรู้ร่วม
กันนับเป็นการแสวงหาสร้างความรู้ขึ้นมา

การสร้างทุนความรู้ของชุมชน

ทุนความรู้ของชุมชนที่เกิดจากการสร้างขึ้น จึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของทุนชุมชน ซึ่งเป็น
เจตจำนงของอำนาจความรู้ชุดต่างๆในสังคมเพื่อการดำรงอยู่ของทุนชุมชน ด้วยการอาศัย
เทคโนโลยีของความรู้ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ในการผลิตพืชไร่ การปลูกอ้อย การทำหน่อไม้ฝรั่ง
การปลูกพืชผัก รวมถึงความรู้ในการเลี้ยงสัตว์ แต่เดิมชุมชนมีชุดความรู้พื้นบ้านดั้งเดิมอยู่ ต่อ
มาได้เปลี่ยนยุคสมัยของความรู้ ความรู้ใหม่ที่เป็นการเกษตรแผนใหม่หรือการเกษตรเพื่อการ
ค้า นอกจากนี้ยังมีชุดความรู้ในเรื่องการตลาดในการทำการค้าสร้างกำไร การบริหารจัดการสิน
ค้าการเกษตรและการขายผลผลิต ล้วนแต่เป็นความรู้ชุดใหม่ทั้งสิ้น ทั้งยังได้รับการสนับสนุน
จากสถาบันวิชาการในพื้นที่ ระดับมหาวิทยาลัยและผู้รู้/ผู้เชี่ยวชาญต่างๆ เกิดจากการสร้าง
อุดมการณ์ของรัฐและภาคปฏิบัติการทุนนิยม ด้วยเทคโนโลยีของความรู้ จนทำให้เกิดการ
สร้างความจริงในความรู้เหล่านั้น ชุมชนเกิดการยอมรับจึงได้เข้ามาแทนที่ชุดความรู้เดิม ทั้งยัง
ได้รื้อคืบของความรู้จากภายนอก

ตัวความรู้ที่ถูกสร้างภายนอกชุมชน มีวิถีที่เปลี่ยนไปนับแต่ข้าวพันธุ์ใหม่ ข้าวนาปรัง
อ้อยพันธุ์ใหม่ การใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง แม้แต่การเกิดขึ้นของระบบตลาดที่เป็นความรู้ใหม่ จึงมี
ลักษณะที่สร้างสรรค์ความรู้ ในการลองผิดลองถูก ผักผ่อนในการสังเกต การอาศัยประสบการณ์
ซึ่งผู้สร้างความรู้คือคนในชุมชน ความสัมพันธ์ของคนที่สร้างความรู้กับตัวความรู้เป็นหนึ่งใน
เดียว ตัวความรู้ที่ถูกสร้างโดยผู้ที่ต้องการใช้ความรู้นั้น โดยเอาความรู้มาใช้เพื่อการดำรงชีวิต
ของตนเอง โดยนัยนี้เป็นการสะสมทุนความรู้ คือความสามารถของคนที่จะสร้างสรรค์ความรู้
ปรับเปลี่ยนความรู้ มีอำนาจเหนือความรู้นั้นสามารถใช้ความรู้นั้นได้ มาปรับเปลี่ยนไม่ตกเป็น
เครื่องมือของความรู้ ทุนความรู้ชุดเดิมมีข้อจำกัดไม่สามารถต่อสู้กับความรู้ชุดใหม่ที่หลั่งไหล
เข้ามาจากภายนอกได้ ความรู้ชุดใหม่จึงเข้ามาแทนที่ความรู้ชุดเก่า สลายสิ้นคลอนทุนชุมชน
จากการใช้เทคโนโลยีของอำนาจในการจัดการความรู้ชุดใหม่ให้เป็นระบบมีการจัดการภายใต้
เทคโนโลยีของความรู้ ดังเช่นการผูกขาดการเลี้ยงหมูของนายทุนที่สามารถควบคุมผู้เลี้ยงหมู
รายย่อยให้เกิดการเชื่อและยอมรับการเป็นเพียงลูกจ้างเลี้ยงหมู ซึ่งเป็นการทำให้ในลักษณะ
ของการว่านอนสอนง่ายพร้อมปฏิบัติตาม

ทุนต่างๆที่เป็นวัตถุดิบเงินตรา วัตถุดิบเหล่านี้ความจริงไม่มีความหมายอะไรเลย ถ้าไม่มีตัวความรู้เป็นตัวสนับสนุนสร้างวัตถุ ขณะเดียวกันความรู้ไม่สามารถที่จะทำงานได้ ถ้าไม่มีวัตถุดิบเหล่านี้มาเป็นฐานรองรับทำให้ความรู้เกี่ยวข้องกับวัตถุที่ฟูก่อให้มีความสำคัญกับความรู้ อำนาจและการใช้เทคโนโลยีของความรู้เป็นฐานอำนาจเพื่อให้ผู้คนสยบยอมอย่างไสสะอาด

ความรู้ชุดใหม่นี้อาจไม่ใช่ทุนความรู้ที่เป็นความต้องการที่แท้จริงของชุมชน บางครั้งไปทำลายทุนความรู้เดิมอีกด้วย หมายความว่าความรู้ที่มอบเมาคอน ทำให้คิดผิดหรือทำให้ความรู้อันอื่นเป็นผลทางลบกับชุมชนได้ด้วย ไม่ใช่ความรู้ที่บริสุทธิ์หรือไร้เดียงสา เป็นความรู้ที่ดีในทีหนึ่ง เข้าไปในชุมชนหนึ่งแล้วจะดี คนในชุมชนถูกระทำให้เป็นภาคปฏิบัติการของคนที่มีอำนาจที่ถูกกดทับความรู้เดิม (subjugate knowledge) เพื่อเบียดขับออกไปของความรู้ชุดเดิม การกดทับความรู้เดิมนี้ทำให้ชุมชนกลายเป็นชุมชนที่ไม่มีศักดิ์ศรี ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ต้องพึ่งพิงรัฐหรือระบบทุนนิยม ด้วยการรับเอาความรู้ชุดใหม่ให้เป็นทุนในการประกอบอาชีพและดำรงชีพ ความรู้การผลิตแผนใหม่จึงมีอำนาจเหนือผู้คนในชุมชน

ชุมชนมีการพัฒนาการเรียนรู้ในการประกอบอาชีพที่ทุกคนในชุมชนมีการเรียนรู้ การแสวงหาความรู้จากแหล่งภายนอกชุมชนและหน่วยราชการในพื้นที่ที่เป็นผู้เสริมสร้างในการเรียนรู้ มีทั้งที่ยึดยึดความรู้ แทรกแซงความรู้ของชุมชนที่มีอยู่เดิม และเป็นความต้องการเรียนรู้ของชุมชนที่แท้จริง ชุมชนจึงเลือกปรับตัวในการเรียนรู้ที่จะรับชุดความรู้ต่างๆ ที่รัฐโดยภาคราชการบรรจุใส่เข้าไปในชุมชน อาจไม่สำเร็จหากไม่ใช่ความต้องการที่แท้จริง แต่หากชุมชนเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ สามารถทำได้จริงชุมชนก็จะนำชุดความรู้นั้นมาประยุกต์ให้ชุมชนสามารถนำความรู้นั้นมาใช้ประโยชน์ ทุนความรู้ที่มีอยู่เดิมมีข้อจำกัดไม่สามารถรู้ความรู้ชุดใหม่

ชุมชนนี้ชาวบ้านสามารถนำความรู้ที่ตนเองสนใจมาประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพ มิใช่การถูกยึดยึด อย่างกรณีของอาสาสมัครสาธารณสุขดีเด่น พยายามที่ไปเรียนรู้จากหน่วยงานภายนอกเป็นผู้นำไม่เป็นทางการ นำมาถ่ายทอดให้กับกลุ่มแม่บ้านและชาวบ้านต่างๆ เช่น การรวมกลุ่มออมทรัพย์ กองทุนอาชีพ กลุ่มแม่บ้าน การทำพวงหรีด ดอกไม้จันทร์ จักสานหมวกจากต้นป้อ การอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น การปฏิบัติธรรมเพื่อสุขภาพจิต ฯลฯ นอกจากนี้การเรียนรู้ของชุมชน กรณีหมอมู ผักบุ้งเงินล้าน ปลาสดแดดเดียว กลุ่มหน่อไม้ฝรั่งล้วนแต่เป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ที่หลากหลายรอบด้านการประดิษฐ์คิดค้น เทคนิคการพ่นน้ำด้วยสปริงเกอร์ สิ่งสำคัญก็คือเทคโนโลยีของความรู้ในการทำอาชีพทั้งการปลูกพืชไร่ การเลี้ยงหมู ต้องมีการเรียนรู้อย่างถึงแก่นมิฉะนั้นอาจประสบกับการขาดทุนดังกรณีของการปลูกต้นหอม การเลี้ยงหมู เลี้ยงไก่หรืออื่นๆ

สิ่งที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้เกิดจากผู้นำชุมชน สามารถนำความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาเล่าเรียนที่พัฒนาตนเองจบประมาณปีที่ 4 และศึกษาจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน(กศน.) จนจบปริญญาตรีสถาบันแห่งหนึ่งที่เป็นแรงผลักดันให้ชุมชนมีพลังชุมชนที่จะร่วมกันพัฒนา เป็นตัวแบบในสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อจะบูรณาการสังคมให้เกิดสุขภาวะ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ด้วยการเสนอให้ครูในโรงเรียนต้องศึกษาต่อ เพื่อให้จบในระดับปริญญาตรีด้วยการจัดหาทุนให้กู้ยืม และผ่อนส่งและยังส่งเสริมให้เยาวชนศึกษาต่อศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน สิ่งเหล่านี้นำไปสู่ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม ชุมชนมีการสร้างความกลมเกลียวไม่มีความขัดแย้งของการพัฒนา ชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีส่งเสริมความสามารถในการผลิต การเพิ่มมูลค่าในการผลิตด้วยการจัดหาเครื่องอบปลาแดดเดียว ส่วนหนึ่งของสิ่งที่ปรากฏให้เห็นโดยเฉพาะเมื่อกองทุนหมู่บ้านเข้ามา วิถีชีวิตผู้คนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไปสู่ การแสวงหาความรู้ในการประกอบอาชีพและการพัฒนาสาธารณประโยชน์มากขึ้น ต่างก็มีความสมัครสมานช่วยเหลือกันดีเหตุหนึ่งก็คือแกนหลักของชุมชน ที่มุ่งถึงกิจกรรมเพื่อสังคมส่วนรวม หากยังมีฐานะเป็นตัวกำหนดความแตกต่างระหว่างคนมีเงินกับคนไม่มีเงิน หรือนัยยะก็คือคนเชื้อสายจีนกับคนเชื้อสายไทยที่ยังมีเป้าประสงค์ในการดำรงชีพแตกต่างกัน โดยเฉพาะคนจีนจะมุ่งการสร้างฐานะรายได้เป็นหลัก แต่คนไทยมีชีวิตที่เรียบง่ายไม่มุ่งที่ทรัพย์สินมากนัก เหตุนี้การพัฒนาชุมชนส่วนรวมจึงมิใช่เพียงอำนาจที่ไปปิดกั้น กดทับแต่จะเป็นในลักษณะของการประสานร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่สร้างองค์ความรู้ของชุมชนเป็นฐานหลัก และขจัดอำนาจแอบแฝงให้เป็นอำนาจของความรู้เข้ามาแทนที่ในสังคมแห่งความรู้ ชุมชนยังมีข้อจำกัดในการสร้างสรรค์ความรู้ชุดใหม่ที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป กระบวนการลองผิดลองถูกในการผลิตและการขายผลผลิตทำให้ชุมชนตกอยู่ในสถานะเสียเปรียบ จากความรู้ที่นำเข้ามาจำนวนมากไม่อาจนับเป็นทุนความรู้ที่แท้จริงของชุมชน เพราะนอกจากไม่สามารถใช้ความรู้เหล่านั้นในการดำรงชีพแล้ว ในหลายๆกรณีชุมชนยังถูกทำให้หลงผิดจากความรู้ที่หลังไหลได้ปลื้มเข้าไปอย่างไร้ทิศทางด้วย ดังนั้นจึงต้องมีตัวกลั่นกรองความรู้ในสังคมยุคใหม่ ที่ต้องสร้างสรรค์ความรู้ให้เกิดคุณค่าแก่ชุมชนอย่างแท้จริง

ดังจะเห็นว่าสังคมได้เคลื่อนตัวจากระบบทุนนิยมไปสู่ยุคหลังทุนนิยม เป็นสังคมแห่งความรู้ สังคมแห่งองค์กร ทุกวันนี้เราอยู่ในช่วงของการเปลี่ยนแปลงเป็นการเปลี่ยนแปลงยุคก่อนทุนนิยม การย่างก้าวเข้าสู่สังคมแห่งความรู้ เคลื่อนเข้าสู่ยุคหลังทุนนิยมเมื่อไม่นานมานี้ สังคมใหม่จะใช้กระบวนการตลาดเสรีที่เป็นกลไกในการผสมผสานกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ไม่ใช่สังคมต่อต้านลัทธิทุนนิยม แต่จะรักษาสภาพทุนนิยมไว้ ดังนั้นเศรษฐกิจในสังคมยุคหลังทุนนิยม จึงเป็นผลผลิตของแรงงานที่ใช้ความรู้และแรงงานที่มีความรู้ จึงมิใช่แรงงานรับจ้างอย่างที่เป็นอยู่นี้ หากแต่ชุมชนชนบทยังตามไม่ทันการเปลี่ยนแปลงที่เปลี่ยนผ่านช่วงยุคของความรู้

ขณะที่ความรู้ได้ไหลบ่าในยุคของข้อมูลข่าวสาร ฉะนั้นชุมชนจึงต้องมีการปรับตัวและเรียนรู้ร่วมในสังคมที่มีพลวัตตลอดเวลา ชุมชนบ้านทุ่งนี้ได้ก่อรูปสังคมแห่งการเรียนรู้ในช่วงยุคปัจจุบันจากผู้นำชุมชนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ในการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนที่หน่วยงานรัฐมักตีค่าชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนที่ไม่เข้มแข็ง แท้จริงแล้วชุมชนนี้ได้ก่อรูปการพัฒนาที่มีศักยภาพเต็มเปี่ยมด้วยพลังการพัฒนาที่เห็นเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ชุมชนยังได้เข้าสู่ยุคทุนนิยมการบริโภค

บริบทนิยม : สัญญาการปิดล้อมของทุนเงินตรา

การบริบทนิยม มิใช่เพียงชุมชนที่นิยมการบริโภคในรูปของสินค้าเงินตราแล้ว ยังบริโภคในรูปของความรู้ชุดใหม่ ที่ทุนนิยมสร้างขึ้นจากการเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต และโครงสร้างทางสังคมของชุมชนทำให้สภาพเปลี่ยนไป แท้จริงแล้วนโยบายการพัฒนาประเทศภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ก่อให้เกิดผลการเปลี่ยนแปลงต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านทุ่งไปสู่ระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า ตั้งแต่ในระยะแรกๆของการสร้างหมู่บ้านชุมชน เมื่อชาวบ้านได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานของรัฐให้ปลูกฝ้าย เพื่อส่งตลาดภายนอกหมู่บ้าน แต่อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่าการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน เป็นไปตามกระแสนิยมเศรษฐกิจเสรีทุนนิยมอย่างเข้มข้น เมื่อชาวบ้านได้มีคลองชลประทานไหลผ่านชุมชนและนำไปสู่การขยายพื้นที่เพาะปลูกอ้อยขนาดใหญ่

ภายใต้การดำเนินชีวิตเช่นนี้จึงไม่แปลกแต่อย่างใดที่จะพบว่า ชุมชนบ้านทุ่งต่างก็มีเป้าหมายของชีวิตเพื่อความมั่นคงทางโภชนาการ กอบกับโดยเชื้อสายที่ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นคนจีนซึ่งนิยมสร้างควมร่ำรวยให้กับครอบครัวและวงศ์ตระกูลด้วยแล้ว ค่านิยมดังกล่าวจึงกลายเป็นมาตรฐานของชุมชนบ้านทุ่งไปโดยปริยาย นอกจากนั้นเมื่อพิจารณาจากด้านการติดต่อสื่อสารระหว่างสังคมภายในหมู่บ้านกับสังคมภายนอกโดยเฉพาะจากส่วนกลาง ก็พบว่าชุมชนบ้านทุ่งมิใช่ชุมชนปิด หากแต่ชาวบ้านทั้งรุ่นอดีตและปัจจุบันก็ได้มีการติดต่อสื่อสาร ผ่านทางการค้าขายพืชไร่กับพ่อค้าภายนอกอยู่เสมอมา ด้วยสาเหตุเหล่านี้ชุมชนบ้านทุ่งจึงมีสภาพคล้ายคลึงกับชุมชนอื่นๆ ในเขตภาคกลางที่ต่างก็รับผลการพัฒนาประเทศเพื่อมุ่งสู่ความทันสมัย เช่นเดียวกัน

ทุกวันนี้การดำเนินชีวิตของชาวบ้านจะเป็นไปตามลักษณะการผลิตสินค้าพืชไร่ พืชผัก และการเลี้ยงหมูเพื่อการค้าขายแลกเปลี่ยนเงินตราทั้งสิ้น ครัวเรือนซื้อสินค้าพืชผลจากภายนอกหมู่บ้านเข้ามาติดต่อรับซื้อทุกฤดูกาล หรือชาวบ้านจะนำผลผลิตที่ได้ไปขายเองที่ตลาดในเมืองหรือที่ตลาดในกรุงเทพฯ มิเพียงเท่านั้นชาวบ้านบางคนจึงเปลี่ยนอาชีพไปเป็นคนกลาง คือพ่อค้าขายผลผลิตโดยรับซื้อจากชาวบ้านด้วยกันเองอย่างกรณีของการปลูกผักนึ่งเป็นต้น และใน

ขณะเดียวกันรตส่งสินค้าจากภายนอกก็นำสินค้าประเภท เครื่องดื่ม น้ำอัดลมเครื่องดื่มชูกำลัง และประเภทอาหารแห้งสำเร็จรูปต่างๆ อาทิ ขนมขบเคี้ยว อาหารกระป๋อง บะหมี่ทอดจนสินค้าที่เกี่ยวกับการเกษตรกรรม ได้แก่ ยาฆ่าแมลง ปุ๋ย เครื่องมือการเกษตร นำส่งให้กับร้านค้าในชุมชนอย่างต่อเนื่อง สำหรับอาหารสดจำพวกเนื้อสัตว์ เช่น ไก่ หมู ปลา กุ้ง ฯลฯ นั้น ทางร้านค้าจะออกไปซื้อจากตลาดสดในตัวเมือง นำมาขายให้กับชาวบ้านทุกวัน แต่อาหารประเภทผักและไข่ เจ้าของร้านค้าจะรับซื้อจากแหล่งผลิตในชุมชนแล้วนำมาขายอีกต่อหนึ่ง สภาพการขายของร้านค้าจะคึกคักด้วยบรรยากาศการซื้อขายของชาวบ้าน สิ่งที่เปลี่ยนแปลงหรือปรากฏให้เห็นในช่วงหลังๆ การซื้อขายสินค้าอุปโภคและบริโภคเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากที่เคยซื้อสินค้าตามร้านค้าในชุมชน ก็เป็นการซื้อขายกันในตลาดนัดของชุมชนสัปดาห์ละสองครั้งทั่วทุกหมู่บ้านเป็นสินค้าทุกชนิดที่จำเป็น ต่อการบริโภคทั้งอาหารสด ของกินของใช้ เสื้อผ้า นอกจากนี้ชาวบ้านยังนิยมไปจับจ่ายใช้สอยเลือกซื้อสินค้าในตัวเมือง แต่เปลี่ยนแปลงไปซื้อหาที่ห้างหรือศูนย์การค้าขนาดใหญ่ที่เริ่มเปิดมาได้ไม่กี่ปีนี้ ทำให้ชาวบ้านต้องมีการะที่ต้องใช้จ่ายสินค้าทั้งที่จำเป็นและสินค้าฟุ่มเฟือยอยู่เนืองๆ เสมือนการกระตุ้นการบริโภคทางอ้อมที่เปลี่ยนแปลงไปจากวิถีชีวิตดั้งเดิม สร้างวัฒนธรรมการบริโภคสินค้าสมัยใหม่ในรูปลักษณะของเงินตราเป็นสรณะ

ดังจะเห็นว่าวัฒนธรรมการบริโภคสินค้าอุปโภคและบริโภคของชุมชนได้ก่อตัว และปรับตัวไปตามกระแสของทุนนิยมเงินตรา เข้ามีบทบาทและปัจจัยสำคัญในการเร่งหรือกระตุ้นการผลิต สร้างอัตลักษณ์ของการบริโภคของคนในชุมชน ด้วยการตีค่าว่าเป็นผู้มีรสนิยม มีระดับ สิ่งปรากฏคือ เกือบทุกบ้านจะต้องมีรถยนต์หรือรถปิคอัพ หรือไม่กี่มอเตอร์ไซด์มีทุกหลังคาเรือน อันแสดงถึงสิ่งที่เป็นรูปลักษณะของทุนนิยม ว่าสิ่งนี้คือเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ความเป็นนักบริโภคนิยม

บทที่ 4

การโต้คลื่นหรือทวนกระแสของชุมชน

คลื่นมหาสมุทรของทุนนิยม

เมื่ออำนาจรัฐจากภายนอกเข้ามาสัมพันธ์ โดยเฉพาะเมื่อรัฐรับเอาแนวคิดกระแสหลักทุนนิยมมาเป็นกรอบและเข็มมุ่งในการพัฒนาประเทศ และสั่งแดงอำนาจผ่านชุมชนในรูปแบบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ พ.ศ. 2504 ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนมากมาย พลังทางสังคมถูกบ่อนเซาะลงอย่างรวดเร็ว จนมาถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5-7 โครงสร้างความเข้มแข็งของชุมชนถูกทะลวงทะลายลงอย่างแทบจะสิ้นเชิง การทรงตัวอยู่ได้ของชุมชนใดชุมชนหนึ่งจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจ มีการปะทะหรือการปรับตัวอย่างไร

การพัฒนาสู่ความทันสมัย ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ชุมชนได้มีการปรับตัวยอมรับเอาการผลิตรูปแบบใหม่ในการดำรงชีวิต การปลูกพืชไร่และการเลี้ยงสัตว์ที่มีลักษณะของพลวัตไปตามกระสุนนิยมที่มีการใช้เทคโนโลยีการผลิต การทำอาชีพเกษตรกรรมจึงผสมผสานและหลากหลาย ในลักษณะของการประสานให้สามารถดำรงอยู่ได้ แต่ยังมีคนในชุมชนพยายามที่จะตอบโต้ด้วยการปะทะไม่ยินยอมหรือยอมรับการผลิตของนายทุนหรือทุนนิยมเต็มรูปแบบ เพราะมองว่าเป็นการขูดรีด เอาเปรียบ มีลักษณะของการเป็นทาสแรงงานราคาถูกให้กับนายทุนซึ่งพยายามรักษาเอาไว้เพื่อตัวเองสามารถที่จะขูดรีดต่อไปได้เรื่อยๆ ซ้ำยังไปทำลายการผลิตแบบเดิมโดยสิ้นเชิง

สิ่งหนึ่งของการโต้คลื่น ก็คือการเลี้ยงสัตว์คือการรับจ้างเลี้ยงหมูไปตามกระแสนิยม หากแต่ชาวบ้านส่วนหนึ่งก็ปรับตัวต่อสู้เพื่อการดำรงอยู่ ด้วยการพลิกผันตัวเองจากเกษตรกรผู้เลี้ยงหมูมาเป็นเกษตรกรผู้รับจ้างเลี้ยงหมูของบริษัทใหญ่ 3-4 บริษัทที่ผูกขาดควบคุมการจัดการไว้หมด ตั้งแต่การกำหนดโควตาการเลี้ยง การสร้างโรงเรือน การใช้พันธุ์หมูจากบริษัท การให้อาหาร การดูแลการเจ็บป่วย การจับหมูเมื่อได้กำหนด สิ่งเหล่านี้บริษัทใหญ่จะเป็นผู้กำหนดและผูกขาด เกษตรกรมีรายได้จากการรับจ้างเลี้ยง เพียงตัวละ 140 บาทเท่านั้นโดยที่ชาวบ้านไม่รู้ด้วยซ้ำว่าหมูพันธุ์อะไร เพราะไม่ได้เป็นผู้ผลิตเอง รู้เพียงว่าเป็นหมูสองสายพันธุ์ หรือสามสายพันธุ์ อาหารที่ให้ก็ไม่มีฉลาก ยาและเวชภัณฑ์ที่ใช้ก็ไม่ติดฉลากรู้เพียงยาน้ำใสและยาน้ำข้นเท่านั้น ที่ใช้สำหรับฉีดให้กับหมูที่เจ็บป่วยหรือเป็นการให้วัคซีนป้องกันโรคในหมู บางครั้งยังไม่ว่าด้วยว่ามียาที่ไม่พึงประสงค์ในการเลี้ยงหมูของบริษัทนายทุนอีกด้วย ทำให้เกษตรกรต้องผูกชีวิตเป็นระบบยิ่งกว่าเดิม เพราะจะมีเจ้าหน้าที่บริษัทมาตรวจสอบควบคุมการเลี้ยงตลอดเวลาในรอบ 110-120 วันจนกว่าบริษัทจะมาจับ

หมู ลักษณะนี้จึงทำให้ชาวบ้านไม่สามารถพึ่งตนเองได้ แต่ต้องพึ่งพาอาศัยบริษัทใหญ่เพียงไม่กี่รายเท่านั้นที่มีอำนาจในการกำหนดการเลี้ยงหมู เสมือนเป็นการซื้อเป็นชีวิตายให้กับผู้เลี้ยงหมู เพราะหากทางบริษัทไม่ต่อสัญญาการเลี้ยงหมูผู้เลี้ยงเหล่านี้ก็ต้องเดือนร้อน จึงต้องสยบยอมอยู่ภายใต้กฎ ระเบียบ ข้อกำหนดของบริษัท จากการสัมภาษณ์

ถาม 600 ตัวนี้เป็นของเราเองหรือของบริษัท

ตอบ ก็ของบริษัทเขารับจ้างเลี้ยง ฉันทก็ตั้งเล้าไว้ เลี้ยงเป็นกิโลกรัม

ถาม วิธีการตั้งแต่เริ่ม บริษัทเขามาติดต่ออย่างไร

ตอบ คนที่จะเริ่มเลี้ยงหมู เขามองคนที่เริ่มๆ มาก่อน คนเลี้ยงเดิมอย่างคนที่ทำไร่อยู่พอเห็นเลี้ยงหมูดี ที่จากทำไร่ก็จะมาเลี้ยงหมู ก็จะเดินไปหาซื้อฟิวจะทำอย่างไร ต้องเตรียมตัวและลงทุนอย่างไร เขาก็จะเริ่มมีสัตว์บาลมาคอยดูแลว่าเขาจะเลี้ยงหมูเท่านี้ตัว จะใช้ทุนเท่าไร จะคำนวณให้ถูก มีสัตว์บาลมาดูแล แก้ปัญหาในบางส่วน ในเรื่องการจัดการในส่วนที่เรายังไม่รู้.....

ตอบ คนที่เลี้ยงอยู่เก่า เขาก็ชักชวนให้ฉันเลี้ยง ฉันก็ไม่อยากเลี้ยง แต่ว่าเขาจ้าง ถ้าราคาไม่ดี เขามาวา มาเอ็ดเราได้ ชวนมา 2 ปี ลองก็ลองดูก็เลยปลูกเล้าขึ้นมาอีก สองหลัง.....อาหารขาด 1 ลูกก็ 500 บาท ต้องดูแลทุกอย่าง อย่างดี.....ก็ขึ้นแหละ ไม่ขึ้นไม่ลง แต่ถ้าเราเรียบร้อยดี สะอาดดี เขาก็ให้เรา เอฟฟี่อาร์

ถาม เอฟฟี่อาร์คืออะไร

ตอบ ก็ให้ค่าโน่น ค่านีเรา เป็นพิเศษ มีรางวัลให้เรา หมูจะถูกจะแพงเป็นเรื่องของเขา ไม่เกี่ยวกับเรา.....เราเลี้ยงเองสบายใจ สกปรกนิดหน่อยเดี๋ยวก็ทำได้ แต่อันนี้มันไม่ได้เดี๋ยวเขามาตรวจเจอ เราจะไม่ดี เราเหนื่อยเราก็ต้องไป ไม่เคยได้นอนกลางวันเลย

ถาม คิดใหม่ว่าเลี้ยงอย่างเก่ากับอย่างใหม่

ตอบ มันดีคนละอย่าง หมูขึ้น หมูลง เราไม่ต้องทุกข์เวลามาจับก็ไม่ต้องกลัวโกง เราได้อย่างเดียว ตายเราก็ไม่ต้องทุกข์.....

จะเห็นว่าไม่แตกต่างไปจาก ระบบการกักขังหรือคุก โรงพยาบาล โรงเรียนที่ถูกจ้องมองกำจัดขอบเขตให้ปฏิบัติตามได้เท่านั้น เหตุนี้ทำให้ชุมชนผู้เลี้ยงหมูจึงสยบยอมและถูกเบียดขับไปให้มีฐานะเป็นอื่นให้เป็นเพียงผู้รับจ้างให้กับบริษัท ด้วยการเป็นลูกจ้างก็คือรับจ้างเลี้ยงหมูที่อาจจะดูว่าไม่มีความเสี่ยงจากการเลี้ยงแบบเดิม หากแต่ต้องอยู่ภายใต้พันธนาการ

ของการจับจ่ายด้วยการกำหนดตารางเวลา และครอบงำได้อย่างเบ็ดเสร็จ แคมยังถูกขูดรีดอย่างต่อเนื่อง ไม่สามารถที่จะปะทะกับนายทุนเงินตรานี้ได้

แต่จากกรณีศึกษาในการทวนกระแสทุนนิยมกระแสหลักสิ่งที่พบเห็นยังมีผู้เลี้ยงหมูบางรายที่ไม่ยอมตกอยู่ใต้อาณัติของนายทุนบริษัทใหญ่ มีความพยายามที่จะเลี้ยงเองโดยไม่พึ่งพิงบริษัท โดยการกู้เงินกองทุนหมู่บ้านมาช่วยผ่อนคลายภาระจำนวนหนึ่ง โดยการนำเงินกองทุนหมู่บ้านมาซื้อลูกหมูด้วยการคัดเลือกพันธุ์ก็แบ่งปันจากฟาร์มที่นับถือกัน การปลูกโรงเรือน อาหาร ยาและเวชภัณฑ์ที่รักษาหมูก็ซื้อหาจากตลาดในชุมชนข้างเคียงและตลาดในตัวจังหวัด การดูแลด้วยเทคนิคของชาวบ้านถึงแม้จะไม่เทียบพร้อมตามเทคนิคฟาร์มใหญ่หรือบริษัทที่รับจ้างเลี้ยง ทำให้การเลี้ยงต้องใช้เวลามากกว่าเดิมและราคาซื้อขายให้พ่อค้าก็ยังต่ำไม่แน่นอน บางครั้งก็ไม่มีพ่อค้ามารับซื้อต้องไปขายเองที่ตลาดในเมือง จะเห็นว่าผู้เลี้ยงหมูในลักษณะนี้อาจมีความเสี่ยงสูงในเรื่องราคาและความไม่แน่นอน ในการผลิตหรือการเลี้ยงหมูจากการบอกเล่าของผู้ให้สัมภาษณ์แต่ผู้เลี้ยงก็พยายามปรับตัว ด้วยการอาศัยภูมิปัญญาการเลี้ยงแบบพื้นบ้านผสมผสานกับเทคนิควิทยาการสมัยใหม่ การทดลองด้วยตัวเองแต่ขณะนี้ยังติดขัดเรื่องทุนในการประกอบการอยู่มาก ซึ่งจากการศึกษาจะพบว่าวงจรในการประกอบอาชีพการเกษตรจะเป็นพลวัต จากวงจรของการเลี้ยงสัตว์เริ่มจากการเลี้ยงไก่ ต่อมาเป็นหมู และกำลังเริ่มพัฒนามาเป็นวัวนม ทั้งหมดนี้ขึ้นกับราคาและกลไกตลาดที่เอื้อต่อการผลิตในสินค้าเกษตรที่ไม่มีความแน่นอนตามที่รัฐสร้างขึ้นมา จึงเห็นว่าชุมชนคงไม่สามารถทวนกระแสได้นาน หากแต่ได้เพียงแค่อพยพได้เคลื่อนที่ถาถมเข้ามาของคลื่นลูกแล้วลูกเล่าในวิถีชีวิตเกษตรกรมากกว่า คงไม่อาจแหวกวงล้อมออกไปได้ สักวันหนึ่งก็ต้องผันตัวเองไปอยู่ใต้พันนาการของผู้รับจ้าง

รัฐได้สร้างวาทกรรมการผลิตแบบใหม่ขึ้นมานั่นคือการผลิตเพื่อการค้า โดยใช้เทคโนโลยีอำนาจในแบบของวินัยและระเบียบ ได้แก่กระบวนการวิธีการและเทคนิค มีความหมายของการอธิบายความหมายอำนาจของความรู้ในการสร้าง/เปิดพื้นที่วาทกรรมการผลิตเพื่อการค้า ด้วยเทคโนโลยีในฐานะที่เป็นวิธีการ หรือกระบวนการเปลี่ยนรูปอำนาจผ่านความรู้และการสร้างวาทกรรมไปสู่การเปิดพื้นที่ในชุมชนชนบท หากปราศจากเทคนิควิทยานี้แล้วการสร้างวาทกรรมของอำนาจที่ผ่านความรู้นั้นก็ถือเป็นสิ่งที่ไร้ความหมาย เพราะเทคโนโลยีรวมทั้งกลยุทธ์ต่างๆช่วยในการสร้างวาทกรรมของอำนาจที่ผ่านความรู้นั้นมีอยู่ในโลกของความจริง ช่วยให้นามธรรมนั้นกลายเป็นคุณภาพหรือความสามารถที่มีอิทธิพลให้ผู้คนจับต้องได้ รู้สึกได้จริง ทั้งนี้เพราะอำนาจที่ผ่านความรู้จะปรากฏได้จริงก็ต่อเมื่อถูกเปลี่ยนไปเป็นการกระทำ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจทุกสิ่งนั้นมักจะมียุทธวิธีในการต่อสู้แย่งมาด้วยเสมอ หรือน้อยก็ต้องมีศักยภาพที่ซ่อนอยู่

การผลิตเพื่อการค้าของชุมชนชนบทเป็นปฏิบัติการในสังคมไทย ที่ถูกเก็บกด/ปิดกั้นของทุนนิยมการเกษตรสมัยใหม่ ไว้ไม่ให้เกิดการผลิตแบบพอเพียงชีพได้ออกมาผองาด เปิดเผยให้เห็นความเป็นไป/ความสำคัญของการพออยู่พอกินที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิม ทำให้ชุมชนชนบทถูกรบงการไว้และการยอมให้ความรู้ที่ถูกเก็บกดนี้ได้เผยตัวออกมา จะทำให้เห็นประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ ซึ่งถูกปิดบังอำพรางกระทั่งลบออกไปด้วยการลดทอน กลบฝังข้อมูลประวัติศาสตร์ที่ไม่เข้าสู่ชุดหรือขัดแย้งกับความรู้ที่ถูกต้องเหล่านี้

การผลิตเพื่อการค้าในทิศทางการพัฒนารูปแบบวิธีการใดก็ไม่ต่าง จากความรู้/ความจริงเพื่อให้เกิดการยอมรับในวงกว้าง มิได้ต่างอะไรกับการพัฒนาสู่ความทันสมัยแบบอื่น ๆ ส่งผลให้มีการ “ตีค่า”ของสังคมทันสมัยกับสังคมประเพณี สังคมทันสมัยได้รับการเรียกขานว่าเป็นสังคมที่พัฒนาแล้วและเจริญก้าวหน้า ส่วนสังคมประเพณีเป็นสังคมที่ล้าหลังไม่เจริญและจำเป็นต้องพัฒนานั้นคือสังคมชนบท ด้วยกระแสสังคมต้องการการพัฒนาที่หลากหลายขึ้น แต่จุดที่ต้องกลับมามองอย่างจริงจังของการเกษตรทุนนิยม คือ ประชาชนมีความด้อยโอกาสตามธรรมชาติของระบบและไม่มีอำนาจกำหนดบริการตลอดจนมีทางเลือกน้อย จะเห็นว่าอำนาจรัฐตลาดและทุนหรือกลุ่มผลประโยชน์กับอำนาจของสังคมและประชาชน จึงแตกต่างกันอย่างลิบลับนั่นคือความแตกต่างในอำนาจของความรู้

ดังจะเห็นว่า การช่วงชิงความเป็นใหญ่ในการสร้างนิยาม/ความหมายของสิ่งที่เรียกว่า “การผลิตสมัยใหม่” คนที่มีอำนาจในการกำหนดเท่าที่ผ่านมาไม่ใช่ชาวบ้านแต่เป็นรัฐ จากรัฐบาลกลางที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งแท้ที่จริงแล้วความรู้ชาวบ้านมีลักษณะเป็นปฏิบัติการ(situated knowledge)ที่ผสมผสานความรู้ต่างๆตามเงื่อนไขแต่ละสถานการณ์ตลอดเวลา สังคมในปัจจุบันได้เริ่มมีการตั้งข้อสงสัยกับสิ่งที่ทุนนิยมเข้าครอบงำชุมชนชนบทในรูปการผลิตเพื่อการค้าเป็นหลัก จึงได้มีการเสนอวิธีวิทยาภายใต้กระบวนทัศน์ใหม่ ซึ่งเปิดพื้นที่ให้เจตจำนงและประสบการณ์ส่วนตัวของบุคคล ได้เข้ามามีส่วนสำคัญในการสร้างความรู้และกำหนดความหมายให้กับสิ่งต่างๆ ในรูปของ “เศรษฐกิจพอเพียง” ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่วิธีการมองโลกที่แตกต่างไปจากเดิม แต่หัวใจของการสร้างความรู้อยู่ที่การพยายามเปิดพื้นที่ ให้ความรู้และความจริงแบบอื่นๆก็คือ การผลิตที่เป็นอิสระจากทุนนิยม ที่ถูกกดทับไว้ได้รับการเผยให้เห็นตัวตนที่แท้จริง

การสั่นคลอนของทุนชุมชน : การต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจชุมชน

ชุมชนชนบทของประเทศไทยทุกท้องที่ในขณะนี้ กำลังถูกบ่อนทำลายจากสังคมภายนอกและอำนาจของรัฐ โดยรัฐได้นำเอากระแสหลักแบบทุนนิยม มาเป็นกรอบและเป็นเข็มทิศเพื่อกำหนดทิศทางในการพัฒนาประเทศ ซึ่งจะสำแดงอำนาจดังกล่าวผ่านชุมชนในรูปแบบ

ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เริ่มตั้งแต่แผนพัฒนาฉบับแรกจนก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างมาก พลังทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนถูกกัดเซาะและบ่อนทำลายลงอย่างรวดเร็ว จนมาถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5-7 ทำให้โครงสร้างความเข้มแข็งของชุมชนถูกทำลายลงเกือบสิ้นเชิงโดยบางชุมชนไม่สามารถพึ่งตนเองได้ จะต้องพึ่งพาสังคมภายนอกและหน่วยงานของรัฐเกือบทุกกรณี ชุมชนบ้านทุ่งเป็นชุมชนที่ดูเหมือนมีความมั่นคงแข็งแรง สามารถช่วยเหลือตัวเองและพึ่งพาสังคมภายนอกและหน่วยงานของรัฐน้อยมาก เพราะชุมชนมีภูมิคุ้มกันหรือสิ่งที่เกื้อหนุนเป็นเงื่อนไขปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเข้มแข็ง คือการก่อเกิดของอุดมการณ์ชุมชนในการปะทะประสานทุนนิยม ด้วยการสร้างกระบวนการเรียนรู้ ระบบความสัมพันธ์เชิงสังคมที่แน่นแฟ้น และการใช้กลไกที่เอื้อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ในรูปแบบการสร้างตาข่ายชีวิต

การรวมกลุ่มเพื่อสร้างตาข่ายชีวิต ชาวบ้านในชุมชนบ้านทุ่งมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มมานานพอสมควรในระยะแรกการเข้ามาจัดตั้งกลุ่ม เช่น กลุ่มที่รัฐจัดตั้งไม่ว่าจะเป็นกองทุนยาก กลุ่มต่างๆที่จัดตั้งโดยรัฐมักมีใช้ความต้องการที่แท้จริง ความไม่จริงใจ ไม่โปร่งใส ในที่กลุ่มที่จัดตั้งโดยรัฐก็ล้มโดยไร้ร่องรอยของเงินที่สะสมต่างคนต่างเข็ดขยาด กลุ่มกันนานพอสมควรเมื่อมีโอกาสรวมกลุ่มกันเองในชุมชนดังเช่น กลุ่มฅาปนกิจสงเคราะห์ที่ได้ก่อรูปและจัดตั้งกันเอง จากบทเรียนที่ผ่านมา และการให้ความช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการที่มีความรู้ความเข้าใจ มีหน้าที่เฉพาะกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสัจจะ กลุ่มจักสาน กลุ่มแปรรูปอาหาร กลุ่มสหกรณ์การเกษตร รวมถึงกองทุนหมู่บ้านสมาคมชาวไร่อ้อยเขต 7 กลุ่มปลูกหน่อไม้ฝรั่ง กลุ่มผู้เลี้ยงหมู กลุ่มออมทรัพย์ฯลฯ จึงเกิดขึ้นทั่วไป กล่าวได้ว่าทุกหมู่บ้านจะต้องมีกลุ่มลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ทำให้ชุมชนมีที่พึ่ง ทั้งเรื่องการอุปโภค บริโภค การเงินที่สำคัญคือกิจการดังกล่าวเป็นของทุกคน ทุกคนมีโอกาสได้รับการปันผล ได้รับการเฉลี่ยคืน จึงมีการดูแลตรวจสอบและช่วยเหลือร่วมมือกันอย่างเต็มแรง

การรื้อรัดทางสังคมในการสร้างตาข่ายชีวิต ดังเช่นกลุ่มฅาปนกิจสงเคราะห์ที่จัดตั้งกันเอง เพื่อความมั่นคงปลอดภัยทางสังคม ด้วยการสร้างหลักประกันให้กับสมาชิกที่เสียชีวิต เสมือนการประกันชีวิตซึ่งได้ดำเนินการมาเกือบ 10 ปีในเบื้องต้นผู้ที่เสียชีวิต ไม่มีค่าทำศพ เป็นการให้ความช่วยเหลือญาติที่เสียชีวิต อันเป็นแนวคิดที่ผู้นำไม่เป็นทางการได้รับการไว้วางใจให้ทำหน้าที่มาตลอด และยังได้รับการเสนอให้เป็นประธานกองทุนหมู่บ้านข้างเคียงอีกด้วย ซึ่งจะเห็นว่าประชาชนศรัทธาและไว้วางใจในตัวประธานคนนี้ในเรื่องของความซื่อสัตย์ กลุ่มฅาปนกิจนี้ยังมีการพัฒนาโดยจัดซื้อข้าวของต่างๆให้กับสมาชิกเช่น โต๊ะ เตา แก้วให้สมาชิกไว้ในจัดงานต่างๆอีกด้วย กิจกรรมของกลุ่มฅาปนกิจเริ่มแรกการสมัครเข้าเป็นสมาชิกแรกเข้ารายละ 10 บาท จ่ายค่าทำศพรายละ 20 บาทโดยจะมีผู้มาเก็บพร้อมใบเสร็จให้หากสมาชิก

ตายจะได้เงิน 46,000 บาทเศษ ชาวบ้านในตำบลเกือบทั้งหมดจะสมัครเป็นสมาชิกกลุ่ม ฅาปนกิจ และได้ขยายสมาชิกออกไปครอบคลุมทั้งตำบล

การรวมกลุ่มอีกอย่างหนึ่งคือกลุ่มออมทรัพย์ได้ตั้งกันมาก่อนกองทุนหมู่บ้าน การออมทรัพย์จึงเป็นกิจกรรมที่ชุมชนได้ร่วมกันทำเพื่อรวมคน รวมเงิน รวมความคิดช่วยเหลือกันเอง และสามารถแบ่งปันหยิบยืมไปใช้ในสิ่งจำเป็น เพราะชุมชนส่วนใหญ่เข้าไม่ถึงแหล่งเงินในระบบ เนื่องจากไม่มีหลักทรัพย์ใดๆไปประกันการกู้ยืม ส่วนเงินที่มาจากหน่วยงานทั่วไป มักมีกฎเกณฑ์มากเกินไป ดังนั้นกลุ่มออมทรัพย์ชุมชน จึงเปรียบเสมือนธนาคารของคนจน กลุ่มออมทรัพย์จะเรียกเก็บเงินจากสมาชิกให้ฝากเงินตั้งแต่ 50 ขึ้นไป สามารถเก็บได้ถึง 100,000 บาทก็ปล่อยกู้ให้กับสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์สามารถกู้ได้ไม่เกินห้าเท่าของเงินที่ฝาก โดยไม่ต้องค้ำประกัน ซึ่งคิดดอกเบี้ยร้อยละ 12 ต่อปีสมาชิกต้องส่งคืนเงินต้นภายในหนึ่งปี หักดอกเบี้ยก่อน ขณะนี้มียอดวงเงินถึง 200,000 บาท สมาชิกที่กู้ส่วนใหญ่กู้ไปใช้เหตุจำเป็น หรือเงินขาดมือ เช่น ทำไร่ ทำผัก กลุ่มออมทรัพย์ของหมู่บ้านจะเป็นแม่แบบให้กับชุมชนอื่น ๆ เพราะจัดตั้งมาก่อนและสามารถจัดการได้ดี จึงเป็นการรวมกลุ่มของชุมชนนี้มีเป้าประสงค์ สร้างตาข่ายชีวิตที่เป็นความสัมพันธ์ของคนในชุมชน อันเป็นแรงเกาะเกี่ยวพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน ทั้งยังเอื้อต่อความสำเร็จในการรวมกลุ่มต่างๆที่ชุมชนมีความคิดที่จะสร้างขึ้น มา หากแต่โอกาสจะอำนวยให้เกิดขึ้นผ่านกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นหลัก

ดังนั้นจะเห็นว่าการรวมกลุ่มสร้างตาข่ายชีวิตเหล่านี้ จะต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และความไว้วางใจเชื่อถือนั้นเป็นอย่างดี เพื่อให้มีความเกะเกี่ยวกันทางสังคม จึงเป็นทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมที่ก่อรูปและปรากฏให้เห็นพลังหรืออำนาจของชุมชน

การเบียดขับชุมชนอำนาจแท้จริงอยู่ที่ไหน

ระบบอำนาจของชุมชนในนัยยะมิได้หมายความว่ามีการมีอำนาจของชาวบ้านคนใดคนหนึ่งแต่เป็นความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกันกับคนในชุมชนเดียวกัน มิใช่อำนาจรัฐเป็นประการสำคัญ โดยที่รัฐเป็นผู้กำหนดหรือตีตราว่าชุมชนนั้นเข้มแข็ง ชุมชนนั้นอ่อนแอ หากแต่ชุมชนนี้ก็คงหลีกเลี่ยงไม่พ้นการตีค่าดังกล่าว หากแต่รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และคนกับคนทั้งหลายภายในแต่ละชุมชนและระหว่างชุมชน จากอดีตการใช้ที่ดินเพาะปลูกหรือปลูกบ้าน สามารถจะกักตุนไว้เป็นของตนเองได้มาก แต่ที่ปรากฏคือไม่มีใครจับจองที่ดินไว้เกินกำลังการผลิตของครอบครัว ใครเลิกใช้ที่เพาะปลูก คนอื่นก็สามารถมาใช้ที่ดินนั้นได้และผู้ครอบครองสิทธิ์คนใหม่ยังมีสิทธิ์อยู่ตราบที่ยังใช้ที่ดินนั้นอยู่

แต่ว่าชุมชนมีการติดต่อยุ่ร่วมมือกับชุมชนอื่นด้วย มีการใช้ทรัพยากรร่วมกันภายใต้กฎเกณฑ์เดียวกันเป็นชุมชนหนึ่งเช่นกัน นอกจากนี้ชุมชนยังสร้างเครือข่ายความเป็นชุมชนท้องถิ่น ต่างฝ่ายต่างพึ่งพาอาศัยกันช่วยเหลือกันในการเอาแรงทำนา ปลุกผักการช่วยเหลือกันหรือในงานบุญต่างๆสิ่งที่ปรากฏชัดก็คือการร่วมมือในการรณรงค์ทางสุขภาพอนามัยที่มีร่องรอยปรากฏอยู่อย่างชัดเจน

ฐานที่มาของอำนาจชุมชนที่สามารถกำกับดูแลความสัมพันธ์ดังกล่าวมี สอง ฐานสำคัญคือ ฐานจากอำนาจธรรมชาติและฐานของชีวิตจริง ฐานของอำนาจธรรมชาติเป็นฐานสำคัญของชุมชนตลอดมา เพราะเป็นฐานที่ก่อให้เกิดทั้งวิถีคิด โลกทัศน์ในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์รอบตัวทั้งปรากฏการณ์ทางสังคมและธรรมชาติชุมชน มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างใกล้ชิดเห็นความสำคัญและพลังของธรรมชาติ ดังเช่นกลุ่มผู้ผลิตและแปรรูปสมุนไพรในชุมชนที่ศึกษา การใช้ชีวิตใกล้ชิดและเป็นส่วนเดียวกับธรรมชาติ ถึงแม้จะมีพิธีกรรมและระบบความเชื่ออำนาจทางศีลธรรมและไสยศาสตร์ โดยเฉพาะพิธีกรรมการดูแลรักษาทางการแพทย์พื้นบ้านที่สืบทอดกันมา และจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของคนมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ชุมชนหมู่บ้านจึงสร้างวิถีคิดและโลกทัศน์ขึ้นมาในลักษณะที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติคอยกำกับดูแล ความเป็นไปของธรรมชาติ มนุษย์จะอยู่ร่มเย็นเป็นสุขก็เคารพกับอำนาจในลักษณะนี้

อำนาจอีกลักษณะหนึ่งที่ชุมชนสร้างขึ้นเพื่อดูแลความสัมพันธ์ต่างๆของคนในสังคมคืออำนาจของความเป็นจริงในชีวิตประจำวันแต่ละต้องสัมผัสได้ อำนาจที่เกิดจากผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านที่มีความเกาะเกี่ยวความสัมพันธ์ในชุมชน และมีการกำหนดกฎเกณฑ์ของชุมชน หากมีการฝ่าฝืนก็จะมีบทลงโทษโดยวิธีการของสังคมในชุมชนนั้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการลงโทษไม่รุนแรงเช่นการว่ากล่าวตักเตือนโดยผู้อาวุโสสิ่งที่ปรากฏในข้อกำหนดของชุมชนในเรื่องยาเสพติดก็คือการตัดความสัมพันธ์กับบุคคลที่ข้องแวะกับยาเสพติด โดยการไม่ให้มาสมาคมด้วย การไม่ให้กู้ยืมเงินกองทุนหมู่บ้าน และการประจานขับออกจากชุมชน เป็นต้น ระบบอำนาจของชุมชนในการจัดระเบียบสังคมไม่ได้ใช้ระบบกฎหมายอย่างที่คนยุคปัจจุบันคุ้นเคย แต่เป็นการจัดผ่านระบบคุณค่าและระบบความเชื่อที่ผ่านออกมาเป็นข้อห้าม ข้อควรปฏิบัติ พิธีกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี โดยมีสถาบันสังคมทำหน้าที่สำคัญในการผลิตซ้ำอำนาจดังกล่าวให้มีพลังอย่างต่อเนื่อง

พลังอำนาจของชุมชนต้องเกิดการปะทะกับอำนาจรัฐ ที่ผ่านอุดมการณ์การพัฒนาแบบทุนนิยมที่สร้างภาคปฏิบัติการที่เกิดขึ้นในชุมชน ให้ชุมชนชนบทเร่งหรือมุ่งการผลิตเพื่อการค้าแผนใหม่เป็นหลัก เพียงหวังเพิ่มมูลค่าการผลิต ที่ต้องใช้วิทยาการแผนใหม่ในการผลิต เช่นการเลี้ยงหมูที่ต้องใช้การจัดการแผนใหม่ อาหารสำเร็จรูป เทคนิคและวัคซีนต่าง ๆ การ

ผสมเทียมหรือการบันทึกการเติบโต ตลอดจนการปลูกพืชไร่ที่ใช้เทคนิควิธี การใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงซึ่งล้วนแต่ต้องลงทุนในการสร้างหรือเพิ่มผลผลิต ทำให้ชาวบ้านมุ่งหวังที่จะสะสมทุนที่เป็นทุนทางเศรษฐกิจเป็นอันดับแรก ละเลยทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม ด้วยสังคมสมัยใหม่ได้จุดประกายการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย รัฐต้องการสร้างรายได้ประชาชาติ ชุมชนจึงถูกช่วงชิงให้ออกห่างจากการผลิตเพื่อการบริโภค ด้วยอำนาจของความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นให้เป็นเป้าหมายอุดมโอกากับตัวเลขทางเศรษฐกิจ เงื่อนไขที่สำคัญ อุดมการณ์นี้ทำให้ชุมชนตอบรับอย่างไร้ข้อกังขา ซึ่งวาทกรรมนี้ได้สร้างความจริงของการผลิตเพื่อการค้า ที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตที่เป็นการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อการบริโภค

การเปลี่ยนแปลงจากการผลิตแบบยังชีพไปสู่การผลิตแผนใหม่ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอก ผ่านระบบราชการที่มีรัฐเป็นผู้กำหนด หรือเป็นการบีบบังคับจากรัฐศักดินาที่ต้องการส่วยเป็นเงินเป็นทอง จากระบบทุนนิยมที่เป็นการค้าและทุนให้กู้ยืมเอาดอกเบี้ย ใช้การเอาผลประโยชน์ เอาเปรียบ ผูกขาด ฉ้อฉล บังคับเป็นกระบวนการแบบการสะสมทุนทั้งรัฐและนายทุนมีเป้าหมายเข้ามายังชุมชนเพียงเพื่อขนย้ายทรัพยากรออกจากชุมชน ไม่ใช่เข้ามาเพื่อจัดการผลผลิตในชุมชน ดังนั้นชุมชนหมู่บ้านได้ประโยชน์อะไรจากการเปลี่ยนแปลงเป็นการผลิตเพื่อการค้า ที่ชุมชนด้อยพลังอำนาจในการได้ตอบกับกระแสหรือพายุแห่งทุนนิยมนี้ได้ หากแต่ทุนนิยมถือว่าสินค้านั้นคือเมล็ดพืชของทุนนิยม

บทที่ 5

พลังเงินตราการอวตารของกองทุนหมู่บ้าน

การสถาปนาของกองทุนหมู่บ้าน

เดิมมองว่ากองทุนหมู่บ้านเป็นแค่เงินตราแต่จริงๆแล้วกองทุนหมู่บ้านมิใช่เงินตราอย่างเดียว เข้ามาพร้อมกับอุดมการณ์ แนวคิดของการบริหาร จัดการ ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน กับรัฐ กับเจ้าหน้าที่เข้าไปเกี่ยวข้อง แสดงว่ากองทุนหมู่บ้านเป็นการกระจายแหล่งทุนที่ดี ตัวกองทุนหมู่บ้านทำให้เกิดความหลากหลาย มีกระบวนการจัดตั้งคณะกรรมการ แท้จริงกองทุนหมู่บ้านก่อให้เกิดทุนทางสังคม สิ่งที่สะท้อนความรู้สึกของชาวบ้านเมื่อมีกองทุน

ถาม กองทุนเป็นอย่างไรบ้าง

ตอบ นี่ละครับทำไปให้ลูกเรียน จะได้ไม่ลำบากอย่างเรา ลูกก็จะไม่ทำการเกษตรเลย นอกจากบางคนที่ไม่ได้เรียน เขาก็ต้องทำ มันก็วนอยู่กับลูก และเมื่อกองทุนหมู่บ้านมาทางรัฐบาลให้มานี้ มันมีส่วนดีอย่างหนึ่งคือ เรามีเงินสดแหละ เมื่อมีเงินสดนี้ เขาจะทำงานตัว โดยไม่ไปกู้เถ้าแก่และมีเงินสดแล้ว และดอกเบี้ยก็เก็บทีแรก ทีหนึ่งแล้วก็ยาว 1 ปีจึงมาให้ เพราะมีส่วนดีตรงนี้อาจน้อย อำนาจที่จะซื้อเขาง่าย อย่างน้อยก็บริหารเงินตรงนี้ ซึ่งเขาอาจจะใช้หนี้ได้ เงิน 20,000 บาทเขาได้

กองทุนหมู่บ้านได้เริ่มเข้ามาปลายปี 2544 มี การประชุมชาวบ้าน 2-3 ครั้งเพื่อชี้แจงทำความเข้าใจโดยประกาศผ่านหอกระจายข่าวและบอกต่อกัน ชาวบ้านมาร่วมมากกว่าร้อยละ 80 มีการคัดเลือกประธานกรรมการ ซึ่งผู้ใหญ่ได้รับการไว้วางใจมีมติเอกฉันท์จากการประชุมเลือกให้ผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน ส่วนคณะกรรมการก็มีการคัดเลือกแบบฟรีโหวตได้ 15 คนดังนี้ 1)นายปรีชา ประธานกรรมการกองทุน 2)นายชื่น รองประธานกรรมการกองทุน 3) นายสุนทร เลขานุการกองทุน 4) น.ส.ขวัญเรือน ผู้ช่วยเลขากองทุน 5) นางหมวก เจริญฤๅก 6) นางเจียรไน ผู้ช่วยเจริญฤๅก 7) นายสมชาย ประชาสัมพันธ์ 8) นายพรชัย ผู้ช่วยประชาสัมพันธ์ 9) นายสมพร ผู้ตรวจสอภายใน 10) นางสุคนธ์รัตน์ ผู้ตรวจสอภายใน 11) นางเรณู ผู้ตรวจสอภายใน 12) นางพยอม หัวหน้ากรรมการ 13) นางมุกดา กรรมการ 14) นายนิเวศ กรรมการ 15) นายมนัส กรรมการ โดยที่กรรมการทั้ง 15 คนนี้ส่วนใหญ่เป็นชายใกล้เคียงกับผู้หญิง ชาย 8 คนหญิง 7 คน ชายและหญิงมีบทบาทคล้ายกัน หญิงจะมีบทบาทในการจัดทำบัญชี ชายจะมีบทบาทในการประสานงาน

กำหนดหลักเกณฑ์ตามที่ระเบียบกองทุนกำหนดมา หมู่บ้านนี้จะติดดอกเบี้ยเหมือน กับหมู่บ้านข้างเคียง กรรมการกองทุนมีความเป็นห่วงใยในระเบียบเพราะคิดว่าเป็นเงินของ

ทางการจิ้งระมัดระวังเป็นพิเศษ การกู้ต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์ชัดเจนตามแบบฟอร์มที่กำหนด โดยต้องสมัครเป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ การกู้สามารถกู้ได้ตั้งแต่ 5,000-20,000 บาท หากสมาชิกกู้เงินเกินกำหนดจะมีคณะกรรมการพิจารณา พบว่ามีผู้ขอกู้ถึง 50,000 บาทจำนวน 7 ราย คณะกรรมการจะพิจารณาตามรายได้และการส่งคืนโดยเฉพาะการเลี้ยงหมูจะได้มากคือ 50,000 บาทคนรับจ้างจะกู้ได้น้อยคือ 5,000 บาทเนื่องจากหมู่บ้านนี้มีจำนวนหลังคาเรือนน้อย 63 หลังคาเรือนมีผู้ขอกู้ 33 คน ส่วนหนึ่งไม่ประสงค์ของกู้ เนื่องจากไม่อยากเป็นภาระในการค้าประกันและสูงอายุแล้วหรือไม่มีความเดือดร้อนแต่อย่างใด ผู้ที่กู้เกินวงเงินที่กำหนด 20,000 บาทจะเป็นคณะกรรมการหรือญาติคณะกรรมการ ซึ่งหลักเกณฑ์การตัดสินใจของคณะกรรมการพิจารณาจากผู้ที่สามารถผ่อนชำระได้ ผู้กู้ส่วนใหญ่กู้เงินมากกว่าหลักเกณฑ์ที่กำหนด การคิดดอกเบี้ย ร้อยละ 6 ต่อปีด้วยการหักดอกเบี้ยล่วงหน้า ส่วนหนึ่งกันไว้เป็นทุนฉุกเฉิน 50,000 บาท วัตถุประสงค์จะเป็นการกู้ไปเพื่อซื้อปุ๋ย ซื้อลูกหมู ลูกไก่ ยาฆ่าแมลง สปริงเกอร์เพื่อจัดระบบพ่นน้ำ เป็นต้น

การกู้เงินเป็นไปตามวัตถุประสงค์ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มของผลผลิตมากกว่าสร้างผลิตภัณฑ์การค้าหรือแปรรูป จากการสอบถามหลายคนการกู้เงินนั้นบางรายไม่สามารถกู้ได้ 2 ราย เพราะหาผู้ค้ำไม่ได้เนื่องจากประพัตติตัวไม่ดีและไม่มีอาชีพแน่นอน(รับจ้าง)เป็นข้อกำหนดของหมู่บ้านว่า หากคนที่กู้เกี่ยวข้องกับยาเสพติด ทั้งผู้เสพ ผู้ขายก็จะไม่ได้รับการกู้เป็นระเบียบหรือข้อกำหนดที่เพิ่มขึ้นมา ในช่วง 6 เดือนมีการประชุมของคณะกรรมการคล้ายกับให้คณะกรรมการติดตามว่า ผู้กู้ไปใช้ในการทำมาหากินอย่างไรบ้าง มีคณะกรรมการติดตามและประชุมอย่างต่อเนื่อง จากการสอบถามบัณฑิตอาสาสมัครว่าไม่ได้มีส่วนช่วยในการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านเท่าที่ควรเนื่องจากหน้าที่ไม่ชัดเจน การขาดการยอมรับและต้องทำสารนิพนธ์ที่ไม่เกี่ยวข้องการดำเนินงานเท่าที่ควร ทั้งขาดประสบการณ์การทำงานกับชุมชน ชุมชนที่ศึกษานี้ นับว่าประสบความสำเร็จในการจัดการกองทุนหมู่บ้านที่เป็นตัวอย่างหมู่บ้านอื่น จากการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลการกู้เงินกองทุน ดังนี้

ข้อมูลการกู้เงิน เปรียบเทียบปี 2544-2545

ยอดเงิน	ปี 2544	ปี 2545
เงิน 50,000 บาท	7	8
45,000	-	1
40,000	3	1
30,000	1	-
25,000	-	1
20,000	10	12
15,000	2	3
12,000	-	1
10,000	7	9
8,000	-	1
5,000	3	3
4,000	-	1

รวมจำนวนผู้กู้ คน/ร้อยละ 33(50.76 %) 43(67.18%)

จากข้อมูลพบว่า การกู้เงินกองทุนหมู่บ้านในปี 2544 มีผู้กู้เงินจำนวน 33 รายคิดเป็นร้อยละ 50.76 เป็นการกู้สูงสุดจำนวน 50,000บาท 7 ราย การกู้เงินต่ำสุด 5,000 บาท จำนวน 3 ราย มีผู้ไม่ได้รับการอนุมัติการกู้ 2 ราย ผู้กู้รายใหญ่จะมีอาชีพเลี้ยงหมู และผู้กู้รายเล็ก จะเป็นผู้รับจ้าง ส่วนในปี 2545 มีผู้กู้เงินจำนวน 43 ราย คิดเป็นร้อยละ 67.18 เป็นการกู้สูงสุดจำนวน 50,000บาทจำนวน 8 ราย การกู้เงินต่ำสุด 4,000 บาท จำนวน 1 ราย มีผู้ไม่ได้รับการอนุมัติการกู้ 2 ราย ผู้กู้รายใหญ่จะมีอาชีพเลี้ยงหมู และผู้กู้รายเล็ก จะเป็นผู้รับจ้างเหมือนปี 2544 ส่วนใหญ่ผู้กู้ปีที่สองจะเป็นรายเดียวกับผู้กู้ปีแรก แต่มีการเฉลี่ยยอดเงินลงมา จึงกู้เงินได้เพิ่มขึ้นอีก 10 รายจากการสัมภาษณ์

ถาม การเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

ตอบ แคว้นชาวบ้านก็ยืมแล้ว พอได้ข่าวว่าทางรัฐบาลมีเงินมาให้ขนาดนี้ อย่างน้อยก็มีเงินหมุนในราคาถูก รอให้ผู้ใหญ่บ้านมาประชุม ผู้ใหญ่บ้านก็จะเสนอไป เขาก็ยังรออีกนะ ว่าอย่างไรแผนมันได้ไหม มันสำเร็จไหม เขาจะมา

คุยกัน คือเขาดีใจคล้ายว่าจะเป็นผู้สร้างให้หมู่บ้านนี้ได้ และยังเอาดอกเบ๊ย บำรุงหมู่บ้านเปลี่ยนหลอดไฟ สว่างไสว เอากำไรมาลงตรงนี้ แล้วยังมีเงิน ช่วยงานต่างๆอีก เขาก็ดี ถามชาวบ้านจริงๆชาวบ้านบอกว่ามากกว่านี้ก็จะดี ผมว่าน่าจะ 30,000-50,000 บาท ก็จะได้ ถ้าเกิด 10,000-20,000 บาทยัง น้อย 30,000-40,000 ก็น้อยก็พออยู่ได้ ถ้าเกิน 50,000 บาทก็ไม่ไหว.....

สิ่งที่ได้พบเห็นจากการสอบถาม เมื่อตอนเก็บข้อมูลเดือนกรกฎาคม 2545 และติดตามหลังจากการสัมภาษณ์ เห็นว่าชุมชนบ้านทุ่งพัฒนาผู้ที่ได้รับเงินกู้ที่ต่างกันเช่น 5,000 และ 50,000 บาทมีความแตกต่างกันในอาชีพการเกษตรระหว่างการปลูกผักระยะสั้นกับการ เลี้ยงหมู การประกอบอาชีพทั้งสองมีต้นทุนต่างกัน ผู้กู้รายเล็กก็ตั้งข้อสังเกตแต่ก็กลัวว่าไม่สามารถส่งได้ครบหากู้มาเกินไปจำเป็น ผู้ศึกษาเห็นการปรับตัวในการประกอบอาชีพการ ทำมาหากินมีความระมัดระวังมากขึ้น เช่น การปลูกพืชแต่ละชนิดที่ไม่เสี่ยง มีระยะเวลาสั้น และการเลี้ยงลูกหมูก็มีการคุมเวลาการดูแลมากขึ้นเพื่อจับขายได้ทันเวลา

การส่งคืนกองทุนหมู่บ้านในเดือนวันที่ 10 พ.ย.2545 มีการเตรียมการโดยคณะกรรมการเรียกประชุม กำหนดให้มาชำระคืนที่เหรียญหรือที่ประธานกองทุนซึ่งทุกคนที่กู้เงิน สามารถส่งคืนได้หมด จะมีปัญหา 2-3 รายที่ไม่สามารถส่งคืนได้เพราะหมูที่เลี้ยงไว้ยังไม่ถึง กำหนดขาย ต้องไปเยี่ยมญาติในหมู่บ้านข้างเคียงที่ยังไม่ถึงกำหนดส่ง การไม่สามารถส่งได้ครบ กำหนดนี้คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านมีความเห็นว่าหากสามารถชำระครบได้ถือว่าไม่มี ปัญหา จะหาทางโดยวิธีการใดก็ได้แล้วแต่ ซึ่งคนในชุมชนที่ไม่ได้กู้เงินกองทุนกลับคิดว่า การมี ปัญหาในทำนองนี้หากู้หรือยืมเงินจากที่อื่นมาก็เสมือนเป็นดินพอกหางหมูอาจก่อปัญหาในปี ต่อๆไปได้ จึงสมควรต้องพิจารณาไว้ด้วย

การประชุมมีการจัดสรรดอกเบ๊ยที่ได้รับมา 50,100 บาทในกิจกรรมสาธารณะ ประโยชน์ ดังนี้

- เงินปันผลค่าหุ้น ร้อยละ 15	เป็นเงิน	7,515 บาท
- เงินประกันความเสี่ยง ร้อยละ 20	เป็นเงิน	10,020 บาท
- เงินเฉลี่ยเงินคืนให้กู้ ร้อยละ 5	เป็นเงิน	2,505 บาท
- เงินทุนการศึกษาและอาชีพของประชาชน ร้อยละ 10	เป็นเงิน	5,010 บาท
- เงินเพื่อสมทบกองทุน ร้อยละ 10	เป็นเงิน	5,010 บาท
- ทุนสวัสดิการให้แก่สมาชิกผู้กู้ ร้อยละ 20	เป็นเงิน	10,020 บาท
- ทุนสาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้าน ร้อยละ 15	เป็นเงิน	7,515 บาท
- อื่นตามที่คณะกรรมการกองทุนเห็นสมควร ร้อยละ 5	เป็นเงิน	2,505 บาท
รวมเป็นเงิน	50,100 บาท	จำนวนหุ้น 106 หุ้น

เงินปันผล 7,515 บาท เฉลี่ยปันผลหุ้นละ 70.89 บาท

ดอกผลที่ได้จากกองทุนหมู่บ้าน เป็นผลกำไรที่นำกลับมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชนท้องถิ่น ชุมชนมีความพึงพอใจในการจัดสรรให้เกิดประโยชน์ มากกว่าจะนำกลับไปทบทเป็นทุนการกู้เพื่อเพิ่มยอดวงเงิน

การเลือกตั้งกรรมการชุดใหม่นั้นใช้วิธีการให้กรรมการชุดเก่าลาออกครั้งหนึ่งคือ 8 คน ซึ่งทุกคนลาออกหมด แต่จากการประชุมชาวบ้านก็ยังเลือกคณะกรรมการชุดเดิมทำหน้าที่ด้วยอ้างว่าเข้าใจงานไม่ต้องศึกษาใหม่ แต่เปลี่ยนตัวจากผู้ช่วยเลขากองทุนหมู่บ้านมาเป็นเลขากองทุนหมู่บ้านแทนส่วนตำแหน่งอื่นเหมือนเดิม มีการกู้รอบใหม่ในวันที่ 20 พ.ย.2545 จำนวนผู้ขอกู้เพิ่มขึ้นอีก 10 รายรวมเป็นผู้กู้ 43 ราย ซึ่งผู้กู้รอบใหม่จะลดวงเงินการกู้ลงมาเพื่อกระจายยอดวงเงินกู้ และมีผู้กู้ปีที่แล้วประสงค์ไม่กู้หนึ่งราย

จุดหักเหส่งผลต่อชุมชน

จากข้อมูลการกู้เงินกองทุน พบว่าแบบแผนการกู้เงินจากกองทุน ชุมชนมองว่ากองทุนหมู่บ้านเป็นแหล่งเงินทุนที่สำคัญสำหรับการกู้ยืมของหมู่บ้าน ในอดีตให้ความสำคัญกับการกู้ธนาคารหรือ ธกส. ลักษณะเด่นของกองทุนหมู่บ้านคือ มีการให้กู้ยืมกันโดยชุมชนร่วมกันกำหนดอัตราดอกเบี้ยกันเอง โดยทั่วไปจะคิดดอกเบี้ยต่ำกว่าแหล่งเงินกู้อื่นๆ ทำให้คนสนใจมีความต้องการกู้ยืมเงิน ในการกู้เงินนั้น จำนวนเงินที่กู้ได้ถูกกำหนดไว้โดยระเบียบกองทุนหมู่บ้านว่า ให้ครัวเรือนกู้ได้ไม่เกิน 20,000 บาทแต่จากข้อมูลพบว่ามีผู้ขอกู้มากกว่าที่กำหนด หากแต่การพิจารณาปล่อยกู้มิได้ใช้ระบบหารเฉลี่ยแต่พิจารณาตามความเหมาะสมที่จะได้รับเงินกู้คือ พิจารณาตามสถานภาพรายได้และอาชีพเป็นหลักในความสามารถส่งเงินคืน

วัตถุประสงค์ในการกู้ ระเบียบกองทุนหมู่บ้านกำหนดเพดานเงินกู้ไว้ค่อนข้างต่ำและกำหนดช่วงระยะเวลาในการใช้คืนสั้นคือ 1 ปี ดังนั้นจึงมักนำไปทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีการลงทุนต่ำและเป็นกิจกรรมที่คุ้นเคยเช่น การเลี้ยงหมูและการทำพืชไร่ระยะสั้น มากกว่าที่จะนำไปริเริ่มทำกิจกรรมการผลิตอื่นๆที่เป็นนวัตกรรมที่ต้องมีการลงทุนสูงหรือเสี่ยงต่อการขาดทุนหรือใช้คืน เช่นหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล วนนึ่งพื้นบ้าน หรือการเลี้ยงหมูของเกษตรกรบางคน นอกจากนี้การกู้เงินที่ปรากฏอีกประการหนึ่งจะเป็นเพื่อลดรายจ่าย ซึ่งเป็นการลงทุนที่มีอัตราดอกเบี้ยต่ำ ตามปกติเกษตรกรก็หาแหล่งเงินกู้จากเงินนอกระบบ เงินสหกรณ์หรือ ธกส. อยู่แล้วซึ่งแม้ว่าจะไม่ได้นำไปเพื่อการผลิตโดยตรงอย่างเช่นเอามาซื้อสปีดเกอร์น้ำแต่การกู้เงินนี้ก็ยังสามารถคลายภาระดอกเบี้ยได้ อีกประเด็นหนึ่งการกู้เงินจากกองทุนมีแนวโน้มที่ใช้ในวิธีการผลิตแบบเดิม ไม่มีการผลิตที่แตกต่างจากเดิมอย่างการทำดอกไม้จันทน์ก็ประสบปัญหาไม่สามารถแข่งขันหรือหาตลาดได้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะยังไม่มีการพัฒนาความรู้โดยเฉพาะการ

จัดการตลาดในสินค้าที่ผลิตทุกประเภท และการสร้างระบบที่จะช่วยให้ชุมชนสามารถนำเงินจากกองทุนไปใช้ในมิติอื่น ๆ ในการดำรงชีวิต

การดำรงอยู่ของกองทุนหมู่บ้าน ในหมู่บ้านนี้มีผู้ไม่ประสงค์ขอกู้ จุดหลักอาจเป็นไปได้ว่าไม่ยอมรับผิดชอบการค้ำประกัน หรือไม่เดือดร้อนในกลุ่มคนที่มีฐานะ จากการสำรวจผู้ปล่อยเงินกู้ในระบบจะไม่มีให้เห็น ชุมชนมีการนำเงินที่กู้มาพัฒนาด้วยการเลี้ยงหมูและทำพืชไร่ได้มากขึ้นเป็นการกระตุ้นชุมชนในการพัฒนาเป็นรูปธรรมขึ้น แต่ความวิตกกังวลของคณะกรรมการและชาวบ้านว่าเงินนี้เป็นเงินของทางราชการและปีต่อๆ ไป จะมีการปล่อยให้กู้เงินแบบนี้อีกหรือไม่ดังนั้นในการบริหารจัดการที่มอบให้แต่ละหมู่บ้านบริหารจัดการ ซึ่งในความจริงชุมชนบางส่วนก็ยังไม่มีความพร้อม ในส่วนของความเข้มแข็งของชุมชน ความร่วมมือของชุมชนโดยเฉพาะหมู่บ้านแยกใหม่ที่มีพื้นฐานของความขัดแย้งในการเลือกผู้ใหญ่บ้าน อบต. สิ่งเหล่านี้อาจบั่นทอนความร่วมมือและความไว้วางใจในการดำเนินงานกองทุน ดังตัวอย่างหมู่บ้านข้างเคียงหรือการรวบอำนาจของผู้นำชุมชน อีกประการหนึ่งรูปลักษณะของการจับแพะชนแกะที่พบในการส่งเงินคืน ที่ชาวบ้านไม่สามารถส่งคืนได้ต้องกู้หนี้จากที่อื่นหรือหมู่บ้านอื่นเอามาคืนกองทุนแล้วจึงค่อยกู้ใหม่ ทำให้ชาวบ้านตกอยู่ภายในวัฏจักรของการเป็นหนี้กองทุนหมู่บ้านเหมือนกับแหล่งเงินกู้อื่นๆ ที่มีอยู่แล้วในชุมชน

รัฐควรสนับสนุนให้องค์กรชุมชน ได้คิดค้นและดำเนินการประเมินและตรวจสอบการดำเนินงานกันเอง เพราะการตรวจสอบในความหมายของชาวบ้าน ไม่ใช่เพียงแค่การตรวจสอบการดำเนินงานและฐานะการเงินของกองทุนเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการศึกษาเรียนรู้ ข้อดีข้อด้อย ซึ่งกันและกัน โดยในกระบวนการนี้หน่วยงานของรัฐและเอกชน น่าจะมีบทบาทในการสนับสนุนความรู้ด้านวิชาการและทักษะเทคนิคที่เหมาะสมให้กับชาวชุมชน สิ่งเหล่านี้คือการสร้างความรู้ให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในวิถีชีวิตของชุมชน ดังคำกล่าวของผู้นำชุมชนที่ศึกษาว่า

“ในการตรวจสอบ ควรเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้จัดการกันเอง ชาวบ้านมีระบบเครือข่ายที่จะหนุนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพราะการตรวจสอบของชาวบ้านไม่ใช่เป็นการจับผิด แต่เป็นการให้การศึกษา แนะนำเรียนรู้ และหนุนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน”

ข้อสรุปจุดแข็ง จุดอ่อนของกองทุนหมู่บ้าน

จากมุมมองของผู้ให้ข้อมูลหลักที่ได้สัมภาษณ์หลายรายและ พุดคุยหลังจากการสัมภาษณ์เพิ่มเติม เห็นจุดแข็ง จุดอ่อนที่เกิดขึ้นกล่าวคือ

จุดแข็ง

ชุมชนบ้านทุ่ง สามารถสร้างแผนที่ชีวิต หมายถึงสามารถกำหนดชะตาชีวิตในการพัฒนา เริ่มมีการก่อรูปการพัฒนาในหลายด้านโดยเฉพาะด้านสุขภาพ ชุมชนมีบทบาทสูงในกิจกรรมต่างๆ เช่น การร่วมรณรงค์กำจัดลูกน้ำยุงลาย การรณรงค์การใช้สมุนไพร ผลิตภัณฑ์ธรรมชาติ การสร้างการเรียนรู้ร่วมกันในหลายด้าน การมีระบบความสัมพันธ์ที่ดีถือเป็นทุนทางสังคม มีผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ขนาดของหมู่บ้านไม่ใหญ่มากทำให้การบริหารจัดการง่ายขึ้น ความร่วมมือของชาวบ้านจัดว่าอยู่ในระดับดี มีอาชีพที่หลากหลาย สิ่งสำคัญชุมชนนี้เริ่มก่อรูปสู่ความเข้มแข็งที่ไม่ต้องพึ่งพิงทางเศรษฐกิจมากนัก ยกเว้นผู้มีอาชีพรับจ้างเลี้ยงหมูให้กับบริษัทนายทุนที่ใช้เวลาในการเลี้ยงหมูช่วงเช้าและช่วงเย็น แต่ทางออกขณะนี้คือชาวบ้านก็พยายามแสวงหาอาชีพเสริมเช่นการปลูกพืชผักกระยะสั้น การรวมกลุ่มอาชีพ สร้างกลไกการต่อรอง สิ่งที่เป็นคือนายทุนเงินกู้ยืมในระบบในชุมชนไม่มีให้เห็น

ลักษณะของกองทุนหมู่บ้านมีความแตกต่างจากแหล่งทุนอื่นๆ ที่รัฐได้จัดสรรลงไปให้กับชุมชน จากหลักการกระจายอำนาจที่สำคัญมีผลกระทบกับชุมชน กล่าวคือ 1) ชุมชนมีอิสระในการเลือกคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านด้วยตนเอง การกำหนดกติกาว่าสมาชิกในชุมชนต้องมาประชุมร่วมกันไม่ต่ำกว่าครึ่งหนึ่ง ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมคิดร่วมทำมีการรวมกลุ่มกัน แม้บางครั้งการเลือกกรรมการอาจได้ผู้นำชุมชนหรือผู้ที่เป็นที่นับหน้าถือตา เพื่อให้เกิดความไว้วางใจแต่ระเบียบก็กำหนดให้หญิงชายเท่าเทียมกันโดยต้องมีคณะกรรมการทั้งหนึ่งของคณะกรรมการชายและหญิง 2) ชุมชนสามารถกำหนดดอกเบี้ยเงินกู้ได้เอง คณะกรรมการกองทุนมีสิทธิที่จะกำหนดได้เองแต่ในทางปฏิบัติก็จะสอบถามสมาชิกส่วนใหญ่ว่าอย่างไร จึงเป็นการสร้างประชาธิปไตยหรืออีกประการหนึ่งจะดูจากหมู่บ้านข้างเคียงให้เหมือนกันไม่สูงต่ำกว่ากันมากนักตั้งแต่ร้อยละ 6 ถึงร้อยละ 12 ขึ้นกับเสียงส่วนใหญ่จึงเป็นการช่วยผ่อนคลายภาระค่าใช้จ่าย 3) ชุมชนสามารถกำหนดวงเงินให้กู้ได้เอง การกำหนดวงเงินกู้แต่ละชุมชนขึ้นอยู่กับสมาชิกที่ต้องการกู้เงินมากน้อยแค่ไหน อย่างชุมชนที่ศึกษามีผู้ขอกู้เพียงครั้งเดียวของหมู่บ้านทำให้ไม่มีปัญหาการกู้ แต่ระเบียบกำหนดไว้ให้สมาชิกกู้ได้ไม่เกิน 20,000 บาท ส่วนที่เกินนั้นให้คณะกรรมการพิจารณา จุดนี้บางหมู่บ้านอาจมีปัญหาระบบอุปถัมภ์พวกพ้องตนเองได้ หรือค่านึงฐานะอาชีพและการส่งคืนเป็นหลัก หรือเกิดจากสัมพันธภาพระหว่างคณะกรรมการกับผู้ขอกู้ ทำให้คนจนที่ต้องการเงินจริงๆ เกิดความลัคลั่นในการสร้างปัจจัยการผลิตอื่นๆ 4) ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการติดตามและตรวจสอบความสามารถในการใช้คืนเงินตามสัญญา การปฏิบัติของคณะกรรมการอาจไม่เป็นทางการเพราะว่าในหมู่บ้านก็รู้ข้อมูลกัน ทั้งความใกล้ชิดผูกพันกัน ต่างรับรู้ข้อมูลข่าวสารหรือเกรงใจกัน ทำให้การตรวจสอบต่างจากเจ้าหน้าที่ 5) ชุมชนสามารถวางแผนการใช้ดอกเบี้ยหรือผลได้จากกองทุน ดอกเบี้ยที่ได้ชุมชน

สามารถจัดสรรให้กับสาธารณะประโยชน์หรืออาจเอามารวมเป็นเงินต้นปล่อยกู้ต่อไปเพื่อเพิ่มมูลค่าของกองทุน ซึ่งคณะกรรมการและสมาชิกจะพิจารณาตามที่เห็นสมควรเหมาะสมกับชุมชนแต่ละแห่ง อย่างหมู่ที่ศึกษาก็จัดแบ่งให้กับสาธารณะประโยชน์ก็เป็นกรณีหนึ่ง

จุดอ่อน

การที่ต้องพึ่งพาภายนอกมากเกินไปในระบบทุนนิยม ทำให้ต้องมีการบริโภคที่เพิ่มขึ้น ชุมชนยังไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ทั้งหมด ความเสี่ยงจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและกลไกราคาตลาดในสินค้าเกษตรที่ไม่มีความแน่นอน การใช้เงินกองทุนหมู่บ้านต้องสนองต่อการสร้างผลผลิต ตามวัตถุประสงค์มีการดำเนินงานที่ต่อเนื่อง

ข้อเสนอเชิงนโยบาย

1) การสร้างทุนความรู้ของชุมชนเป็นสิ่งสำคัญที่สุด โดยเฉพาะความรู้ชุดเดิมได้มีพื้นที่หรือที่ทางที่ชุมชนสามารถพึ่งตนเองและไม่ต้องพึ่งพิงรัฐ แม้กระทั่งการเลือกสรรความรู้ชุดใหม่ที่ต้องมีการคัดกรองความรู้ของแหล่งวิชาการและแหล่งความรู้เพื่อเป็นเกาะกำบังสร้างพลังของชุมชน ทั้งยังสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน มากกว่าที่จะสร้างวัตถุในรูปแบบอื่นที่อาจหลอมละลายไปกับกาลเวลา

2) รัฐควรสนับสนุนการส่งเสริมอาชีพให้มากขึ้น การสนับสนุนการประกันราคาผลผลิตการเกษตรการส่งเสริมการรวมกลุ่มอาชีพเพื่อมีโอกาสในการเป็นกลไกต่อรองและการหาตลาดรองรับสินค้าหรือผลผลิตที่ได้

3) กองทุนหมู่บ้านควรดำเนินการต่อเนื่อง เป็นกองทุนของคนจนส่วนใหญ่มีความเห็นว่ากองทุนนี้มีประโยชน์กับชุมชน โดยเฉพาะผู้เดือนร้อนรายย่อยที่ต้องกู้เงินนอกระบบสามารถกู้เงินมาทำทุน สร้างผลผลิตเพิ่มขึ้นทั้งยังเป็นทุนหมุนเวียนยามฉุกเฉิน ทั้งควรมีการจัดตั้งแหล่งฉุกเฉินให้คนจน

4) การดำเนินงานกองทุนหมู่บ้าน รัฐควรให้อิสระไม่แทรกแซงการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้าน ระเบียบบางอย่างไม่เอื้อต่อการปฏิบัติ ควรปล่อยให้ประชาชนบริหารจัดการกันเอง รัฐทำหน้าที่สนับสนุนการดำเนินงาน

จากที่กล่าวมาเมื่อกองทุนหมู่บ้านเข้ามาในชุมชนชนบท กลับไม่ได้รับการต่อต้านจากชุมชน ในทางกลับกันกลับได้รับกระแสการตอบรับว่า เป็นนโยบายหรือแนวคิดที่ดีที่จะปลดปล่อยหรือกระตุ้นเศรษฐกิจฐานรากในชุมชน ช่วยผ่อนคลายน้สินหรือค่าใช้จ่าย ชุมชนจึงรับรู้ข้อมูลของกองทุนมาก่อน สิ่งสำคัญของหมู่บ้านได้แฝงการพัฒนาในการกระตุ้นทางเศรษฐกิจ ทั้งยังเป็นแหล่งทุนการกู้ยืมช่วยในการเพิ่มผลผลิตในอาชีพที่ทำมากกว่าจะสร้างมูลค่าของสินค้าที่หลากหลายมากขึ้น การร้อยรัดและร่วมมือของชุมชนที่สร้างทุนทางสังคม

ให้เกิดวัฒนธรรมองค์การร่วมในการพัฒนาชุมชน /ครัวเรือน มากกว่าที่จะเกิดการขัดแย้งกันในการแย่งชิงแหล่งเงินทุนจากกองทุนหมู่บ้าน

บทที่ 6

บทสรุป

นับแต่ชุมชนชนบทก่อนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยมีความอุดมสมบูรณ์ มีวิถีการผลิตแบบพออยู่พอกิน ไม่ใช่เทคโนโลยีในการผลิต มีการแลกเปลี่ยนไม่เน้นเงินตรา ชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น การเปลี่ยนแปลงของชุมชนไปตามกระแสของการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยโดยรัฐและนายทุนศักดินาที่พยายามรุกคืบเข้าสู่ชุมชนชนบท ในการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยมีการสร้างสาธารณูปโภค ไฟฟ้า และถนนต่างๆทำให้วิถีชีวิตของชุมชนเปลี่ยนไปจากการผลิตเพื่อยังชีพแบบพออยู่พอกินไปสู่การผลิตเพื่อการค้า แบบการเกษตรทุนนิยมมีการใช้เทคโนโลยี/เทคนิค ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ สารเคมีในการเพิ่มผลผลิต จึงเป็นการพัฒนาเข้าสู่ระบบทุนนิยมเต็มรูปแบบ เกิดการแทรกแซงจากรัฐเพื่อทำการเกษตรแผนใหม่ จากการทำนาไปสู่การทำพืชไร่และเลี้ยงสัตว์ ความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนเข้าสู่สังคมแห่งการบริโภคมากขึ้น จึงต้องเร่งรัดการผลิตให้มากขึ้น ตั้งแต่การปลูกอ้อยเกิดการตกต่ำของราคา จึงเปลี่ยนมาเป็นการเลี้ยงไก่ แต่เกิดโรคระบาดและราคาตกต่ำทำให้ต้องขายที่ดินทำกิน ที่เรียกว่า “ไก่วิกฤต” มาสู่การปลูกผัก 30 วัน ได้แก่ ต้นหอม , ผักบุ้ง , สารแหน่ ฯลฯ โดยเฉพาะการปลูกผักบุ้ง ที่เป็นผู้กำหนดราคาและผูกขาดได้เอง สามารถสร้างเป็น “ผักบุ้งเงินล้าน” และบางส่วนเริ่มมีการปลูกหน่อไม้ฝรั่ง เป็นอาชีพที่ทำรายได้ดี แต่ต้องถูกพันธนาการของเวลา ในช่วงการเก็บเกี่ยวผลผลิต 2-3 เดือน และไม่สามารถกำหนดราคาได้เอง การเลี้ยงหมูซึ่งเดิมก็เลี้ยงอยู่ แต่การเลี้ยงหมูเป็นวัฏจักรขึ้นๆลงๆ กำไร/ขาดทุน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมาเป็นการรับจ้างเลี้ยงหมูให้กับบริษัทนายทุน แต่ก็ถูกระเบียบในการกำหนดมากมายให้ปฏิบัติตาม การเปลี่ยนแปลงเป็นทุนนิยมมีเป้าหมายเพื่อดูดซับทรัพยากรจากชนบทเข้าสู่เมือง ด้วยการสร้างอุดมการณ์และภาคปฏิบัติการให้คนในชุมชนเชื่อถือและยอมรับการผลิตแผนใหม่

การสร้างอำนาจจากความรู้ โดยการใช้เทคโนโลยีของอำนาจให้ทุนนิยมทะลุทะลวงเปิดพื้นที่เข้าสู่ชุมชนชนบท มีการดำเนินชีวิตไปตามกระแสบริโภคแบบทุนนิยมตามกระแสวัฒนธรรมการบริโภค วัฒนธรรมเงินตราที่กระตุ้นการสร้างอัตลักษณ์ของการบริโภคของคนในชุมชน เกิดรูปลักษณะของทุนนิยมเต็มรูปแบบ

ชุมชนนี้ส่วนใหญ่มีการไต่คืบเพื่อปรับตัวให้ดำรงอยู่ อย่างเช่นการมีอาชีพรับจ้างเลี้ยงหมู แต่บางรายมีการทวนกระแสพยายามแหวกวงล้อมไม่ยอมอยู่ภายใต้อาณัติของบริษัทนายทุน มีบางรายพยายามเลี้ยงด้วยลำแข้งตัวเอง แต่ก็ยากที่จะฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ ส่วนใหญ่มีอาชีพที่ต้องสยบยอมต่อระบบทุนนิยม ตามที่รัฐสร้างวาทกรรมการผลิตแบบใหม่ที่พยายามเก็บกดปิดกั้น การเกษตรแบบยังชีพ ไม่ให้มีพื้นที่ พร้อมทั้งถูกรอบำด้วยเทคโนโลยี

ของอำนาจ สิ่งที่เห็นและเป็นอยู่ ชุมชนพยายามต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจชุมชน ในการรวมกลุ่มสร้างตาข่ายชีวิต ในรูปแบบของกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสัจจะ ร้านค้าชุมชน กลุ่มฅาปนกิจ สงเคราะห์ เกิดการรวมกลุ่มร่วมกันนับเป็นทุนทางสังคม แต่ความจริงในการสร้างพลังอำนาจของชุมชนที่ยังไม่สามารถปะทะกับอุดมการณ์ทุนนิยมที่รัฐสร้างขึ้นมาได้

การปะทะ ที่เกิดระหว่างรัฐกับชาวบ้านในหลายกรณีไม่ว่าจะเป็นที่ดินทำกิน เชื้อน ป่า ไม้ หรือทรัพยากรธรรมชาติฯ มากกว่าจะเป็นการประสาน เพราะรัฐเป็นรัฐที่มีอำนาจที่จะสร้างภาคปฏิบัติการกระทำกับชาวบ้านในรูปแบบต่างๆในรูปแบบของอำนาจ ความรุนแรงหรืออำนาจอันแยบยลที่ผ่านระบบความรู้ ผู้เชี่ยวชาญ สถาบันทางสังคมแม้กระทั่งการใช้ระเบียบวินัยให้ชาวบ้านสยบยอมในทุกด้าน หากแต่การเกษตรทุนนิยมของรัฐก็ไม่ต่างจากภาคปฏิบัติการที่ชุมชนชนบทถูกสร้างให้เป็นสนามวาทกรรมที่รัฐใช้อำนาจในการสร้างความจริง การผลิตแผนใหม่เป็นการผลิตเพื่อการค้าสร้างทุนทางเศรษฐกิจมากกว่าทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม ไปเบียดขับการยังชีพแบบพออยู่พอกิน ทำให้ชาวบ้านถูกสร้างความเป็นอื่น ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ถูกผลักไปอยู่ชายขอบของสังคมในโลกทุนนิยมนั่นคือ การเป็นแรงงานราคาถูกหรือลดคุณค่าคนลงรับใช้ทุนนิยมของโรงงานอุตสาหกรรมเป็นโชครวนที่ถูกวาทกรรมสร้างขึ้นไม่สามารถหลุดออกจากวาทกรรมการเกษตรทุนนิยมนี้ได้

กล่าวได้ว่า อำนาจของชุมชนแท้จริงอยู่ที่ไหน ชุมชนได้ถูกกัดเซาะหลาย สันคลอนด้วยอุดมการณ์และภาคปฏิบัติการของทุนนิยม ทำให้อำนาจของชุมชนที่จะเกาะเกี่ยวให้เกิดการปะทะ ต่อต้านอำนาจทุนนิยมอ่อนแรงลงไปทุกขณะ มีเพียงส่วนน้อยที่ยังยืนหยัดต่อสู้ต่อต้านหรือการประสาน ด้วยการไม่เชื่อฟังหรือปฏิบัติตาม ขึ้นกับตามแต่โอกาสที่ชุมชนมีอำนาจ ตาข่ายชีวิตยิ่งต้องเร่ร่อน การถักทอก่อรูป มิฉะนั้นชาวบ้านต้องสยบยอมต่ออำนาจของระบบทุนนิยมตลอดไป อย่างการรับจ้างเลี้ยงหมูเป็นลูกจ้างที่ถูกพันนาการด้วยทุนนิยมเบ็ดเสร็จ วาทกรรมนี้ได้สร้างการยอมรับให้ปฏิบัติการจนฝังรากลึกในชุมชนชนบท จนเป็นกระแสหลักของสังคมไปแล้ว

สิ่งที่สะท้อน เมื่อกองทุนหมู่บ้านเข้ามาเปรียบเสมือนเป็นบ่อน้ำใหญ่ของหมู่บ้านที่สามารถตักเอาไปใช้ประโยชน์ นั่นคือ ได้มีการจัดสรรกำไรนี้เป็นสวัสดิการต่างๆแก่ชาวบ้าน คือเป็นการใช้กลไกการจัดการและการกู้เพื่อประโยชน์ในการสร้างทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม พร้อมทั้งกระจายอำนาจในการตัดสินใจดำเนินการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ ก่อให้เกิดการพัฒนาร่วมกัน มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน การสร้างความเป็นประชาธิปไตยในหมู่บ้านชุมชน ในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็น ปราศจากการครอบงำจากรัฐและองค์กรต่างๆ และการใช้พลังร่วมในการสร้างพลังชุมชนที่สังคมมีรากฐานมายาวนานตลอดจนวิถีชีวิตที่อยู่บนพื้นฐานของความเกาะเกี่ยวกันทางสังคม จึงต้องเป็นการเผยให้เห็น

ความเปลี่ยนแปลงของอำนาจ/ความรู้ ที่สร้างความจริงขึ้นในสังคม ของวาทกรรมการผลิตแบบทุนนิยม

การดำเนินการกองทุนหมู่บ้านที่ถูกสร้างจากระบบราชการไทยที่เป็นทายาทของระบบราชการที่เคยกุมอำนาจรัฐ สืบเนื่องกันมาเป็นเวลาหลายทศวรรษ วิธีการสำคัญที่ทำให้ระบบราชการคุมอำนาจได้อย่างสืบเนื่องยาวนาน ก็คือสถาปนาความจริงขึ้นครอบงำความรู้ของสังคม ความจริงนี้อาจสถาปนาขึ้นเพื่อรับใช้ผลประโยชน์ของระบบราชการเอง วิธีการอย่างที่สองที่ระบบราชการจะกุมอำนาจรัฐเอาไว้ได้ คือการสร้างวัฒนธรรมให้ผู้คนยอมรับข้อมูลของราชการคือความจริง โดยผ่านระบบการศึกษาและสื่อสาธารณะที่ราชการกุมไว้ได้ เหมือนกับการพัฒนาที่ผ่านมา เมื่อเป็นดังนี้หลักใหญ่กองทุนหมู่บ้านต้องสร้างจากรากฐานองค์กรชุมชน นั่นคือการสร้างพลังทุนชุมชน

รัฐควรส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนหมู่บ้าน มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการหรือเป็นเจ้าของที่แท้จริงในหลากหลายรูปแบบ เช่นให้มีการออมสมทบเข้ากองทุนเป็นต้น เพื่อให้กองทุนมีความยั่งยืน และให้สมาชิกเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของกองทุนร่วมกัน ในการบริหารจัดการกองทุนควรมีกติกาที่มีอิสระในการคิดเองทำเองอย่างครบวงจร รัฐและหน่วยงานต่างๆ ควรทำหน้าที่เป็นเพียงที่ปรึกษาเท่านั้น กองทุนไม่เพียงทำหน้าที่ให้กู้ยืม เพื่อนำไปประกอบอาชีพเท่านั้น แต่ควรเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีอิสระในการกำหนดหลักเกณฑ์ต่างๆในการบริหารกองทุน โดยชุมชนเอง เช่น ระบบการฝาก การกู้ การชำระคืนรวมทั้งขยายผลของกองทุน ควรส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายระดับตำบล เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างชุมชนที่เข้มแข็ง มีประสบการณ์กับชุมชนที่เพิ่งเริ่มต้น นอกจากนี้ยังเป็นการถ่วงดุลซึ่งกันและกันระหว่างหมู่บ้าน/ชุมชนในพื้นที่เดียวกัน

ในการตอบคำถามการวิจัย ชุมชนชนบทที่ศึกษายังไม่สามารถเลือกที่จะปรับตัวในการดำรงอยู่ของการเลี้ยงสัตว์เพื่อการค้าในรูปของการรับจ้างเลี้ยง ด้วยการเป็นเพียงแรงงานราคาถูกและยังมีรายย่อยที่เลี้ยงเอง ส่วนการทำพืชไร่ก็มักตามแบบกันจึงไม่สามารถสร้างกลไกตลาดในการกำหนดราคาได้ ดังนั้นกลุ่มอาชีพที่ประสบความสำเร็จจะต้องมีเทคโนโลยีของตนเอง รูปแบบการผลิตเป็นของตนเองและสามารถผูกขาดการตลาด รวมถึงกำหนดราคาได้ ถึงจะประสบความสำเร็จอย่างกรณีของผักบุ้งเป็นต้น พลัสสร้างสรรค์ที่เอื้ออำนวยให้สมาชิกประสบความสำเร็จนั้นคือต้องมีทุนทางสังคมในการร่วมมือ ในการรวมกลุ่มสร้างแผนที่ชีวิตที่เป็นขยายของอำนาจชุมชนสร้างทุนชุมชน สิ่งสำคัญคือเมื่อกองทุนหมู่บ้านเข้ามาชุมชน ต้องสามารถปรับตัวในการสร้างประโยชน์เป็นเสมือนแหล่งน้ำจากกองทุนหมู่บ้าน และมีการบริหารจัดการด้วยพลังของชุมชนที่จะสามารถพลิกฟื้นให้เกิดทุนชุมชนขึ้นมา

ความเป็นไปได้ของกองทุนหมู่บ้านควรที่จะเพิ่มการสะสมทุนชุมชน ควรจะมีการสร้างความหลากหลายในการผลิต/บริการที่ก่อให้เกิดรายได้มากกว่าที่จะมา 의존ประโยชน์อื่น สร้างโอกาสในการทำงานร่วมกันของชุมชน สร้างความรู้เกี่ยวกับการจัดสรร การติดตาม การกู้ สร้างความสัมพันธ์กับรัฐในรูปแบบใหม่ และสร้างความรู้สึของการเป็นเจ้าของกองทุนซึ่งเป็นสมบัติร่วมกันของชุมชน

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ.(มปป.) *การพัฒนาบ้านกับเมือง* กรุงเทพฯ : สมาคมทอริกแห่งประเทศไทย
เพื่อการพัฒนา.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2540) *บ้านกับเมือง* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- .....(2543) *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและคณะ. (2541) *ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา* กรุงเทพฯ :
วิถีวรรณ.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2541) *รัฐ* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดำรง สุานดี.(2538) *รัฐกับการพัฒนา* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธีรนาถ กาญจนอักษร.(2542) “ระบบเศรษฐกิจและสังคมของชาวเขาในประเทศไทย” ใน
หนังสือ *ชายกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วรวิทย์ เจริญเลิศ(บรรณาธิการ)*
กรุงเทพฯ : เอนดีสัน เพรส โปรดักส์.
- ธีระ นุชเปี่ยม.(2541) *การเมืองหลังโลกสมัยใหม่* กรุงเทพฯ : ศิลปสยามบรรณภัณฑ์และการ
พิมพ์.
- นภาพรณ หะวานนท์,เพ็ญสิริ จีระเดชากุลและ สุรวุฒิ บัดไธสง.(2541) *โครงการพัฒนา
ดัชนีความเข้มแข็งชุมชน โครงการวิจัยเพื่อขอรับการวิจัยจากสำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย.*
- .....(2543) เอกสารการวิจัยหมายเลข 1 *วิธีวิทยาในการศึกษาปรากฏการณ์ความเข้ม
แข็งของชุมชน เอกสารประกอบการสัมมนา องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของ
ชุมชน: จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก ณ ห้องสัมมนานายทหารโรงเรียนนาย
ร้อยพระจุลจอมเกล้า จ.นครนายก 28-29 กุมภาพันธ์ 2543.*
- .....(2544) *โครงการวิจัยและประเมินผลกองทุนหมู่บ้าน* กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- เนาวรัตน์ หงษ์ไพโรจน์.(2522) *อุปทานการตอบสนองของสุกรต่อจำนวนสุกรที่ฆ่าแล้ว*
กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เมธี เข้มมวรา (2542) *เศรษฐศาสตร์การเมือง* กรุงเทพฯ : ธีรวรรณ.
- พัชรินทร์ ลีรสุทธ. (2545) “ภูมิปัญญาไทย: รากเหง้าของการเรียนรู้ที่ถูกละเลย” ใน *รวมบท
ความจากการสัมมนา สังคมแห่งการเรียนรู้ การประยุกต์สังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร.*

เพ็ญศิริ จีระเดชากุล ,สุรวิมล ปัดโธสง, พนารักษ์ ปรีดาภรณ์ ,พรใจ ลีทองอิน.(2543) เอกสาร
การวิจัยหมายเลข 5 ความเข้มแข็งของชุมชนบนฐานของเศรษฐกิจพอเพียง
เอกสารประกอบการสัมมนา องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน : จาก
ปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก ณ ห้องสัมมนานายทหารโรงเรียนนายร้อยพระ
จุลจอมเกล้า จ.นครนายก 28-29 กุมภาพันธ์ 2543.

พระเทพเวที(ประยุทธิ์ ปยุตโต).(2531) *อารยธรรมไทย : ทางเลือกออกจากยุคพัฒนา*
ปาฐกถาปาจารย์สาร ประจำปี 2531 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เทียนวรรณ.

ภาคพัฒน์ ทิพย์ประไพ.(2540) *แนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชียกับการอธิบายหมู่บ้านไทย*
กรุงเทพฯ : กองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ยศ สันตสมบัติ. (2539) *ท่าเกวียน : บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชา
วนาไทยท่ามกลางการปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม* กรุงเทพฯ : คบไฟ.

เรย์ มาร์แชลและมาร์ค ทักเกอร์เขียน.(2540) *รู้คิด รู้หากิน การศึกษากับความมั่นคงของ
ประเทศ* วิจารณ์ ดุทยานนท์ แปล กรุงเทพฯ : คบไฟ.

เลิศชาย ศิริชัย. (2544)“สิทธิชุมชนท้องถิ่น : ศึกษาชุมชนท้องถิ่นภาคใต้” ในวารสารไทยคดี
ศึกษา มหาวิทยาลัยรังสิต สิทธิพลธิชา สัตยวัฒนา (บรรณาธิการ) ปีที่ 1 : 1 ม.ค.-
มิ.ย. 2544.

วิมลรัตน์ เศรษฐภักดี ,วินัย ประถมพิทักษ์,สุรพล ชลดำรงกุล.(2525) *ปฏิบัติการการผลิต
สุกร* สงขลา : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

ศุภชัย เจริญวงศ์. (2544) *ถอดรหัสการพัฒนา อรัญญา ศิริผลและสุรสม* กฤษณะจุฑะ
(บรรณาธิการ)กรุงเทพฯ ; สถาบันพัฒนาการเมือง.

สุรวิมล ปัดโธสง , นภาพร หะวานนท์ ,ศศิธร ศิริประเสริฐกุล.(2543) เอกสารการวิจัยหมายเลข 3
สร้างชุมชนเข้มแข็งบนฐานการผลิตข้าวเพื่อการค้า : ศึกษากรณีความร่วมมือ
ระหว่างชุมชนกับองค์กรเอกชน เอกสารประกอบการสัมมนา องค์ความรู้ในเรื่อง
ความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก ณ ห้องสัมมนานาย
ทหารโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จ.นครนายก 28-29 กุมภาพันธ์ 2543.

สุรวิมล ปัดโธสง ,เพ็ญศิริ จีระเดชากุล.(2543) เอกสารการวิจัยหมายเลข 7 การสร้างความเข้ม
แข็งชุมชนจากกลุ่มออมทรัพย์ เอกสารประกอบการสัมมนา องค์ความรู้ในเรื่อง
ความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก ณ ห้องสัมมนา
นายทหารโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จ.นครนายก 28-29 กุมภาพันธ์ 2543.

สุรเชษฐ เวชพิทักษ์.(2533) *รากฐานแห่งชีวิต วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา* กรุงเทพฯ ; สำนักพิมพ์หมู่บ้าน.

สำนักงานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. (2544) *ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วย คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน และชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2544 และแก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่ 2) พ.ศ.2544.*

ส. อาจสาลี. (2518) *คู่มือการเลี้ยงสุกรและวิธีบำรุงรักษา* กรุงเทพฯ : พิตยาการ.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข.(2536) *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม แนวทางศึกษา : วิเคราะห์และวางแผน ขอนแก่น คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย ขอนแก่น.*

เสน่ห์ จามริก.(2541) *ฐานคิดสู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย* กรุงเทพฯ : วิถีวรรณ.

อารียา เสวตามร์.(2542) *ผ้าป่าข้าว : บทสะท้อนวิถีคิดของชุมชน* กรุงเทพฯ : สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อนุสรณ์ ลิ้มมณี.(2542) *รัฐ สังคมและการเปลี่ยนแปลง : การพิจารณาในเชิงอำนาจนโยบาย และเครือข่ายความสัมพันธ์* กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เด็อนตุลาคม.

Foucault, Micheal. (1970) “ The order of Discourse” in Robert Yong (Ed) *Untying the Text : A Post-Structuralist Reader* Boston : Routledge and Kegan Pual 1981 pp.48-78.

.....(1976) *The History of Sexuality volume 1 : An Introduction* Translated by Robert Hurley USA: Penguin First published 1978,1979 Reprinted 1981, 1984, 1990.

.....(1980) *Power/Knowledge Selected Interviews and Other Writing 1972-1977* edited by Colin Gardon New York : HARVERTER WHEATSHAF.

..... (1991) *Discipline and Punish : The Birth of the Prison* Translated by Sheridan ,Alan London : Penguin Books.

.....(1991) *The Foucault Effect Studies in Governmentality* edited by Graham Burchell ,Colin Gardon and Peter Miller London : HARVESTER WHEATSHEAF.

Gutting, Gary. (1989) *Michel Foucault's Archaeology of Scientific Reason* USA : Cambridge University Press.

Glaser, G. Berney. (1978) *Theoretical Sensitivity* San Francisco : University of California.

- Hawkes, David. (1996) *Ideology* London : Routledge.
- Howarth David. (2000) *Discourse* Buckingham : Open University Press.
- Hoy, Couzens David. (1986) *Foucault : A Critical Reader* USA. : Blackwell.
- Inkeles, Alex. (1966) "The modernization of man" in *Modernization : The Dynamic of Growth* edited by Myron Weiner , New York : Basic pp.151-163.
- Kendall, Gavin and Gary Wickham. (1999) *Using Foucault's Methods* London : SAGE Publications.

ทุนชุมชน: รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

วิจัยเชิงปฏิบัติการ

เศรษฐกิจครัวเรือนกับสถาบันสินเชื่อ

อภิชาติ ทองอยู่

ชุดที่ 1: บทเรียนจากภาคเหนือ

การสะสมเงินตราของชุมชนชายขอบในกระแสความเปลี่ยนแปลง

ดร. พรใจ ลีทองอิน

สืบสานความรู้สวนโบราณไทยเลื่อง

ศรีชัย พรประชาธรรม

พลิกฟื้นหัตถกรรมพื้นบ้านเพื่อสืบสานชุมชน

ดร. เกตุมณี มากมี

เกาะสินธุคเมียง: ศูนย์การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ดร. เกตุมณี มากมี

บ้านน้อทราย: ความเข้มแข็งจากอดีตสู่ปัจจุบัน

ดร. ศศิธร ศิริประเสริฐกุล

หนี้สินของชุมชนชายขอบและกองทุนหมู่บ้านในกระแสความเปลี่ยนแปลง

ดร. พรใจ ลีทองอิน

ชุดที่ 2: บทเรียนจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ทุนชุมชน ยุทธศาสตร์ครอบครัว และกองทุนหมู่บ้าน

ดร. มณีนัย ทองอยู่

ชุดที่ 3: บทเรียนจากภาคกลาง

ชุดที่ 3.1: บทเรียนจากภาคกลางตอนบน

ทุนชุมชนภายใต้การจัดการของนายทุนท้องถิ่นในจังหวัดนครสวรรค์

ดร. พิสมัย รัตนโรจน์กุล

ทุนชุมชนภายใต้การจัดการของประชาคมในจังหวัดนครสวรรค์

ดร. พิสมัย รัตนโรจน์กุล

ชุดที่ 3.2: บทเรียนจากภาคกลาง

ทุนชุมชน: ภาพสะท้อนแห่งความเป็นชุมชนบ้านมะกอกใต้

ดร. พนารัช ปรีดากรณ์

บ้านกุลแก้ว: จากชาวนาสู่ผู้ค้าและการแปรรูปผลผลิตรายย่อย

ดร. อุษณีย์ ธโนศวรรย์

การต่อ ยอดทุนชุมชนจากภูมิปัญญาด้านการจักสาน

ดร. พนารัช ปรีดากรณ์

น้ำตาลมะพร้าว: รสหวานที่จางหาย

ผศ.ดร.ทศพร มณีศรีจำ

จากนา...สู่สวนส้มแลร์สอร์ทิมภู

พ.อ.ดร. จิรศักดิ์ สุขวัฒนา

อาชีพทำนา: วิถีแรงงานที่เปลี่ยนแปลงไปในสังคมโลกาภิวัตน์

ดร. อภิชัย ศรีโสภิต

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่ 4 : บทเรียนจากภาคตะวันออก

การดำรงอยู่ของชุมชนชาวสวน

ผศ.ดร.สุรวุฒิ ปัดไธสง

ชาตรี ทองสารี

คนสู่ทะเล: วิธีการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชาวประมง

ผศ.ดร.สุรวุฒิ ปัดไธสง

วัลยา ภูมิภักดีพรรณ

กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลกับการปรับพื้นที่ทุนชุมชน

ดร.ศิริกาญจน์ โกสุมภ์

กองทุนหมู่บ้านเขามัน: ภาพสะท้อนจากผู้แปรรูปผลผลิตกลุ่มย่อย

ดร.ศิริกาญจน์ โกสุมภ์

ชุดที่ 5: บทเรียนจากภาคตะวันตก

พลวัตการเรียนรู้เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน

ผศ.ดร. เพ็ญศิริ จีระเชชากุล

มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ

ทุนชุมชนในกระแสการพัฒนา

ดร.พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน

ปฏิบัติการทุนนิยม: การปะทะ ประสานของสังคมเกษตรกรรม

นรินทร์ สังข์รักษา

ชุดที่ 6: บทเรียนจากภาคใต้

การจัดการกองทุนภายใต้ศรัทธาแห่งอิสลาม

ดร.พิทักษ์ ศิริวงศ์

ดวงรัตน์ ดีแม

การจัดการกองทุนหมู่บ้านกับการเปลี่ยนแปลงแห่งจินตนา

ดร.พิทักษ์ ศิริวงศ์

กองทุนเงินล้านกับการสร้างโอกาส

การเติมเต็มความมั่นคงทางสังคมของชุมชน

ดร. อัจฉรา วงศ์วัฒนามงคล

บ้านโคกสัก: วิถีชีวิตจากชานาสู่สวนยาง

ผศ.ดร. วันชัย ธรรมสังการ

บ้านหาดไข่เต่า: วิถีชาวเลกับการเปลี่ยนแปลง

ผศ.ดร. วันชัย ธรรมสังการ

กองทุนหมู่บ้านจังหวัดท่องเที่ยว

ดร.จิรพันธ์ ไตรทิพจรัส

กองทุนหมู่บ้านจังหวัดเขียวจี

ดร.จิรพันธ์ ไตรทิพจรัส